

RAGHUVANSA

KĀLIDĀSĀ CARMEN

SANSKRĪTE ET LATINE

EDIDIT

ADOLPHUS FRIDERICUS STENZLER 36



LONDON

PRINTED FOR THE ORIENTAL TRANSLATION FUND
OF GREAT BRITAIN AND IRELAND

SOLD BY

J. & S. MURRAY ALBEMARLE STREET AND PARSONS, ALLEN & CO., LEADENHALL STREET

M DCCC XXXII

P R Æ F A T I O.

THE Publications of the ORIENTAL TRANSLATION FUND of GREAT BRITAIN and IRELAND may likewise be had of Mr STRAKER, 61, Holborn, of Messrs THACKER and Co, Calcutta, Messrs BINNY and Co, Madras, Messrs LECKIE and Co, Bombay, Messrs TRÜTTEL and WURTZ, and Messrs DE BURE freres, Paris, E FLEISCHER, Leipzig, and of all respectable Booksellers.

NB The Title-pages of all Works published since 1831 are ornamented with a Vignette bearing the Motto "*Ex Oriente Lux*"

puritatem spectes, sive sententiarum sublimitatem, indignum illud judicare poteris *Sakuntalæ* auctore

E COLEBROOKII dissertatione de poesi Sanskrita atque Prakrita notum est, *Rāghuāṇsam* hodie etiam ab Indis inter præclarissima antiquitatis monumenta haberi, atque us carminibus adnumerari, quæ carmina magnâ (महाकाव्यानि) appellantur. Hac appellatione quid significetur, in dubio mihi est. Etenim COLEBROOKIUS atque WILSONUS, nescio quam auctori-

tatem secuti, sex tantum carmina* ita appellari affirmant. Hoc si verum est, statuendum videtur, carminibus illis, quoniam non omnia ad unum idemque pocseos genus pertinent, nomen illud propter auctorum celebritatem inditum fuisse. Contra si VISVANÁTHAM, *Sāhitya Dīrpaṇi* auctorem sequeris, e carminum magnorum numero *Meghadūtam* quidem excludas necesse est, ab alia parte vero latius patebit hæc appellatio. Dicit enim VISVANÁTHAS,† ita appellari quodvis carmen, complectens plura capita (numerus octonarium excedere debent), in quo sive dei alicujus, sive *Kshatriyi* e nobili stirpe oriundi, seu denique complurium unius familiæ regum facta celebrentur: ita ut e. g. BHARTRIHARIS carmen, *Bhattikāvya* appellatum, atque alia fortasse hoc nomine designanda forent.

c

Res quæ mihi hujus carminis edendi occasionem dedit, hæc est. Vir quidam juvenis, quem in ipsa India immatura mors patriæ, litteris, et parentis amoris eripuit, *Raghuvansæ* partem (inde a capite secundo usque ad initium capitis duodecimi, nisi me fallit memoria) in linguam anglicam verterat. Hanc versionem defuncti pater tradiderat societati virorum illustrium, qui in hac urbe libros Orientales vertendos atque edendos curant. Qui cum vidissent, hoc carmen dignum esse, quod publici juris fieret, me invitabant, ut versionem illam ad finem perducerem. Allectus KÁLIDÁSA nomine, libenter suscepi laborem, simul de textu edendo cogitans. mox

* Carmina, quæ COLEBROOKIUS (As. Res. vol. x.) et WILSONUS (Lex. Sansk. s. v.

महाकाव्य) enumerant, hæc sunt :

- 1, KÁLIDÁSA Kumdrasambhava,
- 2, ejusdem Raghuvansa,
- 3, ejusdem Meghadūta,
- 4, BHARAVIS Kirātārjunīya,
- 5, ŚRĪHARṢA Nauhādhiya,
- 6, MĀGHAN Saupālabadha.

† *Sāhitya Darpa*. pp. 214 et 215. edit. Calcutt. 1829 8.

vero sentiebam, non ita me esse linguæ anglicæ peritum, ut versionem eadem dictionis puritate, qua incepta erat, peragere possem. Quare gratissimum mihi evenit, ut viri illustres consilium meum de textus editione atque versione latina paranda non modo non improbarent, sed liberalissimo etiam auxilio me ad illud peragendum exhortarentur.

Libri manu scripti, quorum numero satis amplo instructus ad hanc *Raghuvansæ* editionem parandam me accingebam, non solum carminis textum, sed tres etiam commentarios suppeditabant, quorum unus auctorem habet MALLINÁTHAM, alter VRIHASPATIMISRAM, tertius BHARATASENAM. Quibus subsidiis inter se comparatis, videbam, non mihi eligendum fore e paucis quibusdam lectionibus variis, sed potius e duabus ejusdem carminis recensionibus, nimium quantum inter se differentibus. idem igitur accidisse *Raghuvansæ*, quod de *Rameidæ* textu edocti sumus a SCHLEGELIO.

Alteram *Raghuvansæ* recensionem servavit nobis MALLINÁTHAS,* in commentario accuratissimo atque doctissimo, quem in hoc carmen concinnavit. Alteram recensionem in commentariis suis scribendis ante oculos habuerunt VRIHASPATIMISRAS atque BHARATASENAS, qui, si paucos locos excipias, in universum inter se consentiunt.

MALLINÁTHAS in suo commentario singula textus verba repetit, atque accuratissime definit, allatis ad difficiliora vocabula lexicographorum verbis, qui synonymis ea explicant: ita ut ex scholis ejus singulas fere uniuscujusque versus voces maxima cum fide comprobare liceat. Paullo negligentius hac in re versati sunt reliqui duo commentatores, qui sæpe

* Commentator hic celeberrimus, acutissimo judicio atque ampla eruditione præditus, vixisse fertur seculo XII. vel XIII. (Vide WILSONI Præf. ad *Lex. Sansk.*, p. xxi.) Carmina, quæ ejus commentariis illustrata mihi annotuerunt, sunt: *Raghuvansa*, *Kumârasambhava*, *Meghadûta*, *Kirâtârjuniya* et *Sisupâlabadha*.

versus alicujus sensum solummodo amplioribus verbis exprimunt, ita ut eorum explicatio in varios textus cadere possit.

Inter ea exemplaria, quæ textum continent, quotquot eorum mihi evolvero cuit, nullum inveni, quod unam alteramve ambarum illarum recensio-
num fideliter reddat. Omnia potius exhibent textum, non ad unam tandemque e-
gem criticam tractatum, sed ita mixtum, ut, ubi ambæ recensiones in
singulis tantum verbis discrepant, YRIHASPATIMISRAM fere atque BHARA-
RASENAM sequantur; ubi vero integra disticha in utraque recensione variant,
utramque haud raro proferant lectionem, alterutram verbo शिपकः "di-
stichon rejiciendum," sen पाठान्तरं "alia lectio," designantes. Sæpe
etiam sive singulæ lectiones, sive integra exhibent disticha, quæ in neutra
recensione inveniuntur.

Ad textum ex his subsidiis constituendum, aut alterutram, sive MALLI-
NÁTHÆ sive reliquorum duorum commentatorum recensionem religiose sequi
debebam, aut ex ampla ista lectionum varietate, quam codices suppedita-
bant, nova aliqua recensio erat concinnanda. Hoc ne facerem, deterrebat
me rei ambiguitas; quare cum utriusque recensionis, scholiis stabilitæ,
comparatione accurata instituta, nullum mihi dubium relinqueretur, quin ea,
in quam MALLINÁTHAS commentarium suum concinnavit, altera esset
antiquior, carminis nostri textum ex ejus commentario emendare potius duxi.
Ita legibus quam certissimis adstrictus ibi tantum meo ipsius arbitrio
spatium aliquod relictum videbam, ubi, quod rarius accidit, MALLINÁTHÆ
commentarii exemplaria discrepant.

Videbit lector, e magno codicum numero paucos tantum mihi auxilium
prestare potuisse. Etenim quattuor tantum codices (litteris E. I. D. et G. a
me signati), MALLINÁTHÆ commentarium exhibebant, quorum unus integrum
fere continet commentarium, et carminis textum (viginti solummodo disticha
desiderantur), alter integrum commentarium sine textu, tertius denique et

quartus commentarius textusque partem . Qui supersunt codices, nullius erant auctoritatis ad textum, quem mihi proposueram, constituendum enumerandi tamen sunt, ne ii quibus hoc cordi est ignorent unde ampliora subsidia critica sint querenda . In universum hic monuisse sufficiat omnes codices esse chartaceos

A Inter libros quos Bibliotheca Soc Reg Asiat Londinensis liberalitati debet & munificentiae V Cl JACOBI TOD Scriptura Devanagaria 116 foliis, integrum tenet carminis textum . Annus sic expressit scriba ad calcem libri • संवत्ति खखहरिहरिचन्द्रमिते ऋदे १८८८ *Samvat* 1700 (A C 1644)

Novem qui sequuntur codices Londini asservantur in Curia Indica.

B E libris quos princeps GAIKOWAR donavit Societati mercatorum in Indiam commercantium . In Bibliothecae Catalogo numero 1962 notatus Scriptura Devanagaria, 107 foliis continet textum . Scriptus est *Samvat* 1745 (A C 1689) . Ad finem capitis noni, casu amissi, sed ex alio codice restituti, legitur *Samvat* 1797 (A C 1741) . Desideratur folium 104

C E libris principis GAIKOWAR . Catal No 2059 . Scriptura Devanagaria 59 foliis continet novem capita prima . Sine anno . Idem volumen 36 foliis continet septem quae supersunt, *Kumarasambharæ* carminis capitula, scripta *Samvat* 1806 (A C 1750)

D E libris principis GAIKOWAR . Catal No 1876 . Scriptura Devanagaria 276 foliis continet undecim priora carminis nostri capita . MALLINATH E commentario instructa

E Catal No 1316 . Ex ampla illa librorum Sanskritorum collectione quam HENRICUS THOMAS COLFROOKE, vir nunquam satis laudandus

versus alicujus sensum solummodo amphioribus verbis exprimunt, ita ut eorum explicatio in varios textus cadere possit

Inter ea exemplaria, quæ textum continent, quotquot eorum mihi evolvere licuit, nullum inveni, quod unam alteramve ambarum illarum recensioneum fideliter reddat. Omnia potius exhibent textum, non ad unam tandemque legem criticam tractatum, sed ita mixtum, ut, ubi ambæ recensione in singulis tantum verbis discrepant, *YRIHASPATIMISRAM* fere atque *BHARATASENAM* sequantur, ubi vero integra disticha in utraque recensione variant, utramque haud raro proferant lectionem, alterutram verbo शेषकः "distichon rejiciendum," seu पाठान्तरं "alia lectio," designantes. Sæpe etiam sive singulas lectiones, sive integra exhibent disticha, quæ in neutra recensione inveniuntur.

Ad textum ex his subsidys constituendum, aut alterutram, sive *MALLINÁTHÆ* sive reliquorum duorum commentatorum recensioneem religioso sequi debebam, aut ex ampla ista lectionum varietate, quam codices suppeditabant, nova aliqua recensio erat concinnanda. Hoc no facerem, deterrebat me rei ambiguitas, quare cum utriusque recensione, scholis stabilitæ, comparatione accurata instituta, nullum mihi dubium relinqueretur, quin ea, in quam *MALLINÁTHAS* commentarium suum concinnavit, altera esset antiquior, carminis nostri textum ex ejus commentario emendare potius duxi. Ita legibus quam certissimis adstrictus ibi tantum meo ipsius arbitrio spatium aliquod relictum videbam, ubi, quod rarius accidit, *MALLINÁTHAS* commentarii exemplaria discrepant.

Videbit lector, a magno codicum numero paucos tantum mihi auxilium prestare potuisse. Et nimirum quattuor tantum codices (litteris E I D et G a me signati) *MALLINÁTHAS* commentarium exhibebant, quorum unus integrum sive continet commentarium et carminis textum (viginti solummodo disticha desiderantur), alter integrum commentarium sine textu, tertius denique et

quartus) commentarii textusque partem. Qui supersunt codices, nullius erant auctoritatis ad textum, quem mihi proposueram, constituendum: enumerandi tamen sunt, ne ii, quibus hoc cordi est, ignorent, unde ampliora subsidia critica sint quærenda. In universum hic monuisse sufficiat omnes codices esse chartaceos.

A. Inter libros, quos Bibliotheca Soc. Reg. Asiat. Londinensis liberalitati debet, munificentia V. Cl. JACOBI TOD. Scriptura Devanagarica, 116 foliis, integrum tenet carminis textum. Annum sic expressit scriba ad calcem libri: संवत् खखहरिहरिचन्द्रमिते बदे i. e. *Samvat* 1700. (A. C. 1644.)

Novem qui sequuntur codices Londini asservantur in Curia Indica

B. E libris, quos princeps GAIKOWAR donavit Societati mercatorum in Indiam commearum. In Bibliothecæ Catalogo numero 1962 notatus Scriptura Devanagarica, 107 foliis continet textum. Scriptus est *Samvat* 1745 (A. C. 1689). Ad finem capituli noni, casu amissi, sed ex alio codice restituti, legitur *Samvat* 1797 (A. C. 1741) Desideratur folium 104.

C. E libris principis GAIKOWAR. Catal. No 2059. Scriptura Devanagarica, 59 foliis continet novem capita prima. Sine anno Idem volumen 36 foliis continet septem, quæ supersunt, *Kumârasambhavae* carminis capita, scripta *Samvat* 1806 (A. C. 1750).

D. E libris principis GAIKOWAR. Catal. No 1876. Scriptura Devanagarica, 276 foliis continet undecim priora carminis nostri capita, MALLINÂTHE commentario instructa.

E. Catal. No. 1316. Ex ampla illa librorum Sanskritorum collectione, quam HENRICUS THOMAS COLF BROOKE, vir nunquam satis laudandus,

Societati mercatorum in Indiam comitantium dono dedit. Scriptura Devanagarica. Continet carminis textum et MALLINÁTHÆ commentarium. Initio capitis octavi desiderantur viginti disticha, quorum loco per errorem insertum est initium capitis dyódecimi.

F. Catal. No. 536. E libris COLEBROOKII. Forma maxima charta Europæa, scriptura Bengalica. 312 foliis continet carmen integrum cum commentariis MALLINÁTHÆ, VRIHASPATIMIGRÆ et BHÁRATASEN/1. Sed MALLINÁTHÆ commentarius descriptus est e codice E. ideoque in textu meo constituendo nil novi adjumenti ex hoc codice haurire potui.

G. Quondam e libris JOHANNIS TAYLOR, atque in ejus catalogo numero 146 notatus. Scriptura Devanagarica. Continet textum et MALLINÁTHÆ commentarium, inde ab initio usque ad distichon quadragesimum capitis XVII.

H. Ex eadem collectione, No. 145. Scriptura Devanagarica, 126 foliis continet carminis textum, hic illic a formicis laceratum.

I. E libris GAIKOWAR. Catal. No. 1837. Scriptura Devanagarica, 215 foliis continet integrum MALLINÁTHÆ commentarium Samvat 1778, Saka 1643, (A. C. 1721 seu 1722).

K. Catal. No. 1268. E libris COLEBROOKII. Scriptura Bengalica, charta rubida, 302 foliis continet VRIHASPATIMIGRÆ commentarium.

W. Codex V. Cl. CAROLI WILKINS, quem, quod semper gratissimo animo recordabor, senex venerabilis inspiciendum et cum textu meo comparandum liberalissime mihi permisit. 138 foliis integrum tenet carminis textum. litteris Devanagaricis nitidissime et, quod in hujusmodi libris perraro locum habet, accurate simul scriptum. Pauci errores, qui occurrunt, iudicare mihi videntur, hunc codicem descriptum esse e codice Bengalico.

In Bibliotheca Regia Parisiensi duo asservantur carminis nostri codices, quos, cum nuper urbem illam reviserem, evolvi; atque cum textu meo, tunc jam typis exscripto, comparavi. Cadunt in eos, quæ supra de libris solum textum tenentibus in universum notum. Alter, in HAMILTONI catalogo inter libros Devanagaricis litteris exaratos numero XL notatus, 218 foliis, continet textum. Desideratur caput octavum. Alter, in eodem catalogo inter libros Bengalicos numero XXV notatus, textum tenet integrum. Scriptus est *Sâla* 1686 (A. C. 1664).

In diariis Asiaticis, quæ Londini prodeunt,* ante hos quinque annos nuntiabatur, *Raghuvansæ* editionem parari Calcuttæ, atque WILSONUS in Catalogo librorum C MACKENZII (Vol I, p 100) dicit, hujus carminis textum unum cum interpretatione pedestri Calcuttæ typis esse exscriptum. Sed ista editio ad hunc usque diem, quod sciam, non in Europam allata est.

Quæ de textu dicenda supersunt, non ad hoc solum carmen spectant, sed ad scripturam Devanagaricam in universum. Quanto enim gravior est auctoritas virorum, qui in libris typis exscribendis singulas voces prorsus separandas esse censuerunt, illustrissimi scilicet GUILIELMI AB HUMBOLDT atque, qui aditum mihi aperuit ad litteras Indicas, FRANCISCI BORPPI,† eo minus temere contra illorum sententiam egisse videri velim. Ab indigenarum vero scribendi modo minus etiam recessi quam antehac ab ipso BORPIO factum erat, non quasi antiquam consuetudinem a nobis etiam servandam esse putem, sed quia scripturæ Devanagaricæ indoles atque singulorum signorum vis haud permittit mihi videtur, ut longius ab illo modo recedamus, quam in hoc libro edendo a me factum est. In Devana-

* *Asiatic Journal*, April 1827

† Vide ingeniosissimas de hac re dissertationes GUILIELMI AB HUMBOLDT in *Diariis Societatis Asiaticæ Parisiensis* ann 1827. Vol XI atque in *Annal. crit. Berolnensibus* ann 1829, mens April numm 73—76, et BORPPI *Grammaticæ criticae* reg 30^o

garica enim scriptura (quæ id ante omnia spectat, ut levissimas quasque mutationes, quas in recitationis cursu subeunt singulæ litteræ, quam accuratissime oculis exhibeat) consonans aliqua, quæ vocem terminat, signo pausæ (*virāma*) instruitur, atque separatum characterem syllabicum[†] (*aksharum*) efficit: et ejusmodi *akshari* pronuntiatio ex Indorum sententiā dimidium occupat ejus temporis, quo syllaba brevis pronuntiatur.* Si vero ejusmodi vox in eadem sententiā ab alia voce excipitur, consonans[†] finalis, abjecto pausæ signo, proxime jungitur cum littera initiali vocis sequentis; atque hæc duarum litterarum in unum *aksharum* conjunctio (*sandhi*) efficit sive alterius utrius, sive utriusque litteræ mutationem, quæ, ut in pronuntiatione auditur, ita in scriptura etiam exprimitur. (Vide COLEBR. Gramm. p. 17.) Hæc igitur lex, quam ubique sequitur scriptura Devanagarica, (scilicet ut sermonis sonum quam accuratissime litteris exprimat) in universum prohibet, ne, uno *aksharo* in duo[†] resoluta, pausæ signum ponatur in medio versu, ubi rhythmum dimidia mora[†] interrumpere haud licet; sed magis etiam contra hujus scripturæ indolem agere mihi videntur, qui duas litteras, pausæ signo sejunctas, iis mutationibus afficiunt, quæ non nisi e proxima illarum litterarum conjunctione (*sandhi*) oriuntur.

Ita cum persuasum haberem, non de verborum separatione agendum mihi videbatur, sed id solummodo quærebatur, quatenus singulos characteres syllabicos (*akshara*), quæ ab indigenis separatim scribuntur, conjungere aptum foret. Quia in re hanc normam secutus sum, ut quamque syllabam, quæ sive integra, sive ex parte ad verbum præcedens pertineret, cum hoc jungerem.

* COLEBROOKIUS, Gramm. Sanskr. p. 10 a consonant, which destitute of a vowel, is measured by half a mātrā. Non quidem vidi ipsum PANINIS libellum de pronuntiatione, ex quo hæc affert vir doctissimus; sed sufficit COLEBROOKII testimonium.—In alia Grammatica, Saravati-Prakārya (Cod. Bibl. Curæ Indiæ, Num. 411.) legitur बंजनं चार्धमात्रकं । Conf. Code of Gentoo Laws, præf. p. xxv.—Eandem rem fassim commemoratam invenies in ANQUETILII Oupnekhat.

Attamen scripturæ Devanagaricæ indoles neutiquam prohibet, quominus ad expediendam textus intelligentiam singularum vocum finem alio modo indicemus, e. g. lineolis perpendicularibus, supra syllabam, in quam duarum vocum litteræ finalis et initialis coaluerunt, positis, ut ipsi Indi faciunt nonnunquam in libris manu scriptis; seu punctis subscriptis, ut in nonnullis editionibus Srirānapurensibus factum est. Quod ego etiam in hoc libro fecissem, si typorum conditio permisisset.

Sed hactenus de scribendi ratione. De qua quid ego sentirem, paucis saltem exponere debebam, ne viris, qui docte et ingeniose de hac re disputarunt, meram consuetudinem majoris fecisse viderer, quam ipsorum iudicium.

In versione Latina modo verbum verbo reddidi, modo, si utriusque linguae ingenui diversitas postulat, longius a textu recessi. Qua in re lector desiderabit constantiam, eam fortasse assecutus forem, si nonum in annum librum premere mihi licuisset. De erroribus atque de latinæ dictionis asperitate excusationes proferro supercedeo, e justis reprehensionibus, in quas virum ingenuique tenuitas me incurrere fecerit, fructum capere enitar. Multo pluribus reprehensionibus locus relictus foret, nisi, ubicunque ipso in dubio hærebam, succurrisset mihi ROSENIUS meus. Unaquæque pagina illius auxilii vestigiis notata est sed altiora amicitiae vestigia animo meo ille impressit, quæ, dum spiro, non oblitterabuntur.

In annotationibus festinanter congestis lectionis varietatem commemoravi ad nonnullos locos, in quibus ipsius MALLINATH codices inter se discrepant. Omnes enotasse, si vacasset mihi denuo codices perlustrare. Alteram recensioem, quam VRIHASPATIMISRE et BHARATASARJ commentarij exhibent, omnesque reliquorum codicum lectiones et scribarum lapsus, utpote quorum enumeratio extra hujus editionis fines sita erat, silentio prætermisi. In nonnullis locis lectiones spurias per negligentiam

in libris in textum meum recepi, pro quibus genuinas MALINATHÆ lectiones inter Corrigenda annotavi.

Denique ex intimo animo gratias ago cum in universum Societati virorum illustrissimorum, sub quorum auspiciis hic liber in lucem editus est, tum præsertim viro clarissimo qui huic Societati nunc a litteris est G. C. HAUGHTON. Benignitas, quam ab his viris expertus sum, major est, quam cujus memoria unquam ex animo meo excidere possit.

A. F. STENZLER.

Scribebam Londini mense Julio

A. C. MDCCCXXII.

श्रीरघुवंशो नाम्
महाकाव्यं

॥ ओं ॥

॥ श्रीरघुवंशः ॥

॥ नमो गणेशाय ॥

वागर्थाविव सम्पृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये १
जगतः पितरो वन्दे पार्वतीपरमेश्वरौ ॥१॥
कु सूर्यप्रभवो वंशः कु चाल्पविषया मतिः १
तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुदुपेनास्मि सागरं ॥२॥
मन्दः कवियशः प्रार्थी गमिष्याम्युपहास्यतां १
प्रांशुलभ्ये फले मोहादुद्वाहुरिव वामनः ॥३॥
अथवा कृतवाग्द्वारे वंशे स्मिन्पूर्वसूरिभिः १
भूणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः ॥४॥
सो हमाजन्मशुद्धानामाफलोदयकर्मणां १
आसमुद्रक्षितीशानामानाकरथवर्त्मनां ॥५॥
यथाविधिहुताग्नीनां अष्वाकामार्चितार्थिनां १
यथापराधदण्डानां यथाकालप्रबोधिनां ॥६॥
त्यागायं सुम्भृतार्थिनां सत्याय मितभाषिणां १
यशसे विजिगीषूणां प्रजायै गृहमेधिनां ॥७॥

शैशवे अस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणां १
 वार्द्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजां ॥८॥
 रघूणामन्वयं वक्ष्ये तनुवाग्निभवोऽपि सन् १०
 तदुणैः कर्णमागत्य चापलाय प्रचोदितः ॥९॥
 तं सन्तः श्रोतुमर्हन्ति सदसद्भक्तिहेतवः १
 हेमः संलक्ष्यते स्रग्वी विशुद्धिः श्यामिकापि वा ॥१०॥
 वैवस्वतो मनुनीम माननीयो मनीषिणां १
 आसीन्महीक्षितामाद्यः प्रणवश्छन्दसामिव ॥११॥
 तदन्वये शुद्धिमति प्रसूतः शुद्धिमत्तरः १
 दिलीप इति राजेन्दुरिन्दुः क्षीरनिधाविव ॥१२॥
 बृहोर्ऋको वृषस्कन्धः शालप्रांशुर्महाभुजः १
 आत्मकर्मक्षमं देहं क्षात्रो धर्म इवाश्रितः ॥१३॥
 सर्वातिरिक्तसारेण सर्वतेजोभिभाविना १
 स्थितः सर्वोन्नतेनोर्वी क्रान्त्वा मेरुरिवात्मना ॥१४॥
 आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः १
 आगमैः सदृशारम्भः प्रारम्भसदृशोदयः ॥१५॥
 भीमकान्तेनृपगुणैः स बभूवोपजीविनां १०
 अधृष्यन्नाभिगम्य यदोरत्नैरिवाणवः ॥१६॥
 रेखामात्रमपि क्षुणादार्मनोर्वर्त्मनः परं १
 न यतीयुः प्रजास्तस्य नियन्तुर्नेमिवृतयः ॥१७॥

प्रजानामेव भूत्यर्थं स ताभ्यो बलिमयहीत् १
 सहस्रगुणभुस्त्रिषुमादत्ते हि रसं रविः ॥१८॥
 सेनापरिच्छदस्तस्य दयमेवार्थसाधनं १
 शास्त्रेष्वकुण्ठिता बुद्धिर्मेर्वी धनुषि चातता ॥१९॥
 तस्य सैवृतमन्त्रस्य गूढाकारेऽङ्गितस्य च १
 फलानुमेयाः प्रारम्भाः संस्काराः प्राक्तना इव ॥२०॥
 जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः १
 अगृधुराददे सोऽर्थमसक्तः सुखमन्वभूत् ॥२१॥
 ज्ञाने मौनं क्षम्य शक्तौ त्यागे श्लाघाविपर्ययः १
 गुणा गुणानुबन्धित्वात्तस्य सप्रसवा इव ॥२२॥
 अनाकृष्टस्य विषयेर्विद्यानां पारदृशूनः १
 तस्य धर्मरतेरासीद्भूतत्वं जरसा विना ॥२३॥
 प्रजानो विनयाधानाद्रक्षणाद्गणनादपि १
 स पिता पितरस्तासां केवलं जन्महेतवः ॥२४॥
 स्थित्यै दण्डयतो दण्ड्यान्परिनेतुः प्रसूतये १
 अप्यर्थकामौ तस्यास्तां धर्म एव मनीषिणः ॥२५॥
 दुदोह गांस यज्ञाय शस्त्राय भधवा दिवं १
 सम्पद्भिनिमयेनोभौ दधतुर्भुवनद्वयं ॥२६॥
 न किलांनुययुस्तस्य राजानो रक्षितुर्यशः १
 आवृत्ता यत्परस्वेभ्यः श्रुतौ तत्स्करता स्थिता ॥२७॥

द्वेथोऽपि सम्मतः शिष्टस्तस्यार्तस्य यथौषधं ॥ १
 त्याज्यो दुष्टः प्रियौ म्यासीदङ्गुलीवोरगक्षता ॥ २६ ॥
 तं वेधा विदधे नूनं महाभूतसमाधिना ॥ २७ ॥
 तथा हि सर्वे तस्यासन्पराथैकफला गुणाः ॥ २८ ॥
 स वेलावप्रबलयां परिखीकृतसागरां ॥ २९ ॥
 अनन्यशासनामुर्वी शशासैकपुरोर्मिव ॥ ३० ॥
 तस्य दाक्षिण्यरूढेन नाम्ना मगधवंशजा ॥ ३१ ॥
 पत्नी सुदक्षिणेत्यासीद्ध्वरस्येव दक्षिणा ॥ ३२ ॥
 कलत्रवन्तमात्मानमवरोधे महत्यपि ॥ ३३ ॥
 तया मेने मनस्विन्या लक्ष्म्या च वसुधाधिपः ॥ ३४ ॥
 तस्यामात्मानुरूपायामात्मजं नमस्तुतुकः ॥ ३५ ॥
 विलम्बितफलैः कालं स निनाय मनोरथैः ॥ ३६ ॥
 सन्तानार्थीय विधये स्वभुजादवतारिता ॥ ३७ ॥
 तेन धूर्जगतो गुर्वी सचिवेषु निचिक्षिपे ॥ ३८ ॥
 अथाभ्यर्च्य विधातारं प्रयतौ पुत्रकाम्यया ॥ ३९ ॥
 तौ दम्पती वशिष्टस्य गुरोर्जगन्मनुराश्रमं ॥ ४० ॥
 मृगधगम्भीरनिर्घोषमेकस्यन्दनमास्थितौ ॥ ४१ ॥
 प्रावृषेण्यं पयोवाहं विद्युदेरावताविव ॥ ४२ ॥
 मा भूदाश्रमपीडेति परिमेयपुरःसरौ ॥ ४३ ॥
 अनुभावविशेषान्नु सेनापरिवृताविव ॥ ४४ ॥

सेव्यमानो मुखस्पर्शः शालनिर्यासगन्धिभिः ।
 पुष्परेणूत्किरेदीतैराधूतवनराजिभिः ॥ ३६ ॥
 मनोभिरामाः शृण्वद्भूतो रथनेमिस्वनोन्मुखैः ।
 षड्रसंवादिनीः केका द्विधा भिन्नाः शिखण्डिभिः ॥ ३७ ॥
 परस्परं राक्षिसादृश्यमदूरोऽञ्जितवर्त्मसु ।
 मृगइन्द्रेषु पश्यन्तो स्यन्दनावद्दृष्टिषु ॥ ३८ ॥
 श्रेणीबन्धाद्वितन्वद्भिरस्तम्भां तोरणस्रजं ।
 सारसैः कलनिहादैः क्वचिदुन्नमिताननौ ॥ ३९ ॥
 पवनस्थानुकूलं त्वत्प्रार्थनासिद्धिशंसिनः ।
 रजोभिस्तुरगोत्कीर्णैरस्पृष्टालकवेष्टनौ ॥ ४० ॥
 सरसीधरविन्दानां वीचिविक्षोभशीतलं ।
 आमोदमुपजिघ्रन्तो स्वनिःश्वासानुकारिणं ॥ ४१ ॥
 यामेघात्मविसृष्टेषु यूपचिह्नेषु यज्वनां ।
 अमोघाः प्रतिगृह्णन्तावर्ष्यानुपदमाशिषः ॥ ४२ ॥
 हैयङ्गवीनमादाय घोषवृद्धानुपस्थितान् ।
 मामधेयति पृच्छन्तौ यन्यामं मार्गशिल्पिनं ॥ ४३ ॥
 काप्यभिरूपा तयोरासीद्भुजतोः शुद्धवेषयोः ।
 हिमनिर्मुक्तयोयोगे चित्राचन्द्रमसोरिव ॥ ४४ ॥
 तत्तद्भूमिपतिः पत्न्यै दर्शयन्प्रियदर्शिनः ।
 अपि लंघितमध्वानं बुबुधे न बुधोपमः ॥ ४५ ॥

स दुष्प्रापयशाः प्रापदाश्रमं श्रान्तवाहनः

सायं संयमिनस्तस्य महर्षेर्महिषीसखः ॥४८॥

वनान्तरादुपावृत्तैः समित्कुशफलाहरैः ॥ १ ॥

पूर्यमाणमदृश्याग्निप्रत्युद्यातैस्तपस्विभिः ॥४९॥

आकीर्णमृषिपत्नीनामुटजङ्घाररोधिभिः ॥ १ ॥

अपत्यैरिव नीवारभागधेयोचितैर्मृगैः ॥५०॥

सेकान्ते मुनिकन्याभिस्तत्क्षणोज्झितवृक्षकं ॥ १ ॥

विश्वासाय विहङ्गानामालबालाम्बुपायिनां ॥५१॥

आतपात्ययसंक्षिप्तनीवारामु निषादिभिः ॥ १ ॥

मृगैर्वर्तितरोमन्थमुटजाङ्गणभूमिषु ॥५२॥

अभ्युत्थिताग्निपिशुनैरतिथीनाश्रमोन्मुखान् ॥ १ ॥

पुनानं पवनोजूतैर्धूमैराहुतिगन्धिभिः ॥५३॥

अथ यन्तारमादिश्य धुर्यान्विश्रमयेति सः ॥ १ ॥

तामवारोपयत्पत्रां रथादवततार च ॥५४॥

तस्मै सभ्याः सभार्याय गोप्ते गुप्तमेन्द्रियाः ॥ १ ॥

अर्हणामर्हते चक्रुर्मुनयो नयचक्षुषे ॥५५॥

विधेः सायन्तनस्यान्ते स ददृशी तपोनिधिं ॥ १ ॥

अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजं ॥५६॥

तयोर्जगृहतुः पादान् राजा राक्षी च मागधी ॥ १ ॥

तो गुरगुरूपत्नी च प्रीत्या प्रतिननन्दतुः ॥५७॥

तमं प्रतिष्ठ्य क्रियाशान्तं रथक्षोभपरिश्रमं ॥ १ ॥
 पप्रच्छ कुमलं राज्ये राज्याश्रममुनिं मुनिः ॥ १५८ ॥
 अथाथर्वनिधेस्तस्य विजितारिपुरः पुरः ॥ १ ॥
 अथ्यामथैषतिवीचमाददे वदतां वरः ॥ १५९ ॥
 उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे ॥ १ ॥
 दैवीनां मानुषीणां च प्रतिहती त्वमापदां ॥ १६० ॥
 तव मन्त्रकृतो मन्त्रेर्दूरात्प्रशमितारिभिः ॥ १ ॥
 प्रत्यादिश्यन्त इव मे दृष्टलक्षभिदः शरः ॥ १६१ ॥
 हविरावर्जितं होतृस्त्वया विधिवदग्निषु ॥ १ ॥
 वृष्टिर्भवति शस्यानामवग्रहविशोषिणां ॥ १६२ ॥
 पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्गा निरीतयः ॥ १ ॥
 यन्मदीयाः प्रजास्तत्र हेतुस्त्वद्भ्रसवर्चसं ॥ १६३ ॥
 त्वयैवं चिन्त्यमानस्य गुरुणा ब्रह्मयोनिना ॥ १ ॥
 सानुबन्धाः कथं न स्युः सम्पदो मे निरापदः ॥ १६४ ॥
 किन्तु वध्वां तवैतस्यामदृष्टसदृशप्रजं ॥ १ ॥
 न मामवति सङ्गीपा रत्नसूरपि मेदिनी ॥ १६५ ॥
 नूनं मत्तः परं वंश्याः पिण्डविच्छेददर्शिनिः ॥ १ ॥
 न प्रकामभुजः श्राद्धे स्वधासंयहतत्पराः ॥ १६६ ॥
 मत्पत्रं दुर्लभं मत्वा नूनमावर्जितं मया ॥ १ ॥
 पयः पूर्वेः स्वनिःश्वासकवोष्णमुपभुज्यते ॥ १६७ ॥

सोऽहमिज्याविशुद्धास्मा प्रजालोपनिमीलितः ॥ १
 प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः ॥ ६८ ॥
 लोकान्तरसुखं पुण्यं तपोदानसमुद्भवं ॥ १
 सन्ततिः शुद्धवंश्या हि परत्रेह च शर्मणे ॥ ६९ ॥
 तया हीनं विधातमीं कथं पश्यन्न दूयसे ॥ १
 सिक्तं स्वयमिव स्नेहाइन्ध्यमाश्रमवृक्षकं ॥ ७० ॥
 असत्सपीडं भगवन्नृणमन्त्यमवेहि मे ॥ १
 अरुन्तुदमिवालानमनिर्वीणस्थ दन्तिनः ॥ ७१ ॥
 तस्मान्मुच्ये यथा तात संविधातुं तथार्हसि ॥ १
 इक्ष्वाकूणां दुरापेऽर्थे त्वदधीना हि सिद्धयः ॥ ७२ ॥
 इति विज्ञापितो राज्ञा ध्यानस्तिमितलोचनः ॥ १
 क्षणमात्रमृषिस्तस्थौ सुप्लम्बिन इव ह्रदः ॥ ७३ ॥
 सोऽपश्यत्प्रणिधानेन सन्ततेः स्तम्भकारणं ॥ १
 भावितात्मा भुवो भर्तुरथैनं प्रत्यबोधयत् ॥ ७४ ॥
 पुरा शक्रमुपस्थाय तवोर्वीं प्रति यास्यतः ॥ १
 आसीत्कल्पतरुच्छायामाश्रिता सुरभिः पंथि ॥ ७५ ॥
 धर्मलोपभयाद्राज्ञीमृतुम्रातां तु संस्मरन् ॥ १
 प्रदक्षिणत्रियाहीयां तस्यां त्वं साधु नाचरः ॥ ७६ ॥
 अवजानासि मां यस्मादतस्ते न भविष्यति ॥ १
 मत्प्रभृतिमनाराध्य प्रजेति त्वां शशाप सा ॥ ७७ ॥

स शापो न त्वया राज्ञन्न च सारथिना श्रुतः ॥ १ ॥
 नदत्याकाशगङ्गायाः स्रोतस्युद्गमदिग्गजे ॥ १७६ ॥
 ईप्सितं तद्वज्रानाद्भिच्चि सर्गलमात्मनः ॥ १ ॥
 प्रतिवर्ध्नास्ति हि श्रेयः पूज्यपूजायतिक्रमः ॥ १७७ ॥
 हविष्यै दीप्यसन्नस्य सा चेदानीं प्रचेतसः ॥ १ ॥
 भुजङ्गपिहितद्वारं पातालमधितिष्ठति ॥ १८० ॥
 सुतां तदीयां सुरभेः कृत्वा प्रतिनिधिं शुचिः ॥ १ ॥
 आराध्य सपत्नीकः प्रीता कामदुष्टा हि सा ॥ १८१ ॥
 इति वादिने एवास्य हेतुराहुतिसाधनं ॥ १ ॥
 अनिन्द्या नन्दिनी नाम धेनुं राववृते वनात् ॥ १८२ ॥
 ललाटोदयमाभुग्नं पल्लवमिग्धपाटला ॥ १ ॥
 बिभ्रती श्वेतरोमाङ्कं सन्ध्येव शशिनं नवं ॥ १८३ ॥
 भुवं कोष्णेन कुण्डोद्धी मेध्येनावभृथादपि ॥ १ ॥
 प्रस्रवेणाभिवर्षन्ती धित्सालोकप्रवर्तिना ॥ १८४ ॥
 रजःकणैः खुरोद्भूतैः स्पृशद्भिर्गीत्रमन्त्रिकात् ॥ १ ॥
 तीर्थाभिषेकजां शुद्धिमादधाना महोक्षितः ॥ १८५ ॥
 ता पुण्यं दर्शनां दृष्ट्वा निमित्तज्ञस्तपोनिधिः ॥ १ ॥
 याज्यमाशंसिताबन्धुं पार्थिवं पुनरब्रवीत् ॥ १८६ ॥
 अद्रवर्तिनो सिद्धिं राजन्विर्गणेशात्मनः ॥ १ ॥
 उपस्थितेय कल्याणी नाम्नि कीर्तित एव यत् ॥ १८७ ॥

वन्यवृत्तिरिमां शश्वदात्मानुगमनेन गां १

विद्यामभ्यसनेनेव प्रसादयितुमर्हसि ॥६६॥

प्रस्थितायां प्रतिष्ठेयाः स्थितायां स्थितिमाचरेः १

निषण्णायां निषोदास्यां पीताम्भसि पिवेरपः ॥६९॥

वधूर्भक्तिमती चैन्नामर्चितामातपोवनात् १

प्रयता प्रातरन्वेतुं सायं प्रत्युज्जेदपि ॥७०॥

इत्याप्रसादादस्यास्त्वं परिचर्यापरो भव १

अविघ्नमस्तु ते स्थेयाः पितेव धुरि पुत्रिणां ॥७१॥

तथेति प्रतिजयाह प्रीतिमान्सपरियहः १

आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः ॥७२॥

अथ प्रदोषे दोषज्ञः संवेशाय विशां पतिं १

सूनुःसूनृतवाक्त्रष्टुर्विससर्जोदितश्रियं ॥७३॥

सत्यामपि तपःसिद्धौ नियमापेक्षया मुनिः १

कल्पवित्कल्पयामास वन्यामेवास्य संविधां ॥७४॥

निर्दिष्टां कुलपतिना स पणिशालामध्यास्य प्रयत्तपरियहद्वितीयः १

तच्छिष्याध्ययननिवेदितावंसानां संविष्टः कुशशयने निशां निनाय ॥७५॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतो

वशिष्ठार्चमगमनो नाम प्रथमः सर्गः ॥१॥

अथ प्रजानामधिपः प्रभते जायाप्रतियाहितगन्धमात्यां १
 वनाय पीतप्रतिवद्धवत्सां यशोधनौ धेनुमृपेमुमौच ॥११॥
 तस्याः खुरन्यासपवित्रपांशुमपांशुलानां धुरि कीर्तनीया १
 मार्गे मनुष्यैरुधर्मपत्नी युतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत् ॥२॥
 निवर्त्य राजा दयितां दयालुस्तां सौरभेयीं सुरभिर्यशोभिः १
 पयोधरोभूतचतुःसमुद्रां जुगोप गोरूपधरामिवोर्वी ॥३॥
 व्रताय तेनानुचरेण धेनोर्यवेधि शेषोऽथनुयायिवर्गः १
 न चान्यतस्तस्य शरीररक्षा स्ववीर्यगुप्ता हि मनोः प्रसूतिः ॥४॥
 आस्वादं वद्भिः कवलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दशनिवारणैश्च १
 अथाहतस्वैरगतैः स तस्याः सन्नादं समाराधनतत्परो भूत् ॥५॥
 स्थितः स्थितामुञ्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनवन्धधोरः १
 जलाभिलाषी जलमादधानां ह्यायेव तां भूपतिरन्वगच्छत् ॥६॥
 स न्यस्तचिह्नमपि स्रजलक्ष्मीं तेजोविशेषानुमितां दधानः १
 आसीदनाविष्कृतदानराजिरन्तर्मादावस्थ इव द्विपेन्द्रः ॥७॥
 लताप्रतानोद्धृतिनैः स कैशोरधिज्यधन्वा विचंचार दावं १
 रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोर्वन्यान्विनेथन्निव दुष्टसत्त्वान् ॥८॥

वन्यवृत्तिरिमां शशूदात्मानुगमनेन गां ॥ १

विद्यामभ्यसनेनेव प्रसादयितुमर्हसि ॥ ६६ ॥

प्रस्थितायां प्रतिष्ठेथाः स्थितायां स्थितिमाचरेः ॥ १

निषणायां निषोदास्यां पीताम्भसि तिवेरपः ॥ ६९ ॥

वधूर्भक्तिमती चैत्रामर्चितामातपोवनात् ॥ १

प्रयता प्रातरन्वेतु सायं प्रत्युद्भजेदपि ॥ ७० ॥

इत्याप्रसादादस्यास्त्वं परिचर्यापरो भव ॥ १

अविघ्नमस्तु ते स्थेयाः पितेव धुरि पुत्रिणां ॥ ७१ ॥

तथेति प्रतिजयाह प्रीतिमान्सपरियहः ॥ १

आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानर्तः ॥ ७२ ॥

अथ प्रदोषे दोषज्ञः संवेशाय विशां पतिं ॥ १

मनुःमनृतवाक्स्त्रष्टुर्विससजोदितश्रियं ॥ ७३ ॥

सत्यामपि तपःसिद्धौ नियमापेक्षया मुनिः ॥ १

कल्पचित्कल्पयामास वन्यामेवास्य संविधां ॥ ७४ ॥

निर्दिष्टां कुलपतिना स पर्णशालामध्यास्य प्रयत्नपरियहद्वितीयः ॥ १

तन्विष्टाध्ययननिवेदितायसानां संविष्टः कुशशयने निशां निनास ॥ ७५ ॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासवृत्तो

पशिष्ठार्चमगमनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ १ ॥

अथ प्रजानामाधपः प्रभृते जायाप्रतियाहितगन्धमाल्यां १
 वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां यशोधनी धेनुमृषेर्मुमोर्व ॥ ११ ॥
 तस्याः खुरन्यासपवित्रपांशुमपांशुलानां धुरि कीर्तनीम्ना १
 मार्गे मनुष्येश्वरधर्मपत्नी श्रुतेरिवार्थं स्मृतिरन्वगच्छत् ॥ २१ ॥
 निवर्त्य राजादयितां दयालुस्तां सौरभेयं सुरभिर्यशोभिः १
 पयोधरीभूतचतुःसमुद्रां जुगोप गोरूपधरामिवोर्वी ॥ ३१ ॥
 व्रताय तेनानुचरेण धेनोर्न्यषेधि शेषोऽप्यनुयायिवर्गः १
 न चान्यतस्तस्य शरीररक्षा स्ववीर्यगुप्ता हि मनोः प्रसूतिः ॥ ४१ ॥
 आस्वादंवह्निः कवलैस्तृणानां कण्डूयनैर्देशनिवारणैश्च १
 अयाहतस्वैरगतैः स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परो भूत् ॥ ५१ ॥
 स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधोरः १
 जलाभिलाषी जलमादधानां ह्ययेव तां भूपतिरन्वगच्छत् ॥ ६१ ॥
 स न्यस्तजिह्वामपि रजजलक्ष्मीं तेजोविशेषानुमितां दधानः १
 आसीदनाविष्कृतदानराजिरन्तर्मदावस्थ इव द्विपेन्द्रः ॥ ७१ ॥
 लताप्रतानोद्भवितैः स कैशैरधिज्यधन्वा विचंचार दावं १
 रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोर्वन्यान्विनेषन्निव दुष्टसत्त्वान् ॥ ८१ ॥

विसृष्टपाशूनुचरस्य तस्य पार्श्वदुःमाः पाशभृता क्षमस्य १
 उदोरयामासुरिवोन्मदानामालोक्शब्दं वयसां विराधैः ॥१९॥
 मरुत्प्रयुक्ताञ्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानं १
 अवाकिरन्बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः ॥१०॥
 धनुर्भृतो न्यस्य दयाद्रीभावमाख्यातमन्तःकस्रगैर्विशङ्कैः १
 विलोकयन्त्यो वपुरापुरक्षणां प्रकामं विस्तारफलं हरिण्यः ॥११॥
 स कोचकैमीरुतपूर्णरन्ध्रैः कूजद्विरापादितवंशकृत्यं १
 मुश्राव कुञ्जेषु यशः स्वमुच्चैरुत्तमं वनदेवताभिः ॥१२॥
 पृत्तस्तुषारैर्गिरिनिर्झराणामनौकहाकम्पितपुष्पगन्धिः १
 तमातपक्लान्तमनातपत्रमाचारपूतं पवनः सिधेवे ॥१३॥
 शशार्मं वृष्ट्यापि विना दवाग्निरागीद्विशेषां फलपुष्पवृद्धिः १
 कुनं न सत्वेष्टधिको ववाधे तस्मिन्वनं गोप्सरि गाहमाने ॥१४॥
 सञ्चारपूतानि दिगन्तराणि कृत्वा दिनान्ते निलयाय गन्तुं १
 प्रचक्रमे पल्लवरागताम्रा ग्रभा पतङ्गस्य मुनेश्च धेनुः ॥१५॥
 तां देयतापित्रतिथिक्त्रियार्थामन्वगययौ मध्यमलोकपालः १
 बभौ च सा तेन मतां मतेन श्रद्धेव साक्षाद्विधिनोपपन्ना ॥१६॥
 स पत्न्यलोत्तीर्णवराहयूधान्यावासवृक्षोन्मुखवर्षिणानि १
 ययौ मृगाध्यासितशाङ्गलानि श्यामायमानानि वनानि पश्यन् ॥१७॥
 आपीनमारोहन्प्रयत्नाद्दृष्टिर्गुरित्वादपुपो नरेन्द्रः १
 उभावलङ्घयन्तुरश्विताभ्यां तपोविनावृत्तिपथं गताभ्यां ॥१८॥

वशिष्ठधेनोरनुयायिनं तत्रावर्तमानं वनिता वनात्तात् १
 पपौ निमेषमलसपक्ष्मपंक्तिरूपोषिताभ्यामिन्द्र लोचनाभ्यां ॥१९॥
 पुरस्कृता वर्त्मनि पार्थिवेन प्रत्युद्गता पार्थिवधर्मपत्न्या १
 तदन्तरे सा विरेराज धेनुर्दिनक्षपामध्यगतेव सन्ध्या ॥२०॥
 प्रदक्षिणीकृत्य पयस्विनोऽंतां मुदक्षिणां साक्षतपात्रहस्ता १
 प्रणम्य चानर्च विशालमस्याः शृङ्गान्तरं द्वारमिवार्थसिद्धेः ॥२१॥
 वत्सोत्सुकापि स्तिमिता सपर्यां प्रत्ययहीत्सेति ननन्दन्नुत्तो १
 भक्त्योपपन्नेषु हि तद्विधानां प्रसादचिह्नानि पुरःफलानि ॥२२॥
 गुरोः सदारस्य निपीड्य पादौ समाप्य सान्ध्यं च विधिं दिलीपः १
 दोषावसाने पुनरेव दोग्ध्रौ भेजे भुजोच्छ्रितरिपुर्निषणां ॥२३॥
 तामन्तिकन्यस्तेबलिप्रदोपामन्वास्य गोप्ता गृहिणीसहायः १
 क्रमेण सुप्रामनुसंविवेशं सुप्तोत्थितां प्रातरनूदतिष्ठत् ॥२४॥
 इत्थं व्रतं पालयतः प्रजार्थं समं महिष्या महनीयकोर्तेः १
 सप्त यत्तीयुस्त्रिगुणानि तस्य दिनानि दोनोदरणोचितस्य ॥२५॥
 अन्येद्युरात्मानुचरस्य भावं जिज्ञासमाना मुनिहोमधेनुः १
 गङ्गाप्रपातान्तविरूढशष्पं गौरोगुरोर्गङ्गरमाविवेश ॥२६॥
 सा दुष्प्रधंधी मनसापि द्वितैरित्यद्विशोभाप्रहितेक्षणैः १
 अलक्षिताभ्युत्पन्नो नृपेण प्रसन्न सिंहः किल तां चकर्ष ॥२७॥
 तदीयमाक्रन्दितमार्तसाधोर्गुहानिवच्चप्रतिशब्ददीर्घं १
 रश्मिध्रुवादाय नगेन्द्रसूक्तां निवर्तयामास नृपस्य दृष्टिं ॥२८॥

स पाटलायां गवि तस्थिवांसं धनुर्धरः केसरिणो ददर्श ॥

अधित्यकार्यामिव धातुमग्न्यां रोधद्रुमं सानुमतः प्रफुल्लं ॥२९॥

ततो मृगेन्द्रस्य मृगेन्द्रगामी वधाय वध्यस्य शरं शरण्यः ॥

जाताभिषङ्गो नृपतिर्निषङ्गादुद्धर्तुमैच्छत्सभोजितारिः ॥३०॥

वामेतरस्तस्य करः प्रहर्तुर्नखप्रभाभूषितकङ्कपत्रे ॥

सक्ताङ्गुलिः सायकपुंख एव चित्रार्पितारम्भ इवावतस्थे ॥३१॥

बाहुप्रतिष्ठम्भविवृद्धमन्युरभ्यर्णमागस्कृतमस्पृशद्भिः ॥

राजा स्वतेजोभिरदत्यतान्तभोगीव मन्तोषधिरुद्धवीर्यः ॥३२॥

तमार्यगृहं निगृहीतधेनुर्मनुथवाचा मनुवंशवर्तु ॥

विस्मापयन्विस्मितमालम्बृतौ भूपालसिंहं निजगाद सिंहः ॥३३॥

अलंभहीपाल तव श्रेमेण प्रयुक्तमप्यस्त्रमितो वृथा स्यात् ॥

न पादपोन्मूलनशक्ति रंहः शिलोच्चये मूर्ध्नि भारुतस्य ॥३४॥

कैलाशगौरं वृषभारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठे ॥

अवेहि मां किङ्करमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भतुल्यं ॥३५॥

अमुं पुरः पश्यसि देवदारुं पुत्रीकृतो सौ वृषभध्वजेन ॥

यो हेमकुम्भस्तननिःसृतानां स्कन्दस्य मातुः पयसां रसज्ञः ॥३६॥

काण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य ॥

अथैनमद्रेस्तनया शुशोच सेनान्यमालीढमिवासुरास्तेः ॥३७॥

तदाप्रभृत्येव वनद्विर्पानां त्रासार्थमस्मिन्नहमद्रिकुक्षौ ॥

यापारितः शूलभृता विधाय सिंहत्वमङ्गगतसत्यवृत्ति ॥३८॥

- तस्यालमेषा क्षुधितस्य तृप्त्यै प्रदिष्टकाला परमेश्वरेण १
उपस्थिता शोणितपारणा मे सुरद्विषश्चान्द्रमसी सुधैव ॥३९॥
स त्वं निवर्तस्व विहाय लज्जां गुरोर्भवान्दर्शितशिष्यभक्तिः १
शस्त्रेण रक्ष्ये यदंशक्यरक्षं न तद्यशः शस्त्रभृतां क्षिणोति ॥४०॥
इति प्रगल्भं पुरुषाधिराजो भृगाधिराजस्य वचो निशम्य १
प्रत्याहतास्तो गिरिशप्रभावादात्मन्यवज्ञां शिथिलीचकार ॥४१॥
प्रत्यब्रवीच्चैनमिषुप्रयोगे तत्पूर्वसङ्गे वितथप्रयत्नः १
जडीकृतस्यम्बकवीक्षितेन वज्रं मुमुक्षन्निव वज्रपाणिः ॥४२॥
संरुद्धचेष्टस्य भृगोन्द्रकांभं हास्यं वचस्तद्वदहं विवक्षुः १
अन्तर्गतं प्राणभृतां हि वेद सर्वभवान्भावमतो भिधास्ये ॥४३॥
मान्यः स मे स्थावरजङ्गमाना सर्गस्थितिप्रत्यवहारहेतुः १
गुरोरपीदं धनमाहिताग्नेर्नश्यत्पुरस्तादनुपेक्षणीय ॥४४॥
स त्वं मद्योयेन शरीरवृत्तिं देहेन निर्वर्तयितुं प्रसीद १
दिनावसानोत्सुकबालवत्सा विसृज्यतां धेनुरियं महर्षेः ॥४५॥
अथान्धकारं गिरिगह्वराणां दंष्ट्रामयूखैः शकलानि कुर्वन् १
भूयः स भूतेश्वरपार्श्ववर्ती किञ्चिदिहस्यार्थपतिं चभाषे ॥४६॥
एकातपत्रं जगतः प्रभृत्त्वं नवं वयः कान्तमिदं वपुश्च १
अल्पस्य हेतोर्वहु हातुमिच्छन्विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वं ॥४७॥
भूतानुक्कम्पा तव चेदियं गौरेका भवेत्त्वस्तिर्मती त्वदन्ते १
• जीवन्पुनः शम्बुदुपलब्धैः प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि ॥४८॥

अथैकधेनोरपराधचञ्छाहुरोः कृशानुप्रतिमाङ्घ्रिभिः १

शक्योऽस्य मन्युर्भधता विनेतुं गाः कीटिशः स्पर्शयता घटोद्ग्रीः ॥४९॥

तद्रक्ष कल्याणपरम्पराणां भोक्तारमूर्जस्वलमात्मदेहं १

महीतलस्पर्शनिमात्रभिन्नमृद्धं हि राज्यं पदमेन्द्रमाहुः ॥५०॥

एतावदुक्ता विरते मृगेन्द्रे प्रतिस्वनेनास्य गुहागतेन १

शिलोच्चयोऽपि क्षितिपालमुच्चैः प्रीत्या तमेवार्थमभाषतेन ॥५१॥

निशम्य देवानुचरस्य वाचं मनुष्यदेवः पुनरप्युवाच १

धेन्वा तदध्यासितकान्तराक्ष्यान्निरीक्ष्यमाणः सुतरां दयालुः ॥५२॥

क्षतात्किल त्रायत इत्युदयः क्षत्रस्य शब्दो भुवनेषु रूढः १

राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः प्राणैरूपक्रोशमलीमसैर्वा ॥५३॥

कथं बुशक्योऽनुनयो महर्षेर्विश्राण्णानदन्यपयस्विनीनां १

इमामनूनां सुरभरवेहि रद्रौजसा तु प्रहृतं त्वयास्यां ॥५४॥

सेयं स्वदेहापिणनिष्प्रायेण न्याय्या मया मोचयितुं भवतः १

न पारणा स्याद्विहता तवैवं भवेदलुप्तं मुनेः क्रियार्थः ॥५५॥

भवानपीदं परवानवैति महान्हि यत्तस्तव देवदारौ १

स्थानुं नियोक्तुर्यदशक्यमये विनाश्य रक्ष्यं स्वयमसतेन ॥५६॥

किमप्यहिंस्यस्तव चेन्मतोऽहं यशःशरीरे भव मे दयालुः १

एकान्तविध्वंसिषु मद्भिधानां पिण्डेघनास्था खलु भौतिकेषु ॥५७॥

सम्बन्धमाभाषणपूर्वमाहुर्वृतः स नो सङ्गतयोर्वनान्ते १

तद्गतनाथानुग नार्हसि त्वं सम्बन्धिनो मे प्रणयं विहन्तं ॥५८॥

तथेति गामुक्तवते दिलोपः सद्यः प्रतिष्ठम्भविमुक्तबाहुः ॥ १ ॥
 सन्न्यस्तशस्त्री हरये स्वदेहमुपानयत्पिण्डमिवामिषस्य ॥ १५९ ॥
 तस्मिन्क्षणे पालयितुः प्रजानामुत्पश्यतः सिंहनिपातमुखं ॥ १ ॥
 अवाङ्मुखस्योपरि पुष्पवृष्टिः पपात विद्याधरहस्तमुक्ता ॥ १६० ॥
 उत्तिष्ठ वत्सेत्यमृतायमानं वचो निशम्योत्थितमुत्थितः सन् ॥ १ ॥
 ददर्श राजा जननीमिव स्वां गामयतः प्रस्रविणीं न सिंहं ॥ १६१ ॥
 तं विस्मितं धेनुरूवाच साधो मायां मयोद्गात्र परीक्षितोऽसि ॥ १ ॥
 ऋषिप्रभावान्मयि नान्तकोऽपि प्रभुः प्रहर्तुं किमुबान्यहिंसाः ॥ १६२ ॥
 भक्त्या गुरो मय्यनुकम्पया च प्रोतास्मि ते पुत्र वरं वृणीष्व ॥ १ ॥
 न केवलानां पयसां प्रसूतिमवेहि मां कामदुघां प्रसन्नां ॥ १६३ ॥
 ततः समानीय स मानितार्थो हस्तौ स्वहस्तार्जितयोरशब्दः ॥ १ ॥
 वंशस्य कर्तारमनन्तकीर्तिं सुदक्षिणायां तनयं यथाचे ॥ १६४ ॥
 सन्तानकामाय तथेति कामं राज्ञे प्रतिश्रुत्य पयस्विनी सा ॥ १ ॥
 दुग्धा पयः पत्रपुटे मदोयं पुत्रोपभुंक्ष्वेति तमादिदेश ॥ १६५ ॥
 वत्सस्य होमार्थविधेश्च शेषं गुरोरनुज्ञामधिगम्य मातः ॥ १ ॥
 दुग्धस्यमिच्छामि तवोपभोक्तुं षष्ठंशमुर्ध्वा इव रक्षितायाः ॥ १६६ ॥
 इत्थं क्षितीशेन वशिष्ठधेनुर्विज्ञापिता प्रीततरा बभूव ॥ १ ॥
 तदन्विता हैमवताच्च कुक्षेः प्रत्याययावाश्रममश्रमेण ॥ १६७ ॥
 तस्याः प्रसन्नेन्दुमुखः प्रसादं गुरूर्नृपाणां गुरवे निवेद्य ॥ १ ॥
 प्रहर्षचिद्गानुमितं प्रियायै शशंस वाचा पुनरुक्तयेव ॥ १६८ ॥

स नन्दिनीस्तन्यमनिन्दितात्मा सइत्सलो वत्संहुतावशेषं
 पपौ वशिष्ठेन कृताभ्यनुज्ञः शुभ्रं यशो मूर्तिमिवातितृष्णः ॥६९॥
 प्रातर्यथोक्तव्रतपारणान्ते प्रास्थानिकं स्वस्त्ययमं प्रयुज्य
 तौ दम्पती स्वां प्रति राजधानीं प्रस्थापयामास वशीं वशिष्ठः ॥७०॥
 प्रदक्षिणीकृत्य हुतं हुताशमनन्तरं भर्तुररुन्धतो च ॥
 धेनुं सवत्सां च नृपः प्रतस्थे सन्मङ्गलोदयतरप्रभावः ॥७१॥
 शोत्राभिरामध्वनिना रथेन संधर्मपत्नीसहितः सहिष्णुः ॥
 ययावनुद्वातसुखेन मार्गं स्वेनैव पूर्णेन मनोरथेन ॥७२॥
 तमाहितौत्सुख्यमदर्शनेन प्रजाः प्रजार्थव्रतकर्षिताङ्गं ॥
 नेत्रैः पपुस्तृप्तिमनापुवद्भिर्नवोदयं नाथमिवौषधीनां ॥७३॥
 पुरन्दरश्रीः पुरमुत्पत्ताकं प्रविश्य पौरैरभिनन्द्यमानः ॥
 भुजे भुजङ्गेन्द्रसमानसारैर्भूयः स भूमेर्धुरमासंसेञ्च ॥७४॥
 अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः सुरसरिदिव तेजो वह्निनिष्ठयूतमैशं ॥
 नरपत्तिकुलभूत्यै गर्भमाधत्त राक्षो गुरभिरभिनिविष्टं लोकपालानुभावैः ॥७५॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासकृतो .

नन्दिनीवरप्रदानो नाम द्वितीयः सर्गः ॥२॥

अथेप्सितं भर्तुरूपस्थितोदयं संखोजनोद्भोक्षणकोमुदीमुखं १
 निदानमिक्ष्वांकुकुलस्य सन्ततेः मुदक्षिणा दोहदलक्षणं दधौ ॥१॥
 शरीरसादादसमयभूषणा मुखेन सालक्ष्यत रोधपाण्डुना १
 तनुप्रकाशेन विचेयतारका प्रभातकल्पां शशिनेव शर्वरी ॥२॥
 तदाननं मृतसुरभि क्षितिशूरो रहस्युपाघ्रायः न तृप्तिमाययौ १
 करीव सितं पृषतैः पयोमुचां शुचिथपाथे वनराजिपल्वलं ॥३॥
 दिवं मरुत्वानिव भोक्ष्यते भुवं दिगन्तविश्रान्तरथो हि तत्सुतः १
 अतो भिलाषे प्रथमं तथाविधे मनो बबन्धान्यं रसान्विलङ्घ्य सा ॥४॥
 न मे ह्रियां शंसति किञ्चिदीप्सितं स्पृहावती वस्तुषु केषु भागधी १
 इति स्म पृच्छत्यनुवेलमादृतः प्रियासखीरुत्तरकोशलेश्वरः ॥५॥
 उपेत्य सा दोहददुःखशीलतां यदेव ववे तदपश्यदाहृतं १
 न हीर्ष्टमस्यास्तिदिवं अपि भूपतेरभूदनासाद्यमधिज्यधन्वनः ॥६॥
 क्रमेण निस्तीर्य च दोहद्वथां प्रचीयमानावयवा रराज सा १
 पुराणपत्रापगमादनन्तरं लतेव सन्नद्धमनोऽपल्लवा ॥७॥
 दिनेषु गच्छत्सु नितान्तपीवरं तदीयमानीलमुखं स्तनद्वयं १
 तिरश्चकार भ्रमराभिलीनयोः मुजातयोः पङ्कजकोशयोः त्रियं ॥८॥

निधानगर्भामिव सांगराम्बरां शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकां ॥ १
 नदीमिवान्तःसलिलां सरस्वतीं नृपः ससत्वां महिषीममर्ष्यत ॥ ९१ ॥
 प्रियानुरागत्य मनःसमुन्नतेर्भुजार्जितानां च क्षिगन्तसम्पदां ॥ १
 यथाक्रमं पुंसवनादिकाः क्रिया धृतेश्च धीरः सदृशीर्यधत्त सः ॥ ११० ॥
 सुरेन्द्रमात्राश्रितगर्भगौरवात्प्रयत्नमुक्तासनं यः गृहागतः ॥ १
 तयोपचाराञ्जलिखिन्नहस्तया ननन्द पारिस्रवनेत्रया नृपः ॥ १११ ॥
 कुमारभृत्याकुशलैरनुष्ठिते भिषग्विराप्तेरथ गर्भभर्मणि ॥ १
 पतिः प्रतीतः प्रेसवोन्मुखीं प्रियां ददर्श काले दिवमभ्रितामिव ॥ ११२ ॥
 यद्दृष्टतः पञ्चभिरुच्चसंश्रयेरसूर्यगैः सूचितभाग्यसम्पदं ॥ १
 असूत पुत्रं समये शचीसमा त्रिसाधना शक्तिरिवार्धमक्षयं ॥ ११३ ॥
 दिशः प्रसेदुर्मरुतो बभूवुः सुखाः प्रदक्षिणार्चिर्हुतमग्निराददे ॥ १
 बभूव सर्वं शुभशंसि तत्क्षणं भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशां ॥ ११४ ॥
 अरिष्टशय्यां परितो विसारिणा मुजन्मनस्तस्य निजेन तेजसा ॥ १
 निशीथदीपाः सहसा हतत्विषो बभूवुरालेख्यसमर्पिता इव ॥ ११५ ॥
 जनाय मुजान्तचराय शंसते कुमारजन्माभृतसम्मिताक्षरं ॥ १
 अदेयमासीन्नयमेव भूपतेः शशिप्रभं हृत्तमुभे च चामरे ॥ ११६ ॥
 निवातपद्मस्तिमितेन चक्षुषा नृपस्य कान्तं ध्रुवतः सुताननं ॥ १
 महोदधेः परं द्येन्दुदर्शनादुरुः प्रहर्षः प्रबभूव नात्मनि ॥ ११७ ॥
 स जातकर्मण्यखिले तपस्विना तपोयनादेत्य पुरोधसा कृते ॥ १
 दिलीपसूनुर्मणिराकरोद्भयः प्रयुक्तसंस्कारश्चाधिकं वभौ ॥ ११८ ॥

सुखश्रवा मङ्गलतूर्यनिस्वनाः प्रमोदनृत्यैः सह वारयोषितां ॥ १
 न केवलं सद्यश्चि मागधीपतेः पथि यजृम्भन्त दिवौकसामपि ॥ १९॥
 न संयतस्तस्य बभूव रक्षितुर्विसर्जयेद्यं सुतजन्महर्षितः ॥ १
 शृणाभिधानात्स्वयमेव केवलं तदा पितृणां मुमुचे स बन्धनात् ॥ २०॥
 श्रुतस्य यायादयमन्तमर्भक्तस्तथा परेषां युधि चेति पार्थिवः ॥ १
 अवेक्ष्य धातोर्गमनार्थमर्थविच्चकारं नाम्ना रघुमात्मसम्भवं ॥ २१॥
 पितुः प्रयत्नात्स समयसम्पदः शुभैः शरीरावयवैर्दिने दिने ॥ १
 पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः ॥ २२॥
 उमावृषाङ्गौ शरजन्मना यथा यथा जयन्तेन शचीपुरन्दरौ ॥ १
 तथा नृपः सा च सुतेन मागधी ननन्दतुस्तत्सदृशेन तत्समौ ॥ २३॥
 रथाङ्गनाम्नोरिव भावबन्धनं बभूव यत्प्रेम परस्पराग्रयं ॥ १ ॥
 विभक्तमप्येकसुतेन तत्रयोः परस्परस्योपरि पर्यचीयत ॥ २४॥
 उवाच धात्र्या प्रथमोदितं वचो ययौ तदीयामवलम्ब्य चांगुलिं ॥ १
 अभूच्च नम्रः प्रणिपातशिक्षया पितुर्भुदं तेन ततान सोऽर्भकः ॥ २५॥
 तमङ्गमारोप्य शरीरयोगजैः सुखेर्निषिञ्चन्तमिवामृतं त्वचि ॥ १
 उपास्तसम्मीलितलोचनो नृपश्चिरात्सुतस्पर्शरसज्ञतां ययौ ॥ २६॥
 अमंस्त चाग्नेन परार्ध्यञ्जन्मना स्थितेरभेत्ता स्थितिमन्तमन्वयं ॥ १
 स्वभूतिभेदेन गुणाय्यवर्तिना पतिः प्रजानामिव सर्गमात्मनः ॥ २७॥
 स धृतचौलुञ्चलकाकपक्षकैरमात्यपुत्रैः सवयोभिरन्वितः ॥ १
 लिपेर्यथावद्दहणेन वाङ्मयं नदीमुखेनेव समुद्रमाविशत् ॥ २८॥

अथोपनीतं विधिवद्विपश्चितो विनिन्युरेनं गुरवौ गुरुप्रियं १.
 अबन्ध्ययन्नाश्च बभूवुरर्भकेऽक्रिया हि वस्तूपहिता प्रसीदति ॥२९॥
 धियः समयैः सः गुणैरुदारधीः क्रमाच्चतस्रश्चतुरर्णवोपमाः १
 ततार विद्याः पवनातिपातिभिर्दिशो हरिर्द्भिर्हरितामिवेश्वरः ॥३०॥
 त्वचं स मेध्यां परिधाय रौरवीमशिक्षतांस्तं पितुरेव मन्तवत् १
 न केवलं तद्गुरुरेकपार्थिवः क्षितार्बभूदेकधनुर्धरोऽपि सः ॥३१॥
 महोक्षतां वत्सतुरः स्पृशन्निव द्विपेन्द्रभावं कलभः श्रयन्निव १
 रघुः क्रमाद्यौवनभिन्नशैशवः पुंपोष गाम्भीर्यमनोहरं वपुः ॥३२॥
 अथास्य गोदानविधेरनन्तरं विवाहदीक्षां निर्वर्त्तयद्गुरुः १
 नरेन्द्रकन्यास्तमवाप्य सत्पतिं तमोनुदं दक्षमुता इवाबभुः ॥३३॥
 युवा धुगव्यायतबाहुरंसलः कपाटवक्षाः परिणञ्जकन्धरः १
 वपुःप्रकर्षादजयद्गुरुं रघुस्तथापि नीचैर्विनयाददृश्यत ॥३४॥
 ततः प्रजानां चिरमात्मना धृतां नितान्तगुर्वी लघयिष्यता धुरं १
 निसर्गसंस्कारविनीत इत्यसौ नृपेण चक्रे युवराजशब्दभाक् ॥३५॥
 नरेन्द्रमूलायतनादनन्तरं तदास्पदं श्रीर्युवराजसंज्ञितं १
 अगच्छदंशेन गुणाभिलाषिणी नवावतारं कमलादिवोत्पलं ॥३६॥
 विभावसुः सारथिनेव वायुना घनवपायेन गृभस्तिमानिव १
 यभूय तेनातितरां मुदुःसहः कटप्रभेदेन करीव पार्थिवः ॥३७॥
 नियुज्य तं होमतुरङ्गरक्षणे धनुर्धरं राजसुतेरनुद्रुतं १
 अपूर्णमिवैन शतव्रतूपमः शतं व्रतूनामपविष्णुमाप सः ॥३८॥

ततः परं तेन मखाय यज्वना तुरङ्गमुत्सृष्टमनर्गलं पुनः १
धनुर्भूतामभ्यस्त ह्यव रक्षिणां जहार शक्रः क्लिल गूढवियहः ॥३९॥
विषादलुपप्रतिपत्तिविस्मितं कुमारसैन्यं सपदि स्थितं च तत् १
वशिष्ठधेनुञ्च यदृच्छ्यागता श्रुतप्रभावा ददृशे नन्दिनी ॥४०॥
तदङ्गानित्यन्दजलेन लोझने प्रमृज्य पुण्येन पुरस्कृतः सतां १
अतीन्द्रियेक्ष्युपपन्नदर्शनो बभूव भावेषु दिलीपनन्दनः ॥४१॥
स पूर्वतः पर्वतपक्षशातनं ददर्श देवं नरदेवसम्भवः १
पुनः पुनः सूतनिषिद्धचापलं हरन्तमश्वं रथरश्मिसंयतं ॥४२॥
शतैस्तमक्षामिनिमेघवृत्तिभिर्हरिं विदित्वा हरिभिश्च वाजिभिः १
अवोचदेनं गगनस्पृशा रघुः स्वरेण धीरेण निवर्तयन्निव ॥४३॥
मखांशभाजां प्रथमो मनीषिभिस्त्वमेव देवेन्द्र सदा निगद्यसे १
अजस्रदीक्षाप्रयतस्य महुरोः क्रियाविघाताय कथं प्रवर्तसे ॥४४॥
त्रिलोकनाथेन सदा मखद्विषस्त्वया नियम्या ननु दिवचक्षुषा १
स चेत्स्वयं कर्मसु धर्मचारिणां त्वमन्तरायो भवसि च्युतो विधिः ॥४५॥
तदङ्गमय्यं मधवन्महाक्रातो रमुं तुरङ्गं प्रतिमोक्तुमर्हसि १
पथः श्रुवेदर्शयितार ईश्वरा मलीमसाभाददत्तेन पञ्चतिं ॥४६॥
इति प्रगल्भं रघुणा समीरितं वचो निशम्याधिपतिर्दिवौकसां १
निवर्तयामास रथं सविस्मयः प्रचक्रामे च प्रतिवक्तुमुत्तरं ॥४७॥
यदात्थ राज्ञ्यकुमार तत्रथा यशस्तु रक्ष्यं परतो यशोधनैः १
जगत्प्रकाशं तदशेषमिज्यया भवदुरलघयितुं ममोद्यतः ॥४८॥

हरिर्यथैकः पुरुषोत्तमः स्मृतो महेश्वरस्त्यम्बक एव नापरः
 तथा विदुर्मीं मुनयः शतक्रतुं द्वितीयगामी न हि शब्द एष नः ॥४९॥
 अतो न्यम्बः कपिलानुकारिणां पितुस्त्वदीयस्य मयापहारितः १
 अलं प्रयत्नेन तवात्र मा निधाः पदं पदयां सगरस्य सन्ततेः ॥५०॥
 ततः प्रहस्यापभयः पुरन्दरं पुनर्वभाषे सुरगस्य रक्षिता १
 गृहाण शस्तं यदि सर्ग एष ते न खंश्च निर्जित्य रघुं कृतीभवान् ॥५१॥
 स एवमुक्त्वा मृगवन्तमुन्मुखः करिष्यमाणः सशरं शरासनं १
 अतिष्ठदालीढविशेषशोभिनावपुःप्रकर्षेण विडम्बितेश्वरः ॥५२॥
 रघोरवष्टम्भमयेन पत्रिणा हृदि क्षतो गोत्रभिदं प्यमर्षिणः १
 नवाम्बुदानीकमुहूर्तलाञ्छने धनुष्यभोगं समधत्त सायकं ॥५३॥
 दिलीपसूनोः स बृहद्भुजान्तरं प्रविश्य भीमासुरशोणितोचितः १
 पपावनास्वादितपूर्वमासुगः कुतूहलेनेव मनुष्यशोणितं ॥५४॥
 हरेः कुमारोऽपि कुमारविक्रमः सुरद्विपास्फालनकर्कशांगुलौ १
 भुजे शचीपत्रविशेषकाङ्क्षिते स्वनामचिह्नं निचखान सायकं ॥५५॥
 जहार चान्येन मयूरपत्रिणा शरेण शक्रस्य महाशनिध्वजं १
 चुकोप तस्मै स भृशं सुरश्रियः प्रसन्नकेशयपरोपणादिव ॥५६॥
 तयोरुपान्तस्थितसिद्धसैनिकं गरुत्मदाशीविषभीमदर्शनैः १
 बभूव युद्धं तुमुलं जयैपिणोरधोमुखैरर्धमुखैश्च पत्रिभिः ॥५७॥
 अतिप्रवन्धप्रहितास्तृष्टिभिस्तमाश्रयं दुष्प्रसहस्य तेजसः १
 शशाक निर्वीपयितुं न वासवः स्वतश्च्युतं वद्विमिवाद्गिरिम्बुदः ॥५८॥

ततः प्रकोष्ठे हरिचन्द्रेणाङ्किते प्रमथ्यमानार्णवधीरनादिनीं ॥
 रघुः शशाङ्कधर्ममुखेन पत्रिणा शरासनज्यामलुनाद्विजसः ॥५९॥
 स चापमुत्सृज्य विवृद्धमत्सरः प्रणाशनाय प्रबलस्य विद्विषः ॥
 महीध्रपक्ष्मपरोपणोचितं स्फुरत्प्रभामण्डलमस्तुमाददे ॥६०॥
 रघुर्भूषं वक्षसि तेन ताडितः पपात भूमौ सह सैनिकाशुभिः ॥
 निमेषमात्रादवधूय तद्वथां सहोत्थितः सैनिकहर्षनिःस्वनेः ॥६१॥
 तथापि शस्त्रव्यवहारनिष्ठुरे विपक्षभावे चिरमस्य तस्थुषः ॥
 तुतोष वीर्यातिशयेन वृत्रहा पदं हि सर्वत्र गुणैर्निधीयते ॥६२॥
 असङ्गमद्विघ्नेषु सारवतया न मे त्वदन्येन विषोढमायुधं ॥
 अवेहि मां प्रीतमृते तुरङ्गमाद्वरं वृणोषेति तंमाह वासवः ॥६३॥
 ततो निषङ्गादसमममुद्धतं सुवर्णपुंखद्युतिरञ्जितांगुलिं ॥
 नरेन्द्रसूनुः प्रतिसंहरन्निषु प्रियंवदः प्रत्यवदत्सुरेश्वरं ॥६४॥
 अमोघ्यमश्वं यदि मन्यसे प्रभो ततः समाप्ते विधिनैव कर्मणि ॥
 अजस्रदोक्षाप्रयतः स महुरुः क्रतोरशेषेण फलेन युज्यतां ॥६५॥
 यथा च वृत्तान्तमिमं सदोगतस्तिलोचनैकांशतया दुरासदः ॥
 तवैवं सन्देशहराद्विशां पतिः शृणोति देवेश तस्मा विधीयतां ॥६६॥
 तथेति कामं प्रतिशुश्रुवान् रघोर्यथागतं मातलिसारथिर्ययौ ॥
 नृपस्य नातिप्रमनाः सदोगृहं सुदक्षिणासूनुरपि न्यवर्तत ॥६७॥
 तमभ्यनन्दत्प्रथमं प्रबोधितः प्रजेश्वरः शासनहारिणा हरेः ॥
 परामृशन्हर्षचलेन पाणिना तदीयमङ्गं कुलिशव्रणाङ्कितं ॥६८॥

इति क्षितीशो नवतिः नवाधिकां महाक्रतूनां मूर्धनीयशासनः १
 समारुरुक्षुर्दिवमाक्षुषः सयेततान सोपानपरम्परामिवं ॥ ६९ ॥
 अथ स विषयव्यावृत्तात्मा यथाविधि सूनवे नृपतिककुदं दत्त्वा यूने
 सितार्तपवारणं १
 मुनिवनतरुच्छायां देव्या तया सह शिश्रित्ये गूलितवयसामिश्वाक्किणामिदं
 हि कुलव्रतं ॥ ७० ॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासकृतौ
 रघुराज्यभिषेको नाम तृतीयः सर्गः ॥ ३॥०

स राज्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याधिकं बभौ ॥ १ ॥
 दिनान्ते निहितं तेजः सवित्रेव हुताशनः - ॥ ११ ॥
 दिलीपानन्तरं राज्ये तं निशम्य प्रतिष्ठितं ॥ १ ॥
 पूर्वं प्रधूमितो राज्ञां हृदये शिरिवोत्थितः ॥ २१ ॥
 पुरुहूतध्वजस्यैव तस्योन्नयनपन्तयः ॥ १ ॥
 नवाभ्युत्थानदर्शिन्यो ननन्दुः सप्रजाः प्रजाः ॥ ३१ ॥
 सममेव समाम्बान्तं द्वयं द्विरदगामिना ॥ १ ॥
 तेन सिंहासनं पित्र्यमखिलं चारिमण्डलं ॥ ४१ ॥
 ह्यायामण्डललक्ष्येण तमदृश्या किल स्वयं ॥ १ ॥
 पद्मा पद्मातपत्रेण भेजे साम्राज्यदोक्षितं ॥ ५१ ॥
 परिकल्पितसान्निध्या काले काले च वन्दिषु ॥ १ ॥
 स्तुत्यं स्तुतिभिरर्थाभिरुपतस्थे सरस्वती ॥ ६१ ॥
 मनुप्रभृतिभिर्मन्यैर्भुक्ता यद्यपि राजभिः ॥ १ ॥
 तथाप्यनन्यपूर्वेव तस्मिन्नासीदमुन्धरा ॥ ७१ ॥
 स हि सर्वस्य लोकस्य युक्तदण्डतया मनः ॥ १ ॥
 आददे नातिशीतोष्णो नभस्वानिव दक्षिणः ॥ ८१ ॥

मन्दोत्काण्ठाः कृतास्तेन गुणाधिकतया गुरौ
 फलेन सहकारस्य पुष्पोद्गम इव प्रजाः ॥९१॥
 नयविद्भिर्नवे राशि सदसच्चोपदर्शितं ॥
 पूर्वं एवाभवत्पक्षस्तस्मिन्नाभवदुत्तरः ॥९०॥
 पञ्चानामपि भूतानामुत्कर्षं पुपुषुर्गुणाः ॥
 नवे तस्मिन्महीपाले सर्वं नवमिवाभवत् ॥९१॥
 यथा प्रह्लादनाच्चन्द्रः प्रतापात्तपनो यथा ॥
 तथैव सो भूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात् ॥९२॥
 कामं कणीन्तविश्रान्तं विशाले तस्य लोचने ॥
 चक्षुष्मता तु शास्तेण सूक्ष्मकार्यार्थदर्शिना ॥९३॥
 लब्धमशमनस्वस्थमथैनं समुपस्थिता ॥
 पार्थिवश्रीर्द्वितीयेव शरव्यङ्गजलक्षणा ॥९४॥
 निर्वृष्टलघुभिर्मेघैर्मुक्तवर्त्मा सुदुःसहः ॥
 प्रतापस्तस्य भानोच्च युगपद्भानशे दिशः ॥९५॥
 वार्षिकं सञ्जुहारेन्द्रो धनुर्जेत्रं रघुर्दधौ ॥
 प्रजार्थसाधने तौ हि पर्यायोद्यमविश्रमौ ॥९६॥
 पुण्डरीकातपत्रस्तं विकसत्काशचामरः ॥
 ऋतुर्विजम्बयामास न पुनः प्राप तच्छ्रियं ॥९७॥
 प्रसादमुमुखे तस्मिन्बन्द्रे च विशदप्रभे ॥
 तदा चक्षुष्मतां प्राप्तिरासीत्समरसा द्वयोः ॥९८॥

हंसश्रेणीषु तारासु कुम्भदत्सु च वारिषु ॥ १ ॥
 विभूतयस्तुदीयानां पर्यस्ता यशसाभिव ॥ ११९ ॥
 दक्षुच्छायनिषादिन्यस्तस्य गोप्सुर्गुणोदयं ॥ १ ॥
 आकुमारकृतथोद्धातं शालिगोप्यो जगुर्यशः ॥ १२० ॥
 प्रसप्तदोदयादम्भः कुम्भयोर्नेर्महौजसः ॥ १ ॥
 रघोरभिभवाशङ्किः कुक्षुभे द्विषतमं मनः ॥ १२१ ॥
 मदोदयाः ककुग्रन्तः सरितां कूलमुद्गजाः ॥ १ ॥
 लीलाखेलमनुप्रापुर्महोक्षास्तस्य विक्रमं ॥ १२२ ॥
 प्रसवैः सप्तपेणीनां मदगन्धिभिराहताः ॥ १ ॥
 असूययेव तन्नागाः सप्तधैव प्रसुप्तुवुः ॥ १२३ ॥
 सरितः कुर्वती गांधाः पथश्चाश्वानकदर्मान् ॥ १ ॥
 यात्रायै चोदयामास तं शक्तेः प्रथमं शरत् ॥ १२४ ॥
 तस्मै सम्यग्द्युतो बह्विर्वाजिनीराजनाविधौ ॥ १ ॥
 प्रदक्षिणार्चिर्थाजेन हस्तेनेव जयं ददौ ॥ १२५ ॥
 स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपाष्णिरियान्वितः ॥ १ ॥
 षड्विधं बलमादाय प्रतस्थे दिग्जिगीषया ॥ १२६ ॥
 अवाकिरन्वयोवृद्धास्तं लाजैः पौरयोषितः ॥ १ ॥
 पृष्ठतैर्मन्दरोद्धूतैः क्षीरोर्मय द्वाच्युतं ॥ १२७ ॥
 स ययौ प्रथमं प्राचीं तुल्यः प्राचीनवर्हिषा ॥ १ ॥
 अहितानानिलोद्धूतैस्तर्जयन्निव केतुभिः ॥ १२८ ॥

रजोभिः स्यन्दनोद्धूतैर्गजैश्च घनसन्निभैः ॥ १

भुवस्तलमिव व्योम कुर्वन्व्योमेव भूतलं ॥ २९॥

प्रतापो ज्ये ततः शब्दः परागस्तदनन्तरं ॥ १

ययौ पश्चाद्वथादोति चतुःस्कन्धेव सा चमूः ॥ ३०॥

मरुपृष्ठान्युदम्भांसि नाभ्याः सुप्रतरा नदीः ॥ १

विपिनानि प्रकाशानि शक्तिमन्वाच्चकार सः ॥ ३१॥

स सेनां महतीं कर्षन्पूर्वसागरगामिनीं ॥ १

बभौ हरजटाभ्रंष्टां गङ्गामिव भूगीरथः ॥ ३२॥

त्याजितैः फलमुत्खातैर्भग्नैश्च बहुधा नृपैः ॥ १

तस्यासीदुत्त्वणो मार्गः पादपैरिव दन्तिनः ॥ ३३॥

पौरस्त्यानेवमात्रामंस्तांस्ताञ्जनपदाञ्जयी ॥ १

प्राप तालीवनश्याममुपकण्ठं महोदधेः ॥ ३४॥

अनभ्राणां समुद्धर्तुस्तस्मात्सिन्धुरयादिव ॥ १

आत्मा संरक्षितः सुलेर्वृत्तिमाश्रित्य वैतसीं ॥ ३५॥

यङ्गानुत्खाय तरसा नेता नौसाधनोद्धतान् ॥ १

निचत्खान जयस्तम्भान्गङ्गास्रोतोन्तरेषु सः ॥ ३६॥

आपादपत्रप्रणताः कलभा इव ते रघुं ॥ १

फालैः संवर्धयामासुः त्खातप्रतिरोपिताः ॥ ३७॥

स तोत्वी कपिशां सैन्यैर्वृद्धिद्विरदमेतुभिः ॥ १

उत्पल्लादर्शितपथः कलिङ्गाभिमुखो ययौ ॥ ३८॥

स प्रतापं महेन्द्रस्य मूर्ध्नि तीक्ष्णं न्यवेशयत् ॥ १ ॥
 अंकुशं द्वादस्येव यन्ता गम्भीरवेदिनः ॥ ३२॥
 प्रतिजयाहं कालिङ्गस्तमखैर्गजसाधनः ॥ १ ॥
 पक्षच्छेदोद्यत् शक्रं शिलावर्षीव पर्वतः ॥ ४०॥
 द्विषां विषस्य काकुत्स्थस्तत्र नाराचदुर्दिनं ॥ १ ॥
 सन्मङ्गलमातु इव प्रतिपेदे जयश्रियं ॥ ४१॥
 ताम्बूलीनां दलैस्तत्र रचितापानभूमयः ॥ १ ॥
 नालिकेरासवं योधाः शात्रवं च पपुर्यशः ॥ ४२॥
 गृहीतप्रतिभुक्तस्य स धर्मविजयी नृपः ॥ १ ॥
 श्रियं महेन्द्रनाथस्य जहार न तु मेदिनीं ॥ ४३॥
 ततो वेलातटेनैव फलवत्पूगमालिना ॥ १ ॥
 अगस्त्याचरितामाशामनाशास्यजयो ययौ ॥ ४४॥
 स सैन्यपरिभोगेन गजदानसुगन्धिना ॥ १ ॥
 कावेरीं सरितां पत्युः शङ्कनीयामिवाकरोत् ॥ ४५॥
 बलैरध्युषितास्तस्य विजिगीषोर्गताध्वनः ॥ १ ॥
 मरिचोद्धान्तहारीता मलयाद्रेरुपत्यकाः ॥ ४६॥
 ससंजुरस्वक्षुण्णानामेलानामुत्पतिष्णवः ॥ १ ॥
 तुल्यगन्धिषु मत्तेभकटेषु फलरेणवः ॥ ४७॥
 भोगिवेष्टनमार्गेषु चन्दनानां समर्पितं ॥ १ ॥
 नास्त्रसत्कारिणां यैवं त्रिपदीह्निदिनामपि ॥ ४८॥

दिशि मन्दायते तेजो दक्षिणस्यां रवेरपि १०
 तस्यामेव रघोः पाण्ड्याः प्रतापं न विवेहिरे ॥४९॥
 ताम्रपर्णीसमेतस्य मुक्तासारं महोदधेः १
 ते निपत्य ददुस्तस्मै यशः स्रमिव सञ्चितं ॥५०॥
 स निर्विशय यथाकामं तटेष्वालीनचन्दनौ १
 स्तनाविव दिशस्तस्याः शैलौ मलयदुर्दुरौ ॥५१॥
 असह्यविक्रमः सखं दूरमुक्तमुदन्वता १
 नितम्बमिव मेदिन्याः स्रस्तांशुकमलंघयन् ॥५२॥
 तस्यानीकैर्विसर्पिर्द्विरंपरान्तजयोद्यतैः १
 रामास्त्रोत्सारितोऽप्यासीत्सल्लग्न इवार्णवः ॥५३॥
 भयोत्सृष्टविभूषाणां तेन केरलयोषितां १
 जलकेषु चमूरेणुशूणीप्रतिनिधीकृतः ॥५४॥
 मुरलामारुतोद्भूतमगमत्कैतवं रजः १
 तद्योधवारवाणानामयन्पटवासतां ॥५५॥
 अभ्यभूयत वाहानां चरतां गात्रसिञ्चितैः १
 वर्मभिः पवनोद्भूतराजतालीवनध्वनिः ॥५६॥
 खर्जूरीत्कन्धनञ्जानां मदोद्गारमुगन्धिषु १
 कटेषु करिणां पेतुः पुत्रागेभ्यः शिलीमुखाः ॥५७॥
 अयकाशं किलोदन्यान् रामायाभ्यर्थितो ददौ १
 अपरान्तमहीपालराजेन रघये करं ॥५८॥

मत्तेभरदनोत्कीर्णविक्रमलक्षणं ॥ १ ॥
 त्रिकूटमेव तत्रैवैर्जीयस्तम्भं चकार सः ॥ १५९ ॥
 पारसीकांस्ततो जेतुं प्रतस्थे स्थलवर्त्मना ॥ १ ॥
 इन्द्रियाख्योनिव रिपूंस्तत्त्वज्ञानेन संयमो ॥ १६० ॥
 यवनीमुखपद्मानां सेहे मधुमदं न सः ॥ १ ॥
 बालातपमिवाक्षानामकालजलदोदयः ॥ १६१ ॥
 संयामस्तुमलस्तस्य पाम्वात्यैरश्वसाधनैः ॥ १ ॥
 शार्ङ्गकूजितविशेषप्रतियोधे रजस्यभूतं ॥ १६२ ॥
 भस्त्रापवर्जितैस्तेषां शिरोभिः श्मश्रुलैर्महीं ॥ १ ॥
 तस्तार सरधाव्याघ्रैः स क्षौद्रपटलैरिव ॥ १६३ ॥
 अपनीतशिरस्त्राणाः शेषास्तं शरणं ययुः ॥ १ ॥
 प्रणिपातप्रतीकारः संरम्भो हि महात्मनां ॥ १६४ ॥
 विनयन्ते स्म तद्योधा मधुभिर्विजयश्रमं ॥ १ ॥
 आस्तीर्णाजिनरत्नासु द्राक्षावलयभूमिषु ॥ १६५ ॥
 ततः प्रतस्थे कौवेरीं भास्वानिव रघुर्दिशं ॥ १ ॥
 शरैरुल्लैरिवोदीच्यानुद्धरिथन् रसानिव ॥ १६६ ॥
 विनीताध्वश्रमास्तस्य मृन्धुतीरविचेष्टनैः ॥ १ ॥
 दुधुवुर्वाजिनः स्कन्धाँल्लग्रकुङ्कुमकेसरान् ॥ १६७ ॥
 तत्र हूणावरोधानां भर्तृषु यत्कविक्रमं ॥ १ ॥
 कपोलपाटलादेशि बभूव रघुचेष्टितं ॥ १६८ ॥

काम्बोजाः समरे सौदुं तस्य वीर्यमनीश्वराः ० १

गजालानपरिक्लिष्टैरक्षोटैः सार्धमानताः ॥६९॥

तेषां सदश्वभूयिष्ठास्तुङ्गा द्रविणराशयः १ ०

उपदा विविशुः शश्वन्नोत्सेकाः कोशलेश्वरं ॥७०॥

ततो गौरीगुरुं शैलमारुरोहाश्वसन्धनः ० १ ०

वर्धयन्निव तत्कूटानुद्धूतैर्धातुरेणुभिः ॥७१॥

शशंस तुल्यसत्त्वानां सैन्यघोषे श्यसम्भ्रमं १

गुहाशयानां सिंहानां परिवर्त्यावलोकितं ॥७२॥

भूर्जेषु मर्मरीभूताः कीचकध्वनिहेतवः १ ० ०

गङ्गाशोकरिणो मार्गे मरुतस्तं सिधेविरे ॥७३॥

विशश्रुर्भुर्नैरूपां ह्यायास्वध्यास्य सैनिकाः १

दृषदो वासितोत्सङ्गा निषण्णमृगनाभिभिः ॥७४॥

सरलासक्तमातङ्गयैवेयस्फुरितत्विषः १

आसन्नोषधयो नेतुर्नक्तमग्नेहदीपिकाः ॥७५॥

तस्योत्सृष्टनिवासेषु कण्ठरञ्जुक्षतत्वचः १

गजवर्ष्म किरातेभ्यः शशंसुर्देवदारवः ॥७६॥

तत्र जन्यं रघोर्घोरं पार्वतीयैर्गणैरभूत् १ ० ०

नाराचक्षेपणीयाश्रमनिप्येपोत्पतितानलं ॥७७॥

शरैरुत्सवसङ्केतान्स कृत्या विरतोत्सवान् १

जयोदाहरणं बाहोर्नीपयामास किन्नरान् ॥७८॥

परम्परेण विज्ञातस्तेषूपायनपाणिषु ॥

राज्ञा हिमवतः सारो राज्ञः सारो हिमाद्रिणा ॥७९॥

तत्राक्षोभ्यं यशोराशिं निवेश्यावरुरोह सः ॥

पौलस्त्यतुलितस्याद्रेरादधान इव ह्रियं ॥८०॥

चक्ष्मणे तीर्णलौहित्ये तस्मिन्प्राग्ज्योतिषेश्वरः ॥

तद्गजालानतां प्राप्तेः सह कालागुरुदुर्भैः ॥८१॥

न प्रसेहे स रुद्धार्कमधारावर्षदुर्दिनं ॥

रथवर्त्मरजोऽप्यस्य कुत एव पताकिनी ॥८२॥

तमीशः कामरूपान्तमत्याखण्डलविक्रमं ॥

भेजे भिन्नकटेनीगैरन्यानुपरुरोध यैः ॥८३॥

कामरूपेश्वरस्तस्य हेमपीठाधिदेवतां ॥

रत्नपुष्पोपहारेण च्छायामानर्च पादयोः ॥८४॥

इति जित्वा दिशो जिष्णुर्न्यवर्तत रथोद्धतं ॥

रजोविश्रामयन् राज्ञां छत्रशून्येषु मौलिषु ॥८५॥

स विश्वजितमाजहे यज्ञं सर्वस्वदक्षिणं ॥

आदाप्तं हि विसर्गाय सतां वारिमुचामिव ॥८६॥

सत्रान्ते सचिवसखः मुरस्त्रियाभिर्गुर्वीभिः शमितपराजयबलो-

कान् ॥

काकुत्स्थोऽक्षिरविरहोत्सुकावरोधान् राजन्यान्स्वपुरनिवृत्तये

नुमेने ॥८७॥

ते रेखाध्वजकुलिशातपत्रचिह्नं सभ्राजश्चरणयुगं प्रसादलभ्यं १
 प्रस्थानप्रणतिभिर्गुलीषु न्ववुर्मौलिस्रक्च्युतमकरन्दरेणुगौरं ॥ ८८ ॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासकृतौ ।

रघुदिग्विजयो नाम चतुर्थः सर्गः ॥ ४ ॥

तमध्वरे विंशजिति सितीर्ष निःशेषविश्राणितकोशजातं १
 उपाप्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थो कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः ॥१॥
 स मृन्मये वीतहिरण्यत्वात्पात्रे निधायाप्यमनर्घ्यशीलः १
 श्रुतप्रकाशं युशसा प्रकाशः प्रत्युज्जगामातिथिमातिथेयः ॥२॥
 तमर्चयित्वा विधियद्विधिस्तपोधनं मानधनाययायी १
 विशां पतिर्विष्टरभाजमारात्कृताञ्जलिः कृत्यविदित्युवाच ॥३॥
 अथयणीर्मन्तकृतामृषीणां कुशायबुद्धे कुशली गुरुस्ते १
 यतस्त्वया ज्ञानमशेषमाप्तं लोकेन चेतन्यमिवोष्णरश्मेः ॥४॥
 कायेन वाचा मनसापि शश्वद्यत्सम्भृतं वासवधैर्यलोपि १
 आपाद्यते न यद्यमन्तरायैः कच्चिन्महर्षेस्त्रिविधं तपस्तत् ॥५॥
 आधारबन्धप्रमुखैः प्रयत्नैः संवर्धितानां सुतनिर्विशेषं १
 कच्चिन् वाय्वादिरूपलवो वः श्रमच्छिदामाश्रमपादपानां ॥६॥
 क्रियानिमित्तेष्वपि वत्सलत्वादभग्नकामा मुनिभिः कुशेषु १
 तदङ्कुशय्याच्युतनाभिनाला कच्चिन्मृगीणामनघा प्रसूतिः ॥७॥
 निर्वर्त्यते येनियमाभिपेको येभ्यो निवापाञ्जलयः पितॄणां १
 • तान्युच्छषष्टाङ्कितसैकतानि शिवानि वस्तीर्थजलानि कच्चिन् ॥८॥

नीवारपाकादि कडङ्गरीयैरामृश्यते जानपदैर्न कञ्चित् ॥ १
 कालोपपन्नातिथिकल्पभामं वन्यं शरीरस्थितिसाधनं नः ॥ १९॥
 अपि प्रसन्नेन महर्षिणा त्वं सम्यग्विनीयानुमतो गृहाय ॥ १
 कालो ह्ययं संक्रमितुं द्वितीयं सर्वोपकारक्षममाश्रमं ते ॥ १०॥
 तवार्हतो नाभिगमेन तृप्तं मनो नियोगत्रितययोत्सुकं मे ॥ १
 अप्याज्ञया शासितुरात्मना वा प्राप्तो ऽसि सम्भावयितुं वनान्मां ॥ ११॥
 इत्यर्थपात्रानुमितव्ययस्य रघोरुदारामपि गां निशम्य ॥ १
 स्वार्थोपपत्तिं प्रति दुर्बलाशस्तमित्यवोचद्वरतन्तुशिथः ॥ १२॥
 सर्वत्र नो वार्तमवेहि राजन्नाथे कुतस्त्वय्यशुभं प्रजानां ॥ १
 सूर्ये तपत्यावरणाय दृष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमित्रा ॥ १३॥
 भक्तिः प्रतीक्ष्येषु कुलोचिता ते पूर्वान्महाभाग तयातिशेषे ॥ १
 व्यतीतकालस्त्वहमभ्युपेतस्त्वामर्थिभावादिति मे विषादः ॥ १४॥
 शरीरमात्रेण नरेन्द्र तिष्ठन्नाभासि तीर्थप्रतिपादितर्जिः ॥ १
 आरुण्यकोपात्तफलप्रसूतिः स्तम्बेन नीवार इवावशिष्टः ॥ १५॥
 स्थाने भवानेकनराधिपः सन्नकिञ्चनत्वं मखजं बनक्ति ॥ १
 पर्यायपीतस्य सुरैर्हिमांशोः कलाक्षयः श्लाघ्यतरो हि वृद्धेः ॥ १६॥
 तदन्यतस्तावदनन्यकार्यो गुर्वर्थमाहर्तुमहं यत्क्षिणे ॥ १
 स्वस्त्यस्तु ते निर्गलिताम्बुगर्भं शरदनं नार्दति चातको ऽपि ॥ १७॥
 एतावदुद्धा प्रतियातुं कामं शिथं महर्षेर्नृपतिर्निषिध्य ॥ १
 किं यस्त विद्वन्गुरवे प्रदेयं त्वया कियदेति तमन्ययुक्त ॥ १८॥

ततोऽथवावद्विहिताध्वराय तस्मै स्मयावेशविवर्जिताय
 वर्णाश्रमाणां गुरुर्ये स वर्णो विचक्षणः प्रस्तुतमाचवक्षे ॥१९॥
 समाप्तविद्येन मया महर्षिर्विज्ञापितो भूदुस्तदक्षिणायै ॥
 स मे चिरायाम्स्वलितोपचारां तां भक्तिमेवांगणयत्पुरस्तान् ॥२०॥
 निर्वन्धसञ्जातरूपार्थकार्श्यमचिन्तयित्वा गुरुणाहमुक्तः ॥
 वित्तस्य विद्यापरिसंख्यया मे कोटीभित्तो दश चाहरेति ॥२१॥
 सोऽहं सपर्याविधिभाजनेन मत्वा भवन्तं प्रभुशब्दशेषं ॥
 अभ्युत्सहे सम्प्रति नोपरोद्धुमल्पेतरत्वाङ्कुतनिष्क्रयस्य ॥२२॥
 इत्थं द्विजेन द्विजराजकान्तिरावेदितो वेदविदां वरेण ॥
 एनोनिवृत्तेन्द्रियवृत्तिरेनं जगाद भूयो जगदेकनाथः ॥२३॥
 गुर्वर्थमर्थी श्रुतपारदृष्ट्वा रघोः सकाशादनवाप्य कामं ॥
 गतो वदान्यान्तरमित्यर्थं मे मा भूत्परीवादनवावतारः ॥२४॥
 स त्वं प्रशस्ते महिते मदीये वसंश्चतुर्थोऽग्निरिवाग्न्यगारे ॥
 द्वित्राण्यहान्यर्हसि सोढुमर्हन्त्यावद्यते साधयितुं त्वदर्थं ॥२५॥
 तथेति तस्यावित्तथं प्रतीतः प्रत्यग्रहीत्सङ्गरमयजन्मा ॥
 गामातसारां रघुरप्यवेक्ष्य निष्क्रष्टुमर्थं चकमे कुविरात् ॥२६॥
 वशिष्ठमन्तोक्षणजात्प्रभावाद्दुदन्वदाकाशमहीधरेषु ॥
 मरुत्सखस्येव बलाहकस्य गतिर्विजघ्ने न हि तद्रथस्य ॥२७॥
 अथाधिशिशूये प्रयतः प्रदोषे रथं रघुः कल्पितशस्त्रगर्भं ॥
 सामन्तसम्भावनयैव धीरः कैलाशनाथं तरसा जिगीषुः ॥२८॥

प्रातः प्रयाणाभिमुखाय तस्मै सविस्मयाः कोशगृहे नियुक्ताः १
 हिरण्मयीं कोशगृहस्य मध्ये वृष्टिं शशंसुः पतितां नभस्तः ॥२९॥
 तं भूपतिभीमुरहेमराशिं लब्धं कुवेरादभियास्यमानात् १
 दिदेश कौत्सस्य समस्तमेवं पादं सुमेरोरिव वज्रभिन्नं ॥३०॥
 जनस्य साकेतनिवासिनस्तौ द्वावप्यभूतामभिनन्द्यसत्वौ १
 गुरुप्रदेयाधिकनिःस्पृहो र्थी नृपो र्गृहिकामादधिकप्रदश्च ॥३१॥
 अथोष्ट्रवामीशतवाहितार्थं प्रजेस्वरं प्रीतमना महर्षिः १
 स्पृशन्क्रेणानतपूर्वकायं सम्प्रस्थितो वाचमुवाच कौत्सः ॥३२॥
 किमत्र चित्रं यदि कामसूर्भूर्वृत्ते स्थितस्याधिपतेः प्रजानां १
 अचिन्तनीयस्तु तव प्रभावो मनीषितं द्यौरपि येन दुग्धा ॥३३॥
 आशीत्यमन्यत्पुनरुक्तभूतं त्रेयांसि सर्वाण्यधिजग्मुषस्ते १
 पुत्रं लभस्वात्मगुणानुरूपं भवन्तमीडं भवतः पितेव ॥३४॥
 इत्थं प्रयुज्याशिषमयजन्मा राज्ञे प्रतीयाय गुरोः सकाशं १
 राज्ञापि लेभे सुतमाशु तस्मादालोकमर्कादिव जीवलोकः ॥३५॥
 ब्राह्मे मुहूर्ते किल तस्य देवी कुमारकल्पं सुषुवे कुमारं १
 अतः पिता ब्रह्मण एवं नाम्ना तमात्मजन्मानमजं चकार ॥३६॥
 रूपं तदोजस्वि तदेव वीर्यं तदेव नैसर्गिकसुन्नतत्वं १
 न कारणात्स्वाद्विभिदे कुमारः प्रवर्तितो दीप इव प्रदीपान् ॥३७॥
 उपात्तविद्यं विधिवहुस्त्यस्तं यौवनोद्भेदविशेषकान्तं १
 श्रीर्गन्तुकामापि गुरोरनुज्ञां धीरेव कन्या पितुराचकांक्ष ॥३८॥

अथेत्स्वरेण त्रयकैशिकानां स्वयंवरार्थं स्वसुरिन्दुमत्याः १

आप्तः कुमारान्यनोत्सुकेन भोजेन दूतो रम्यवे विसृष्टः ॥३९॥

तं श्लाघ्यसम्बन्धमसौ त्रिचिन्त्य दारत्रियायोग्यदशं च पुत्रं १

प्रस्थापयामास ससैन्यमेनमृजां विदभीधिपराजधानी ॥४०॥

तस्योपकार्यारचितोपचारा वन्येतरा जानपदोपदाभिः १

मार्गे निवासा मनुजेन्द्रसूनोर्वभूवुर्द्यानविहारकल्पाः ॥४१॥

स नर्मदारोधसि शीकराद्रैर्मरुद्भिरानर्तितनक्तमाले १

निवेशयामास विलंघिताध्वा क्लान्तं रजोधूसरकेतुसैन्यं ॥४२॥

अथोपरिष्ठाद्वमरैर्भ्रमद्भिः प्राक्सूचितान्तःसलिलप्रवेशः १

निर्धौतदानामलग्ण्डभिर्निर्वन्यः सरित्तो गज उन्ममल्ल ॥४३॥

निःशेषविक्षालितधानुनापि वप्रक्रियामृक्षवतस्तटेषु १

नीलोर्धरेखाशबलेन शंसन्दन्तद्वयेनाश्मविकुण्ठितेन ॥४४॥

संहारविक्षेपलघुक्रियेण हस्तेन तीराभिमुखः सशब्दं १

बभौ स भिन्दन्वृहतस्तरङ्गान्वार्यर्गिलाभङ्ग इव प्रवृत्तः ॥४५॥

शैलोपमः शैवलमञ्जुरीणां जालानि कर्पनुरसा स पञ्चान् १

पूर्वं तदुत्पीडितवारिराशिः सरित्प्रवाहस्तटमुत्ससर्प ॥४६॥

तस्यैकनागस्य कपोलभिन्न्योर्जलावगाहक्षणमात्रशान्ता १

वन्येतरानेकपदर्शनेन पुनर्दिदीपे मददुर्दिनश्रीः ॥४७॥

सप्तच्छदक्षीरकटुप्रवाहमसल्लमाप्राप्य मदं तदीर्य १

विलंघिताधोरणतीव्रयत्नाः सेनागजेन्द्रा विमुखीवभूवुः ॥४८॥

स च्छिन्नबन्धद्रुतयुग्यशून्यं भग्नाक्षपर्यस्तरथं क्षणौन ॥ १

रामापरित्राणविहस्तयोधं सेनानिवेशं तुमलं चकार ॥ १४९॥

तमापतन्तं नृपतेरवध्यो वन्यः करोति श्रुतवाङ्कुमारः ॥ १

निवर्तीयिथन्विशिखेन कुम्भे जघान नात्यायतकृष्टशार्ङ्गः ॥ १५०॥

स विज्ञमात्रः किल नागरूपमुत्सृज्य तद्विस्मितसैन्यदृष्टः ॥ १

स्फुरत्प्रभामण्डलमध्यवर्ति कान्तं धूपुर्योमचरं प्रपेदे ॥ १५१॥

अथ प्रभावोपनृतैः कुमारं कल्पद्रुमोत्थैरवकीर्य पुष्पैः ॥ १

उवाच वाग्मी दशनप्रभाभिः सवर्धितोरःस्थलतारहारः ॥ १५२॥

मतङ्गशापादवलेपमूलादवाप्तवानस्मि मतङ्गजत्वं ॥ १

अवेहि गन्धर्वपतेस्तनूजं प्रियंवदं मां प्रियदर्शनस्य ॥ १५३॥

स चाशुनीतः प्रणतेन पञ्चान्मया महर्षिर्मृदुतामगच्छत् ॥ १

उष्णत्वमग्न्यातपसम्प्रयोगाच्छैत्यं हि यत्सा प्रकृतिर्जलस्य ॥ १५४॥

इक्ष्वाकुवंशप्रभवो यदा ते भेत्यत्यजः कुम्भमयोमुखेन ॥ १

संयोक्ष्यसे स्वेन वपुर्महिम्ना तदेत्यवोचत्स तपोनिधिमीं ॥ १५५॥

सम्भोचितः सत्ववता त्वयाहं शापाच्चिरप्रार्थितदर्शनेन ॥ १

प्रतिप्रियं चेद्भवतो न कुर्यां वृथा हि मे स्यात्स्वपदोपलब्धिः ॥ १५६॥

सम्भोहनं नाम सखे ममात्वं प्रयोगसंहारविभङ्गमन्तं ॥ १

गान्धर्वमाधत्स्य यत्प्रयोऽनुर्न चारिहिंसा विजयश्च हस्ते ॥ १५७॥

अलं ह्रिया मां प्रति यन्मुहूर्तं दयापरो भूः प्रहरन्नपि त्वं ॥ १

तस्मादुपच्छन्दयति प्रयोज्यं मयि त्वया न प्रतिपेधरोक्ष्यं ॥ १५८॥

तथेद्युपस्पृश्य पयः पवित्रं सोमोद्धवायाः सरितो नृसोमः ॥ १

उदङ्मुखः सोऽस्त्रविदस्त्वमन्तं जयाह तस्मान्निगृहीतशापात् ॥ ५९ ॥

एवं तयोरध्वनि दैवयोगादासेदुषोः सख्यमचिन्त्यहेतुः ॥ १

एको ययौ चैत्ररथप्रदेशान्सौराज्यरम्यानपरो विदभीन् ॥ ६० ॥

तं तस्थिवांसं नगरोपकण्ठे तदागमाद्गुरुप्रहर्षः ॥ १

प्रत्युज्जगाम अथकैशिकेन्द्रचन्द्रं प्रवृद्धोर्मिरिवोर्मिमाली ॥ ६१ ॥

प्रवेश्य चैनं पुरमग्रयायी नीचेस्तथोपाचरदर्पितश्रीः ॥ १

मेने यथा तत्र जनः समेतो वैदर्भमागन्तुमजं गृहेशं ॥ ६२ ॥

तस्याधिकारपुरुषैः प्रणतेः प्रदिष्टां

प्राग्द्वारवेदिविनिवेशितपूर्णकुम्भां ॥ १

रम्यां रघुप्रतिनिधिः स नवोपकार्यी

बाल्यात्परामिव दशां मदनोऽध्युवास ॥ ६३ ॥

तत्र स्वयंवरसमाहूतराजलोकं

कन्याललाम कमनीयमजस्य लिप्सोः ॥ १

भावावबोधकलुषा दयितेव रात्रौ

• निद्रा चिरेण नयनाभिमुखीबभूव ॥ ६४ ॥

तं कर्णभूषणनिषीडितपीवरं

शय्योत्तरच्छदविमर्दकृशाङ्गरागं

सूतात्मजाः सवयसः प्रथितप्रबोधं

• प्राबोधयनुषक्ति वाग्भिरुदारवाचः ॥ ६५ ॥

रात्रिर्गता मंतिमतां वर मुञ्च शय्यां

धात्रा द्विर्धैव ननु पूजितो विभक्ता ॥ १

तामेकतस्तव, विभर्ति गुरुर्विनिद्र-

स्तस्या भवानपरधुर्यपदावलम्बी ॥ ६६ ॥

निद्रावशेन भवताप्यनपेक्षमाणाः . . .

पर्युत्सुकत्वमवला निशि खण्डितेव ॥ १

लक्ष्मीर्विनोदयति येन दिगन्तलम्बो

सोऽपि त्वदाननरुचिं विजहाति चन्द्रः ॥ ६७ ॥

तद्वल्गुना युगपदुन्मिषितेन ताव-

त्सद्यः परस्परतुलामधिरोहतां द्वे ॥ १

प्रस्यन्दमानपरुषेतरतारमन्त-

श्चक्षुस्तव प्रचलितभ्रमरं च पद्मं ॥ ६८ ॥

वृन्ताच्छ्लथं हरति पुष्पमनोकहानां

संसृज्यते सरसिजैररुणांशुभिर्नैः ॥ १

स्वाभाविकं परगुणेन विभातवायुः

सौरभ्यमीप्सुरिव ते मुखमारतस्य ॥ ६९ ॥

ताम्रोदरेषु पतितं तरपत्तवेषु

निर्धातिहारगुटिकाविशदं हिमाम्भः ॥ १

आभाति लब्धपरभृगुर्गतायाधरोष्ठे

लीलास्मितं सदशनार्चिरिव त्वदीयं • ॥ ७० ॥

यावत्प्रतापनिधिराक्रमते न भानु-

रद्वायं तावदरुणेन तमो निरस्तं

आयोधनायसरतां त्वयि वीर याते

किं वा रिपूंस्तव गुरुः स्वयमुच्छिनति ॥७१॥

शय्यां जहत्युभयपक्षचिनां तनिद्राः

स्तम्बैरमा मुखरशृङ्खलकर्षिणस्ते

येषां विभान्ति तरूणारूणरागयोगा-

ङ्निद्राद्रिगैरिक्तटा इव दन्तकोशाः ॥७२॥

दीर्घध्वनी नियमिताः पटमण्डपेषु

निद्रां विहाय वनजाक्ष वनायुदेश्या

वह्नीष्मणा मलिनयन्ति पुरोगतानि

लेखानि सैन्धवशिलाशकलानि बाहाः ॥७३॥

भवति विरलभक्तिम्रीनपुष्पोपहारः

स्वकिरणपरिवेपोद्भेदशून्याः प्रदीपाः

अयमपि च गिरं नस्त्वत्प्रबोधप्रयुक्ता-

मनुवदति शुकस्ते मञ्जुवाक्पञ्जरस्थः ॥७४॥

इति विरचितवाग्भिर्वग्दिपुत्रैः कुमारः

सपदि विगतनिद्रस्तल्पमुज्झाश्रुकारं

मदपटु निनदद्भिर्बोधितो राजहंसैः

सुरगज इव गाङ्गं सैकतं मुप्रतीकः ॥७५॥

अथ विधिमवसाय्य शास्तृदृष्टं दिवसमुखोचितंमञ्चिताक्षिपक्ष्मा १
 कुशलविरचितानुकूलवेषः क्षितिपसमाजमगात्स्वयंवरस्थं ॥७६॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ
 अजस्वयंवराभिगमनो नाम पञ्चमः सर्गः ॥५॥

- स तत्र मञ्चेषु मनोज्ञवेषान्सिंहासनस्थानुपचारवत्सु १
 वैमानिकानां मरुतामपश्यदाकृष्टलीलान्नरलोकपालान् ॥१॥
 रतेर्गृहीतानुनयेन कामं प्रत्यर्पितस्वाङ्गमिवेश्वरेण ॥
 काकुत्स्थमालोकयतां नृपाणां मनो बभूवैन्दुमतीनिराशं ॥२॥
 वैदर्भनिर्दिष्टमसौ कुमारः क्लृप्तेन सोपानपथेन मञ्चं १
 शिलाविभङ्गेर्मृगराजशावस्तुङ्गं नगोत्सङ्गमिवारुरोह ॥३॥
 परार्थ्यवणीस्तरणीपपन्नमासेदिवाम् रत्नवदासनं सः १
 भूयिष्ठमासीदुपमेयकान्तिर्मयूरपृष्ठाश्रयिणा गुहेन ॥४॥
 तामु श्रिया राजपरम्परासु प्रभाविशेषोदयदुर्निरीक्ष्यः १
 सहस्रधात्मा बरुचडिभक्तः पयोमुचां पंक्तिषु विद्युतेव ॥५॥
 तेषां महाहीसनसंस्थितानामुदारनेपथ्यभृतां स मध्ये १
 रराज धाम्ना रघुसूनुरेव कल्पद्रुमाणामिव पारिजातः ॥६॥
 नेत्रव्रजाः पौरजनस्युत्तस्मिन्विहाय सर्वानृपतीन्निपेतुः १
 मदोत्काटे रेचितपुष्पवृक्षा गन्धद्विपे वन्य इव दिरेफाः ॥७॥
 अथ स्तुतैर्ब्रन्दिभिरन्वयज्ञैः सोमार्कवंश्ये नरदेवलोके १
 • सञ्चारिते चागरुसारयोनौ धूपे समुत्सर्पति वैजयन्तीः ॥८॥

पुरोपकण्ठोपवनाश्रयाणां कलापिनामुज्जतनृत्यहेतौ ।

प्रध्मातशंखे परितो दिगन्तांस्तूर्यस्वने मूर्छति मङ्गलार्थे ॥१९॥

मनुष्यालं चतुरस्रयानमध्यास्य कन्या परिवारशोभि ॥

विवेश मञ्चान्तरराजमार्गं पत्तिवरा क्लृप्तविवाहवेषा ॥१०॥

तस्मिन्विधानातिशये विधातुः कन्यामये नैत्रशतैकलक्ष्ये ॥

निपेतुरन्तःकरणैर्नरेन्द्रा देहैः स्थिताः केवलमासनेषु ॥११॥

तां प्रत्यभियत्नमनोरथानां महीपतीनां प्रणयायदूत्यः ॥

प्रबालशोभा इव पादपानां शृङ्गारचेष्टा विविधा बभूवुः ॥१२॥

कञ्चित्कराभ्यामुपगूढनालमूलोलपत्राभिहतद्विरेफं ॥

रजोभिरन्तःपरिवेषबन्धि लीलारविन्दं भ्रमयाञ्चकार ॥१३॥

विस्रस्तमंसादपरो विलासी रत्नानुविज्ञाङ्गदकोटिलग्नं ॥

प्रालम्बमुत्कृथ यथावकाशं निनाय साचीकृतचारुवक्त्रः ॥१४॥

आकुञ्चितायांगुलिना ततो न्यः किञ्चित्समावर्जितनेत्रशोभः ॥

तिर्यग्विसंसर्पिनखप्रभेण पादेन हैमं विलिलेख पीठं ॥१५॥

निवेश्य वामं भुजमासनार्धे तत्सन्निवेशादधिकोन्नतांसः ॥

कञ्चिद्वृत्तत्रिकभिन्नहारः सुहृत्समाभाषणतत्परो भूत् ॥१६॥

विलासिनीविभ्रमदन्तपत्रमापाण्डुरं केतकवर्हभ्रन्त्यः ॥

प्रियानितम्योचितसन्निवेशैर्विपाटयामास युवा नखायैः ॥१७॥

कुशेशयाताग्रतलेन कञ्चित्कारेण रेखाध्वजलाञ्छनेन ॥

रत्नांगुलीयप्रभयानुविज्ञानुदीरयामास सलीलमक्षान् ॥१८॥

कञ्चिद्यथाभागमवस्थितिः अपि स्वसन्निवेशाद्व्यतिलंघिनीव ॥ १
 वज्रांशुगर्भीगुल्लिरुन्ध्रमेकं चापारयामास कारं किरीटं ॥ ११९॥
 ततो नृपाणां श्रुतवृत्तवंशा पुंवत्प्रगल्भा प्रतिहाररक्षी ॥ १
 प्राक्सन्निर्वाणं मगधेश्वरस्य नीत्वा कुमारीमवदत्सुनन्दा ॥ १२०॥
 असौ शैरण्यः शरणोन्मुखानामगाधसत्त्वो मगधप्रतिष्ठः ॥ १
 राजा प्रजाराज्यनलब्धवर्णः परन्तमो नाम यथार्थनामा ॥ १२१॥
 कामं नृपाः सन्तु सहस्रशो अन्ये राजन्वतीमाहुरनेन भूमिं ॥ १
 नक्षत्रतारायहसंकुलापि ज्योतिष्मती चन्द्रमसैव रात्रिः ॥ १२२॥
 त्रियाप्रबन्धाद्यथमध्वराणामजस्रमाहृतसहस्रनेत्रः ॥ १
 शच्याच्चिरं पाण्डुकपोललम्बान्मन्दारशून्यानि लंकां सकार ॥ १२३॥
 अनेन चेदिच्छसि गृह्यमाणं पाणिं वरेण्येन कुरु प्रवेशे ॥ १ ..
 प्रासादवातायनसंश्रितानां नेत्रोत्सवं पुष्पपुराङ्गनानां ॥ १२४॥
 एवं तयोक्ते तमवेक्ष्य किञ्चिद्विलसिदूवीङ्गमधूकमाला ॥ १
 ऋजुप्रणामक्रिययैव तन्वी प्रत्यादिदेशैनमभाषमाणा ॥ १२५॥
 तां सैव वेत्रयहणे नियुक्ता राजान्तरं राजसुतां निनाय ॥ १
 समीरणोत्थेव तरङ्गलेखा पद्मान्तरं मानसराजहंसां ॥ १२६॥
 जगाद चैनामयमङ्गनाथः सुराङ्गनाप्रार्थितयौवनश्रीः ॥ १
 विनीतनागः किल सूत्रकारैरेतद्रं पदं भूमिगतोऽपि भुङ्क्ते ॥ १२७॥
 अनेन पथीस्यताम्रविन्दून्मुक्ताफलस्थूलतमान्स्तनेषु ॥ १
 प्रत्यर्पिताः शत्रुचिलासिनीनामुन्मुच्य सूत्रेण विनैव हाराः ॥ १२८॥

निसर्गभिन्नास्पदमेकमस्थमस्मिन्द्रयं श्रीञ्च सरस्वती च १
 कान्त्या गिरा सूनृतया च योग्या त्वमेव कल्याणि तयोस्तृतीया ॥२९॥
 अथाङ्गराजादवन्तार्यं चक्षुर्याहोति जन्यामवदत्कुमारी १
 नासौ न काम्यो न च वेद सम्यग्द्रष्टुं न सा भिन्नरुचिर्हि लोकाः ॥३०॥
 ततः परं दुष्प्रसहं द्विषन्निर्णयं प्रयुक्ता प्रतिहारभूमौ १
 निदर्शयामास विशेषदृश्यमिन्दुं नवोत्थानमिवेन्दुमत्यै ॥३१॥
 अवन्तिनाथोऽयमुदयबाहुर्विशालवक्षास्तनुवृत्तमध्यः १
 आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यत्प्रोत्तिखितो विभाति ॥३२॥
 अस्य प्रयाणेषु समग्रशक्तेरमेसरैर्वाजिभिरुत्थितानि १
 कुर्वन्ति सामन्तशिखाभङ्गीनां प्रभाप्ररोहास्तमयं रजांसि ॥३३॥
 असौ महाकालनिकेतनस्य वसन्नदूरे किल चन्द्रमौलेः १
 तमित्त्रपक्षेऽपि सह प्रियाभिर्ज्योत्स्नावतो निर्विशति प्रदोषान् ॥३४॥
 अनेन यूना सह पार्थिवेन रम्भोरु कच्चिन्मनसो रुचिस्ते १
 सिप्रातरङ्गनिलकम्पितासु विहर्तुमुद्यानपरम्परासु ॥३५॥
 तस्मिन्नभिद्योतितबन्धुपद्मे प्रतापसंशोषितशत्रुपङ्के १
 बबन्ध सा नोत्तमसौकुमार्या कुमुदतो भानुमतीव भावं ॥३६॥
 तामयतस्तामरसान्तराभामनूपराजस्य गुणैरनूनां १
 विधाय सृष्टिं ललितां विधानुर्जगाद भूयः सुदतीं मुनन्दा ॥३७॥
 संयामनिर्विष्टसहस्रपादुरष्टादशद्वीर्पनिखातयूपः १
 अनन्यसाधारणराजशब्दो बभूव योगी किल कार्तवीर्यः ॥३८॥

अकार्यचिन्तासमकालमेव प्रादुर्भवंश्चापधरः पुरस्तात् ॥ १
 अन्तःशरीरेष्वपि यः प्रजानां प्रत्यादिदेशाचिनयं विनेता ॥ ३९ ॥
 ज्यावन्धनिष्पन्दभुजेन यस्य विनिश्चसद्वक्त्रपरम्परेण ॥ १
 कारागृहे निर्जितवासवेन लङ्केश्वरेणोषितमाप्रसादान् ॥ ४० ॥
 तस्यान्वये भूपतिरेष जातः प्रतीप इत्यागमवृद्धसेवी ॥ १
 येन त्रियः संशयदोषरूढं स्वभावलोलेत्ययशः प्रमृष्ट ॥ ४१ ॥
 आयोधने कृष्णगतिं सहायमवाप्य यः क्षत्रियकालरात्रिं ॥ १
 धारा शितां रामपरस्वधस्य सम्भावयत्युत्पलपत्रसारां ॥ ४२ ॥
 अस्याङ्गलक्ष्मीर्भव दीर्घवाहोर्भीहिष्मतीवप्रणितम्बकाञ्ची ॥ १
 प्रासादजालैर्जलवेणिरम्यां रेवां यदि प्रेक्षितुमस्ति कामः ॥ ४३ ॥
 तस्याः प्रकामं प्रियदर्शनोऽपि न स क्षिप्तीशो रचये बभूव ॥ १००
 शरत्प्रमृष्टाम्बुधरोपरोधः शशीव पर्याप्तकलोनलिन्याः ॥ ४४ ॥
 सा शूरसेनाधिपतिं सुषेणमुद्दिश्य लोकान्तरगतिवीर्ति ॥ १
 आचारशुद्धोभयवंशदीपं शुद्धान्तरक्ष्या जगदे कुमारी ॥ ४५ ॥
 नोपान्वयः पार्थिव एष यज्ज्या गुणैर्यमाञ्चित्य परस्परेण ॥ १
 सिद्धाश्रमं शान्तमिवैत्य सत्त्वेनैसर्गिकोऽप्युत्सृजे विरोधः ॥ ४६ ॥
 यस्यात्मगेहे नयनाभिरामा कान्तिर्हिमांशोरिव सन्निविष्टा ॥ १
 हर्म्यायसंरूढतृणांकुरेषु तेजो विषलं रिपुमन्दिरेषु ॥ ४७ ॥
 यस्यावरोधस्तनचन्दनाना प्रक्षालनाद्धारिविहरकाले ॥ १
 कलिन्दकन्या मथुरागतापि गङ्गोर्मिसंसक्तजलेव भाति ॥ ४८ ॥

त्रस्तेन ताक्ष्यात्किल कालियेन मणिं विमृष्टं यमुनाकसा यः १
 वक्षःस्थलथापिरुचं दधानः सकौस्तुभं ह्रेपयतीव कृष्णं ॥४९॥
 सम्भाष्य भतीरममुं युवानं मृदुप्रबालोत्तरपुष्पशय्ये १
 वृन्दावने चैत्ररथादनूने निर्विशयतां सुन्दरि यौवनश्रीः ॥५०॥
 अध्यास्य चाभ्यःपृषतोक्षितानि शैलेयगन्धोनि शिलातलानि
 कलापिनां प्रावृषि पश्य नृत्यं कान्तासु गोवर्धनकन्दरासु ॥५१॥
 नृपं तमवर्तमनोज्ञनाभिः सा यत्यगादन्यवधूर्भवित्री ॥५२॥
 महीधरं मार्गवशादुपेतं क्षोतोवहा सागरगामिनीव ॥५३॥
 अथाङ्गदाश्लिष्टभुजं भुजिथा हेमाङ्गदं नाम कलिङ्गनाथं १
 जासेदुषां सादितशत्रुपक्षं बालामवालेन्दुमुखीं बभाषे ॥५४॥
 जसौ महेन्द्राद्रिसमानसारः पतिर्महेन्द्रस्य महोदधेश १
 यस्य क्षरत्सैन्यगजच्छलेन यात्रासु यातीव पुरोर्महेन्द्रः ॥५५॥
 ज्याघातरेखे सुभुजो भुजाभ्यां विभर्ति यथापभृतां पुरोगः १
 रिपुश्रियां सान्नुनवाप्पसेके वन्दोकृतानामिव पञ्चती जे ॥५६॥
 यमात्मनः सद्यनि सन्निकृष्टो मन्द्रध्वनित्याजितयामतूर्यः १
 प्रासादवातायनदृश्यतीचिः प्रबोधयत्यर्णिव एव सुप्तं ॥५७॥
 अनेन सार्धं विहराम्बुराशेस्तीरेषु तालीवनमृगरेषु १
 द्वीपान्तरानीतलयङ्गपुष्पैरपाकृतस्वेदलवा मरद्भिः ॥५८॥
 प्रलोभिताप्याकृतिलोभनीया विदर्भराजावरजा तथेयं १
 तस्मादपायर्तत दूरकृष्टा नीत्येय लक्ष्मीः प्रतिकूलदेवात् ॥५९॥

अथोरगाख्यस्य पुरस्थं नाथं दौवारिकी देवसरूपमेत्य ॥ १
 इतश्चकोराक्षि विलोकयेति पूर्वानुशिष्टां निजगाद भोज्यां ॥ ५९ ॥
 पाण्डोऽयमं सार्पितलम्बहारः कृष्णाङ्गरागो हरिचन्दनेन ॥
 आभाति बत्नातपरक्तसानुः सनिर्घ्रोहार इवाद्रिराजः ॥ ६० ॥
 विन्ध्यस्य संस्तम्भयिता महाद्रेर्निःशेषपीतोऽजितसिन्धुराजः ॥
 प्रीत्यास्त्रमेधवभृथार्द्रमूर्तेः सौम्यातिको यस्य भवत्यगस्त्यः ॥ ६१ ॥
 अत्र हरादौपुवता दुरापं येनेन्द्रलोकावजयाय दत्तः ॥
 पुरा जनस्थानविमर्दशङ्की सन्धाय लङ्काधिपतिः प्रतस्थे ॥ ६२ ॥
 अन्तेन पाणो विन्धिवद्ब्रूते महाकुलीनेन महीव गुर्वी ॥
 रत्नानुविज्ञाणिवमेखलाया दिशः सपत्नी भवं दक्षिणस्याः ॥ ६३ ॥
 ताम्बूलवत्सोपरिणद्धपूगास्वलालतालिङ्गितचन्दनासु ॥
 तमालपत्रास्तरणासु रन्तुं प्रसीद शम्बन्मलयस्थलीषु ॥ ६४ ॥
 इन्दीवरश्यामतनुर्नृपोऽसौ त्वं रोचनागौरशरीरयष्टिः ॥
 अन्योन्यशोभापरिवृजये वां योगस्तडितोयदयोरिवास्तु ॥ ६५ ॥
 स्वसुर्विदभीधिपतेस्तदीयो लेभेऽन्तरं चेतसि नोपदेशः ॥
 दिवाक्तरादर्शनबद्धकोशे नक्षत्रनाथांशुरिवारविन्दे ॥ ६६ ॥
 सञ्चारिणीदीपशिखेय रात्रौ यं यं अतीयाय पतिंवरा सा ॥
 नरेन्द्रमार्गीदृ इव प्रपेदे विवर्णभावं स स भूमिपालः ॥ ६७ ॥
 तस्यां रघोः सूनुरूपस्थितायां वृणीत मां नेति समाकुलो भूत् ॥
 वामेतरः संशयमस्य बाहुः केयूरबन्धोच्छ्रुसितैर्नूनोद ॥ ६८ ॥

तं प्राप्य सर्वावयवानघर्षं यावर्तितान्योपगमात्कुम्भारीः ।
 न हि प्रफुल्लं सहकारमेत्यवृक्षान्तरं कांक्षति षट्पदरहोः ॥६९॥
 तस्मिन्समावेशितचित्तवृत्तिमिन्दुप्रभामिन्दुमन्तूमेवेक्ष्य ।
 प्रचक्रमे वक्तुमनुक्रमज्ञा सविस्तरं वाक्यमिदं मुनन्दा ॥७०॥
 इक्ष्वाकुवंश्यः ककुदं नृपाणां ककुत्स्थ इत्याहितलक्षणो भूत्
 काकुत्स्थशब्दं यत उन्नतेच्छाः श्लाघ्यं दधत्युत्तरकोशलेन्द्राः ॥७१॥
 महेन्द्रमास्थाय महोक्षरूपं यः संयति प्राप्तपिनाकिलीलः
 चकार वाणैरसुराङ्गनानां गण्डस्थलीः प्रोषितपत्रलेखाः ॥७२॥
 ऐरावतास्फालनविशुध्यं यः संघट्टयन्नङ्गदमङ्गदेन
 उपेयुषः स्वामपि मूर्तिमय्यामधीसनं गोत्रभिदो धितश्चै ॥७३॥
 जातः कुले तस्य किलोत्कीर्तिः कुलप्रदीपो नृपतिर्दिलीपः ।
 अतिष्ठदेकोनशतक्रतुत्वे शक्राभ्यसूयाविनिवृत्तर्यं यः ॥७४॥
 यस्मिन्महीं शासति वाणिनीनां निद्रां विहारार्धपथे गतानां ।
 वातोऽपि नालंसयदंशुकानि को लम्बयेदाहरणाय हस्तं ॥७५॥
 पुत्रो रघुस्तस्य पदं प्रशास्ति महाक्रतोर्विश्वजितः प्रयोक्ता ।
 चतुर्दिगावर्जितसम्भृतां यो मृत्पात्रशेषामकरोद्भिभूतिं ॥७६॥
 आरूढमद्रोनुदधीन्वितीर्णं भुजङ्गमानां वसतिं प्रविष्टं ।
 सुध्वं गतं यस्य न चानुवन्धि यशः परिच्छेतुमियतयालं ॥७७॥
 असौ कुमारस्तमजौ मुजातस्त्रिविष्टपस्येव पतिं जयन्तः ।
 गुर्वो धुरं यो भुवनस्य पित्रा धुर्येण दम्यः सदृशं विभर्ति ॥७८॥

कुलेज्ज कान्त्या वयसा नवेन गुणैश्च तैस्तैर्विनयप्रधानैः ।
 त्वमात्मनस्तुल्यममुं वृणीष्य रत्नं समागच्छतु काञ्चनेन ॥७९॥
 ततः सुनन्दावचनावसाने लज्जां तनूकृत्य नरेन्द्रकन्या ।
 दृष्ट्वा प्रसादमलैया कुमारं प्रत्ययहीत्संवरणस्रजेव ॥८०॥
 सा यूजि तस्मिन्भिलोषकन्धं शशकशालीनतया न वक्तुं ।
 रोमाञ्चलक्ष्येण स गात्रयष्टिं भित्त्वा निराक्रामदेरालकेश्याः ॥८१॥
 तथागतायां परिहासपूर्वं सख्यां सखी वैत्रधरावभाषे ।
 आर्ये व्रजामो न्यत इत्यथैनां वधूरसूयांकुटिलं ददर्श ॥८२॥
 सा चूर्णगौरं रघुनन्दनस्य धात्री कराभ्यां करभोपमोरुः ।
 आसञ्जयामास यथाप्रदेशं कण्ठे गुणं मूर्तमिवानुरागं ॥८३॥
 तथा स्रजा मेङ्गलपुष्पमय्या विशालवक्षःस्थललम्बया सः ।
 अमंस्त कण्ठार्पितबाहुपाशां विदर्भराजावरजां वरेण्यः ॥८४॥
 शशिनमुपगतेयं कौमुदी मेघमुक्तं जलनिधिमनुरूपं जह्नुकन्यावित्तीर्णी ।
 इति समगुणयोगप्रीतयस्तत्र पौराः श्रवणकदु नृपाणिमेकैवाक्यं विवदुः ॥८५॥
 प्रमुदितवरपक्षमेकातस्तत्क्षितिपतिमण्डलमन्यतो वित्तानं ।
 उषसि सर इव प्रफुल्लपद्मं कुमुदवनप्रतिपन्ननिद्रेमासीत् ॥८६॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतो

स्वयंवरवर्णनो नाम षष्ठः सर्गः ॥८६॥

अथोपयन्त्रा सदृशेन युक्तां स्कन्देन साक्षादित्त देवसेनां ॥ १
 स्वसारमादाय विदर्भनाथः पुरप्रवेशाभिमुखो बभूव ॥ ११ ॥
 सेनानिवेशान्पृथिवीक्षितोऽपि जग्मुर्विभातयहमन्दभासः ॥ १
 भोज्यां प्रति बर्थमनोरथत्वाद्रूपेषु वेषेषु च साभ्यसूयाः ॥ २१ ॥
 सान्निध्ययोगात्किल तत्र शच्याः स्वयंवरशोभकृतामभावः ॥ १
 काकुत्स्थमुद्दिश्य समत्सरोऽपि शशाम तेन क्षितिपाललोकः ॥ ३१ ॥
 तावत्प्रकीर्णाभिनवोपचारमिन्द्रायुधद्योतिततोरणाङ्गं ॥ १
 वरः स बध्वा सह राजमार्गं प्राप ध्वजच्छायनिवारितोष्णं ॥ ४१ ॥
 ततस्तदालोकनतत्पराणां सौधेषु चामीकरजालवत्सु ॥ १
 यभूवुरित्थं पुरसुन्दरीणां त्यक्तान्यकार्याणि विचेष्टितानि ॥ ५१ ॥
 आलोकमार्गं सहसा व्रजन्त्या कयाचिदुद्वेष्टनवान्तमात्यः ॥ १
 वहुं न सम्भावित एव तावत्कारेण रुद्धोऽपि हि केशपाशः ॥ ६१ ॥
 प्रसाधिकालम्बितमग्नपादमाक्षिप्य कांचिद्भृश्रुगमेव ॥ १
 उत्सृष्टलोलागतिरागवासादलक्तकाङ्क्षां पदवीं ततान ॥ ७१ ॥
 विलोचनं दक्षिणमञ्जुनेन सम्भाय तदञ्चितवामनेत्रा ॥ १
 तथैव घातायनसन्निकर्षं ययौ शलाकामपरा व्रहन्ती ॥ ८१ ॥

- जालान्तरप्रेषितदृष्टिरन्या प्रस्थानभिन्नां न वयं नदीनी ॥ १ ॥
- नाभिप्रविष्टाभरणप्रभेण हस्तेन तस्थाववलम्ब्य वासः ॥ १९१ ॥
- अर्धाचिता सत्वरमुत्थितायाः पदे पदे दुर्निमित्ते गलन्ती ॥ १ ॥
- कस्याञ्चिदासीदसना तदानीमंगुष्ठमूलार्पितसूत्रशेषा ॥ १९० ॥
- तासां मुखैरासवगन्धगर्भैर्यौघान्तराः सान्द्रकुतूहलानां ॥ १ ॥
- विलोलनेत्रभ्रमरैर्गवाक्षाः सहस्रपत्राभरणा इवासन् ॥ १९१ ॥
- ता राघवं दृष्टिमिरापिवन्त्यो नार्यो न जग्मुर्विषयान्तराणि ॥ १ ॥
- तथा हि शेषेन्द्रियवृत्तिरासां सर्वात्मना चक्षुरिव प्रविष्टा ॥ १९२ ॥
- स्थाने वृत्ता भूपतिभिः परोक्षैः स्वयंवरं साधुममस्त भोज्या ॥ १ ॥
- पदेव नारायणमन्यथासी लभेत कान्तं कथमात्मतुल्यं ॥ १९३ ॥
- परस्परेण स्पृहणीयशोभं न चेदिदं इन्द्रमयोजयिष्यत् ॥ १ ॥
- अस्मिन्द्वये रूपविधानयत्रः पत्युः प्रजानां वितथो भविष्यत् ॥ १९४ ॥
- रतिस्मरी नूनमिमावभूतां राज्ञां सहस्रेषु तथा हि बाला ॥ १ ॥
- गतेयमात्मप्रतिरूपमेव मनो हि जन्मान्तरसङ्गतिर्ज्ञ ॥ १९५ ॥
- इत्युक्ताः पौरवधूमुखेभ्यः शृण्वन्कथाः श्रोत्रमुखाः कुमारः ॥ १ ॥
- उन्नासितं मङ्गलसंविधाभिः संभ्वन्धिनः सद्यः समाससाद ॥ १९६ ॥
- तत्रार्चितो भोजपतेः पुरोधा हुत्वाग्निमाज्यादिभिरग्निकल्पः ॥ १ ॥
- तमेव चाधाय विवाहसाक्ष्ये वधूवरौ सङ्गमयाञ्चकार ॥ १९७ ॥
- हस्तेन हस्तं परिगृह्य वध्वाः स राजसूनुः सुतरो वंकासे ॥ १ ॥
- अनन्तराशोकलताप्रवल्लं प्राप्येव चूतः प्रतिपल्लवेन ॥ १९८ ॥

आसीद्वरेः कण्टकितप्रकोष्ठः स्विन्नांगुलिः संवृतं कुमारी १०

वृत्तिस्तयोः पाणिसमागमेन समं विभक्तेव मनोभवस्य ॥१९॥

तयोरपाङ्गप्रतिसारितानि क्रियासमापत्तिनियर्तितानि १

ह्रीयन्तणामानशिरे मनोज्ञमन्योन्यलोलानि विलोचनानि ॥२०॥

प्रदक्षिणप्रक्रमणात्कृशानोरुदर्विषस्तन्मिश्रं चकासे १

मेरोरुपान्तेष्विव वर्तमानमन्योन्यसंसक्तमहस्त्रियामं ॥२१॥

नितम्बगुर्वी मुरुणा प्रयुक्ता वधूर्विधातृप्रतिमेन तेन १

चकार सा मत्तचकोरनेत्रा लज्जावती लाजविसर्गमग्नौ ॥२२॥

हविःशमीपल्लवलाजगन्धिः पुण्यः कृशानोरुदियाय धूमः १

कपोलसंसर्पिशिखः स तस्या मुहूर्तकर्णोत्पलतां प्रपेदे ॥२३॥

तदञ्जनक्लेदसमाकुलाक्षं प्रम्लानवीजांकुरकर्णपूरं १

वधूमुखं पाटलगण्डलेखभाचारधूमयहणाद्भव ॥२४॥

तो ज्ञातकैर्यन्धुमता च राज्ञा पुरन्धिभिश्च क्रमशः प्रयुक्तं १

कन्याकुमारौ कनकासनस्थायाद्रीक्षतारोपणमन्वभूतां ॥२५॥

इति स्वसुर्भोजकुलप्रदीपः सम्पाद्य पाणियहणं स राजा १

महीपतीनां पृथगर्हणार्थं समादिदेशाधिकृतानधित्रीः ॥२६॥

लिङ्गैर्मुदः संवृतविचित्रियास्ते हृदाः प्रसन्ना श्वगूढनवाः १

वेदर्भमामन्त्र्य ययुस्तदीयां प्रत्यर्थं पूजामुपदाहलेन ॥२७॥

स राजलोकः कृतपूर्वसंविदारम्भसिद्धौ समयोपलभ्यं १

आदास्यमानः प्रमदामियं तदापृत्य पन्थानमग्रास्य तस्यौ ॥२८॥

भर्तापि तावत्कथकैशिकानामनुष्ठितानन्तरजांविवाहः ॥ १ ॥
 सत्वानुरूपार्हंरजोक्तश्रीः प्रास्थापश्वद्राधवमन्वगाच्च ॥ २९ ॥
 तिस्रस्त्रिलोकप्रथितेन सार्धमजेन मार्गे वसतीरुषित्वा ॥ १ ॥
 तस्माद्पावर्तत कुण्डिनेशः पर्वीत्यये सोम इवोष्णरश्मेः ॥ ३० ॥
 प्रमन्यवः प्रागपि कोशलेन्द्रे प्रत्येकमात्तस्वतया बभूवुः ॥ १ ॥
 अतो नृपाञ्चक्षमिरे समेताः स्त्रोरतुल्लभं न तदात्मजस्य ॥ ३१ ॥
 तमुद्बहन्तं पथि भोजकन्यां रुरोध राजन्यगणः स दृष्टः ॥ १ ॥
 बलिप्रदिष्टां श्रियमाददानं त्रैविक्रमं पादमिवेन्द्रशत्रुः ॥ ३२ ॥
 तस्याः स रक्षार्थमनल्पयोधमादिश्य पित्र्यं सचिवं कुमारः ॥ १ ॥
 प्रत्ययहोत्पार्थिववाहिनीं तां ज्योतीरथां शोण इवोत्तरङ्गः ॥ ३३ ॥
 पत्तिः पदातिं रथिनं रथेशस्तुरङ्गसादौ तुरगाधिरूढं ॥ १ ॥
 यन्ता गजस्याभ्यपतद्गजस्यं तुल्यप्रतिद्वन्दि वैभूव युद्धं ॥ ३४ ॥
 नदत्सु तूर्यैषविभायवाचो नोदीरयन्ति स्म कुलोपदेशान् ॥ १ ॥
 वाणाक्षरैरेव परस्परस्य नामोर्जितं चापभृतः शशंसुः ॥ ३५ ॥
 उत्थापितः संयति रेणुरश्वैः सान्द्रीकृतः स्यन्दनवंशचक्रैः ॥ १ ॥
 विस्तारितः कुञ्जरकर्णतालैर्नेत्रक्रमेणोपरुरोध सूर्यं ॥ ३६ ॥
 मत्स्यध्वजा वायुवशाद्विदग्नेर्मुखैः प्रवृद्धध्वजिनीरजांसि ॥ १ ॥
 वभुः पिवन्तः परमार्थमत्स्याः पर्याविलानीव नवोदकानि ॥ ३७ ॥
 रथो रथाङ्गध्वनिना विजज्ञे विलोलघण्टाक्वणितेन नागः ॥ १ ॥
 स्वभर्तृनामयहणाद्बभूव सान्द्रे रजस्यात्मपरावबोधः ॥ ३८ ॥

आवृण्वतो लोचनमार्गेभाजौ रजोन्धकारस्य विजृम्भितस्य ॥ १
 शस्त्रक्षताश्वद्विपवीरजन्मा बालारुणो भ्रूदुधिरप्रवाहः ॥ १३९ ॥
 स च्छिन्नमूलः क्षतजेन रेणुस्तस्योपरिष्ठात्पवनावधूतः ॥ १
 अङ्गारशेषस्य हुताशनस्य पूर्वोत्थितो धूम इवावभासे ॥ १४० ॥
 प्रहारमूर्छापगमे रथस्थान्यन्तुनुपालभ्य निर्वर्तिताश्वाः ॥ १
 यैः सादिता लक्षितपूर्वकेतूस्तानेव सामर्षतया निजघ्नः ॥ १४१ ॥
 अप्यर्धमार्गे पत्रवाणलूना धनुर्भृतां हस्तवतां पृषत्काः ॥ १
 सम्प्रापुरेवात्मजवानुवृत्त्या पूर्वार्धभागैः फलिभिः शरैश्च ॥ १४२ ॥
 आधोरणानां गजसन्निपाते शिरांसि चक्रैर्निशितैः सुरायैः ॥ १
 हृतान्यपि श्येननखायकोटिबासक्तकेशानि चिरेण पेतुः ॥ १४३ ॥
 पूर्वं प्रहृती न जघान भूयः प्रतिप्रहाराक्षममश्वसादी ॥ १
 तुरङ्गमस्कन्धनिषण्णदेहं प्रत्याश्वसन्तं रिपुमाचकांक्ष ॥ १४४ ॥
 तनुत्यजां वर्मभृतां विकीर्णैर्वृहत्सु दन्तेष्वसिभिः पतद्भिः ॥ १
 उद्धूतमग्निं शमयाम्यभूवुर्गजा विविग्नाः करशीकरेण ॥ १४५ ॥
 शिलीमुखोत्कृत्तशिरःफलाद्या च्युतैः शिरस्त्रैश्चकोत्तरेव ॥ १
 रणक्षितिः शोणितमद्यंकुल्या रराज मृत्योरिव पानभूमिः ॥ १४६ ॥
 उपान्तयोर्निष्कुपितं विहंगेराक्षिप्य तेभ्यः स्फिशितप्रियापि ॥ १
 केयूरकोटिक्षततालुदेशा शिवा भुजच्छेदमपाचकार ॥ १४७ ॥
 कबिद्विपत्त्वङ्गहृत्तोतमाङ्गः सद्यो विमानप्रभुतामुपेत्य ॥ १
 यामाङ्गसंसतासुराङ्गनः स्यं नृत्यत्कवन्धं समरेददर्श ॥ १४८ ॥

अन्योन्यसूतोन्मथनादभूतां तावेव सूतौ रथिनौ च कौचित् ॥ १
 यश्वौ गदाद्यायत्तसम्प्रहारौ भग्रायुधौ बाहुविमर्दनिष्ठौ ॥ ४९॥
 परस्परेण क्षंतयोः प्रहृष्टोऽस्त्वान्तवाय्वोः समकालमेव ॥ १
 अमर्त्यभावेऽपि क्योश्चिदासीदेकाप्सरः प्रमथितयोर्विवादः ॥ ५०॥
 ब्रूहावुभौ तावितरेतरोत्थं भङ्गं जयं चापतुरयवस्थं ॥ १
 पश्चात्पुरोमास्तयोः प्रवृजौ पर्यायवृत्त्येव महार्णवोर्मौ ॥ ५१॥
 परेण भग्नौऽपि बले महौजा ययावजः प्रत्यरिसैन्यमेव ॥ १
 धूमो निवर्त्येत समीरणेन यतो हि कक्षस्तत एव वह्निः ॥ ५२॥
 रथौ निषङ्गौ कवचौ धनुष्मान्दृष्टः स राजन्यकर्मकवीरः ॥ १
 निवारयामास महावराहः कल्पक्षयोद्भूतमिवाणिवाम्भः ॥ ५३॥
 स दक्षिणं तूणमुखेन वामं व्यापारयन्हस्तमलक्ष्यताजौ ॥ १ ..
 आकर्णकृष्टा सकृदस्य थोडुर्मौर्विव बाणान्मुषुवे रिपुघ्नान् ॥ ५४॥
 स रोषदृष्टाधिकलोहितोष्ठैर्बन्धोर्ध्वरेखा भृकुटीर्वह्निः ॥ १
 तस्तार गां भल्लनिकृत्तकण्ठैर्हुङ्गारगर्भैर्द्विषतां शिरोभिः ॥ ५५॥
 सर्वैर्बलाङ्गैर्द्विरदप्रधानैः सर्वायुधैः कङ्कटभेदिभिश्च ॥ १
 सर्वप्रयत्नेन च भूमिपालास्तस्मिन्प्रजहुर्युधि सर्व एव ॥ ५६॥
 सोऽन्वजैश्चन्नरथः परेषां ध्वजाग्रमात्रेण बभूव लक्ष्यः ॥ १
 नीहारमग्नौ दिनपूर्वभागः किञ्चित्प्रकाशेन विवस्वतेव ॥ ५७॥
 प्रियंवदात्प्राप्तमसौ कुमारः प्रायुक्त राजस्वधिराजसूनुः ॥ १
 गान्धर्वमत्नं कुसुमास्त्रकान्तः प्रस्वापनं स्वप्ननिवृत्तलौत्यः ॥ ५८॥

ततो धनुष्कर्षणमूढहस्तमेकांसपर्यस्तशिरस्त्रजालं ॥
 तस्थौ ध्वजस्तम्भनिषण्देहं निद्राविधेयं नरदेवसैन्यं ॥५९॥
 ततः प्रियोपात्तरसे धरोष्ठे निवेश्य दध्मौ जलजं कुमारः ॥
 येन स्वहस्ताजितमेकवीरः पिवन्त्यशो भूर्तमिवावभासे ॥६०॥
 शंखस्वनाभिज्ञतया निवृत्तास्तं सन्नशत्रुं ददृशुः स्वयोधाः ॥
 निमीलितानामिव पङ्कजानां मध्ये स्फुरन्तं प्रतिमाशशाङ्कं ॥६१॥
 सशोणितैस्तेन शिलीमुखायैर्निक्षेपिताः केतुषु पार्थिवानां ॥
 यशो हृतं सम्प्रति राघवेण न जीवितं वः कृपयेति वणीः ॥६२॥
 स चापकोटीनिहितैकबाहुः शिरस्त्रनिष्कर्षणभिन्नुभौलिः ॥
 ललाटवज्रश्चमवारिविन्दुर्भीतां प्रियामेत्य वचो वभाषे ॥६३॥
 इतः पुरानर्भकहार्यशस्त्रान्वेदभिः पृथ्यानुमता मयासि ॥
 एवंविधेनाहववेष्टितेन त्वं प्रार्थ्यसे हस्तगता मर्मभिः ॥६४॥
 तस्याः प्रतिद्वन्दिभवाद्दिषादात्सद्यो विमुक्तं मुखमावभासे ॥
 निःश्वासवाष्पापगमात्प्रपन्नः प्रसादमात्मीयमिवात्मदर्शः ॥६५॥
 हृष्टापि सा ह्रीविजिता न साक्षाद्वाग्भिः सखीनां प्रियमभ्यनन्दत् ॥
 स्थली नवाम्भःपृषताभिवृष्टा मयूरकेकाभिरिवाभ्रवृन्दं ॥६६॥
 इति शिरसि स वामं पादमाधाय राज्ञा-
 मुदवहदनवद्यां तामवद्यादपेतः ॥
 रथतुरगरजोभिस्तस्य रक्षालकाया
 समरविजयलक्ष्मीः सैव मूर्ती वभूव ॥६७॥

प्रथमपरिगतार्थस्तं रंधुः सन्निवृत्तं

विजयिन्ममिनन्द्य श्लाघ्यजायासमेतं ॥ १

तदुपहितकुटुम्बः शान्तिमार्गोत्सुको भू-

न्नं हि सति कुलधुर्ये सूर्यवंश्या गृहाय ॥ ६८ ॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ

अजपाणियहणो नाम सप्तमः सर्गः ॥ ७ ॥

अथ तस्य विवाहकौतुकं ललितं बिभ्रत एव पार्थिवः ॥ १ ॥
 वसुधामपि हस्तगामिनीमकरोदिच्छुमतीमिवापरां ॥ ११ ॥
 दुरितैरपि कर्तुमात्मसात्प्रयतन्ते नृपसूनवो हि यत् ॥ १ ॥
 तदुपस्थितमयहोदजः पितुराक्षेति न भोगतृष्णया ॥ २ ॥
 अनुभूय वशिष्ठसम्भृतैः सलिलैस्तेन सहाभिषेचनं ॥ १ ॥
 विशदोच्छ्वसितेन मेदिनीं कथयामास कृतार्थतामिव ॥ ३ ॥
 स बभूव दुरासदः परैर्गुरुणाथर्वविदा कृतक्रियः ॥ १ ॥
 पवनाग्निसमागमो लयं सहितं ब्रह्म यदस्त्रतेजसां ॥ ४ ॥
 रघुमेव निवृत्तयौवनं तममन्यन्त नरेश्वरं प्रजाः ॥ १ ॥
 स हि तस्य न केवलां श्रियं प्रतिपेदे सकलान्गुणानपि ॥ ५ ॥
 अधिकां शुशुभे शुर्भयुना दितयेन द्वयमेव सङ्गतं ॥ १ ॥
 पदमृद्धमजेन पैतृकं विनयेनास्य नवं च यौवनं ॥ ६ ॥
 सदयं बुभुजे महाभुजः सहस्रोद्देगमियं व्रजेदिति ॥ १ ॥
 अचिरोपनतां स मेदिनीं नवपाणियहणां वधूंमिव ॥ ७ ॥
 अहमेव मतो महोषतेरिति सर्वैः प्रकृतिष्वचिन्तयत् ॥ १ ॥
 उदधेरिय निम्नगाशतेष्वभवन्नास्य विमानना क्वचित् ॥ ८ ॥

न खरो न च भूयसा भृदुः पवमानः पृथिवीरुहानिव ।
 स पुरस्कृतमध्यमक्रमो नमयामास नृपाननुञ्जरन् ॥९१॥
 अथ वीक्ष्य रघुः प्रतिष्ठितं प्रकृतिप्रात्मजमात्मवत्तया ।
 विषयेषु चिंताशंभर्मसु त्रिदिवस्थेष्वपि निःस्पृहो भवत् ॥९०॥
 गुणवत्सुतरोपितश्रियः परिणामे हि दिलीपवंशजाः ।
 पदवीं तरुवत्कवासंसां प्रयताः सूर्यमिनां प्रपेदिरे ॥९१॥
 तमरण्यसमाश्रयोन्मुखं शिरसा वेष्टनशोभिना सुतः ।
 पितरं प्रणिपत्य पादयोरपरित्यागमयां चतात्मनः ॥९२॥
 रघुरश्रुमुखस्य तस्य तत्कृतवानोप्सितमात्मजप्रियः ।
 न तु सर्प इव त्वचं पुनः प्रतिपेदे अपवर्जितां श्रियं ॥९३॥
 स किलाश्रममन्त्यमाश्रितो निवसन्नत्पसथे पुराद्वहिः ।
 समुपास्यत पुत्रभोग्यया मुषयेवाविकृतेन्द्रियः श्रिया ॥९४॥
 प्रशमस्थितपूर्वपार्थिवं कुलमभ्युद्यतनूतनेश्वरं ।
 नभसा निभृतेन्दुना तुलामुदितार्केण समारुरोह तत् ॥९५॥
 यतिपार्थिवल्लिङ्गधारिणौ ददृशाते रघुराघवौ जनैः ।
 अपवर्गमहोदयार्थयोर्भुवमंशाविव धर्मयोगीतौ ॥९६॥
 अजिताधिगमाय मन्त्रिभिर्युजो नीतिविशारदैरजः ।
 अनपायिपदोपलब्धये रघुराप्यैः समियाय योगिभिः ॥९७॥
 नृपतिः प्रकृतीरवेक्षितुं व्यवहारासनमाददे युवा ।
 परिचेतुमुपांशु धारणां कुशपूतं प्रवयास्तु विष्टरं ॥९८॥

अनयत्प्रभुशक्तिसम्पदां वशमेको नृपतीननन्तरान् ॥ १

अपरः प्रणिधानयोग्ययामरुतः पञ्च शरीरगोचरान् ॥ ११९॥

अकरोदचिरेश्वरः क्षितौ द्विषदारम्भफलानि भस्मसात् ॥ १

अपरो दहने स्वकर्मणां ववृते ज्ञानमयेन वद्विना ॥ १२०॥

पणवन्धमुखान्गुणानजः षडुपायुंक्तसमीक्ष्य तत्फलं ॥ १

रघुरप्यजयहुणत्रयं प्रकृतिस्थं समलोष्ठकाञ्चनः ॥ १२१॥

न नवः प्रभुराफलोदयात्स्थिरकर्मा विरराम कर्मणः ॥ १

न च योगविधेर्नवेत्तरः स्थिरधीरापरमात्मदर्शनात् ॥ १२२॥

इति शत्रुषु चेन्द्रियेषु च प्रतिषिद्धप्रसरेषु जायतौ ॥ १

प्रसिताबुदयापवर्गयोरुभयीं सिद्धिमुभाववाप्तुः ॥ १२३॥

अथ काञ्चिदजयपेक्षया गमयित्वा समदर्शनः समाः ॥ १

तमसः परमापदबयं पुरुषं योगसमाधिना रघुः ॥ १२४॥

श्रुतदेहविसर्जनः पितुश्चिरमश्रूणि विमुच्य राघवः ॥ १

विदधे विधिभस्य नैष्ठिकं यतिभिः सार्धमनग्निमग्निचित् ॥ १२५॥

अकरोच्च तदौर्ध्वदैहिकं पितृभक्त्या पितृकार्यकल्पवित् ॥ १

न हि तेन पथा तनुत्यंजस्तनयावर्जितपिण्डकांक्षिणः ॥ १२६॥

स परार्ध्यगतेरशोच्यतां पितुरुद्दिश्य सदर्थवेदिभिः ॥ १

शमिताधिरधिज्यकार्मुकः कृतवानप्रतिशासनं जगत् ॥ १२७॥

क्षितिरिन्दुमती च भामिनी पतिमासाद्य तमग्यपौरुषं ॥ १

प्रथमा बहुरत्नसूरभूदपरा वीरमजीजनत्सुतं ॥ १२८॥

- दशरश्मिशतोपमद्युतिं यशसा दिक्षु दशस्वपि श्रुतं १
- दशपूर्वरथं यमस्त्वय्या दशकण्ठारिगुरुं विदुर्बुधाः ॥२९॥
- ऋषिदेवगणस्वधाभुजां श्रुतयागप्रसवैः स पार्थिवः १
- अनृणत्वमुपेयिष्वान्वभौ परिधेर्मुक्त इवोष्णदीधितिः ॥३०॥
- बलमार्तभयोपशान्तये विदुषां सन्नतये बहु श्रुतं १
- वसु तस्य न केवलं विभोर्गुणवत्तापि परप्रयोजना ॥३१॥
- स कदाचिदवेक्षितप्रजः सह देया विजहार सुप्रजाः १
- नगरोपवने शचीसखो मरुतां पालयितेवं नन्दने ॥३२॥
- अथ रोधसि दक्षिणोर्ध्वः श्रितगोकर्णनिकेतमोश्वरं १
- उपवीणयितुं ययौ रवेरुदगावृत्तिपथेन नारदः ॥३३॥
- कुसुमैर्मथितामपार्थिवैः स्रजमातोद्यशिरोनिवेशितां १
- अहरत्किल तस्य वेगवानधिवासस्पृहयेव मारुतः ॥३४॥
- भ्रमरैः कुंसुमानुसारिभिर्विनिकीर्णा परिवादिनी मुनेः १
- ददृशे पवनावलेपजं सृजती वाष्पमिवाञ्जनाविलं ॥३५॥
- अभिभूय विभूतिमार्तवीं मधुगन्धातिशयेन वीरुधां १
- नृपतेरमरस्रगाप सा दयितोरुस्तनकोटिसुस्थितिं ॥३६॥
- क्षणमात्रसखीं सुजातयोः स्तनयोस्तामवलोक्य विह्वला १
- निमिमील नरोत्तमप्रिया हृतचन्द्रा तमसेव कौमुदी ॥३७॥
- वपुषा करणोज्झितेन सा निपतन्ती पतिमप्यपातयत् १
- ननु तैलनिपेकविन्दुना सह दीपार्चिरूपैति मेदिनी ॥३८॥

उभयोरपि पार्श्ववर्तिनां तुमलेनार्तरवेण वेजिताः १
 विहगाः कमलाकरालयाः समदुःखा इव तत्र चुक्रुशुः ॥३९॥
 नृपतेर्यजनादिभिस्तमो नुनुदे सा तु तथैव संस्थिता १
 प्रतिकारविधानमायुषः सन्ति शेषे हि फलाय कल्पते ॥४०॥
 प्रतियोजयितव्यवत्सकीसमवस्थामथ सत्त्वदिप्लवात् १
 स निनाय नितान्तवत्सलः परिगृह्योचितमङ्गमङ्गनां ॥४१॥
 पतिरङ्गनिषण्णया तया करणापायविभिन्नवर्णया १
 समलक्ष्यत विभ्रदाविलां मृगलेखामुषसीव चन्द्रमाः ॥४२॥
 विललाप स वाष्पगद्गदं सहजामप्यपहाय धीरतरं १
 अभितप्तमयोऽपि मार्दवं भजते कैव कथा शरीरिषु ॥४३॥
 कुसुमान्यपि गात्रसङ्गमात्प्रभवन्त्यायुरपोहितुं यदि १
 न भविष्यति हन्त साधनं किमिवान्यत्प्रहरिष्यतो विधेः ॥४४॥
 अथ वा मृदु वस्तु हिंसितुं मृदुनैवारभते प्रजान्तकः १
 हिमसेकविपतिरत्र मे नलिनी पूर्वनिदर्शनं मता ॥४५॥
 अथ वा मम भाग्यविप्लवादशनिः कल्पित एष वेधसा १
 यदनेन न पातितस्तरुः क्षपिता तडितपाश्रया लता ॥४६॥
 कृतवत्यसि नावधीरणामपराद्धेऽपि यदा त्वितं मयि १
 कथमेकपदे निरागसं जनमाभाषमिमं न मन्यसे ॥४७॥
 ध्रुवमस्मि शठः शुचिस्मिते विदितः कैतववत्सलस्तव १
 परलोकमसन्निवृतये यदनापृच्छ गतासि भाजितः ॥४८॥

दयिसां यदि तावदन्वगाद्विनिवृत्तं किमिदं तया विना १

सहतां हतज्जीवितं मम प्रबलामात्मकृतेन वेदनां ॥४९॥

सुरतश्रमसम्भृतो मुखे ध्रियते स्वेदलवोद्गमोऽपि ते १.

अथ चास्तमिता त्वमात्मना धिगिमां देहभृतामसारतां ॥५०॥

मनसापि न विप्रियं मया कृतपूर्वं तव किं जहासि मां १

ननु शब्दपतिः क्षितेरहं त्वयि मे भावनिबन्धना रतिः ॥५१॥

कुसुमोत्कचितान्वलीमतशलयन्मृङ्गरुचस्तवालकान् १

करभोरु करोति मारुतस्त्वदुपावर्तनशङ्कि मे मनः ॥५२॥

तदपोहितुमर्हसि प्रिये प्रतिबोधेन विषादमाशु मे १

ज्वलितेन गुहागतं तमस्तुहिनाद्रेरिव नक्तमोषधिः ॥५३॥

इदमुच्छसितालकं मुखं तव विभ्रान्तकथं दुनोति मां १

निशि सुप्तमिवैकपङ्कजं विरताभ्यन्तरषट्पदस्वनं ॥५४॥

शशिनं पुनरेति शर्वरी दयिता इन्द्रचरं पतत्रिणं १

इति तो विरहान्तरक्षमौ कथमत्यन्तगता न मां दहेः ॥५५॥

नवपल्लवसंस्तरेऽपि ते मृदु द्रुयेत यदङ्गमर्पितं १

तदिदं विषहियते कथं वद वामोरु चिताधिरोहणं ॥५६॥

इयमप्रतिबोधशायिनी रसना त्वां प्रथमा रहःसखी १

गतिविभ्रमसादनीरवा न शुचा नानुमृतेव लक्ष्यते ॥५७॥

कलमन्यभृङ्गासु भाषितं कलहंसीषु गतं मदालसं १

पृषतीषु विलोलीक्षितं पवनाधूतलतासु विभ्रमः ॥५८॥

त्रिदिवोत्सुकयाप्यवेक्ष्य मां निहिताः सत्यममौ गुणास्त्वया ॥ १ ॥
 विरहे तव मे गुरुव्यथं हृदयं न त्ववलम्बितुं क्षमाः ॥ १५६ ॥
 मिथुनं परिकल्पितं त्वया संहकारः फलिनी च नन्विमौ ॥ १ ॥
 अविधाय विवाहसत्क्रियामनयोर्गम्यत इत्यसाम्प्रतः ॥ १६० ॥
 कुसुमं कृतदोहदस्त्वया यदशोकोऽयमुदीरयिष्यति ॥ १ ॥
 अलकाभरणं कथं नु तत्र नैष्यामि निवापमाल्यतां ॥ १६१ ॥
 स्मरतेव सशब्दनूपुरं चरणानुयहमन्यदुर्लभं ॥ १ ॥
 अमुना कुसुमाश्रुवर्णिणा त्वमशौकेन सुगां त्रि शोच्यसे ॥ १६२ ॥
 तव निःश्वसितानुकारिभिर्वकुलैरर्धचितां समं मया ॥ १ ॥
 असमाप्य विलासमेखलां किमिदं किन्नरकण्ठि सुप्यते ॥ १६३ ॥
 समदुःखसुखः सखीजनः प्रतिपन्नन्द्रनिभोऽयमात्मजः ॥ १ ॥
 अहमेकरसस्तथापि ते बन्धसायः प्रतिपत्तिनिष्ठुरः ॥ १६४ ॥
 धृतिरस्तमिता रतिश्च्युता विरतं गेयमृतुर्निरुत्सवः ॥ १ ॥
 गतमाभरणप्रयोजनं परिशून्यं शयनीयमद्य मे ॥ १६५ ॥
 गृहिणी सचिवः सखी मिथः प्रियशिष्या ललिते कलाविधौ ॥ १ ॥
 करुणाविमुखेन मृत्युर्ना हरता त्वां वद किं न मे हृतं ॥ १६६ ॥
 मदिराक्षि मदाननार्पितं मधु पीत्वा रसवत्कथं नु मे ॥ १ ॥
 अनुपास्यसि वाष्पद्रूपितं परलोकोपनतं जलाञ्जलिं ॥ १६७ ॥
 विभवेऽपि सति त्वयां विना सुखमेतावदजस्य गण्यतां ॥ १ ॥
 अहृतस्य विलोभनान्तरेर्मम सर्वे विषयास्त्वदाश्रयाः ॥ १६८ ॥

विलपन्निति कोशलाधिपः करुणार्थमयितं प्रियां प्रति १

अकरोत्पृथिवीरुहानपि स्तुतशाखारसवाष्पदुर्दिनान् ॥६९॥

अथ तस्य कथञ्चिदङ्कतः स्वजनस्तामपनीय सुन्दरौ १

विससृज कृतान्त्यमण्डनामनलायागुरुचन्दनैधसे ॥७०॥

प्रमदामनु संस्थितः मुचा नृपतिः सन्निति वाच्यदर्शनात् १

न चकार शरीरमग्निसात्सह देया न तु जीविताशया ॥७१॥

अथ तेन दशाहतः परे गुणशेषामपदिश्य गेहिनीं १

विदुषा विधूयो महर्षयः पुर एवोपवने समापिताः ॥७२॥

स विवेश पुरीं तथा विना क्षणदापायशशाङ्कदर्शिनः १

परिवाहमिवावलोकयन्स्वमुचः पौरवधूमुखाश्रुषु ॥७३॥

अथ तं सवनाय दीक्षितः प्रणिधानाद्गुरुराश्रमस्थितः १

अभिषङ्गजडं विजज्ञिवानिति शिष्येण किलान्वबोधयन् ॥७४॥

असमाप्तविधिर्यतो मुनिस्तव विद्वानपि तापकारणं १

न भवन्तमुपस्थितः स्वयं प्रकृतौ स्थापयितुं कृतस्थितिः ॥७५॥

मयि तस्य सुवृत्तं वर्तते लघुसन्देशपदा सरस्वती १

शृणु विश्रुतसत्त्वसारं तां हृदि चैनमुपधातुमर्हसि ॥७६॥

पुरुषस्य पदेष्टजन्मनः समतीतं च भवच्च भावि च १

स हि निष्प्रतिघ्नेन चक्षुषा त्रितयं ज्ञानमयेन पश्यति ॥७७॥

चरतः किल दुश्चरं तपस्तृणविन्दोः परिशङ्कितः पुरा १

• प्रजिघास्य समाधिभेदिनां हरिरस्मै हरिणीं सुराङ्गनां ॥७८॥

स तपःप्रतिबन्धमन्युना प्रमुखाविष्कृतचारुविभ्रमां १
 अशपद्मव मानुषीति तां शमवेलाप्रलयोर्मिणा मुनिः ॥७९॥
 भगवन्परवान्नयं जनः प्रतिकूलाचरितं क्षमस्व मे १
 इति चोपनतां क्षितिस्पृशं कृतवानासुरपुष्पदर्शनात् ॥८०॥
 क्रथकैशिकवंशसम्भवा तव भूत्वा महिषी चिराय सा १
 उपलब्धवती दिवश्च्युतं विवशा शापनिवृत्तिकारणं ॥८१॥
 तदलं तदपायचिन्तया विपदुत्पत्तिमतामुपस्थिता १
 वसुधेयमवेक्ष्यतां त्वया वसुमत्या हि नृपाः कलत्रिणः ॥८२॥
 उदये मदवाच्यमुज्जता श्रुतमाविष्कृतमात्मवत्तया १
 मल्लसुः समुपस्थिते ज्वरे पुनरक्लीवतया प्रकाश्यतां ॥८३॥
 रुदतां कुत एव सा पुनर्भवता नानुमृतापि लभ्यते १
 परलोकजुषां स्वकर्मभिर्गतयो भिन्नपथा हि देहिनां ॥८४॥
 अपशोकमनाः कुटुम्बिनीमनुगृहीष निवापदन्तिभिः १
 स्वजनाशु किलातिसन्ततं दहति प्रेतमिति प्रचक्षते ॥८५॥
 मरणं प्रकृतिः शरीरिणां विकृतिर्जीवितमुच्यते बुधेः १
 क्षणमप्यवतिष्ठते श्वसन्यदि जन्तुर्ननु लाभवानसौ ॥८६॥
 अवगच्छति मूढचेतनः प्रियनाशं हृदि शल्यमर्पितं १
 स्थिरधीस्तु तदेव मन्यते कुशलद्वारतया समुद्धतं ॥८७॥
 स्वशरीरशरीरिणावपि श्रुतिसंयोगविपर्ययो यदा १
 विरहः किमिवानुतापयेद्दद वाद्यैर्विषयेर्विपश्चितं ॥८८॥

न पृष्ठगुणवच्छुचो वशं वशिनामुत्तम गन्तुमर्हसि १

द्रुमसानुमतं किमन्तरं यदि वायौ दितयेऽपि ते चलाः ॥८९॥

स तथेति विनेतुर्द्वारगतेः प्रतिगृह्य वचो विससर्ज मुनिं १

तदलब्धपदं हृदि शोकघने प्रतियातमिवान्तिकमस्य गुरोः ॥९०॥

तेनाष्टौ परिगमिताः समाः कथञ्चिद्बालत्वादवितथसूनृतेन सूनोः १

सादृश्यप्रतिकृतिदर्शनैः प्रियायाः स्वप्नेषु क्षणिकसमागमोत्सवैश्च ॥९१॥

तस्य प्रसन्न हृदयं किल शोकशंकुः प्लक्षप्ररोह इव सौधतलं विभेद १

प्राणान्तहेतुमपि तं भिषजामसाध्यं लाभं प्रियानुगमनत्वरया स मेने ॥९२॥

सम्यग्निनीतमथ वर्महरं कुमारमादिश्य रक्षणविधौ विधिवत्प्रजानां १

रोगोपसृष्टतनुदुर्वसतिं मुमुक्षुः प्रायोपवेशनमतिर्नृपतिर्विभूव ॥९३॥

तीर्थे तोययत्तिकरभवे जह्नुकन्यासरय्वो-

देहत्यागादमरगणनालेख्यमासाद्य सद्यः १

पूर्वाकाराधिकचतुरया सङ्गतः कान्तयासौ

लीलागारेष्टरमत पुनर्नन्दनाभ्यन्तरेषु ॥९४॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ

अजविलापो नामाष्टमः सर्गः ॥८॥

पितुरनन्तरमुत्तरकोशलान्समधिगम्य समाधिजितेन्द्रियः १
 दशरथः प्रशशास महारथो यमवताम्रवतां च धुरि स्थितः ॥१॥
 अधिगतं विधिवच्चदपालयत्प्रकृतिमण्डलमात्मकुलोचितं १
 अभवदस्य ततो गुणतत्परं सनगरं नगरन्धकरोजसः ॥२॥
 उभयमेव वदन्ति मनीषिणः समयवर्षितया कृतकर्मणां १
 बलनिषूदनमर्थपतिं च तं श्रमनुदं मनुदण्डधरान्वयं ॥३॥
 जनपदे न गदः पदमादधावभिर्भवः कुत एव सपुत्रजः १
 क्षितिरभूत्फलवत्यजनन्दने शमरते भरतेजसि पार्थिवे ॥४॥
 दशदिगन्तजिता रघुणा यथा त्रियमपुण्यदजेन ततः परं १
 तमधिगम्य तथैव पुनर्वभौ न न महीनमहीनपराव्रमं ॥५॥
 समतया वसुवृष्टिविसर्जनैर्नियमनादसतां च नराधिपः १
 अनुययौ यमपुण्यजनैश्वरो सवरूणावरणायसरं रचा ॥६॥
 न मृगयाभिरतिर्न दुरोदरं न च शशिप्रतिशभरणं मधु १
 तमुदयाय न वा नवयौवना प्रियतमा यतमानमपाहरत् ॥७॥
 न कृपणा प्रभवत्यपि वासवे न वितथा परिहासकथास्वपि १
 न च सपुत्रजनेष्वपि तेन वागपरपा परपासरमीरिता ॥८॥

उदयमस्तमयं च रघूद्वहं दुभयमानशिरे वसुधाधिपाः १
 स हि निदेशमलंघयतामभूत्सुहृदयो हृदयः प्रन्तिगर्जतां ॥९॥
 अजयदेकरथेन स मेदिनीमुदधिनेमिमधिज्यशरासनः १
 जयमघोषयदस्य तु केवलं गजवती जवतीव्रह्मा चमूः ॥१०॥
 अवनिमेकरथेन वरूथिनां जितवतः किल तस्य धनुर्भृतः १
 विजयदुन्दुभिनां ययुरणीवा घनत्वा नरवाहनसम्पदः ॥११॥
 शमितपक्षवतः शितकोटिना शिखरिणां कुलिशेन पुरन्दरः १
 स शरवृष्टिमुवाधनुषा द्विषां स्वनवता नवतामरमाननः ॥१२॥
 चरणयोर्नखरागसमृद्धिभिर्भुङ्कटरत्नमरीचिभिरस्पृशन् १
 नृपतयः शतशो भरुतो यथा शतमखं तमखण्डितपौरुषं ॥१३॥
 निववृते स महार्णवरोद्धतः सचिवकारितबालमुताञ्जलीन् १
 समनुकम्प्य सपत्नपरिग्रहान्नलकानलकानवमां पुरो ॥१४॥
 उपगतोऽपि च मण्डलनाभितामनुदितान्यसितातपवारणः १
 अजितमस्ति नृपास्पदमित्यभूदनलसो नलसोमसमद्युतिः ॥१५॥
 व्रातुषु तेन विसर्जितमौलिना भुजैः समाहृतदिग्यमुना कृताः १
 कनकयूषसमुच्छ्रयशोभिना चितमसा तमसासरयूतटाः ॥१६॥
 अजिनदण्डभृतं कुशमेखलां यतगिरं मृगशृङ्गपरिग्रहं १
 अधिवसन्तनुमध्वरदीक्षितामसमभासमभासयदीश्वरः ॥१७॥
 अवभृथप्रयुतो नियतेन्द्रियः सुरसमाजसमाव्रमणोचितः १
 • नमयति स्म स केवलमुन्नतं वनमुचे नमुचेररये शिरः ॥१८॥

तमपहाय ककुत्स्थकुलोद्भवं पुरुषमात्मभुवं च पतिव्रता ॥ ११९ ॥
 नृपतिमन्यमसेवत देवता सकमला कमलाघवमर्थिषु ॥ १२० ॥
 स किल संयुगमूर्ध्नि सहायतां मधवतः प्रतिपद्य महारथः ॥ १२१ ॥
 स्वभुजवीर्यमगापयदुच्छ्रितं सुरवधूरवधूतभयाः शरैः ॥ १२२ ॥
 असकृदेकरथेन तरस्विना हरिहयाभ्यसरेण धनुर्भृता ॥ १२३ ॥
 दिनकराभिमुखा रणरेणवो रुरुधिरे रुधिरेण सुरद्विघ्ना ॥ १२४ ॥
 तमलभन्त पत्तिं पतिदेवताः शिखरिणामिव सागरमापगाः ॥ १२५ ॥
 मगधकोशलकेकयश्चासिनां दुहितरो हितरोपितमार्गिणः ॥ १२६ ॥
 प्रियतमाभिरसौ तिसृभिर्बभौ तिसृभिरेव भुवं सह शक्तिभिः ॥ १२७ ॥
 उपगतो विनिनीषुरिव प्रजा हरिहयो हरिहयोगविचक्षणः ॥ १२८ ॥
 अथ संभाववृत्ते कुसुमैर्नैस्तमिव सेवितुमेकनराधिपं ॥ १२९ ॥
 यमकुवेरजलेश्वरवज्रिणां समधुरं मधुरञ्चितविक्रमं ॥ १३० ॥
 जिगमिषुर्धनदाध्युषितां दिशं रथयुजा परिवर्तितवाहनः ॥ १३१ ॥
 दिनमुखानि रविर्हिमनिर्यहेर्विमलयन्मलयं नगमत्यजत् ॥ १३२ ॥
 कुसुमजन्म ततो नवपल्लवास्तदनु षट्पदकोकिलकूजितं ॥ १३३ ॥
 इति यथाब्रामभाविरभून्मधुर्द्रुमवतीमवतीर्य वनस्थलीं ॥ १३४ ॥
 उपहितं शिशिरापगमत्रिया मुकुलजालमशोभत किंशुके ॥ १३५ ॥
 प्रणयिनीव नखक्षतमण्डनं प्रमदया मदयापितलज्जया ॥ १३६ ॥
 व्रणगुरुप्रमदाधरदुःसहं जघननिर्विपयीकृतमेखलं ॥ १३७ ॥
 न खलु तावदशेषमपोहितुं रविरलं विरलं कृतवान्हिमं ॥ १३८ ॥

अभिनयान्परिचेतुमिवौघता मलयमारुतकम्पितं पल्लवा १

अमदयत्सहंकारं लता मनः सकलिका कलिकामजितामपि ॥२९॥

नयगुणोपचितामिव भूयतेः सदुपकारफलां श्रियमर्थिनः १

अभियुयुः सरसो मधुसम्भृतां कमलिनीमलिनीरपतत्रिणः ॥३०॥

कुसुममेव न केवलमार्तवं नवमशोक्तारोः स्मरदोषनं १

किशलयप्रसवोऽपि विलासिनां मदयिता दयिताश्रवणार्पितः ॥३१॥

विरचिता मधुनोपवनश्रियामभिनवा इव पत्रविशेषकः १

मधुलिहां मधुदानविशारदाः कुरवका रवकारणतां ययुः ॥३२॥

सुवदनावदनासवसम्भृतस्तदनुवादिगुणः कुसुमोद्गमः १

मधुकरैरकरोन्मधुलोलुपैर्वकुलमाकुलमायतपंक्तिभिः ॥३३॥

ध्वजपटं मदनस्य धनुर्भूतश्च विकारं मुखचूर्णमृतुश्रियः १

कुसुमकेसररेणुमलिव्रजाः सपवनोपवनोत्थितमन्वयुः ॥३४॥

ललितविभ्रमबन्धविचक्षणं सुरभिगन्धपराजितकेसरं १

पत्तिषु निर्विविशुर्भधुमङ्गनाः स्मरसखं रसखण्डनवर्जितं ॥३५॥

मुशुभिरे स्मितचारुतराननाः त्रिय इव मृथशिश्रितमेखलाः १

द्विकङ्कणापरसा शृङ्खलीकिंका मदकल्लोदकल्लोत्तविहङ्गमाः ॥३६॥

उपययौ तनुतां मधुखण्डिता हिमकरोदयपाण्डुमुखच्छविः १

सदृशमिष्टसमागमनिर्वृतिं वनितयानितया रजनीवधूः ॥३७॥

अपतुषारलया विशदप्रभेः सुरतरागपरिश्रमनोदिभिः १

कुसुमचापमतेजयदंशुभिर्हिमकरो मकारोर्जितकेतनं ॥३८॥

हुतहुताशनदीप्ति वनर्त्रियः प्रतिनिधिः कनकाभरणस्य यत् . १
 युवतयः कुसुमं दधुराहितं तदलके दलकेसरपेशलं " ॥३९॥
 अलिभिरञ्जनविन्दुमनोहरैः कुसुमपङ्क्तिनिपातिभिरङ्कितः १
 न खलु शोभयति स्म वनस्थलीं न तिलकस्तिलकः प्रमदामिव ॥४०॥
 अमदयन्मधुगन्धसनाथया किशलयार्धरसङ्गतया मनः १
 कुसुमसम्भृतया नवमस्तिका स्मितरुक्ता तरुचारुविलासिनी ॥४१॥
 अरूणरागनिक्षेधिभिरंशुकैः श्रवणलब्धपदैश्च यवांकुरैः १
 परभृताविरुतैश्च विलासिनः स्मरबलैरबलैरसाः कृताः ॥४२॥
 उपचितावयवा शुचिभिः कणैरलिकदम्बकयोगमुपेयुषी १
 सदृशकान्तिरलक्ष्यत मञ्जुरी तिलकजालकजालकभौक्तिकैः ॥४३॥
 प्रथममन्यभृताभिरुदोरिताः प्रविरला इव मुग्धवधूकथाः १
 सुरभिगन्धिषु शुशुविरे गिरः कुसुमितासु मिता वनराजिषु ॥४४॥
 श्रुतिसुखभ्रमरस्वनगीतयः कुसुमकोमलदन्तरुचो बभुः १
 उपवनान्तलताः पवनाहतैः किशलयैः सलयैरिव पाणिभिः ॥४५॥
 अनुभवन्नवदोलमृतूत्सवं पटुरपि प्रियकण्ठजिघृक्षया १
 अनयदासनरज्जुपरिर्यहे भुजलतां जडतामवलज्जनः ॥४६॥
 त्यजत मानमलं वत वियहेर्न पुनरेति गतं चतुरं वयः १
 परभृताभिरितीव निवेदिते स्मरमते रमते स्म वधूजनः ॥४७॥
 अथ यथासुखमार्तवमुत्सवं समनुभूय विलासवतीसखः १
 नरपत्तिचक्रे मृगयारतिं स मधुमन्मधुमन्मथसन्निभः ॥४८॥

परिचयं चललक्ष्यनिपातिने भयरूषोश्च तदिङ्गितबोधनं १
 श्रमजयात्प्रगुणां च करोत्यसौ तनुमतो नुमतः सचिवैर्ययौ ॥४९॥
 मृगवनोपगमक्षमवेपभृद्विपुलकण्ठनिषत्तशरासनः १.
 गगनमृश्वखुरोद्भुतरेणुभिर्नृसविता सवितानंभिवाकरोत् ॥५०॥
 ग्रथितमोलिरसौ वनमालया तरुप्रलाशसवर्णितनुच्छदः १
 तुरगवल्गनचञ्चलकुण्डलो विररुचे रुरुवेष्टितभूमिषु ॥५१॥
 तनुलताविनिवेशितवियहा भ्रमरसंक्रामितेक्षणवृन्तयः १
 ददसुरध्वनिं तं वनदेवताः सुनयनं नयनन्दितकोशलं ॥५२॥
 श्वगणिवागुरिकैः प्रथमास्थितं अपगतानलदस्यु विवेश सः १
 स्थिरतुरङ्गभूमि निपानवन्मृगवयोगवयोपचितं वनं ॥५३॥
 अथ नभस्य इव त्रिदशायुधं कनकपिङ्गुतडिहुणसंयुतं १
 धनुरधिज्यमनाधिरूपाददे नरवरो रवरोषितकेसरी ॥५४॥
 तस्य स्तनप्रणयिभिर्मुहुरेणशावे-
 बीहन्यमानहरिणीगमनं पुरस्तात् १
 आविर्बभूव कुशगर्भमुखं मृगाणां
 शूयं तदयसरगवितकृष्णसारं ॥५५॥
 तत्प्रार्थितं जवनवाजिगप्तेन राज्ञा
 तूणीमुखोद्भुतशरेण विशीर्णपंक्ति १
 श्यामीचक्रार वनमाकुलदृष्टिपात्ते-
 धीतेरितोत्पलदलप्रकरैरिवाम्भः ॥५६॥

लक्ष्यीकृतस्य हरिणस्य हरिप्रभावः

प्रेक्ष्य स्थितां सहचरीं व्यवधाय देहं ॥ १

आकर्णकृष्टमपि कामितया स धन्वी

वाणं कृपामृदुमनाः प्रतिसञ्जहार ॥ ५७ ॥

तस्यापरेष्वपि मृगेषु शरान्मुमुक्षुः

कर्णान्तमेत्य विभिदे निविडोऽपि मुष्टिः

त्रासातिमात्रचटुलैः स्मरयत्सु नेत्रैः

प्रौढप्रियानयनविभ्रमचेष्टितानि ॥ ५८ ॥

उत्तस्थुषः शिशिरपल्वलपङ्कमध्या-

न्मुस्ताप्ररोहकवलावयवानुकीर्णं ॥ १

जयाहं स द्रुतवराहकुलस्य मार्गं

सुयुक्तमार्द्रपदपङ्क्तिभिरायताभिः ॥ ५९ ॥

तं वाहनादवनतोत्तरकायमीष-

द्विध्यन्तमुद्धतसटाः प्रतिहन्तुमीषुः ॥ १

नात्मानमस्य विविदुः सहसा वराहा

वृक्षेषु विद्धमिषुभिर्जीघनाश्रयेषु ॥ ६० ॥

तेनाभिधातरभसस्य विकृष्य पत्री

वन्यस्य नेत्रविवरे महिषस्य मुक्तः ॥ १

निर्भिद्य वियहमशोणितलिप्तपुंख-

स्तं पातयां प्रथममास पपात पञ्चात् ॥ ६१ ॥

प्रायो विषाणपरिमोषलघूतमाङ्गा-

न्वङ्गांश्चकार नृपतिर्निशितैः क्षुरप्रैः ॥ १

शृङ्गं स दृप्तविनयाधिकृतः परेषा-

मभ्युच्छितं न ममृषे न तु दीर्घमायुः ॥ ६२ ॥

बाघानभोरभिमुखोत्पतितान्गुहाभ्यः ,

फुल्लासनायविटपानिव कायुरुग्णान् ॥ १

शिक्षाविशेषलघुहस्ततथा निमेषा-

नृणीञ्जकार शरपूरितवक्तरन्धान् ॥ ६३ ॥

निधीतोयैः कुञ्जलीनाञ्जिघांसुर्ज्यानिघोषैः शोभयामास सिंहान् ॥ १

नूनं तेषामभ्यसूयापरो भ्रूडीयोदये राजशब्दे मृगेषु ॥ ६४ ॥

तान्हत्वा गजकुलवद्धतीव्रवैरान्काकुत्स्थः कुटिलनखामलग्नमुक्तान् ॥ १

आत्मानं रणकृतकर्मणां गजानामानृण्यं गतमिव मार्गणैरमस्त ॥ ६५ ॥

चमरान्पंरितः प्रवर्तिताश्वः क्वचिदाकर्णविकृष्टभस्त्रवर्षी ॥ १

नृपतीनिव तान्वियोज्य सद्यः सितबालवजनैर्जगाम शान्तिं ॥ ६६ ॥

अपि तुरगसमीपादुत्पतन्तं मयूरं

* न स रुचिरकलापं वाणलक्ष्मीचकार ॥ १

सपदि गतमनस्कश्चित्रशाल्यानुकीर्णं ,

रतिविगलितबन्धे केशपाशे प्रियायाः ॥ ६७ ॥

तस्य कर्कशविहारसम्भवं स्वेदमाननविलग्नजालकं ॥ १

• आचचाम सतुषारशीवारो भिन्नपल्लवपुटो वनानिलः ॥ ६८ ॥

इति विस्मृतान्यकरणायमात्मनः सचिवावलम्बितधुरं नराधिपं ॥
 परिवृद्धरागमनुबन्धसेवया भृगया जहार चतुरेव कामिनी ॥६९॥
 स ललितकुसुमप्रबालशय्यां ज्वलितमहौषधिदीपिकासनाथां ॥
 नरपतिरतिवाहयाम्बभूव क्वचिदसमेतपरिच्छदस्त्रियार्मां ॥७०॥
 उषसि स गजयूथकर्णतालैः पटुपटहध्वनिभिर्विनीतनिद्रः ॥
 अरमत मधुराणि तत्र शृण्वन्विहगविकूजितवन्दिमङ्गलानि ॥७१॥
 अथ जातु रुरोगृहीतवत्मी विपिने पार्श्वचरैरलक्ष्यमाणः ॥
 श्रमफेनमुच्चा तपस्विगाढां तमसां प्राप नदीं तुरङ्गमेण ॥७२॥
 कुम्भपूरणभवः पटुरुच्चैरुच्चचार निनदो ऋषिस्तस्याः ॥
 तत्र स द्विरदवृंहितशङ्की शब्दपातिनमिषुं विससर्ज ॥७३॥
 नृपतेः प्रतिषिद्धमेव तत्कृतवान्पन्तिरथो विलङ्घ्य यत् ॥
 अपथे पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः ॥७४॥
 हा तातेति क्रान्दितमाकर्ण्य विषण-

स्तस्यान्विथन्वेतसगूढप्रभवं सः ॥

शल्यप्रोतं प्रेक्ष्य सकुम्भं मुनिपुत्रं

तापादन्तःशल्यं श्वासीत्क्षितिपोऽपि ॥७५॥

तेनावतीर्य तुरगात्प्रथितान्वयेन

पृष्ठान्वयः स जलकुम्भनिपणदेहः ॥

तस्मै दिजेतरतपस्विमुतं स्खलद्भि-

रात्मानमक्षरपदेः कथयाम्बभूव ॥७६॥

तच्चोदितञ्च तमनुद्धृतशल्यमेव

पित्रोः सैकाशमवसन्नदृशोर्निनाय ॥ १

ताभ्यां तथागतमुपेत्य तमेकपुत्र-

मज्ञानतः स्वचरितं नृपतिः शशंस ॥ १७७ ॥

तौ दम्पती बहु विलस्य शिशोः प्रहृष्टी

शल्यं निखातमुदहारयतामुरस्तः ॥ १

सौ भूत्परासुरस्य भूमिपतिं शशाप

हस्तापितैर्नयनवारिभिरेव वृद्धः ॥ १७८ ॥

दिष्टान्तमाप्स्यति भवानपि पुत्रशोका-

दन्ते वयस्यहमिवेति तमुक्तवन्तं ॥ १

आत्रान्तपूर्वमिव मुक्तविषं भुजङ्गं

प्रोवाच कोशलपतिः प्रथमापराद्धः ॥ १७९ ॥

शापोऽर्थदृष्टतनयाननपद्मशोभे

सानुयहो भगवता मयि पातितोऽयं ॥ १

कृथां दहन्नपि खलु क्षितिमिन्धनेजो

बीजप्ररोहजननी ज्वलनः कराति ॥ १८० ॥

इत्थं गते गतघृणः किमयं विधत्तां

वध्यस्तवेत्यभिहिते वसुधाधिपेन ॥ १

एधान्हुताशनवतः स मुनिर्यथाचे

पुत्रं परासुमनुगन्तुमनाः सदारः ॥ १८१ ॥

प्राप्तानुगः सपदि शासनमस्य राजा

सम्पाद्य पातकविलुप्तधृतिनिवृत्तः

अन्तर्निविष्टपदमात्मविनाशहेतुं

शापं दधज्ज्वलनमौर्वमिवाम्बुराशिः ॥८२॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ

• मृगयावर्णनो नाम नवमः सर्गः ॥९॥

पृथिवीं शासतस्तस्य पाक्शासनतेजसः ॥ १
 किञ्चिद्गूनमनूनर्जः शरदामयुतं ययो ॥ ११ ॥
 न चोपलेभे पूर्वेषामृणनिर्माक्षसाधनं ॥ १
 सुताभिधानं स ज्योतिः सद्यः शोक्तमोऽपहं ॥ २ ॥
 अतिष्ठत्प्रत्ययापेक्षसन्ततिः स चिरं नृपः ॥ १
 प्राग्मग्न्यादन्भिद्यत्तरेत्रोत्पत्तिरिवाणिवः ॥ ३ ॥
 ऋथशृङ्गादयस्तस्य सन्तः सन्तानकाक्षिणः ॥ १
 आरेभिरे जितात्मानः पुत्रीयामिष्टिमृत्विजः ॥ ४ ॥
 तस्मिन्नवसरे देवाः पौलस्त्योपप्लुता हरिं ॥ १
 अभिजग्मुर्निदाधार्ताम्हायावृक्षमिवाध्वगाः ॥ ५ ॥
 ते च प्राप्सुर्दन्वन्तं बुबुधे चादिपूरुषः ॥ १
 अयाक्षेपो भविष्यन्त्याः कार्यसिद्धेर्हि लक्षणं ॥ ६ ॥
 भोगिभोगासनासीनं ददृशुस्तं दिवौकसः ॥ १
 तत्पणामण्डलोदर्विर्मणिद्योतितवियहं ॥ ७ ॥
 श्रियः पद्मनिषणायाः क्षौमान्तरितमेखले ॥ १
 अङ्गे निक्षिप्तचरणमास्तीर्णकरपल्लवे ॥ ८ ॥
 प्रबुद्धपुण्डरीकाक्षं बालातपनिभांशुकं ॥ १
 दिवसं शारदमिव प्रारम्भसुखदर्शनं ॥ ९ ॥

प्रभानुलिप्तश्रीवत्सं लक्ष्मीविभ्रमदर्पणं १
 कौस्तुभाख्यमपां सारं विभ्राणं बृहतोरसा ॥१०॥
 बाहुभिर्विटप्राकारैर्दिव्याभरणभूषितैः १
 आविर्भूतमपां मध्ये पारिजातमिवापरं ॥११॥
 दैत्यस्त्रीगणउलेखानां मदरागबिलोपिभिः १
 हेतिभिश्चेतनावद्भिरुदोरितजयस्वनं ॥१२॥
 मुक्तशेषविरोधेन कुलिशव्रणलक्ष्मणा १
 उपस्थितं प्राञ्जलिना विनीतेन गरुत्मता ॥१३॥
 योगनिद्रान्तविशदैः पञ्चनैरवलोकनैः १
 भृगूदीननुगृह्णन्तं सौखशायनिकानृषीन् ॥१४॥
 प्रणिर्पत्य सुरास्तस्मै शमयित्रे सुरं द्विषां १
 अथैनं तुष्टुवुः स्तुत्यमवाग्मनसगोचरं ॥१५॥
 नमो विश्वसृजे पूर्वं विश्वं तदनु बिभ्रते १
 अथ विश्वस्य संहर्त्रे तुभ्यं त्रेधास्थितात्मने ॥१६॥
 रसान्तराण्येकरसं यथा दिवं पयो भुते १
 देशे देशे गुणेष्वेवमवस्थास्त्वमवित्रियः ॥१७॥
 अमेयो मितलोकस्त्वमनर्थो प्रार्थनावहः १
 अजितो जिष्णुरत्यन्तमयक्तो यत्नकारणं ॥१८॥
 एकः कारणतस्तां तामवस्थां प्रतिपद्यसे १
 नानात्वं रागसंयोगात्स्फुटिकस्येव ते स्मृतं ॥१९॥

हृदयस्थमनासन्नमकामं त्वां तपस्विनं १

दयालुमनघस्पृष्टं पुराणमजरं विदुः ॥२०॥

सर्वज्ञस्त्वमविज्ञातः सर्वथोनिस्त्वमात्मभूः २

सर्वप्रभुरनीशस्त्वमेकस्त्वं सर्वरूपभाक् ॥२१॥

सप्तसामोपगोतं त्वां सप्तार्णवजलेश्वरं १

सप्तार्चिर्मुखमाचख्युः सप्तलोकैकाग्रयं ॥२२॥

चतुर्वर्गफलं ज्ञानं कालावस्था चतुर्युगा १

चतुर्वर्णमयो लोकस्त्वत्तः सर्वं चतुर्मुखात् ॥२३॥

अभ्यासनिगृहीतेन मनसा हृदयाग्रयं १ , ,

ज्योतिर्मयं विचिन्वन्ति योगिनस्त्वां विमुक्तये ॥२४॥

अजस्य गृह्णतो जन्म निरीहस्य हतद्विषः १

स्वपतो जागरूकस्य याथात्म्यं वेद कस्तव ॥२५॥

शब्दादीन्विषयान्भोक्तुं चरितुं दुष्करं तपः १

पर्याप्तो ऽसि प्रजाः पातुमोदासीन्येन वर्तितुं ॥२६॥

बहुधाप्यागमैर्भिन्नाः पन्थानः सिद्धिहेतवः १

त्वय्येवं निपतन्त्योषा जाह्नवीया इवार्णवे ॥२७॥

त्वय्यावेशितचिन्तानां त्वत्समर्पितकर्मणां १

गतिस्त्वं वीतरागाणामभूयःसन्निवृत्तये ॥२८॥

प्रत्यक्षो ऽप्यपरिच्छेद्यो मत्तादिर्महिमा तव १

आप्तवागनुमानाभ्यां साध्यं त्वां प्रति का कथा ॥२९॥

केवलं स्मरणेनैव पुनासि पुरुषं यतः ।
 अनेन वृत्तयः शेषा निवेदितफलास्त्वयि ॥३०॥
 उदधेरिव स्तूत्रानि तेजांसीव विवस्वतः ।
 स्तुतिभ्यो यतिरिच्यन्ते दूरेण चरितानि ते ॥३१॥
 अनवाप्तमवाप्त्यं न ते किञ्चन विद्यते ।
 लोकानुग्रह एवैको हेतुस्ते जन्मकर्मणोः ॥३२॥
 महिमानं यदुत्कीर्त्य तव संह्रियते वचः ।
 श्रमेण तदशक्त्या वरं न गुणानामियत्तया ॥३३॥
 इति प्रसादयामासुस्ते सुरास्तमधोक्षजं ।
 भूतार्थव्याहृतिः सा हि न स्तुतिः परमेष्ठिनः ॥३४॥
 तस्मै कुशलसम्प्रश्रयञ्जितप्रीतये सुराः ।
 भयमप्रलयोद्देल्लादाचख्युर्नैर्ऋतोदधेः ॥३५॥
 अथ वेलासमासन्नशैलरन्ध्रानुनादिना ।
 स्वरेणोवाच भगवान्परिभूताणिवध्वनिः ॥३६॥
 पुराणस्य कवेस्तस्य वर्णस्थानसमीरिता ।
 वभूव कृतसंस्कारा चरितार्थेव भारती ॥३७॥
 वभौ सदशनज्योत्स्ना सा विभोर्वदनोद्गता ।
 निर्यातशेषा चरणाद्गङ्गेयोर्ध्वप्रवर्तिनी ॥३८॥
 जाने वो रक्षसात्रान्तावनुभावपराक्रमौ ।
 अङ्गिनां तमसेयोभौ गुणौ प्रथममध्यमौ ॥३९॥

विदितं तथ्यमानं च तैन्न मे भुवनत्रयं ॥ १
 अकामोपनतेनेकसाधोर्हृदयमेनसा ॥ १४० ॥
 कार्येषु चैकार्यत्वादभ्यर्थ्योऽस्मि न वज्रिणा ॥ १
 स्वयमेव हि वातो भूः सारथ्यं प्रतिप्रद्यते ॥ १४१ ॥
 स्वासिंधारापरिहृतः कामं चक्रस्य तेन मे ॥ १
 स्थापितो दशमो मूर्धा लभ्यांश इव रक्षसा ॥ १४२ ॥
 क्षुर्वरातिसर्गाच्च मया तस्य दुरात्मनः ॥ १
 अत्यारूढं रिपोः सोढं चन्दनेनेव भोगिर्नः ॥ १४३ ॥
 धातारं तपसा प्रीतं ग्रयांचे स हि राक्षसः ॥ १
 दैवात्सर्गादवध्यत्वं मर्त्येष्वास्थापराङ्मुखः ॥ १४४ ॥
 सोऽहं दाशरथिर्भूत्वा रणभूमेर्बलिष्मन् ॥ १
 करिष्यामि शरैस्तोक्ष्येस्तच्छिरःकमलोच्चयं ॥ १४५ ॥
 अचिराद्यज्वभिर्भागं कल्पितं विधिवत्पुनः ॥ १
 मायाविभिरनालोढमादास्यध्वे निशाचरेः ॥ १४६ ॥
 वैमानिकाः पुण्यकृतस्यजन्तु मरुतां पथि ॥ १
 पुष्पकालोकसंक्षोभं मेघावरणतत्पराः ॥ १४७ ॥
 मोक्षध्वे स्वर्गवन्दीनां वेणीबन्धानदूषितान् ॥ १
 शापयन्ति तपोलस्यबलात्कारकचयहैः ॥ १४८ ॥
 रावणावयहक्लान्तमिति वागमृतेन सः ॥ १
 अभिवृष्य मरुत्सस्यं कृष्णमेघस्तिरोदधे ॥ १४९ ॥

पुरुहूतप्रभृतयः सुरकार्योद्यतं सुराः १
 अंशैरनुययुर्विष्णुं पुष्पैर्वीक्षुमिव द्रुमाः ॥५०॥
 अथ तस्य विशां पत्युरङ्गते कार्भ्यस्य कर्मणः १
 पुरुषः प्रवभूवाग्नेर्विस्मयेन सह त्विजां ॥५१॥
 हेमपात्रगतं दोर्भ्यामादधानः पयश्शरूं १
 अनुप्रवेशादाद्यस्य पुंसस्तेनापि दुर्वहं ॥५२॥
 प्राजापत्योपनीतं तदन्नं प्रत्यमहीनृपः १
 वृषेव पयसां सारमाविष्कृतमुदन्वता ॥५३॥
 अनेन कथिता राज्ञो गुणास्तस्यान्यदुर्लभाः १
 प्रसूतिं चकमे तस्मिंस्तैर्लोक्यप्रभवोऽपि यत् ॥५४॥
 स तेजो वैष्णवं पत्न्योर्विभेजे चरुसंक्षितं १
 द्यावापृथिव्योः प्रत्यममहर्षतिरिवातयं ॥५५॥
 अर्चिता तस्य कौशल्या प्रिया केकयवंशजा १
 अतः सम्भावितां ताभ्यां सुमित्रामेच्छदीप्स्वरः ॥५६॥
 ते बहुज्ञस्य चित्तज्ञे पत्न्यौ पत्युर्महीक्षितः १
 चरोरधीर्धभागाभ्यां तामयोजयतामुमे ॥५७॥
 सापि प्रणयवत्यासीत्सपत्न्योरभयोरपि १
 भ्रमरी धारणस्येव मदनिस्त्यन्दलेखयोः ॥५८॥
 ताभिर्गर्भिः प्रजाभूत्ये दग्धे देवांशसम्भवः १
 सौरीभिरिव नाडीभिरमृताख्याभिरम्मयः ॥५९॥

सममापन्नसत्वास्ता रेजुरापाण्डुरत्विषः ॥ १ ॥
 अन्तर्गतफलारम्भाः प्रस्थानामिव सम्पदः ॥ ६० ॥
 गुप्तं ददशुरात्मानं सर्वाः स्वप्नेषु वामनैः ॥ ६१ ॥
 जलजासिगदाशार्ङ्गचक्रलाञ्छितमूर्तिभिः ॥ ६२ ॥
 हेमपक्षप्रभाजालं गगने च वितन्वता ॥ ६३ ॥
 उलन्ते स्म सुपर्णेन वेगाकृष्टपयोमुखा ॥ ६४ ॥
 विभ्रत्या कौस्तुभन्यासं स्तनान्तरविलम्बिनं ॥ ६५ ॥
 पर्युपास्यन्त लक्ष्म्या च पद्मवज्रनहस्तया ॥ ६६ ॥
 कृताभिषेकैर्दिवायां त्रिंशोत्तसि च सप्तभिः ॥ ६७ ॥
 ब्रह्मर्षिभिः परं ब्रह्म गृणद्भिरुपतस्थिरे ॥ ६८ ॥
 ताभ्यस्तथाविधान्स्वप्नाच्छ्रुत्वा प्रीतोऽपि पार्थिवः ॥ ६९ ॥
 मेने परार्ध्यमात्मानं गुरुत्वेन अगहुरोः ॥ ७० ॥
 विभक्तात्मा विभुस्तासामेकः कुक्षिघनेकधा ॥ ७१ ॥
 उवास प्रतिमाचन्द्रः प्रसन्नानामपामिव ॥ ७२ ॥
 अथायमहिषी राक्षः प्रसूतिसमये सती ॥ ७३ ॥
 पुत्रं तमोऽपहं लेभे नन्तं ज्योतिरिवौषधिः ॥ ७४ ॥
 राम इत्यभिरामेण वपुष्पा तस्य चोदितः ॥ ७५ ॥
 नामधेयं गुरुञ्चक्रे जगत्प्रथममङ्गलं ॥ ७६ ॥
 रघुवंशप्रदीपेन तेनाप्रतिमतेजसा ॥ ७७ ॥
 रक्षागृहगता दीपाः प्रत्यादिष्टा इवाभवन् ॥ ७८ ॥

शय्यागतेन रामेण मर्ता शान्तोदरी बभौ
 सैकताम्भोजवर्लिना जाद्ववीव शरत्कशा ॥७०॥
 वैकेय्यास्तनयो जज्ञे भरतो नाम शीलवान् ॥१॥
 जनयित्रिमलञ्जके यः प्रथय इव श्रियं ॥७१॥
 सुतौ लक्ष्मणशत्रुघ्नौ सुमित्रा मुषुवे यमौ ॥१॥
 सम्यगागमिता विद्या प्रबोधविनयाविव ॥७२॥
 निर्दोषमभवत्सर्वमाविष्कृतगुणं जगत् ॥१॥
 अन्वगादिव हि स्वर्गो गां गतं पुरुषोत्तमं ॥७३॥
 तस्योदये चतुर्भूतैः पौलस्त्यचकितेश्वराः ॥१॥
 विरजस्कैर्नभस्वद्भिर्दिश उच्छ्वसिता इव ॥७४॥
 कृशापुरपधूमत्वात्प्रसन्नत्वात्प्रभाकरः ॥१॥
 रक्षोविप्रकृतावास्तामपविद्धशुचाविव ॥७५॥
 दशाननकिरोटेभ्यस्तत्क्षणं राक्षसश्रियः ॥१॥
 मणिबाजेन पर्यस्ताः पृथिव्यामश्रुविन्दवः ॥७६॥
 पुत्रजन्मप्रवेश्यानां तूर्याणां तस्य पुत्रिणः ॥१॥
 आरम्भं प्रथमं चक्रुर्देवदुन्दुभयो दिवि ॥७७॥
 सन्तानकमयी वृष्टिर्भवने चास्य पेतुषी ॥१॥
 सन्मङ्गलोपचाराणां सेवादिरचनाभवत् ॥७८॥
 कुमाराः कृतसंस्कारास्ते धात्रीस्तन्यपायिनः ॥१॥
 आनन्देनायजेनेव समं ववृधिरे पितुः ॥७९॥

स्वाभाविकं विनीतृत्वं तेषां विनयकर्मणा ॥ १ ॥

मुमूर्छं सहजं तेजो हविषेव हविर्भुजां ॥ ६० ॥

परस्पराविरुद्धास्ते तद्रूपोरनघं कुलं ॥ १ ॥

अलमुद्धोतयामासुर्देवारण्यमिव तवः ॥ ६१ ॥

समानेऽपि हि सौभ्रात्रे यथोभौ रामलक्ष्मणौ ॥ १ ॥

तथा भरतशत्रुघ्नौ प्रीत्या द्वन्द्वं बभूवतुः ॥ ६२ ॥

तेषां द्वयोर्द्वयोरैक्यं विभिदे न कदाचन ॥ १ ॥

यथा वायुविभावस्वोर्यथा चन्द्रसमुद्रयोः ॥ ६३ ॥

ते प्रजानां प्रजानाथास्तैजसा प्रश्रयेण च ॥ १ ॥

मनो जहुर्निदाघान्ते श्यामाभ्रा दिवसा इव ॥ ६४ ॥

स चतुर्धा बभौ यस्तः प्रसवः पृथिवीपतेः ॥ १ ॥

धर्मार्थकाममोक्षाणामवतार इवाङ्गभाक् ॥ ६५ ॥

गुणैराराधयामासुस्ते गुरुं गुरुवत्सलाः ॥ १ ॥

तमेव चतुरन्तेशं रत्नैरिव महार्णवाः ॥ ६६ ॥

सुरगज इव दन्तैर्भग्नदैत्यासिधारेर्नय इव पणवन्धवत्तयोर्गैरुपायैः ॥ १ ॥

हरिरिव युगदीर्घदोर्भिरंशैस्तदोयैः पतिरवनिपत्तीनां तैश्चकाशे चतुर्भिः ॥ ६७ ॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ

रामावतारो नाम दशमः सर्गः ॥ १० ॥

कौशिकेन स किल क्षितीश्वरो राममध्वरविघातशान्तये १
 काकपक्षधरमेत्य याचितस्तेजसां हि न वयः समीक्ष्यते ॥११॥
 कृच्छ्रलब्धमपि लब्धवर्णभाक्तां दिदेश मुनये सलक्ष्मणं १
 अप्यमुप्रणयिनां रघोः कुले न बहून्यत कदाचिदर्थिता ॥२॥
 यावदादिशति पार्थिवस्तयोर्निर्गमाय पुरमार्गसत्क्रियां १
 तावदाशु विदधे मरुत्सखैः सा सपुष्पजलवर्षिभिर्धनैः ॥३॥
 तौ निदेशकरणोद्यतौ पितुर्धन्विनौ चरणयोर्निपेतुः १
 भूपतेरपि तयोः प्रवत्स्यतोर्नम्रयोरूपरि वाष्पविन्दवः ॥४॥
 लक्ष्मणानुचरमेव राघवं नेतुमेच्छदृषिरित्यसौ नृपः १
 आशिषं प्रयुयुजे न वाहिनी सा हि रक्षणविधौ तयोः क्षमा ॥५॥
 तौ पितुर्नयनजेन वारिणा किञ्चिदुक्षितशिखण्डकावुभौ १
 धन्विनौ तमृषिमन्वगच्छतां पौरदृष्टिकृतमार्गतोरणौ ॥६॥
 मातृवर्गचरणस्पृशौ मुनेस्तौ प्रपद्य पदवी महौजसः १
 रेजतुर्गतिवशात्प्रवर्तिनौ भास्करस्य मधुमाधवाविव ॥७॥
 वीचिलोलभुजयोस्तयोर्गतं शेषवाञ्छपलमप्यशोभत १
 तोयदागम द्रवोद्गमिद्ययोर्नीमधेयसदृशं विचेष्टितं ॥८॥

तौ बलातिबलयोः प्रभाततो विद्ययोः पथि मुनिंप्रदिष्टयोः १

मम्लतुर्न मणिकुट्टिमोचितो मातृपार्श्वपरिवर्तिनाविव ॥९८॥

पूर्ववृत्तकथितैः पुराविदः सानुजः पितृसखस्य राघवः १

उल्लमान इव वाहनोचितः पादचारमपि न बभावयत् ॥९९॥

तौ सरांसि रसवद्भिरम्बुभिः कृजितैः श्रुतिमुखैः पतत्रिणः १

वायवः सुरभिपुष्परेणुभिश्छायया च जलदाः सिषेविरे ॥१००॥

नाम्भसां कमलशोभिनां तथा शाखिनां न च परिश्रमच्छिदां १

दर्शनेन लघुना यथा तयोः प्रीतिमापुरुषभ्योस्तपस्विनः ॥१०१॥

स्थाणुदग्धवपुषस्तपोवनं प्राप्य दाशरथिरात्तकामुकः १

वियहेण मदनस्य चारुणा सो भवत्प्रतिनिधिर्न कर्मणा ॥१०२॥

तौ सुकेतुमुतया खिलीकृते कौशिकाद्विदितशापया पथि १

निन्यतुः स्थलनिवेशिताटनी लीलयेव धनुषी अधिज्यतां ॥१०३॥

ज्यानिनीदमथ गृह्णन्ती तयोः प्रादुरास बहुलक्षपाङ्गविः १

ताडका चलकपालकुण्डला कालिकेव निविडा बलाकिनी ॥१०४॥

तीव्रवेगधुतमार्गवृक्षया प्रेतचीवरवसा स्वनोषया १

अभ्यभावि भरतायजस्तया वात्ययेव पितृकाननोत्थया ॥१०५॥

उद्यतैकभुजयष्टिमायती शोणिलम्बिपुरुषान्तमेखलां १

तां विलोक्य वनितावधे घृणां पत्रिणा सह मुमोच राघवः ॥१०६॥

यच्चकार विवरं शिलाघने ताडकोरसि स रामसायकः १

• अप्रविष्टविषयस्य रक्षसां द्वारतामगमदन्तकस्य तत् ॥१०७॥

वाणभिन्नहृदया निपेतुंषी सा स्वकाननभुवं न केवलां ॥ ११९ ॥

विष्टपत्रयपराजयस्थिरं रावणश्रियमपि यक्मपयत् ॥ ११९ ॥

राममन्मथशरेण ताडित्वा दुःसहेन हृदये निशाचरो ॥ १२० ॥

गन्धवद्गुधिरचन्दनोक्षिता जीवितेशवसतिं जगाम सा ॥ १२० ॥

नैर्ऋतघ्नमथ मन्तवन्मुनेः प्रापदस्त्रमवदानतोषितात् ॥ १२१ ॥

ज्योतिरिन्धननिपाति भास्करात्सूर्यकान्त इव ताडकान्तकः ॥ १२१ ॥

वामनाश्रमपदं ततः परं पावनं श्रुतमृषेरूपेयिवान् ॥ १२२ ॥

उन्मनाः प्रथमजन्मचेष्टितान्यस्मरन्नपि बभूव राघवः ॥ १२२ ॥

आससाद् मुनिरात्मनस्ततः शिष्यवर्गपरिकल्पितार्हणं ॥ १२३ ॥

बद्धपल्लवपुटान्नल्लिङ्गं दर्शनोन्मुखमृगं तपोवनं ॥ १२३ ॥

तत्र दीक्षितमृषिं ररक्षतुर्विघ्नतो दशरथात्मजो शरैः ॥ १२४ ॥

लोकमन्धतमसात्कमोदितो रश्मिभिः शशिदिवाकराविव ॥ १२४ ॥

वीक्ष्य वेदिमथ रक्तविन्दुभिर्वन्धुजीवपृष्ठभिः प्रदूषितां ॥ १२५ ॥

सम्भ्रमो भवदपोढकर्मणामृत्विजां व्युतविकङ्कतस्त्रुचां ॥ १२५ ॥

उन्मुखः सपदि लक्ष्मणायजो वाणमाश्रयमुखात्समुद्धरन् ॥ १२६ ॥

रक्षसां बलमपश्यदम्बरे गृध्रपक्षपवनेरितधूजं ॥ १२६ ॥

तत्र यावधिपती मखद्विषां तौ शरव्यमकरोत्स नेतरान् ॥ १२७ ॥

किं महोरगविसर्पिविव्रमो राजिलेषु गरुडः प्रवर्तते ॥ १२७ ॥

सोऽस्त्रमुज्जवमस्त्रकोविदः सन्दधे धनुषि वायुदैवतं ॥ १२८ ॥

तेन शैलगुरुमप्यपातयत्पाण्डुपत्रमिव ताडयन्मुनं ॥ १२८ ॥

यः सुबाहुरिति राक्षसोऽपरस्तत्र तत्र विसर्प भायया ।
 तं क्षुरप्रशकलीकृतं कृत्वा पत्रिणां यमजदाश्रमादहिः ॥२९॥
 इत्यपास्तमखं विघ्नोस्तयोः सांयुगीनमभिनन्द्य चित्राम् ।
 ऋत्विजः कुलपतेर्यथाक्रमं वाग्यतस्य निरर्थयन्क्रियाः ॥३०॥
 तो प्रणामचलकाकपक्षको भ्रातराववभृथालुतो मुनिः ।
 आशिषामनुपदं समस्पृशद्भ्रपाटिततलेन पाणिना ॥३१॥
 तं न्यमन्तयत सम्भृतक्रतुर्मेथिलः स मिथिलां व्रजन्वशी ।
 राघवावपि निनाय विधत्तौ तदनुःश्रवणं कुतूहलं ॥३२॥
 तैः शिवेषु वसन्तिर्गताध्वभिः सायमाश्रमतस्त्वगृक्षत ।
 येषु दीर्घतपसः परिग्रहो वासवक्षणकलत्रतां ययौ ॥३३॥
 प्रत्यपद्यत चिराय यत्पुनश्चारु गौतमवधूः शिलामयी ।
 स्वं वपुः स किल कित्त्विषच्छिदां रामपादरजसामनुग्रहः ॥३४॥
 राघवान्वितमुपस्थितं मुनिं तं निश्चम्य जनको जनेश्वरः ।
 अर्थकामसहितं सपर्यया देहवज्रमिव धर्ममभ्यगात् ॥३५॥
 तौ विदेहनगरीनिवासिनां गां गताविव दिवः पुनर्वसू ।
 मन्यते स्म पिवतां विलोचनैः पश्मपातमपि वर्जनां मनः ॥३६॥
 यूपवत्यवसिते क्रियाविधौ कालचित्कुशिकवंशवर्धनः ।
 राममिधसनदर्शिनोत्सुकं मेधिलाय कथयाम्बभूव सः ॥३७॥
 तस्य वीक्ष्य ललितं वपुः शिशोः पार्थिवः प्रथितवंशजं मनः ।
 स्वं विचिन्त्य च धनुर्दुरानमं पीडितो दुहितृशुल्कसंस्थया ॥३८॥

अब्रवीच्च भगवन्मतङ्गजैर्यदृहद्विरपि कर्म दुष्करं ॥ १

तत्र नाहमनुमन्तुंमुत्सहे मोघवृत्ति कलभस्य चेष्टितं ॥ ३९॥

हेपिता हि बहवो नरेश्वरास्तेन तात धनुषा धनुर्भूतः ॥ १

ज्यानिघातकठिनत्वचो भुजान्स्वान्विधूय धिगिति प्रतस्थिरे ॥ ४०॥

प्रत्युवाच तमृषिर्निशम्यतां सारतो ज्यमथा कृतं गिरा ॥ १

चाप एव भवतो भविष्यति यत्तशक्तिरशनिर्गिराविव ॥ ४१॥

एवमाप्लवचनात्स पौरुषं काकपक्षकधरेऽपि राघवे ॥ १

अर्द्धे त्रिदशगोपमात्रके दार्हशक्तिमिव कृष्णवर्त्मनि ॥ ४२॥

यादिदेश गणशः स पार्श्वगान्कार्मुकाभिहरणाय मेथिलः ॥ १

तैजसस्य धनुषः प्रवृत्तये तोयदानिव सहस्रलोचनः ॥ ४३॥

तत्प्रसुप्तभुजगेन्द्रभीषणं वीक्ष्य दशरथिराददे धनुः ॥ १

विद्रुतव्रातुमृगानुसारिणं येन वाणमसृजदृषध्वजः ॥ ४४॥

आततज्यमकरोत्स संसदा विस्मयस्तिमितनेत्रमीक्षितः ॥ १

शैलसारमपि नातियत्नतः पुष्पचापमिव पेशलं स्मरः ॥ ४५॥

भज्यमानमतिमात्रकर्षणान्नेन वज्रपरूषस्वनं धनुः ॥ १

भार्गवाय दृढमन्यवे पुनः क्षत्रमुद्यतमिति न्यवेदयत् ॥ ४६॥

दृष्टसारमथ रुद्रकार्मुके वीर्यशुल्कमभिनन्द्य मेथिलः ॥ १

राघवाय तनयामयोनिजां रूपिणीं त्रियमिव न्यवेदयत् ॥ ४७॥

मेथिलः सपदि संत्यसङ्गरो राघवाय तनयामयोनिजां ॥ १

सन्निधौ शुक्तिमतस्तपोनिधेरग्निसाक्षिक इवातिमृष्टवान् ॥ ४८॥

- प्राहिणोच्च महितं महाद्युतिः कोशलाधिपतये पुरीधसं ।
 भृत्यभावि दुहितुः परियहाद्दिश्यतां कुलमिदं निमैरिति ॥४९॥
- अन्वियेष सदृशीं स च भुषां प्राप चैनमनुकूलप्राग्निजः ।
 सद्य एव सुकृतां हि पच्यते कल्पवृक्षफलधर्मि कांक्षितं ॥५०॥
- तस्य कल्पितपुरस्त्रियाविधेः शुश्रुवान्वचनमयजन्मनः ।
 उच्चचाल बलभित्सखो वशी सैन्यरेणुमुषितार्कदीधितिः ॥५१॥
- आससाद् मिथिलां स वेष्टयन्पीडितोपवनपादपां बलैः ।
 प्रीतिरोधमसहिष्ट सा पुरी स्त्रीव कान्तपरिभोगमायतं ॥५२॥
- तौ समेत्य समये स्थितावुभौ भूपती वरुणवासवोपमौ ।
 कन्यक्रातनयकोतुकक्रियां स्वप्रभावसदृशीं वितेनतुः ॥५३॥
- पार्थिवीमुदवहद्रघूदहो लक्ष्मणस्तदनुजामथोर्मिलां ।
 यौ तयोरवरजौ वरौजसौ तौ कुशध्वजसुते सुमध्यमे ॥५४॥
- ते चतुर्थसहितास्त्रयो बभुः सूनवो नववधूपरियहाः ।
 सामदानविधिभेदनियहाः सिद्धिमन्त इव तस्य भूपतेः ॥५५॥
- ता नराधिपसुता नृपात्मजैस्ते च ताभिरगमन्कृतार्थतां ।
 सो भवद्वरवधूसमागमः प्रत्ययप्रकृतियोगसन्निभः ॥५६॥
- एवमात्ररतिरात्मसम्भवांस्तान्निवेश्य चतुरोऽपि तत्र सः ।
 अध्वसु त्रिषु विसृष्टमैथिलः स्वां पुरी दशरथो न्यवर्तत ॥५७॥
- तस्य जातु मरुतः प्रतीपगा वर्त्मसु ध्वजतरुप्रमाथिनः ।
 चिक्लिगुर्भृशतया वरूथिनीमुत्तटा इव नदीरयाः स्थलीं ॥५८॥

लक्ष्यते स्म तदनन्तरं रविर्बद्धभीमपिरवेषमण्डलः १

वैनतेयशमितस्य भोगिने भोगवेष्टित इव चुतो मणिः ॥१५९॥

श्येनपक्षपरिधूसरालकः सान्ध्यमेघरुधिरार्द्रवाससः १

अङ्गना इव रजस्वला दिशो नो बभ्रुवरवलोकनक्षमाः ॥१६०॥

भास्करश्च दिशमध्यवास यां तां श्रिताः प्रतिभयं ववासिरे १

क्षत्रशोणितपितृक्रियोचितं चोदयन्त्य इव भार्गवं शिवाः ॥१६१॥

तत्प्रतीपपवनादिवैकृतं प्रेक्ष्य शान्तिमधिकृत्य कृत्यवित् १

अन्वयुंक्त गुरुमीश्वरः क्षितेः स्वन्तमित्यलघयत्स तद्वथा ॥१६२॥

तेजसः सपदि राशिरुत्थितः प्रादुरास किल वाहिनीमुखे १

यः प्रमृज्य नयनानि सैनिकैर्लक्षणीयपुरुषाकृतिश्चिरात् ॥१६३॥

पित्र्यभंशमुपवीतलक्षणं मानृकं च धनुरुर्जितं दधत् १

यः सप्तोम इव घर्मदीधितिः सद्भिजिह्व इव चन्दनद्रुमः ॥१६४॥

येन रोषपरुषात्मनः पितुः शासने स्थितिभिदोऽपि तस्थुषा १

वेपमानजननीशिरश्चिदा प्रागजीयत घृणा ततो मही ॥१६५॥

अक्षवीजवलयेन निर्वभौ दक्षिणश्रवणसंस्थितेन यः १

क्षत्रियान्तकरणैकविंशतेर्थाजपूर्वगणनामिवोद्बहन् ॥१६६॥

तं पितुर्वधभवेन मन्युना राजवंशनिधनाय दीक्षितं १

बालसूनुरवलोक्य भार्गवं स्वां दशां च विषसाद पार्थिवः ॥१६७॥

रामनाम इति तुल्यमात्मजे वर्तमानमहिते च दारुणे १

दृढमस्य भयदायि चाभवद्रत्नजातमिव हारसर्पयोः ॥१६८॥

अर्घ्यमर्घ्यमिति वादिनं नृपं सो नवेक्ष्य भरतमिजो यतः ॥ १

क्षत्रकोपदहन्तार्चिषं ततः सन्दधे दशमुदयतारकां ॥ १६९ ॥

तेन कार्मुकनिषक्तमुष्टिना राघवो विगतभीः पुरोगतः ॥ १

अंगुलिविवरचारिणं शरं कुर्वता निजगदे युयुत्सुना ॥ १७० ॥

क्षत्रजातमपकारवेरि मे तन्निहत्य बहुशः शमं गतः ॥ १

सुप्तसर्प इव दण्डघट्टनाद्गोषितोऽस्मि तव विक्रमश्रवात् ॥ १७१ ॥

मैथिलस्य धनुरन्यपार्थिवेस्त्वं किलानमितपूर्वमक्षणोः ॥ १

तन्निशम्य भवता समर्थये वीर्यशृङ्गमिव भग्नमात्मनः ॥ १७२ ॥

अन्यदा जगति राभ इत्ययं शब्द उच्चरित एव मामगन्त ॥ १

व्रीडमावहति मे स सम्प्रति यस्तवृत्तिरुदयोन्मुखे त्वयि ॥ १७३ ॥

विभ्रतो न्वमचलेऽप्यकुण्ठितं द्वौ रिपू मम मतो समागसौ ॥ १

धेनुवत्सहरणाच्च हैहयस्त्वं च कीर्तिमपहर्तुमुद्यतः ॥ १७४ ॥

क्षत्रियान्तंकरणोऽपि विक्रमस्तेन मामवति नाजिते त्वयि ॥ १

पावकस्य महिमा स गण्यते कस्यवद्भवति सागरेऽपि यः ॥ १७५ ॥

विद्धि चाक्षबलमोजसा हरेरैश्वरं धनुरभाजि यन्वया ॥ १

खातमूलमनिलो नदीरथैः पातयत्यपि मृदुस्तटद्रुमं ॥ १७६ ॥

तन्मदीयमिदमायुधं ज्वया सङ्गमय्य सशरं विकृततां ॥ १

तिष्ठतु प्रधानमेवमप्यहं तुल्यबाहुतरसा जितस्त्वया ॥ १७७ ॥

कातरोऽसिः यदि द्योततार्चिषा तर्जितः परशुधारया मम ॥ १

उद्यानिघातकठिनांगुलिर्वृथा बध्यतामभययाचनाञ्जलिः ॥ १७८ ॥

एवमुक्तवति भोमदर्शने भार्गवे स्मितविकम्पिताधरः ॥ १
 तद्धनुर्यहणमेव राघवः प्रत्यपद्यत समर्थमुतरं ॥ ७६ ॥
 पूर्वजन्मधनुषा समागतः सोऽतिमात्रलघुदर्शनी भवत् ॥ १
 केवलोऽपि सुभगो नवाम्बुदः किं पुनस्त्रिदशचापलाञ्छितः ॥ ७७ ॥
 तेन भूमिनिहितैककोटि तत्कार्मुकं च बलिनाधिरोपितं ॥ १
 निष्प्रभञ्च रिपुरास भूभृतां धूमशेष इव धूमकेतनः ॥ ७८ ॥
 तावुभावपि परस्परस्थितौ वर्धमानपरिहीनतेजसौ ॥ १
 पश्यति स्म जनता, दिनात्यये पार्वणौ शशिदिवाकराविव ॥ ७९ ॥
 तं कृपामृदुरवेक्ष्य भार्गवं राघवः स्खलितवोर्यमात्मनि ॥ १
 स्वं च संहितममोघमाशुगं थाजहार हरसूनुसन्निभः ॥ ८० ॥
 न प्रहृत्स्मिलमस्मि निर्दयं विप्र इत्थं भिभवत्यपि त्वयि ॥ १
 शंस किं गतिमनेन पत्रिणा हन्मि लोकमुत ते मखार्जितं ॥ ८१ ॥
 प्रत्युवाच तमृषिर्न तत्त्वतस्त्वां न वेयि पुरुषं पुरातनं ॥ १
 गां गतस्य तव धाम वैष्णवं कोपितो ह्यसि मयां दिदृक्षुणा ॥ ८२ ॥
 भस्मसात्कृतवतः पितृदिषः पात्रसाञ्च वसुधां ससागरां ॥ १
 आहितो जयविपर्ययोऽपि मे श्लाघ्य एव परमेष्ठिना त्वया ॥ ८३ ॥
 तद्गतिं मतिमतां वरेप्सितां पुण्यतीर्थगमनाथ रक्ष मे ॥ १
 पीडयिष्यति न मां खिलीकृता स्वर्गपङ्क्तिरभोगलोलुपं ॥ ८४ ॥
 प्रत्यपद्यत तथेति राघवः प्राङ्मुखञ्च विससर्ज सायकं ॥ १
 भार्गवस्य मुकृतोऽपि सो भवत्स्वर्गमार्गपरिधौ दुरत्ययः ॥ ८५ ॥

राघवोऽपि चरणौ तपोनिधेः क्षम्यतामिति वदन्समस्पृशत् ॥ १

निर्जितेषु तुरसा तरस्विनां शत्रुषु प्रणतिरेव कीर्तये ॥ ८९॥

राजसत्वमवधूय मातृकां पित्र्यमस्मि गमितुः शमं यदा ॥ १

नन्वनिन्दितं फलो मम त्वया निग्रहोऽप्ययमनुग्रहीकृतः ॥ ९०॥

साधु याम्यहमविघ्नमस्तु ते देवकार्यमुपपादयिष्यतः ॥ १

हुचिवानिति वचः सलक्ष्मणं लक्ष्मणाय जमृषिस्तिरोदधे ॥ ९१॥

तस्मिन्गते विजयिनं परिरभ्य रामं

मेहादमन्यत पिता पुनरेव जातं ॥ १

तस्याभवरक्षणमुचः परितोषलाभः

कक्षाग्रिलंघिततरोरिव वृष्टिपातः ॥ ९२॥

अथ पथि गमयित्वा कूपरम्योपकार्ये

कतिचिदवनिपालः शर्वीरोः शर्वकल्पः ॥ १

पुरमविशंदयोध्यां मैथिलीदर्शनीनां

कुलयितगवाक्षां लोचनैरङ्गनानां ॥ ९३॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासकृतौ

भार्गवविजयो नामैकादशः सर्गः ॥ १११॥

निर्विष्टविषयमेहः स दशान्तमुपेयिवान् १
 आसीदासन्ननिवीणः प्रदोपार्चिरिवोषसि ॥१॥
 तं कर्णमूलमार्गत्य रामे श्रीन्यस्यतामिति १
 कैकेयीशङ्कयेवाह पलितच्छन्नना जरा ॥२॥
 सा पौरान्पौरकान्तस्य रामस्याभ्युदयश्रुतिः १
 प्रत्येकं हृदयाञ्चक्रे कुल्येवोद्यानपादपान् ॥३॥
 तस्याभिषेकसम्भारं कल्पितं क्रूरनिश्चया १
 दूषयामास कैकेयी शोकोष्णैः पार्थिवाश्रुभिः ॥४॥
 सा किलाश्वसिता चण्डी भत्री तत्संश्रुतौ वरौ १
 उद्वामेन्द्रसिक्ता भूर्विलमग्नाविवोरगौ ॥५॥
 तयोश्चतुर्दशैकेन रामं प्रावाजयत्समाः १
 द्वितीयेन सुतस्येच्छद्वैधैकफलां श्रियं ॥६॥
 पित्रा दत्तां रुदन् रामः प्राग्महीं प्रत्यपद्यत १
 पञ्चादनाय गच्छेति तदाज्ञां मुदितो न्यहीत् ॥७॥
 दधतो मङ्गलक्षामे वसानस्य च वल्कले १
 ददशुर्विस्मितास्तस्य मुखरागं समं जनाः ॥८॥

स सीतालक्ष्मणसखः सत्याहुरुमलोपयन् ॥
 विवेश दण्डकारण्यं प्रत्येकं च सतां मनः ॥९॥
 राजापितृद्वियोगार्तः स्मृत्वा शापं स्वकर्मेज्ज् ॥
 शरीरस्थागमात्रेण शुद्धिलाभममन्यत ॥१०॥
 विप्रोषितकुमारं तद्राज्यमस्तमितैश्वरं ॥
 रन्धान्वेषणदक्षाणां द्विषामामिषतां ययौ ॥११॥
 अथानाथाः प्रकृतयो मातृबन्धुनिवासिनं ॥
 मौलैरानाययामासुर्भरतं तत्प्रभिताश्रुभिः ॥१२॥
 श्रुत्वा तथाविधं मृत्युं कैकेयीतनयः पितुः ॥
 मातुर्न केवलं स्वस्याः श्रियो न्यासीत्पराङ्मुखः ॥१३॥
 ससैन्यश्चान्वगाद्रामं दर्शितानाश्रमालयेः ॥
 तस्य पश्यन्ससौमित्रैरुदश्रुर्वसतिद्रुमान् ॥१४॥
 चित्रकूटवनस्थं च कथितस्वर्गतिर्गुरोः ॥
 लक्ष्म्या निमन्त्रयाञ्चके तमनुच्छिद्यसम्पदा ॥१५॥
 स हि प्रथमजे तस्मिन्कृतश्रीपरियहे ॥
 परिवेत्तारमात्मानं मेने स्वीकरणाद्भुवः ॥१६॥
 तमशक्वमपाकृष्टुं निर्देशात्स्वर्गिणः पितुः ॥
 ययाचे पादुके पञ्चात्कर्तुं राज्याधिदेवते ॥१७॥
 स विसृष्टस्तथेत्युक्त्वा भ्रात्रा नैवाविशत्पुरीं ॥
 नन्दियामगतस्तस्य राज्यं न्यासमिवाभुनक् ॥१८॥

दृढभक्तिरिति ज्ञेयेष्टे राज्यतृष्णापराङ्मुखः ।
 मातुः पापस्य शुद्ध्यर्थं प्रायश्चित्तमिवाकरोत् ॥१९॥
 रामोऽपि सह वैदेह्या वंशे वन्येन वर्तयन् ।
 चचार सानुजः शान्तो वृद्धेश्वाकुव्रतं युवा ॥२०॥
 प्रभावस्तम्भितच्छायमाश्रितः स वनस्पतिं ।
 कदाचिदङ्गे सीतायाः शिष्ये किञ्चिदिव श्रमात् ॥२१॥
 ऐन्द्रिः किल नखैस्तस्या विद्रुदार स्तनौ द्विजः ।
 प्रियोपभोगचिह्नेषु पौरोभाग्यमिवाचरन् ॥२२॥
 तस्मिन्नास्थदिषीकात्वं रामो रामावबोधितः ।
 भ्रान्तश्च मुमुचे तस्मादेकनेत्रययेन सः ॥२३॥
 रामस्त्वासन्नदेशत्वाङ्गरतागमनं पुनः ।
 आशङ्क्योत्सुकसारङ्गं चित्रकूटस्थलीं जहौ ॥२४॥
 प्रययावातिथेयेषु वसन्नुषिकुलेषु सः ।
 दक्षिणां दिशमृक्षेष्ु वार्षिकेध्रिव भास्करः ॥२५॥
 यमौ तमनुगच्छन्ती विदेहाधिपतेः सुता ।
 प्रतिपिद्वापि कैकेय्या लक्ष्मीरिव गुणोन्मुखी ॥२६॥
 अनुसूयानिमृष्टेन पुण्यगन्धेन काननं ।
 सा चकाराङ्गरागेण पुष्पोन्नतपद्मपदं ॥२७॥
 सन्ध्याभ्रकपिशस्तत्र विराधो नाम राक्षसः ।
 अतिष्ठन्मार्गमावृत्य रामस्येन्दोरिव यहः ॥२८॥

स जहार तयोर्मध्ये मैथिलो लोकशोषणः ॥ १ -
 नभोनभस्ययोर्दृष्टिमवग्रह इवान्तरे ॥ २९ ॥
 तं विनिष्पिप्य काकुत्स्थो पुरा दूषयति स्थलं ॥ १
 गन्धेनाशुचिना चेति वसुधायां निचखतुः ॥ ३० ॥
 पञ्चवट्यां ततो रामः शासनात्कुम्भजन्मनः ॥ १
 अनपोढस्थितिस्तस्थो विन्ध्याद्रिः प्रकृताविव ॥ ३१ ॥
 रावणावरजा तत्र राघवं मदनातुरा ॥ १
 अभिपेदे निर्दागती बालीव मलयद्रुमं ॥ ३२ ॥
 सा सीतासन्निधावेव तं ववे कथितान्वया ॥ १
 अत्यारूढो हि नारीणामकालज्ञो मनोभवः ॥ ३३ ॥
 कलत्रवानहं बाले कनीयांसं भजस्व मे ॥ १
 इति रामो वृषस्यन्ती वृषस्कन्धः शशास तां ॥ ३४ ॥
 ज्येष्ठाभिग्रमनात्पूर्वं तेनाप्यनभिनन्दिता ॥ १
 साभूद्रामाश्रया भूयो नदीवोभयकूलभाक् ॥ ३५ ॥
 संरम्भं मैथिलीहासः क्षणं सौम्यां निनाय तां ॥ १
 निवातस्तिमितां वेलां चन्द्रोदय इवोदधेः ॥ ३६ ॥
 फलमस्योपहासस्य सद्यः प्राप्स्यसि पश्य मां ॥ १
 भृग्याः परिभवो यादृशामित्यवेहि त्वया कृतं ॥ ३७ ॥
 इत्युक्त्वा मैथिली भर्तुस्त्वं निर्विशती भयात् ॥ १
 रूपं शूर्पणखा नाम्नः सदृशं प्रत्यपद्यत ॥ ३८ ॥

लक्ष्मणः प्रथमं श्रुत्वा कोकिलामंजुभाषिणीं १
 शिवाघोरस्वनां पञ्चाद्भुतबुधे विकृतेति तां ॥३९॥
 पर्णशालामथ क्षिप्रं विधृतुं तासिः प्रविश्य सः १
 वैरूप्यपौनरुक्त्येन भीषणां तामयोजयन् ॥४०॥
 सा वक्रनखधारिण्या वेणुवर्कशपर्वया १
 अंकुशाकारयांगुल्या तावतर्जयदम्बरे ॥४१॥
 प्राप्य चाशु जनस्थानं खरादिभ्यस्तथाविधं १
 रामोपक्रममाचख्यौ रक्षःपरिभवं नवं ॥४२॥
 मुखावयवलूनां तां नैर्ऋता यत्पुरोदधुः १
 रामाभियायिनां तेषां तदेवाभूद्मङ्गलं ॥४३॥
 उदायुधानापततस्तान्दृष्ट्वा नृप्रेक्ष्य राघवः १
 निदधे विजयाशंसां चापे सीतां च लक्ष्मणे ॥४४॥
 एको दाशरथी रामो यातुधानाः सहस्रशः १
 ते तु यावन्त एवाजौ तावाञ्च ददृशे स तैः ॥४५॥
 असज्जनेन काकुत्स्थः प्रयुक्तमथ दूषणं १
 न चक्षमे शुभाचारः स दूषणमिवात्मनः ॥४६॥
 तं शरैः प्रतिजयाह खरत्रिशिरसौ च सः १
 ब्रामशस्ते पुनस्तस्य चापात्सममिवोद्ययुः ॥४७॥
 तैस्त्रयाणां शितैर्धीणैर्यथापूर्वविशुद्धिभिः १
 आयुर्देहातिगैः पीतं रुधिरं तु पतत्रिभिः ॥४८॥

तस्मिन् रामशरोत्कृते बले महति रक्षसां ॥ १ ॥
 उत्थितं ददृशे गन्धर्व कवन्धेभ्यो न किञ्चन ॥ १४९ ॥
 सा वाणवर्षिणं रामं योषयित्वा सुरद्विषां ॥ १ ॥
 अप्रबोधाय मुष्मापंग्मच्छाये वरूथिनी ॥ १५० ॥
 राघवात्त्रविदीर्णानां रावणं प्रति रक्षसां ॥ १ ॥
 तेषां शूर्पणखैवैका दुष्प्रवृत्तिहराभवत् ॥ १५१ ॥
 नियहात्स्वसुराष्टानां वधाच्च धनदानुजः ॥ १ ॥
 रामेण निहितं मेने पदं दशसु मूर्धसु ॥ १५२ ॥
 रक्षसा मृगरूपेण बभ्रुयित्वा स राघवौ ॥ १ ॥
 जहार सीतां पक्षीन्द्रप्रयासक्षणविधितः ॥ १५३ ॥
 तो सीतान्वेषिणो गृध्रं लूनपक्ष्मपश्यतां ॥ १ ॥
 प्राणैर्दशरथप्रीतेरनृणं कण्ठवर्तिभिः ॥ १५४ ॥
 स रावणहन्तां ताभ्यां वचसावष्ट मेथिलौ ॥ १ ॥
 आत्मनः सुमहत्कर्म त्रणेरावेद्य संस्थितः ॥ १५५ ॥
 तयोस्तस्मिन्नवीभूतपितृयापत्तिशोकयोः ॥ १ ॥
 पितरोषाग्निसंस्कारात्परा निवृत्ते क्रिया ॥ १५६ ॥
 वधनिर्धूतशापस्य कवन्धस्योपदेशतः ॥ १ ॥
 मुमूर्खं सख्यं रामस्य समानवसने हरौ ॥ १५७ ॥
 स हत्वा बाजिनं वीरस्तत्पदे चिरकांक्षिते ॥ १ ॥
 धातोः स्थानं द्वांदेशं सुमीवं सन्न्यवेशयत् ॥ १५८ ॥

इतस्ततोऽपि वैदेहीमन्वेष्टुं भर्तृचोदिताः
 कपयश्चेरुरार्तस्य रामस्येव मनोरथाः ॥५९॥
 प्रवृत्तावुपलब्धायां तस्याः सम्पात्तिदर्शनात् ॥ १
 मारुतिः सागरं तीर्णः संसौरमिव निर्ममः ॥६०॥
 दृष्ट्वा विचिन्वता तेन लङ्कायां राक्षसीवृता ॥ १
 जानकी विषवस्त्राभिः परीतेव महौषधिः ॥६१॥
 तस्यै भर्तुरभिज्ञानमंगुलीयं ददौ कपिः ॥ १
 प्रत्युद्गतमिवानुष्णैस्तदानन्दाशुविन्दुभिः ॥६२॥
 निर्वीप्य प्रियसन्देशैः सीतामक्षवधोद्धतः ॥ १
 स ददाह पुरां लङ्कां क्षणसोढारिनियहः ॥६३॥
 प्रत्यभिज्ञानरत्नं च रामायादर्शयत्कृती ॥ १
 हृदयं स्वयमायातं वैदेक्ष्य इव मूर्तिमत् ॥६४॥
 स प्राप हृदयन्यस्तमणिस्पर्शनिमीलितः ॥ १
 अपयोधरसंसर्गा प्रियालिङ्गननिर्वृतिं ॥६५॥
 श्रुत्वा रामः प्रियोदन्तं मेने तत्सङ्गमोत्सुकः ॥ १
 महार्णवपरिक्षेपं लङ्कायाः परिखालयुं ॥६६॥
 स प्रतस्थेऽरिनाशाय हरिमेन्यैरनुद्भुतः ॥ १
 न केवलं भुवः पृष्ठे योमि सम्बाधवर्तिभिः ॥६७॥
 निर्विष्टमुदधेः कूले तं प्रपेदे विभीषणः ॥ १
 मेलाद्वाक्षसलक्ष्येव बुद्धिमादिश्य चोदितः ॥६८॥

तस्मै निशाचरैस्वर्यं प्रतिशुश्राव राघवः ॥ १ ॥
 काले खलु समारब्धाः फलं वध्नन्ति नीतयः ॥ १६९ ॥
 स सेतुं बन्धयामास स्रवणैर्लवणाम्भसि ॥ १ ॥
 रसातलादिवोन्मग्नं शेषं स्वप्नाय शार्ङ्गिणः ॥ १७० ॥
 तेनोत्तीर्य पथा लङ्घां रोधयामास पिङ्गलैः ॥ १ ॥
 द्वितीयं हेमप्राकारं कुर्वन्निरिव वानरैः ॥ १७१ ॥
 रणः प्रववृते तत्र भीमः स्रवणरक्षसां ॥ १ ॥
 दिग्विजृम्भितकाकुत्स्थपौलस्त्यजयघोषणः ॥ १७२ ॥
 पादपाविद्धपरिधः शिलानिष्पिष्टमुहुरः ॥ १ ॥
 अतिशस्त्रनखन्यासः शैलरूग्णमतङ्गजः ॥ १७३ ॥
 अथ रामशिरश्छेददर्शनोद्धान्तचेतर्ना ॥ १ ॥
 सीतां मायेति शंसन्ती त्रिजटा समजीवयत् ॥ १७४ ॥
 कामं जीवति मे नाथ इति सा विजहौ मुचं ॥ १ ॥
 प्राग्मत्वा सत्यमस्यान्तं जीवितास्मीति लज्जिता ॥ १७५ ॥
 गरुडापातविम्लिष्टभेघनादात्रबन्धनः ॥ १ ॥
 दाशरथ्योः क्षणक्लेशः स्वप्नवृत्त इवाभवत् ॥ १७६ ॥
 ततो विभेद् पौलस्त्यः क्षत्तया वक्षसि लक्ष्मणं ॥ १ ॥
 रामस्त्वनाहतो न्यासोद्दिदीर्णहृदयः शुचा ॥ १७७ ॥
 स मारुतिसमानीतमहौषधिहतवथः ॥ १ ॥
 लङ्कास्त्रीणां पुनश्चक्रे विलापाचार्यकं शरैः ॥ १७८ ॥

नादं स मेघनादस्य धनुर्बेन्द्रायुधप्रभं ।
 मेघस्येव शरत्कालो न किञ्चित्पर्यशेषयत् ॥७९॥
 कुम्भकर्णः कपीन्द्रेण तुल्यावस्थः स्वसुः कृतः ।
 रुरोध रामं शृङ्गीव टङ्कच्छिन्नमनःशिलः ॥८०॥
 अकाले बोधितो भ्रात्रा प्रियस्वप्नो वृथा भवान् ।
 रामेषुभिरितीवासो दीर्घनिद्रां प्रवेशितः ॥८१॥
 इतराण्यपि रक्षांसि पेतुर्वीनरकोटिषु ।
 रजांसि समरोत्थानि तच्छोणितनदोष्पिव ॥८२॥
 निर्ययावथ पौलस्त्यः पुनर्युद्धाय मन्दिरात् ।
 जरावणमरामं वा जगदद्येति निश्चितः ॥८३॥
 रामं पदातिमालोक्य लङ्केशं च वरूथिनं ।
 हरियुगं रथं तस्मै प्रजिघास्य पुरन्दरः ॥८४॥
 तमाधूतध्वजपटं योमगङ्गोर्मिवायुभिः ।
 देवसूतभुजालम्बी जैत्रमध्यास्त राघवः ॥८५॥
 मातलिस्तस्य माहेन्द्रमामुभोच तनुच्छदं ।
 यत्रोत्पलदलक्लैवमत्वाण्यापुः सुरद्विषां ॥८६॥
 अन्योन्यदर्शनप्राप्तविव्रमावसरं चिरात् ।
 रामरावणयोर्युद्धं चरितार्थमिवाभवत् ॥८७॥
 भुजमूर्धोरिवाहुल्यादेकोऽपि धनदानुजः ।
 ददशे सोऽयथापूर्वो मातृवंश इव स्थितः ॥८८॥

जेतारं लोकपालानां स्वमुखैरर्चितेश्वरं १
 रामस्तुलितकैलाशमरान्तिं बहुमन्यत ॥८९॥
 तस्य स्फुरन्ति पोलस्त्यः सीतासङ्गमशंसिनि १-
 निचखानाधिकक्रोधः शरं भयेतरेभुजे ॥९०॥
 रावणस्यापि रामास्तो भित्वा हृदयमाशुगः १
 विवेश भुवमाख्यातुमुरगेभ्य इव प्रियं ॥९१॥
 वचसैव तयोर्वीक्ष्यमत्त्रमत्त्रेण निप्लुतोः १
 अन्योन्यजयसंरम्भो बबुधे वादिनोरिव ॥९२॥
 विक्रमवन्तिहारेण सामान्याभूद्वयोरपि १
 जयश्रीरन्तरा वेदिर्मत्तवारणयोरिव ॥९३॥
 कृतप्रतिकृतप्रीतिस्तयोर्मुक्तां सुरासुरैः १
 परस्परं शरव्राताः पुष्पवृष्टिं न सेहिरे ॥९४॥
 अयःशंकुचितां रक्षः शतघ्नीमथ शत्रवे १
 हृतां वैवस्वतस्येव कूटशाल्मलिमक्षिपत् ॥९५॥
 राघवो रथमग्राप्तां तामाशां च सुरद्विषां १
 अर्धचन्द्रमुखैर्वीणैश्चिच्छेत् क्रदलीमुखं ॥९६॥
 अमोघं सन्दधे रामो धनुषेकधनुर्धरः १
 ब्राह्ममत्त्रं प्रियाशोकशल्यनिष्कर्षणौषधं ॥९७॥
 तद्भ्योमि दशधा भिन्नं ददृशे दीप्तिमन्मुखं १
 वपुर्मीहोरगस्येव करालफणमण्डलं ॥९८॥

तेन मन्त्रप्रयुक्तेन निमेषार्धोदपातयत् ॥ ११०० ॥

स रावणशिरःपङ्क्तिमञ्जालव्रणवेदनां ॥ ११०१ ॥

बालार्कप्रतिमेवाप्सु वोचिभिन्ना पतितः ॥ ११०२ ॥

रराज रक्षःकायस्य कण्ठच्छेदपरम्परा ॥ ११०३ ॥

मरुतां पश्यतां तस्य शिरांसि पतितान्यपि ॥ ११०४ ॥

मनो नातिविशस्वासः पुनः सन्धानशङ्किनां ॥ ११०५ ॥

अथ मदगुरुपक्षैर्लोकपालद्विपानामनुगतमल्लिवृन्दैर्गण्डभिन्नीर्विहाय ॥ ११०६ ॥

उपनतमणिबन्धे मूर्ध्नि पौलस्त्यशत्रोः सुरभिः सुरविमुक्तं पुष्पवर्षं पपात ॥ ११०७ ॥

यन्ता हरेः सपदि संहतकार्मुकज्यमापृच्छ राघवमनुष्ठितदेवकार्यं ॥ ११०८ ॥

नामोद्धरावणशराङ्कितकेतुयष्टिमूर्ध्वं रथं हरिसहस्रयुजं निनाय ॥ ११०९ ॥

रघुपतिरपि जातवेदोविशुद्धां प्रगृह्य प्रियां

प्रियमुहृदि विभीषणे सङ्गमय्य श्रियं वैरिणः

रविमुत्सहितेन तेनानुयातः ससौमित्रिणा

भुजविजितविमानरत्नाधिरूढः प्रतस्थे पुरी ॥ १११० ॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासकृते

रावणवधो नाम द्वादशः सर्गः ॥ ११२ ॥

अथात्मनः शब्दगुणं गुणज्ञः पदं विमानेन विगाहमानः १

रत्नाकरं घोष्य मिथः स जायां रामाभिधानो हरिरित्युवाच ॥१॥

वेदेहि पश्यामलयादिभक्तं मत्सेतुना फेनिलमम्बुराशिं १

छायापथेनेव शरत्प्रसन्नमाकाशमाविष्कृतचारुतारं ॥२॥

गुरोर्यियक्षोः कपिलेन मेध्ये रसातलं संक्रामिते तुरङ्गे १

तदर्थमुर्वीमवदारयद्भिः पूर्वेः किलायं परिवर्धितो नः ॥३॥

गर्भं दधत्यर्कमरीचयोऽस्मादिवृद्धिमत्राश्रुवते वसूनि १

अविन्धनं बद्धिमसौ बिभर्ति प्रह्लादनं ज्योतिरजन्यनेन ॥४॥

तां तामवस्थां प्रतिपद्यमानं स्थितं दश बाण्य दिशो महिम्ना १

विष्णोरिवास्यानवधारणीयमीदृक्तया रूपमित्यत्रया वा ॥५॥

नाभिग्रूढाम्बुरुहासनेन संस्तूयमानः प्रथमेन धात्रा १

अमुं युगान्तोचितयोगनिद्रः संहृत्य लोकान्पुरुषोऽधिसेते ॥६॥

पक्षच्छिदा गोत्रभिदातृगन्धाः शरण्यमेनं शतशो महोद्गाः १

नृपा इवोपलविनः परेभ्यो धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते ॥७॥

रसातलादादिभवेन पुंसा भुवः प्रयुक्तोद्बहनक्रियायाः १

अस्याच्छमम्भः प्रलयप्रवृद्धं मुहूर्तवक्त्राभरणं बभूव ॥८॥

मुखार्पणेषु प्रकृतिप्रगल्भाः स्वयं तरङ्गाधरदानदक्षः ॥ १
 अनन्यसामान्यकलत्रवृत्तिः पिवत्यसौ पाययत्ने च सिन्धुः ॥ १११
 ससत्वमादाय नदीमुखाम्भेः सम्मीलयन्तो विवृताननत्वं ॥ १
 अमो शिरोभिस्तिमयः सरन्ध्रैरूर्ध्वं वितन्वन्ति जलप्रवाहान् ॥ ११०
 मातङ्गनक्रैः सहस्रोत्पतद्भिर्भिन्नान्दिधौ पश्य समुद्रफेनान् ॥ १
 कपोलसंसर्पितया य एषां व्रजन्ति कर्णक्षणाचामरत्वं ॥ १११
 वेलानिलाय प्रसृता भुजङ्गा महोर्मिर्विस्फूर्जथुनिर्विशेषाः ॥ १
 सूर्यांशुसम्पर्कसमृद्धरागैर्बज्यन्त एते मणिभिः फणस्थैः ॥ ११२
 तवाधरस्पर्धिषु विद्रुमेषु पर्यस्तमेतत्सहसोर्मिवेगात् ॥ १
 उध्वींकुरप्रोतमुखं कथञ्चित्क्लेशादपक्रामति शंखयूथं ॥ ११३
 प्रवृत्तमात्रेण पयांसि पातुमावर्तवेगाद्भ्रमता घनेन ॥ १
 आभाति भूयिष्ठमयं समुद्रः प्रमथ्यमानो गिरिणैर्वभूयः ॥ ११४
 दूरादयश्चक्रानिभस्य तन्वी तमालतालीवनराजिनीला ॥ १
 जग्राति वेला लवणस्फुराशेधीरानिवद्धेव कलङ्कलेखा ॥ ११५
 वेलानिलः केतकरेणुभिस्ते सम्भावयत्याननमायताक्षि ॥ १
 मामक्षमं मण्डनकालहानेर्वैतीव बिम्बाधरवज्रतृष्णं ॥ ११६
 एते घयं सैकतभिन्नशुक्तिपर्यस्तमुक्तापटलं पयोधेः ॥ १
 प्राप्ता मुहूर्तेन विमानवेगात्कूलं फलावर्जितपूगमालं ॥ ११७
 कुरस्र तावत्करभोरु पञ्चान्मार्गे भृगप्रेक्षिणि दृष्टिपातं ॥ १
 एषा विदूरोभयतः समुद्रात्सकानना निष्पततीय भूमिः ॥ ११८

- क्वचित्पथा सञ्चरते सुरङ्गां क्वचिदनानां पततां क्वचिच्च १
 यथाविधो मे मनसो भिलाषः प्रवर्तते पश्य तथा विमानं ॥१९॥
 असौ महेन्द्रद्विपदानगन्धी त्रिमार्गागावोचिविमर्दशीतः १
 आकाशवायुर्दिनयौवनोत्थानाचामति स्वेदलवान्मुखे ते ॥२०॥
 करेण वातायनलम्बितेन स्पृष्टस्त्वया चण्डि कुतूहलिन्या १
 आमुञ्चतीवाभरणं द्वितीयमुद्भिन्नविद्युदलयो घनस्ते ॥२१॥
 अमी जनस्थानमपोढविघ्नं मत्वा समारब्धनवोटजानि १
 अध्यासते चोरभृतो यथास्वं चिरोज्जतान्याश्रममण्डलानि ॥२२॥
 सैषा स्थली यत्र विजिन्वता त्वां भ्रष्टं मया नूपुरमेकमुर्ध्वा १
 अदृश्यत त्वच्चरणारविन्दविश्लेषदुःखादिव बद्धमौनं ॥२३॥
 त्वं रक्षसा भोरु यतो प्रनीता तं मार्गमेताः कृपया लता मे १
 अदर्शयन्वक्तुमशक्नुवन्त्यः शाखाभिरावर्जितवृक्षवाभिः ॥२४॥
 मृग्यश्च दर्भाङ्कुरनिर्वपेक्षास्तवागतिज्ञं समबोधयन्मां १
 बापारयन्त्यो दिशि दक्षिणस्यामुत्पस्मराजीनि विलोचनानि ॥२५॥
 एतद्गिरेर्माल्यवतः पुरस्तादाविर्भवत्यम्बरलेखि शृङ्गं १
 नवं पयो यत्र घनैर्मया च त्वद्विप्रयोगाशु समं विमृष्टं ॥२६॥
 गन्धश्च धाराहतपत्वल्गुनां कादम्बमधोद्वितकेसरं च १
 मृगिधास कौकाः शिखिनां बभूवुर्यस्मिन्नसल्लानि विना त्वया मे ॥२७॥
 पूर्वीनुभूतं स्मरता च यत्र कम्पोत्तरं भोरु तवोपगूढं १
 गुहाविसारोप्यतिवाहितानि मया कथञ्चिदनगर्जितानि ॥२८॥

- क्वचित्पथा सञ्चरते सुराणां क्वचिदनानां पततां क्वचिच्च १
 यथाविधो मे मन्सो भिलाषः प्रवर्तते पश्य तथा विमानं ॥१९॥
 असौ महेन्द्रद्विपदानगन्धी त्रिमार्गगावोचिविर्मर्दशोतः १
 आकाशवार्युर्दिनयोवनोत्थानाचामति स्वेरलवान्मुखे ते ॥२०॥
 करेण वातायनलम्बितेन स्पृष्टस्त्वया चण्डि कुतूहलिन्या १
 आमुञ्चतीवाभरणं द्वितीयमुद्गिन्नुविद्युद्वलयो धनस्ते ॥२१॥
 अभी जनस्थानमपोढविघ्नं मत्वा समारब्धनवोटजानि . १
 अध्यासते चौरभृतो यथास्वं चिरोद्भूतान्याग्रमण्डलानि ॥२२॥
 सैषा स्थली यत्र विजिन्वता त्वां भ्रष्टं मया नूपुरमेकमुर्ध्वा १
 अदृश्यत त्वच्चरणारविन्दविश्लेषदुःखादिव बज्रमौनं ॥२३॥
 त्वं रक्षसा भीरु यतोऽपनीता तं भार्गमेताः कृपया लता मे १
 अदर्शयन्वक्तुमशक्नुवन्त्यः शाखाभिरावर्जितषष्ठवाभिः ॥२४॥
 मृग्यश्च दर्भाकुरनिर्घपेक्षास्तवागतिज्ञं समबोधयन्मां १
 बापारयन्त्यो दिशि दक्षिणस्यामुत्पलराजीनि विलोचनानि ॥२५॥
 एतद्दिरेमील्यवतः पुरस्तादाविर्भवत्यम्बरलेखि शृङ्गं १
 नवं पयो यत्र घनैर्मया च त्वद्विप्रयोगाशु समं विसृष्टं ॥२६॥
 गन्धश्च धाराहतपल्लवानां कादम्बमधोद्धतकेसरं च १
 मृगिधाश्च केकाः शिखिनां बभ्रुर्यस्मिन्नसहानि विना त्वया मे ॥२७॥
 पूर्वानुभूतं स्मरता च यत्र कम्पोतरं भीरु तवोपगूढं १
 गुहाविसारोप्यतिवाहितानि मया कथञ्चिदनगर्जितानि ॥२८॥

पुरा स दर्भाङ्कुरमात्रवृत्तिश्चरन्मृगैः सार्धमृषिर्मघीना १

समाधिभीतेन किलोपनीतः पञ्चाप्सरोयौवनकूटबन्ध ॥३९॥

तस्यायमन्तर्हितसौधभाजः प्रसक्तसङ्गीतमृदङ्गशोषः १

वियुक्तः पुष्पंकचन्द्रशालाः क्षणं प्रतिशुन्मुखराः करोति ॥४०॥

हविर्भुजामेधवतां चतुर्णां मध्ये ललाटन्तपसप्लसप्लिः १

जसौ तपस्यत्यं परस्तपस्वी नाम्ना मृतीक्ष्णश्चरितेन दान्तः ॥४१॥

जमुं सहासप्रहितेक्षणानि व्याजार्धसन्दर्शितमेखलानि २

नालं विकर्तुं जनितेन्द्रशङ्कः सुराङ्गनाविभ्रमचेष्टितानि ॥४२॥

एषो क्षमालावलंयं भृगाणां कण्डूयितारं कुशमूचिलावं १

सभाजने मे भुजमूर्ध्वबाहुः सवेतरं प्राध्वमितः प्रयुंक्ते ॥४३॥

वाचंयमत्वात्प्रणतिं ममैष कम्पेन किञ्चित्प्रतिगृह्य मूर्ध्निः १

दृष्टिं विमानव्यवधानमुक्तां पुनः सहस्रार्चिषि सन्निधत्ते ॥४४॥

जदः शरण्यं शरभङ्गनाम्नस्तपोवनं पावनमाहिताग्नेः १

चिराय सन्तर्प्य समिच्चिराग्रं यो मन्त्रपूतां तनुमप्यहोषीत् ॥४५॥

छायाविनीताध्वपरिश्रमेषु भूयिष्ठसम्भायफलेष्वमीषु १

तस्यातिथीनामधुना सपर्या स्थिता मुपुत्रेष्टिव पादपेषु ॥४६॥

धारास्वनोद्गारिदरीमुखोऽसौ शृङ्गायलग्नान्बुदवप्रपङ्कः १

बध्नाति मे वन्धुरगात्रि चक्षुर्दृप्तः ककुद्गानिव चित्रकूटः ॥४७॥

एषा प्रसन्नस्तिमितप्रवाहा सरिद्धिदूरान्तरभावतन्वी १

मन्दाकिनी भाति नगोपकण्ठे मुक्तावली कण्ठगतेव भूमेः ॥४८॥

आसारसिक्तक्षितिर्वाष्पयोगान्भामक्षिणोद्यत्र विभिन्नकोशैः ॥ १
 विउम्ब्यमाना नयकन्दलैस्ते विवाहधूमारूणलोचनश्रीः ॥ २९ ॥
 उपान्तवानीरवनोपगूढान्यालक्ष्यपारिलवसारसानि ॥
 दूरावतीर्णा पिवतीव खेदेरुदमूनि यम्पासलिलानि दृष्टिः ॥ ३० ॥
 अत्रावियुक्तानि रथाङ्गनाम्नामन्योन्यदत्तोत्पलकेसराणि ॥
 इन्द्रानि दूरान्तरवर्तिना ते मया प्रिये सस्पृहमीक्षितानि ॥ ३१ ॥
 इमां तटाशोकलतां च तन्वीं स्तनाभिरामस्तवकाभिनम्रां ॥
 त्वत्प्राप्तिबुद्ध्या परिरिप्तमार्गः सौमित्रिणा सात्त्वमहं निष्ठिजः ॥ ३२ ॥
 अमूर्विमानान्तरलम्बिनीनां श्रुत्वा स्वनं काञ्चनकिर्द्धिणीनां ॥
 प्रत्युद्बजन्तीव खमुत्पतन्त्यो गोदावरीसारसपन्तयस्त्वां ॥ ३३ ॥
 एषास्तया पेशलमध्ययापि घटाम्बुसंवर्धितबालचूता ॥
 आह्लादयत्यनुमुखकृष्णसारा दृष्टा चिरात्पञ्चवटी मनो मे ॥ ३४ ॥
 अत्रानुगोदं भृगयानिवृत्तस्तरङ्गवातेन विनीतखेदः ॥
 रहस्त्वदुत्सङ्गनिषण्मूर्धा स्मरामि वानीरगृहेषु सुप्तं ॥ ३५ ॥
 भ्रूभेदमात्रेण पदान्मघोनः प्रभ्रंशयां यो नघुषं चकार ॥
 तस्याविलम्बःपरिशुद्धिहेतोर्भोमो मुनेः स्थानपरिग्रहोऽयं ॥ ३६ ॥
 त्रेताग्निधूमायमनिन्द्यकीर्तैस्तस्येदमात्रान्तविमानमार्गं ॥
 घ्रात्वा हविर्गन्धि रजोविमुक्तः समश्रुते मे लघिमानमात्मा ॥ ३७ ॥
 एतन्मुनेर्मीनिनि शातकर्णेः पञ्चाप्सरो नाम विहारवारि ॥
 आभाति पर्यन्तवनं विदूरान्मेघान्तरालक्ष्यशिवेन्दुचिम्बं ॥ ३८ ॥

पुरा स दर्भकिरमात्रवृत्तिश्चरन्मृगैः सार्धमृषिर्मघीना १

समाधिभीतेन किलोपनीतः पञ्चाप्सरोयौवनकूटबन्धं ॥३९॥

तस्यायमन्तर्हितसौधभाजः प्रसक्तसङ्गीतमृदङ्गघोषः १

वियद्गतः पुष्पंकचन्द्रशालाः क्षणं प्रतिशुन्मुखराः करोति ॥४०॥

हविर्भुजामेधवतां चतुर्णां मध्ये ललाटन्तपसप्लसप्तिः १

असौ तपस्यत्यं परस्तपस्वी नाम्ना सुतीक्ष्णचरितेन दान्तः ॥४१॥

अमुं सहासप्रहितेक्षणानि याजार्धसन्दर्शितमेखलानि २

नालं विकर्तुं जनितेन्द्रशङ्कं सुराङ्गनाविभ्रमवेष्टितानि ॥४२॥

एषो क्षमालावलंयं मृगाणां कण्डूयितारं कुशसूचिलावं १

सभाजने मे भुजमूर्ध्वबाहुः सद्येतरे प्राध्वमितः प्रयुंक्ते ॥४३॥

वाचंयमत्वात्प्रणतिं ममैष कम्पेन किञ्चित्प्रतिगृह्य मूर्ध्निः १

दृष्टिं विमानव्यवधानमुक्ता पुनः सहस्रार्चिषि सन्निधत्ते ॥४४॥

अदः शरण्यं शरभङ्गनाम्नस्तपोवनं पावनमाहिताग्नेः १

चिराय सन्तर्प्य समिद्धिरग्निं यो मन्त्रपूतां तनुमप्यहौषीत् ॥४५॥

छायाविनीताध्वपरिश्रमेषु भूयिष्ठसम्भाषफलेष्वमीषु १

तस्यातिथीनामधुना सपर्या स्थिता मुपुत्रेष्विव पादपेषु ॥४६॥

धारास्वनोद्गारिदरीमुखोऽसौ शृङ्गायलग्नम्बुदवप्रपङ्कः १

बध्नाति मे बन्धुरगात्रि चक्षुर्दृष्टः ककुद्गानिव चित्रकूटः ॥४७॥

एषा प्रसन्नस्तिमितप्रवाहा सरिद्धिदूरान्तरभावतन्वी १

मन्दाकिनी भाति नगोपकण्ठे मुक्तावली कण्ठगतेव भूमेः ॥४८॥

अयं सुजातो नुगिरं तमालः प्रबालमादाय सुगन्धि यस्य १
 यवांकुरापाण्डुकैपोलशोभी मयावतंसः परिकल्पितस्ते ॥४९॥
 अनियहत्रासविनीतसत्त्वमपुष्पलिङ्गात्फलवन्धिवृक्षं १
 वनं तपःसाधनमेतदत्रेरोतिष्कृतोदयतरप्रभावं ॥५०॥
 अत्राभिषेकाय तपोधनानां सपूषिहस्तोद्धतहेमपद्मां १
 प्रवर्तयामास किलानुसूया त्रिस्रोतप्तं त्र्यम्बकमौलिमालां ॥५१॥
 वीरासनैर्ध्यानजुषामृषीणाममी समाध्यासितवेदिमध्याः १
 निवातनिष्कम्पतया विभान्ति योगाधिरूढा इव शाखिनोऽपि ॥५२॥
 त्वया पुरस्तादुपयाचितो यः सोऽयं वटः श्याम इति प्रतीतः १
 राशिर्मणोनामिव गारुडानां स पद्मरागः फलितो विभाति ॥५३॥
 क्वचित्प्रभालेपिभिरिन्द्रनीलैर्मुक्तामयी यष्टिरिवानुविज्ञा १
 अन्यत्र माला सितपङ्कजानामिन्दोवरेस्तत्त्वचितान्तरेव ॥५४॥
 क्वचित्खगानां प्रियमानसानां कादम्बसंसर्गवतीव पङ्क्तिः १
 अन्यत्र कालागुरुदत्तपत्रा भक्तिर्भुवश्चन्दनकल्पितेव ॥५५॥
 क्वचित्प्रभा चान्द्रमसी तमोभिश्चायाविलीनैः शवलीकृतेव १
 अन्यत्र शुभ्रा शरदभ्रलेखा रन्ध्रेष्विवालक्ष्यनभःप्रदेशा ॥५६॥
 क्वचिन्न कृष्णोरगभूषणेव भस्माङ्गरागा तनुरोम्बरस्य १
 पश्यानवद्याङ्गि विभाति गङ्गा भिन्नप्रवाहा यमुनातरङ्गैः ॥५७॥
 समुद्रपत्न्योर्जीलसन्निपाते पूतात्मनामत्र किलाभिषेकात् १
 तत्त्वावयोधेन यिनापि भूयस्तनुत्यजां नास्ति शरीरबन्धः ॥५८॥

पुरं निषादाधिपतेरिदं तद्यस्मिन्मया मौलिमणिं निहाय ॥
 जटासु वद्धास्वरुदत्तुमन्तः केकेयि कामाः फलितास्तवेति ॥५९॥
 पयोधरैः पुण्यजचाङ्गनानां निर्विष्टहेमाम्बुजरेणुं यस्याः ॥
 बालं संरः कारणमाप्नवाचो वृद्धैरिवाव्यक्तमुदाहरन्ति ॥६०॥
 जलानि या तीरनिखातयूपा वहत्ययौध्यामनु राजधानीं ॥
 तुरङ्गमेधावभृथावतीर्णैरिष्वाकुभिः पुण्यतरीकृतानि ॥६१॥
 यां सैकतोत्सङ्गमुखोचितानां प्राज्यैः पयोभिः परिवर्धितानां ॥
 सामान्यधात्रौमिव मानसं मे सम्भावयत्युत्तरकोशलानां ॥६२॥
 सेयं मदीया जननीव तेन मान्येन राज्ञा सरयूर्वियुक्ता ॥
 दूरे वसन्तं शिशिरानिलेभौ तरङ्गहस्तैरुपगूहतीव ॥६३॥
 विरक्तसन्ध्याकपिशं पुरस्ताद्यतो रजः पार्थिवमुज्जिहीते ॥
 शङ्के हनूमत्कथितप्रवृत्तिः प्रत्युद्गतो मां भरतः ससैन्यः ॥६४॥
 अज्जा त्रियं पालितसङ्गराय प्रत्यर्पयिष्यत्यनघां स साधुः ॥
 हत्वा निवृत्ताय मृधे खरादीन्संरक्षितां त्वामिव लक्ष्मणो मे ॥६५॥
 ह्यतोऽपुस्त्वृत्तगुरुं पश्यतिः पञ्चादवस्थापितव्रतहिनीकः ॥
 वृद्धैरमात्यैः सह चीरवासा मामर्घ्यपाणिर्भरतो भ्युपैति ॥६६॥
 पित्रा निवृष्टां मदपेक्षया यः

त्रियं युवाप्यङ्गतामभोक्ता ॥

इयन्ति वर्षाणि, तया सहोय-

मभ्यस्यतीव व्रतमासिधारं ॥६७॥

एतावदुक्तवति द्वाशरथौ तदीया-

मिच्छां विमानमधिदेवतया विदित्वा ।

द्योतिष्पथादवततार सखिस्मयाभि-

रुद्धीक्षितं प्रकृतिभिर्भरतानुगाभिः ॥६८॥

तस्मात्पुरःसरविभीषणदर्शितेन

सेवाविचक्षणहरोश्वरदत्तहस्तः ।

यानादवातरददूरमहीतलेन

मार्गेण भङ्गिरचितस्फटिकेन रामः ॥६९॥

इक्ष्वाकुवंशगुरवे प्रयतः प्रणम्य

स भ्रातरं भरतमर्घ्यपरियहान्ते ।

पर्यश्रुस्वजत मूर्धनि चोपजघ्नौ

तद्भक्त्यपोढपितृराज्यमहाभिषेके ॥७०॥

श्मश्रुप्रवृद्धिजनिताननवित्रियांश्च

प्रक्ष्मात्प्ररोहज्जटिलान्निघ्न सन्निवृज्जान् ।

अन्वयहीतप्रणमतः शुभदृष्टिपाते-

वीतीनुरयोगमधुराक्षरया च वाचा ॥७१॥

दुर्जातबन्धुरयमृक्षहरोश्वरो मे

पौलस्त्य एष समरेषु पुरःप्रहर्ता ।

शत्र्यादतेन काथितो रघुनन्दनेन

युत्राम्य लक्ष्मणमुभौ भरतो ययन्दे ॥७२॥

सौमित्रिणा तदनु संसृजे स चैन-

मुत्थाप्य नम्रशिरसं भृशमालिलिङ्गः ।

रूढेन्द्रजित्प्रहरणव्रणकर्कशेन

भिक्षुयन्निवास्य भुजमध्येमुरःस्थलेन ॥७३॥

रामाक्षया हरिचमूपतयस्तदानीं ।

कृत्वा मनुष्यवपुरारूढुर्गजैन्द्रान् ।

तेषु क्षरत्सु बहुधा मदवारिधाराः ।

शैलाधिशोहणमुखान्युपलेभिरे ते ॥७४॥

सानुस्रवः प्रभुरपि क्षणदाचराणां ।

भेजे रथान्दशरथप्रभवानुशिष्टः ।

मायाविकल्परचितैरपि ये तदीयै-

र्न,स्यन्दनैस्तुलितकृत्रिमभक्तिशोभाः ॥७५॥

भूयस्ततो रघुपतिर्विलसत्पताक-

मध्यास्त कामगति सावरजो विमानं ।

दोषात्तुनं ब्रधवुहस्पतियोगदृश्य-

स्तारापतिस्तरलविद्युदिवाभवृन्दं ॥७६॥

तत्रेश्वरेण जगतां प्रलयादिवोर्वी

वर्षात्ययेन रूचमभ्रघनादिवेन्दोः ।

रामेण मैथिलसुतां दशकृण्ठकृच्छा-

त्प्रत्युद्धतां धृतिमतीं भरतो ववन्दे ॥७७॥

लङ्घेऽश्वरप्रणतिस्तद्भद्रव्रतं त-

द्वन्द्यं युगं चरणयोजनकात्मजायाः

ज्येष्ठानुवृत्तिजटिलं च शिरोऽस्य साधो-

रन्योन्यपावनमभूदुभयं समेत्य ॥७६॥

क्रोशार्धं प्रकृतिपुरःसरेण गत्वा काकुत्स्थः स्तिमितजवेन पुष्पकेण ।

शत्रुघ्नप्रतिविहितोपकार्यभार्यः सार्कतोपवनमुदारमध्युवास ॥७७॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासकृतौ

दण्डकाप्रत्यागमनो नाम त्रयोदशः सर्गः ॥१३॥

भर्तुः प्रणाशादथ शोचनीयं दशान्तरं तत्र समं प्रपन्ने ॥ १ ॥
 अपश्यतां दाशरथी जनन्यौ ह्रेदादिवोपप्लुतरोर्व्रित्त्यौ ॥ ११ ॥
 उभावुभाभ्यां प्रणतो हतारी यथाक्रमं विक्रमशोभिनो तौ ॥ १ ॥
 विस्पष्टमस्त्रान्धतया न दृष्टौ ज्ञातौ सुतस्पर्शमुखोपलम्भात् ॥ १२ ॥
 आनन्दजः शोर्कजमग्न्यु बाष्पस्तयोरशीतं शिशिरो विभेद ॥ १ ॥
 गङ्गासरख्वोर्जलमुष्णतप्तं हिमाद्रिनिस्यन्द इवावतीर्णः ॥ १३ ॥
 ते पुत्रयोर्नेर्ऋतशस्त्रभार्गीनाद्रानिवाङ्गे सदयं स्पृशन्त्यौ ॥ १ ॥
 अपीप्सितं क्षत्रकुलाङ्गनानां न वीरसूशब्दमकामयेतां ॥ १४ ॥
 क्लेशावहा भर्तुरलक्षणाहं सीतेति नाम स्वमुदोरयन्ती ॥ १ ॥
 स्वर्गप्रतिष्ठस्य गुरोर्महिषावभक्तिभेदेन वधूर्ध्ववन्दे ॥ १५ ॥
 उत्तिष्ठ वत्से ननु सानुजो सौ वृत्तेन भर्ता मुचिना तवैव ॥ १ ॥
 कृच्छं महतीणि इति प्रियाहं तामूचतुस्ते प्रियमप्यभिष्य ॥ १६ ॥
 अथाभिषेकं रघुवंशकेतोः प्रारब्धमानन्दजलैर्जनन्योः ॥ १ ॥
 निर्वर्तयामासुरमात्यवृद्धास्तीर्थहृतैः काञ्चनकुम्भतोयैः ॥ १७ ॥
 सरित्समुद्रान्सरसीञ्च गत्वा रसःकपीन्द्रैरुपपादितानि ॥ १ ॥

• तस्यापतन्मूर्ध्नि जलानि जिष्णोर्विन्ध्यस्य मेघप्रभवा इवापः ॥ १८ ॥

तपस्विवेषत्रिययापि तावद्यः प्रेक्षणीयः सुतरां बभूव ॥ १
 राजेन्द्रनेपथ्यविधानशोभा तस्योदितासीत्पुनरुक्तदोषा ॥ १८१
 स मौलरक्षोहरिमिश्रसैन्यस्तूर्यस्वनानन्दितपौरवर्गः ॥ १
 विवेश सौधोद्गतलाजवर्षाभूतोरणामन्वयराजधानीं ॥ १८०
 सौमित्रिणा सावरजेन मन्दमाधूतबालवर्जनो रथस्थः ॥ १
 धृतातपत्रो भरतेन साक्षादुपायसंघात इव प्रवृद्धः ॥ १८१
 प्रासादकालागुरुधूमराजिस्तस्याः पुरो वायुवशेन भिन्ना ॥ १
 वनान्निवृत्तेन रघूद्भहेन मुक्ता स्वयं वेणिरिवाबभासे ॥ १८२
 श्वश्रूजनानुष्ठितचारुवेषां कर्णोरथस्थां रघुवीरपत्नीं ॥ १
 प्रासादवातायनदृश्यबन्धैः साकेतनार्योञ्जलिभिः प्रणेमुः ॥ १८३
 स्फुरत्प्रभामण्डलमानुसूयं सा विभ्रती शाश्वतमृङ्गरागं ॥ १
 रराज शुद्धेति पुनः स्वपुत्र्यै सन्दर्शिता वह्निगतेव भर्त्री ॥ १८४
 वेश्मानि रामः परिवर्हवन्ति विश्राण्य सौहार्दनिधिः सुहृद्भ्यः ॥ १
 वाष्पायमाणो बलिमन्निक्तेतमालेख्यशेषस्य पितुर्विवेश ॥ १८५
 कृताञ्जलिस्तत्र यदम्ब सत्यान्नाभ्रश्यत स्वर्गफलाहुरर्नः ॥ १
 तच्चिन्त्यमानं मुकृतं तंवेति जहार लज्जां भरतस्य मातुः ॥ १८६
 तथा च मुगीवचिभीषणादोनुपाचरत्कृत्रिमसंविधाभिः ॥ १
 सङ्कल्पमात्रोदितसिद्धयस्ते क्रान्ता यथा चेतसि विस्मयेन ॥ १८७
 सभाजनायोपगतांस्त दिवान्मुनीन्पुरस्कृत्य हतस्य शत्रोः ॥ १
 शुश्राव तेभ्यः प्रभवादि वृतं स्वविक्रमे गौरवनादधानं ॥ १८८

प्रतिप्रयातेषु तपोधनेषु सुखादविज्ञातगतार्थमाप्तान्, १
 सीतास्वहस्तोपहृत्काम्यपूजान् रक्षःकपीन्द्रान्विससजी रामः ॥१९॥
 तच्चात्मचिन्तासुलभं विम्वानं हृतं सुरारेः सह जीवितेन १
 कैलाशनाथोद्बहनाय भूयः पुष्पं दिवः पुष्पकर्मन्वमंस्त ॥२०॥
 पितुर्नियोगाद्वनवासमेवं मिस्तीर्य रामः प्रतिपन्नराज्यः १
 धर्मार्थकामेषु समां प्रपेदे यथा तथैवावरजेषु वृत्तिं ॥२१॥
 सर्वासु मातृघृपि वत्सलत्वात्स निर्विशेषप्रतिपत्तिरासीत् १
 षडाननापीतपयोधरामु नेता चमूनामिव कृत्तिकासु ॥२२॥
 तेनार्थवाँल्लोभपराङ्मुखेन तेन घृता विघ्नभयं क्रियावान् १
 तेनास लोकः पितृमान्विनेत्रा तेनैव शोकापनुदेन पुत्री ॥२३॥
 स पौरकार्याणि समीक्ष्य काले रेमे बिदेहाधिपतेर्दुहित्रा १ . .
 उपस्थितश्चारु वपुस्तदीयं कृत्वोपभोगोत्सुकयेव लक्ष्म्या ॥२४॥
 तयोर्थथाप्रार्थितमिन्द्रियार्थानासेदुषोः सद्यसु चित्रवत्सु १
 प्राप्तानि दुःखान्यपि दण्डकेषु सञ्चिन्त्यमानानि सुखीवभूवुः ॥२५॥
 अथाधिकमिग्धविलोचनेन मुखेन सीता शरपाण्डुरेण १
 आनन्दयित्री परिनेतुरासीदनक्षरयञ्जितदोहदेन ॥२६॥
 तामङ्गमारोप्य कृशाङ्गयष्टिं वर्णान्तराक्रान्तपयोधरायां १
 विलज्जमानां रहसि प्रतीतः पप्रच्छ रामां रमणो भिलाषं ॥२७॥
 सा दष्टनीवारवलीनि हिंसैः सम्बद्धवेखानसकन्यकोनि १
 . इयेष भूयः कुशवन्ति गन्तुं भागीरथीतीरतरपोवनानि ॥२८॥

तस्यै प्रतिश्रुत्य रघुप्रगीरस्तदीप्सितं पार्श्वचरानुयातः ॥
 आलोकयिष्यन्मुदितामयोध्यां प्रासादमभ्रंलिहमारूरोहः ॥२९॥
 ऋद्धापणं राजपथं स पश्यन्विगाहमानां सरयूं च नौभिः ॥
 विलासिभिर्बाध्युषितानि पौरैः पुरोपकण्ठोपवनानि रेमे ॥३०॥
 स किंवदन्तीं वदतां पुरोगः स्ववृत्तमुद्दिश्य विशुद्धवृत्तः ॥
 सर्पाधिराजोरुभुजोऽपसर्पं पप्रच्छ भद्रं विजितारिभद्रः ॥३१॥
 निर्वन्धपृष्ठः स जगाद सर्वं स्तुवन्ति पौराञ्जरितं त्वदीयं ॥
 अन्यत्र रक्षोभवनोषितायाः परिग्रहान्मानवदेव देव्याः ॥३२॥
 कलत्रनिन्दागुरुणा किलैवमभ्याहतं कीर्तिविपर्ययेण ॥
 अयोधनेनाय इवाभितप्तं वैदेहिबन्धोर्हृदयं विदद्रे ॥३३॥
 कियत्कामनिर्वीदकथामुपेक्षे जायामदोषामुत सन्त्यजामि ॥
 इत्येकपक्षाग्रयविक्रुवत्वादासीत्स दोलाचलचित्तवृत्तिः ॥३४॥
 निश्चित्य चानन्यनिवृत्तिं वाच्यं त्यागेन पत्न्याः परिमार्ष्टुमैच्छत् ॥
 अपि स्वदेहात्किमुतेन्द्रियार्थाद्यशोधनानां हि यशो गरीयः ॥३५॥
 स सन्निपात्यावरजान्हतौजास्तद्विक्रियादर्शनलुप्लहपीन ॥
 कौलीनमात्माग्रयमावचक्षे तेभ्यः पुनर्बेदमुवाच वाक्यं ॥३६॥
 राजपिवंशस्य रविप्रसूतेरुपस्थितः पश्यत् कीदृशोऽयं ॥
 मत्तः सदाचारशुचेः कलङ्कः पयोदवातादिव दर्पणस्य ॥३७॥
 पौरेषु सोऽहं बहुलीभवन्तमपां तरङ्गे घ्निय तैलविन्दुं ॥
 सोढुं न तत्पूर्वमप्यर्पमोशे आलानिकं स्थाणुमिव द्विपेन्द्रः ॥३८॥

तस्यापनोदाय फलप्रवृत्तं त्रुपस्थितायामपि निर्यपेक्षः ॥ १३० ॥

त्यस्यामि वैदेहसुतां पुरस्तात्समुद्रनेमिं पितुरस्ययेव ॥ १३१ ॥

अवैमि चैनामनघेति किं नु लोकापवादो बलवन्मतो मे ॥ १३२ ॥

ह्याया हि भूमेः शशिनो मलत्वेनारोपिता शुद्धिमतः प्रजाभिः ॥ १३३ ॥

रक्षोवधान्तो न च मे प्रयासी बर्थः स वैरप्रतिमोचनाय ॥ १३४ ॥

अमर्षणः शोणितकाक्षया किं पदा स्पृशन्तं दशति द्विजिह्वः ॥ १३५ ॥

तदेष सर्गः करुणार्द्रचित्तेन मे भवद्भिः प्रतिवेधनीयः ॥ १३६ ॥

यद्यर्थिता निर्द्वित्वाचशल्यान्प्राणान्मया धारयितुं चिरं वः ॥ १३७ ॥

इत्युक्तवन्तं जनकात्मजायां नितान्तरूक्षाभिनिवेशमीशं ॥ १३८ ॥

न कश्चन भ्रातृषु तेषु शक्तो निषेधमासीदनुवर्तितुं वा ॥ १३९ ॥

स लक्ष्मणं लक्ष्मणपूर्वजन्मा विलोक्य लोकत्रयगीतकीर्तिः ॥ १४० ॥

सौम्येति चाभाष्य यथार्थभाषी स्थितं निदेशे पृथगादिदेश ॥ १४१ ॥

प्रजावती दोहदशंसिनी ते तपोवनेषु स्पृहयालुरेव ॥ १४२ ॥

स त्वं रथी तत्रपदेशनेयां प्रापय्य वाल्मीकिपदं त्यजेनां ॥ १४३ ॥

स शुश्रुवान्मातरि भार्गवेण पितुर्नियोगात्प्रहृतं द्विषद्वत् ॥ १४४ ॥

प्रत्ययहृदयजशासनं तदाज्ञा गुरूणां ह्यविचारणीया ॥ १४५ ॥

अथानुकूलश्रवणप्रतीतामृमुभिर्युक्तधुरं तुरङ्गेः ॥ १४६ ॥

रथं सुमन्तप्रतिपन्नरश्मिमारोप्य वैदेहसुतां प्रतस्थे ॥ १४७ ॥

सा नोयमाना, रुचिरप्रदेशान्प्रियङ्गुरो मे प्रिय इत्यनन्दत् ॥ १४८ ॥

नावुद्ध कल्पद्रुमतां विहाय जातं तमात्मन्यसिपत्रवृक्षं ॥ १४९ ॥

जुगूह तस्याः पथि लक्ष्मणो यत्सबेतरेण स्फुरता तदक्ष्णा - १
 आख्यातमस्यै गुरु भावि दुःखमत्यन्तलुप्तप्रियदर्शनेन ॥४९॥
 सा दुर्निमित्तोपगताद्विषादात्सद्यः परिभ्रानमुखारविन्दा ॥१॥
 राज्ञः शिवं सावरजस्य भूयादित्याशशंसे करणैरवाहैः ॥५०॥
 गुरोर्नियोगाद्वनितं वनान्ते साध्वीं मुमित्रातनयो विहास्यन् ॥१॥
 अवार्यतेवोत्थितवोचिहस्तैर्जङ्घोर्दुहित्रा स्थितया पुरस्तात् ॥५१॥
 रथात्स यन्त्रा निगृहीतवाहानां भ्रातृजायां पुलिने न्वतार्य ॥१॥
 गङ्गां निषादाहतनौविशेषस्तार सन्धामिव सत्यसन्धः ॥५२॥
 अथ यवस्थापितवाङ्मथञ्चित्सौमित्रिरन्तर्गतं वाष्पकाण्डः ॥१॥
 जौत्पातिको मेघ इवाश्मवर्षं महीपतेः शासनमुज्जगार ॥५३॥
 ततो भिषङ्गानिलविप्रविज्ञा प्रभ्रश्यमानाभरणप्रसूना ॥१॥
 स्वभूर्तिलाभप्रकृतिं धरित्रां लतेव सीता सहसा जगाम ॥५४॥
 इक्ष्वाकुवंशप्रभवः कथं त्वां त्यजेदकस्मात्पतिरार्यवृत्तः ॥१॥
 इति क्षितिः संशयितेव तस्यै ददौ प्रवेशं जननी न तावत् ॥५५॥
 सा लुप्तसंज्ञा न विवेद दुःखं प्रत्यागतासुः समतप्यतान्तः ॥१॥
 तस्याः मुमित्रात्मजयन्तलब्धो मोहादभूत्कष्टतरः प्रबोधः ॥५६॥
 न चावदद्गर्तुरवर्णमारीया निराकरिष्णोर्वृजिनादृतेऽपि ॥१॥
 आत्मानमेव स्थिरदुःखभाजं पुनः पुनर्दुष्कृतिनं निनिन्द ॥५७॥
 आश्वत्थस्य रामावरजः सर्तां तामाख्यातयात्मीकिनिवेतमार्गः ॥१॥
 निघ्नस्य मे भर्तृनिदेशरोक्ष्यं देवि क्षमस्येति वभूव नम्रः ॥५८॥

सीता तमुत्थाप्य जगाद ब्राह्मं प्रीतास्मि ते सौम्य चिराय जीव ॥
 विडौजसा विष्णुरिवामजेन भ्रात्रा यदित्थं प्ररवानसि त्वं ॥५९॥
 श्वश्रूजनं सर्वमनुक्रमेण विशापय प्रापितमत्प्रणामः ॥
 प्रजानिषेकं मयि वर्तमानं सूनोरनुध्यायत, चेतसेति ॥६०॥
 वाचस्त्वया मद्बचनात्स राजा वद्मो विमुञ्चामपि यत्समक्षं ॥
 मां लोकवादश्रवणादहासीः श्रुतस्य किं तत्सदृशं कुलस्य ॥६१॥
 कल्याणबुद्धेरथ वा तवायं न कामचारो मयि शङ्कनीयः ॥
 ममैव जन्मान्तरपातकानां विपाकविस्फूर्जश्चुरप्रसन्नः ॥६२॥
 उपस्थितां पूर्वमपास्य लक्ष्मी वनं मया सार्धमसि प्रपन्नः ॥
 तदास्पदं प्राप्य तयातिरोषात्सोढास्मि न त्वद्भवने वसन्ती ॥६३॥
 निशाचरोपसृतभर्तृकाणां तपस्विनीमां भवतः प्रसादान् ॥
 भूत्वा शरण्यं शरणार्थमन्यां कथं प्रपत्ये त्वयि दीप्यमाने ॥६४॥
 किं वा तवात्यन्तवियोगमोघे कुर्यामुपेक्षां हतजीविते स्मिन् ॥
 स्याद्रक्षणीयं यदि मे न तेजस्वदीयमन्तर्गतमन्तरायः ॥६५॥
 साहं तपः सूर्यनिविष्टदृष्टिर्ध्वं प्रसूतेश्चरितुं यतिथे ॥
 तथा यथा मे जननान्तरेऽपि त्वमेव भर्ता न च विप्रयोगः ॥६६॥
 नृपस्य वर्णाश्रमरक्षणं यत्न एव धर्मो मनुना प्रणीतः ॥
 निर्वीसिताप्येवमतस्त्वयाहं तपस्विसामान्यमवेक्षणीया ॥६७॥
 तथेति तस्याः प्रतिगृह्य वाचं रामानुजे दृष्टिपथं यतीते ॥
 सा मुक्तकण्ठं बसनातिभाराच्चक्रन्द विग्ना कुररीव भूयः ॥६८॥

नृत्यं मयूराः कुसुमाणि वृक्षा दर्भानुपातान्विजहृहरिण्यः १
 तस्याः प्रपन्ने समदुःखभावमत्यन्तमासीद्द्रुदितं वने अपि ॥६९॥
 तामभ्यगच्छद्द्रुदितानुसारी कविः कुशेध्माहरणाय यातः १
 निषादविघ्नाण्डजदर्शनोत्थः श्लोक्तवमापद्यत यस्य शोकः ॥७०॥
 तमशु नेत्रावरणं प्रमृज्य सीता विलापाङ्गिरता ववन्दे १
 तस्यै मुनिदोहदलिङ्गदर्शी दाम्बान्सुपुत्राशिषमित्युवाच ॥७१॥
 जाने विसृष्टां प्रणिधानतस्त्वां मिथ्यापवादक्षुभितेन भर्त्रा १
 तन्मा यथिष्ठा विषयान्तरस्थं प्राप्तासि वैदेहि पितुर्निकेतं ॥७२॥
 उल्लातलोकत्रयकण्टके अपि सत्यप्रतिज्ञेऽप्यविकल्पर्येऽपि १
 त्वां प्रत्यक्स्मात्कलुषप्रवृत्तावस्त्येव मन्युर्भरतामजे मे ॥७३॥
 तवेन्दुकीर्तिः स्वशुरः सखा मे सतां भवोच्छेदकरः पिता ते १
 धुरि स्थिता त्वं पतिदेवतानां किं तन्न येनासि ममानुकम्प्या ॥७४॥
 तपस्विसंसर्गविनीतसत्वे तपोवने वीतभया वसांस्मिन् १
 इतो भविष्यत्यनघप्रसूतेरपत्यसंस्कारमयो विधिस्ते ॥७५॥
 अशून्यतीरां मुनिसन्निवेशैस्तमोऽपहन्ती तमसां विगाल १
 तत्सैकतोत्सङ्गबलिक्रियाभिः सम्पत्स्यते ते मनसः प्रसादः ॥७६॥
 पुष्पं फलं चार्तवमाहरन्त्यो वीजं च बालेयमकृष्टरोहि १
 विनोदयिष्यन्ति नवाभिपङ्गामुदारवाचो मुनिकन्यकास्त्वां ॥७७॥
 पयोघटेरात्रमवालंघ्यसान्संवर्धयन्ती स्वबलानुरूपैः १
 असंशयं प्राज्ञानयोपपत्तेः स्तनन्धयप्रोत्तिमवाप्स्यसि त्वं ॥७८॥

अनुग्रहप्रत्यभिनन्दिनीं त्वां वाल्मीकिरादाय दथोर्द्विचेताः १

सायं मृगाध्यासिन्नवेदिपार्श्वं स्वमाश्रमं शान्तमृगं निनीय ॥७९॥

तामर्पयामास च शोकदीनां तदागमप्रीतिषु तापसीषु १

निर्विष्टसारां पितृभिर्हिमांशोरन्त्यां कलां, दशै श्वौषधीषु ॥८०॥

ता इंगुदीमेहकृतप्रदोपमास्तीर्णमेध्याजिनतल्पमन्तः १

तस्यै सपर्यानुपदं दिनान्ते निवासहेतोरुद्वजं वितेरुः ॥८१॥

तत्राभिषेकप्रयता वसन्ती प्रयुक्तपूजा विधिनातिथिभ्यः १

वन्धेन सा वल्कलिनी शरीरं पत्युः प्रजांसन्ततये वभार ॥८२॥

अपि प्रभुः सानुशयोऽधुना स्या-

दित्युत्सुकः शत्राजितो निहन्ता १

शशंस सीतापरिदेवनान्त-

मनुष्ठितं शासनमयजाय ॥८३॥

बभूव रामः सहसा सवाष्पस्तुषारवर्षीव सहस्यचन्द्रः १

कौलीनभीतेन गृहान्निरस्ता न तेन वैदेहसुता मनस्तः ॥८४॥

निगृह्य शोकं स्वयमेव धीमान्वणीश्रमावेक्षणजागरूकः १

स भ्रातृसाधारणभोगमृजं राज्यं रज्जोरिक्तमर्नाः शशास ॥८५॥

तामेकभार्यां परिवादभीरोः

साध्वीमपि त्यक्तवतो नृपस्य १

वक्षस्यसंघट्टसुखं वसन्ती

रेजे सपत्नीरहितेव लक्ष्मीः ॥८६॥

सीतां हित्वा दशमुखरिपुर्नोपयेमे यदन्यां

तस्या एवं प्रतिकृतिसखो यत्कृतूनाजहारः ।

वृत्तान्तेन श्रवणविषयप्रापिणा तेन भर्तुः •

सा दुर्वारं कथमपि परित्यागदुःखं विषेहे ॥८७॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासकृतौ

सीतापरित्यागो नाम चतुर्दशः सर्गः ॥१४॥

कृतसीतार्पारत्यागः स रत्नाकरमेखलां १
 बुभुजे पृथिवीपालः पृथिवीमेव केवलां ॥१॥
 लवणेन विलुप्तेज्यास्तामित्तेण तमभ्ययुः १
 मुनयो यमुनाभाजः शरण्यं शरणार्थिनः ॥२॥
 अवेक्ष्य रामं ते तस्मिन् प्रजहुः स्वतेजसा १
 त्राणाभावे हि शापात्त्राः कुर्वन्ति तपसो वयं ॥३॥
 प्रतिशुश्राव काकुत्स्थस्तेभ्यो विघ्नप्रतिक्रियां १
 धर्मसंरक्षणार्थेन प्रवृत्तिर्भुवि शाङ्गिणः ॥४॥
 ते रामाय वधोपायमाचख्युर्विबुधद्विषः १
 दुर्जयो लवणः शूली विशूलः प्रार्थयतामिति ॥५॥
 आदिदेशाथ शत्रुघ्नं तेषां क्षेमाय राघवः १
 करिष्यन्निव नामास्य यथार्थमरिनिग्रहात् ॥६॥
 यः कञ्चन रघूणां हि परमेष्ठः परन्तपः १
 अपवाद इवोत्सर्गं व्यावर्तयितुमीश्वरः ॥७॥
 अयजेन प्रयुक्ताशीस्तदा दाशरथी रथी १
 ययौ वनस्थलीः पश्यन्पुष्पिताः सुरभीरभीः ॥८॥

रामादेशादनुपदं सेष्मङ्गं तस्य सिद्धये ।

पञ्चादध्ययनार्थस्य धातोरधिरिवाभवत् ॥९१॥

आदिष्टवर्त्मा मुनिभिः स गच्छंस्तपतां वरः ।

विरराज रथप्रष्ठैर्बालस्त्रित्यैरिवांशुमान् ॥९०॥

तस्य मार्गवशादेका बभूव वसतिर्यतः ।

रथस्वनोत्कण्ठमृगे वाल्मीकीये तपोवने ॥९१॥

तमृषिः पूजयामास कुमारं क्लान्तवाहनं ।

तपःप्रभावसिद्धाभिर्विशेषप्रतिपत्तिभिः ॥९२॥

तस्यामेवास्य यामिन्यामन्तर्वत्नो प्रजावती ।

सुतावसूत सम्पन्ना कोशदण्डाविव क्षितिः ॥९३॥

सन्तानश्रवणाद्वातुः सौमित्रिः सौमनस्यवान् ।

प्राञ्जलिर्मुनिमामन्त्य प्रातर्युक्तरथो ययौ ॥९४॥

स च प्राप मधूपद्मं कुम्भीनस्याञ्च कुक्षिजः ।

वनात्करमिवादाय सत्वरशिमुपस्थितः ॥९५॥

धूमधूमो वसागन्धी ज्वालाबधुशिरोरुहः ।

व्रथादणपरोवारचितांगिरिव जङ्गमः ॥९६॥

अपशूलं तमासाद्य लवणं लक्ष्मणानुजः ।

रुरोध सम्मुखानो हि जयो रन्ध्रप्रहारिणां ॥९७॥

नातिपयीप्लमालस्य मत्कुक्षेरद्य भोजनं ।

दिष्ट्या त्वमसि मे धात्रा भीतेनेयोपपादितः । ॥९८॥

- इति सन्तर्ज्यं शत्रुघ्नं राक्षसस्तज्जिघांसया १
 प्रांशुमुत्पाटयामास मुस्तास्तम्बमिव द्रुमं ॥१९॥
- सौमित्रेर्निशितैर्वीणैरन्तरा शकलीकृतः १
 गात्रं पुष्परजः प्राप न शाखी नैर्ऋतेरितः ॥२०॥
- विनाशोन्नस्य वृक्षस्य रक्षस्तुस्मै महोपलं १
 प्रजिघाय कृतान्तस्य मुष्टिं पृथगिव स्थितं ॥२१॥
- एन्द्रमस्त्रमुपादाय शत्रुघ्नेन सत्ताडितः १
 सिक्तात्वादपि परां प्रपेदे परमाणुतां ॥२२॥
- तमुपाद्रवदुद्यम्य दक्षिणं दोर्निशाचरः १
 एकताल इवोत्पातपवनप्रेरितो गिरिः ॥२३॥
- काष्ठीनं पत्रिणा शत्रुः स भिन्नहृदयः पतन् १
 आनिनाय भुवः कम्पं जहाराश्रमवासिनां ॥२४॥
- वयसां पङ्क्तयः पेतुर्हृत्स्थोपरि रक्षसः १
 तत्प्रतिवन्दिनो भूर्ध्नि दिव्याः कुसुमवृष्टयः ॥२५॥
- स हत्वा लवणं वीरस्तदा मेने महौजसः १
 भ्रातुः सोदर्यमात्मानमिन्द्रजिह्वधशोभिनः ॥२६॥
- तस्य संस्तूयमानस्य चरितार्थैस्तपस्विभिः १
 शुशुभे विब्राभोदयं व्रीडयावनतं शिरः ॥२७॥
- उपकूलं स कालिन्ध्याः पुरां पौरुषभूषणः १
 निर्ममे निर्ममोऽर्थेषु मथुरां मधुराकृतिः ॥२८॥

या सौराज्यप्रकाशाभिर्वभौ पौरविभूतिभिः ॥ १

स्वगीभिस्यन्दवम्नं कृत्वेवोपनिवेशिता ॥ २९ ॥

तत्र सौधगतः पश्यन्मनुनां चक्रवाकिनी ॥ १

हेमभक्तिमतीं भूमेः प्रवेणीमिव पिप्रिये ॥ ३० ॥

सखा दशरथस्याथ जनकस्य च मन्तकृत् ॥ १

सञ्चस्कारोभयप्रोत्था मैथिलेयौ यथाविधि ॥ ३१ ॥

स तौ कुशलवोन्मृष्टगर्भक्लेदौ तदाख्यया ॥ १

कविः कुशलवावेव चकार क्लिल नामतः ॥ ३२ ॥

साङ्गं च वेदमध्यास्य किञ्चिदुत्क्रान्तशैशवी ॥ १

स्वकृतिं गापयामास कविप्रथमपद्धतिं ॥ ३३ ॥

रामस्य मधुरं वृत्तं गायन्तौ मातुरयतः ॥ १

तद्वियोगयथां किञ्चिन्निथिलीचक्रतुः सुतौ ॥ ३४ ॥

दत्तरेऽपि रघोर्वश्यास्त्रयस्त्रेताग्निजेजसः ॥ १

तद्योगात्पतिवत्प्रीषु पत्नीषासन्दिमूनवः ॥ ३५ ॥

शत्रुधातिनि शत्रुघ्नः सुबाहौ च बहुशुते ॥ १

मथुराविदिशे सून्योर्निदधे पूर्वजोत्सुकः ॥ ३६ ॥

भूयस्तपोययो मा भूदाल्मीकेरिति सोऽन्यगान् ॥ १

मैथिलीतनयोद्गीतनिष्पन्दमृगमाश्रमं ॥ ३७ ॥

वशां विवेश चायोध्यां रथ्यासंस्कारशोभिनीं ॥ १

लवणस्य यथात्पौरैरतिगौरवमीक्षितः ॥ ३८ ॥

स ददर्श सभामध्ये सभसङ्घिपस्थितं ॥
 रामं सीतापरित्यागादसामान्यपतिं भुवः ॥३९॥
 तमभ्यनन्दत्प्रेणतं लवणान्तकमयजः ॥
 कालनेमिवधात्प्रोतस्तुराषाडिव शाङ्गिणं ॥४०॥
 स पृष्ठः सर्वतो वार्तामाख्याद्वाज्ञे न सन्ततिं ॥
 प्रत्यर्पयिष्यतः काले कवेराद्यस्य शांसनात् ॥४१॥
 अथ जानपदो विप्रः शिशुमप्राप्त्यौवनं ॥
 अवतार्याङ्कशय्यास्थं द्वारि चक्रन्द भूपतेः ॥४२॥
 शोचनीयासि वसुधे या त्वं दशरथाञ्चुता ॥
 रामहस्तमनुप्राप्य कष्टात्कष्टतरं गता ॥४३॥
 श्रुत्वा तस्य शुचौ हेतुं गोप्ता जिहाय राघवः ॥
 न ह्यकालभवो मृत्युरिह्वाकुपदमस्पृशत् ॥४४॥
 स मुहूर्तं गृहस्वेति श्रिजमाश्वास्य दुःखितं ॥
 यानं सस्मार कौवेरं वैवस्वतजिगीषया ॥४५॥
 आतशत्रस्तदध्यास्य प्रस्थितः स रघूदहः ॥
 उच्चचार पुरस्तस्य गूढरूपा सरस्वती ॥४६॥
 राजन्प्रजामु ते कञ्चिदपचारः प्रवर्तते ॥
 तमन्विष्य प्रशमयेर्भवितासि ततः कृती ॥४७॥
 इत्याप्तवचनाद्रामो विनेथन्वर्णविक्रियां ॥
 दिशः पपाल पत्रेण वेगनिष्कम्पकेतुना ॥४८॥

अथ धूमाभिताम्राक्षं वृक्षशाखावलम्बिनं । १८

ददर्श कञ्चिदैक्ष्वाकस्तपस्यन्तमधोमुखं ॥४९॥

पृष्ठनामान्वयो राज्ञा स किलाचष्ट धूमपः । १

आत्मानं शम्बुकं नाम शूद्रं सुरपदार्थिनं ॥५०॥

तपस्यनधिकारित्वात्प्रजानां तमघावहं । १

शीर्षच्छेद्यं परिच्छिद्य नियन्तां शस्त्रमाददे ॥५१॥

स तद्वक्त्रं हिमक्लिष्टकिञ्चुल्कमिव पङ्कजं । १

ज्योतिष्कणाहतश्मश्रु कण्ठन्मलादपाहरत् ॥५२॥

कृतदण्डः स्वयं राज्ञा लेभे शूद्रः सतां गतिं । १

तपसा दुश्चरेणापि न स्वमार्गविलंघिना ॥५३॥

रघुनाथो न्यगस्त्येन मार्गसन्दर्शितात्मना । १

महौजसा संयुयुजे शरत्काल इवेन्दुना ॥५४॥

कुम्भयोनिरलङ्कारं तस्मै दिव्यपरियहं । १

ददौ दत्तं समुद्रेण पीतेनेवात्मनिप्रायं ॥५५॥

तं दधन्मैथिलीकण्ठनिर्बापारेण बाहुना । १

पञ्चान्निववृते रामः प्राक्परासुर्द्विजात्मजः ॥५६॥

तस्य पूर्वोदितां निन्दां द्विजः पुत्रसमागतः । १

स्तुत्या निवर्तयामास त्रातुर्येवस्वतादपि ॥५७॥

तमध्यराय मुक्तास्त्रं रक्षःकपिनरेश्वराः । १

मेघाः शस्यमिवाम्भोभिरभ्यवर्षन्नुपायनेः ॥५८॥

दिग्भ्यो निमन्त्रिताञ्चैनमभिजग्मुर्महर्षयः ॥ १ ॥
 न भौमान्येव धिष्ण्यानि हित्वा ज्योतिर्मयाण्यपि ॥ १५९ ॥
 उपश्ल्यनिविष्टैस्तेऽतुङ्गीरमुखी बभौ ॥ १ ॥
 अयोध्यां सृष्टलोकेव सद्यः पैतामही तनुः ॥ १६० ॥
 श्लाघ्यस्त्यागोऽपि वैदेहाः मृत्युः प्रागुंशवासिनः ॥ १ ॥
 अनन्यजानेरुसीद्यत्सैव जाया हिरण्मयी ॥ १६१ ॥
 विधेरधिकसम्भारस्ततः प्रववृते मखः ॥ १ ॥
 आसन्यत्र क्रियाविध्ना राक्षसा एव रक्षिणः ॥ १६२ ॥
 अथ प्राचेतसोपशं रामायणमितस्ततः ॥ १ ॥
 मैथिलेयौ कुशलवौ जगत्तुर्गुर्वोदितौ ॥ १६३ ॥
 वृत्तं रामस्य बाल्मीकेः कृतिस्तौ किन्नरस्वनौ ॥ १ ॥
 किं तद्येन मनो हर्तुमलं स्यातां न शृण्वतां ॥ १६४ ॥
 रूपे गीतेऽव माधुर्यं तयोस्तज्ज्ञैर्निवेदितं ॥ १ ॥
 ददशं सानुजो रामः शुश्राव च कुतूहली ॥ १६५ ॥
 तद्गीतश्रवणैकाया संसदश्रुमुखी बभौ ॥ १ ॥
 हिमनिःस्यन्दिनी प्रातर्निवातेव वनस्थली ॥ १६६ ॥
 वयोवेषविसंधादि रामस्य च तयोश्च सा ॥ १ ॥
 जनता प्रेक्ष्यं सादृश्यं नाक्षिकम्पं यतिष्ठत ॥ १६७ ॥
 उभयोर्न तथा लोकः प्रावीण्येन विसिस्मिये ॥ १ ॥
 नृपतेः प्रीतिदानेषु वीतस्पृहतया यथा ॥ १६८ ॥

गेये को नु विनेता वां कस्य चेयं कवेः कृतिः ॥ १ ॥
 इति राज्ञा स्वयं पृष्टौ तौ वाल्मीकिमशंसतां ॥ ६६ ॥
 अथ सावरजो रामः प्राचेतसमुपेयिवान् ॥ १ ॥
 उरीकृत्यात्मनो देहं राज्यमस्मै न्यवेदयत् ॥ ७० ॥
 स तावाख्याय रामाय मैथिलेयौ तदात्मजौ ॥ १ ॥
 कविः कारुणिको ववे सीतायाः सम्परियहं ॥ ७१ ॥
 तात शुद्धा समक्षं नः मुषा ते जातवेदसि ॥ १ ॥
 दौरात्म्याद्रक्षसस्तां तु नात्रत्याः शृङ्गः प्रजाः ॥ ७२ ॥
 ताः स्वचारित्रमुद्दिश्य प्रत्याययतु मैथिली ॥ १ ॥
 ततः पुत्रवतीमेनां प्रतिपत्स्ये त्वदाज्ञया ॥ ७३ ॥
 इति प्रतिश्रुते राज्ञा जानकीमाश्रमान्मुनिः ॥ १ ॥
 शिथैरानाययामास स्वसिद्धिं नियमैरिव ॥ ७४ ॥
 अन्येद्युरथ काकुत्स्थः सन्निपात्य पुरौकसः ॥ १ ॥
 कविमाहाययामास प्रस्तुतप्रतिपत्तये ॥ ७५ ॥
 स्वरसंस्कारवत्येव पुत्राभ्यां सह सीतया ॥ १ ॥
 ऋचेवोदर्चिषं सूर्यं रामं मुनिरूपस्थितः ॥ ७६ ॥
 कापायपरिवीतेन स्वपदार्पितचक्षुषा ॥ १ ॥
 अन्वमीयत शुद्धेति शान्तेन वपुषैव सा ॥ ७७ ॥
 जनास्तदालोकपथात्प्रतिसंहतचक्षुषः ॥ १ ॥
 तस्थुस्ते वाङ्मुखाः सर्वे फलिता इव शालयः ॥ ७८ ॥

तां दृष्टिविषये भर्तुर्मुनिरास्थितविष्टरः ॥ १ ॥
 कुरु निःसंशयं वत्से स्ववृत्ते लोकमित्यशात् ॥ १७९ ॥
 अथ वाल्मीकिशिष्येण पुण्यमावर्जितं पयः ॥ १
 आचम्योदीरधामास सीता सत्यां सरस्वतीं ॥ १८० ॥
 वाग्मनःकर्मभिः पत्यौ बभिवारो यथा न मे ॥ १
 तथा विश्वम्भरे देवि मामन्तर्धातुमर्हसि ॥ १८१ ॥
 एवमुक्ते तया साध्या रन्ध्रात्सद्योभवाद्भुवः ॥ १
 शातहृदमिव ज्योतिः प्रभामण्डलमुद्ययो ॥ १८२ ॥
 तत्र नागफणोत्क्षिप्तसिंहासननिषेदुषी ॥ १
 समुद्ररसना साक्षात्प्रादुरासीदसुन्दरा ॥ १८३ ॥
 सा सीतामङ्गमारोप्य भर्तारि प्रहितेक्षणं ॥ १
 मा मेति व्याहरत्येव तस्मिन्पातालमभ्यगात् ॥ १८४ ॥
 धरायां तस्य संरम्भं सीताप्रत्यर्पणैषिणः ॥ १
 गुरुर्विधिबलापेक्षी शमयामास धन्विनः ॥ १८५ ॥
 ऋषीन्विभृज्य यज्ञान्ते सुहृदश्च पुरस्कृतान् ॥ १
 रामः सीतागतं घ्रेहं निदधे तदपत्ययोः ॥ १८६ ॥
 युधाजितश्च सन्देशात्स देशं सिन्धुनामकं ॥ १
 ददौ दत्तप्रभावाय भरताय धृतप्रजः ॥ १८७ ॥
 भरतस्तत्र गन्धर्वान्युधि निर्जित्य केवलं ॥ १
 आतोद्यं माहयामास समत्याजयदायुधं ॥ १८८ ॥

स तक्षपुष्कलौ पुत्रौ राजधान्योस्तदाख्ययोः ॥ १

अभिषिच्याभिषेकाहौ रामान्तिकमगात्पुनः ॥ १६९ ॥

अङ्गदं चन्द्रकेतुं च लक्ष्मणो ऽप्यात्मसम्भवौ ॥ १

शासनाद्रघुनाथस्य चक्रे कारापथेश्वरौ ॥ १७० ॥

इत्यारोपितपुत्रास्ते जननीनां जनेश्वराः ॥ १

भर्तृलोकप्रपन्नानां निवापान्विदधुः क्रमात् ॥ १७१ ॥

उपेत्य मुनिवेषो ऽथ कालः प्रोवाच राघवं ॥ १

रहःसंवादिनौ पश्येदावां यस्तं त्यजेरिति ॥ १७२ ॥

तथेति प्रतिपन्नायं विवृतात्मा नृपाय सः ॥ १

आचख्यौ दिवमध्यास्वं शासनात्परमेष्ठिनः ॥ १७३ ॥

विद्वानपि तयोर्द्विस्थः समयं लक्ष्मणो ऽभिनत् ॥ १

भीतो दुर्वीससः शापाद्रामसन्दर्शनार्थिनः ॥ १७४ ॥

स गत्वा सरयूतीरं देहत्यागेन योगवित् ॥ १

चकारावितथां भ्रातुः प्रतिज्ञां पूर्वजन्मनः ॥ १७५ ॥

तस्मिन्नात्मचतुर्भागे प्राग्नाकमधितस्थुषि ॥ १

राघवः शिथिलं तस्थौ भुवि धर्मस्त्रिपादिव ॥ १७६ ॥

स निवेश्य कुशावत्यां रिपुनागांकुशं कुशं ॥ १

शरावत्यां सतां सूक्तैर्जनिताशुलवं लवं ॥ १७७ ॥

उद्वप्रतस्थे स्थिरधीः सानुजो ऽग्निपुरःसरः ॥ १

अन्वितः पतिवात्सल्याद्दृष्टवर्जमयोध्यया ॥ १७८ ॥

जगृहुस्तस्य चित्तज्ञाः पदवीं हरिराक्षसाः ॥ १

कदम्बमुकुलस्थूलैरभिवृष्टां प्रजाश्रुभिः ॥ १९९ ॥

उपस्थितविमानेन तेन भक्तानुकम्पिना ॥ १

चक्रे त्रिदिवनिःश्रेणिः सरयूरं नुयायिनां ॥ १९०० ॥

यद्गोप्रतरकल्पो भूत्सम्मर्दस्तत्र मज्जतां ॥ १

अतस्तदाख्यया तीर्थं पावनं भुवि पप्रथे ॥ १९०१ ॥

स विभुर्विबुधांशेषु प्रतिपन्नात्ममूर्तिषु ॥ १

त्रिदशीभूतपौरार्थं स्वर्गान्तरमकल्पयत् ॥ १९०२ ॥

निर्वर्त्यैवं दशमुखशिरस्छेदकार्यं सुराणां

विघ्नक्सेनः स्वतनुमविशत्सर्वलोकप्रतिष्ठां ॥ १

लङ्घानाथं पवनतनयं क्षोभयं स्थापयित्वा

कीर्तिस्तम्भद्वयमिव गिरौ दक्षिणे चोत्तरे च ॥ १९०३ ॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृते

स्वर्गारोहणो नाम पञ्चदशः सर्गः ॥ १९५ ॥

अथेतरे सप्त रघुप्रवीरा ज्येष्ठं पुरोजन्मतया गुणैश्च ॥ १ ॥
 चक्रुः कुशं रत्नविशेषभाजं सौभ्रात्रभेषां हि कुलानुसारि ॥ ११ ॥
 ते सेतुवार्तागजबन्धमुख्यैरभ्युच्चिताः कर्मभिरप्यबन्धैः ॥ १ ॥
 अन्योन्यदेशप्रविभागसीमां वेलां समुद्रा इव न यतीयुः ॥ १२ ॥
 चतुर्भुजांशप्रभवः स तेषां दानप्रवृत्तेरनुपारतानां ॥ १ ॥
 सुरद्विपानामिव सामयोनिभिन्नोऽष्टधा विप्रससार वंशः ॥ १३ ॥
 अर्थाधीरात्रे स्तिमितप्रदीपे शय्यांगृहे सुपूजने प्रबुद्धः ॥ १ ॥
 कुशः प्रवासस्थकलत्रवेषामदृष्टपूर्वा वनितामपश्यत् ॥ १४ ॥
 सा साधुसाधारणपार्थिवर्जैः स्थित्वा पुरस्तात्पुरुहूतभासः ॥ १ ॥
 जेतुः परेषां अयशब्दपूर्वं तस्याञ्जलिं बन्धुमतो बबन्ध ॥ १५ ॥
 अथानुपोढार्गलमप्यगारं छायामिवादर्शितलं प्रविष्टां ॥ १ ॥
 सविस्मयो दाशरथेस्तनूजः प्रोवाच पूर्वाध्विसृष्टतल्पः ॥ १६ ॥
 लब्धान्तरा सावरणेऽपि गेहे योगप्रभावो न च लक्ष्यते ते ॥ १ ॥
 विभर्षि चाकारमनिर्वृतानां मृणालिनी हैममिवोपरागं ॥ १७ ॥
 का त्वं शुभे कस्य परियहो वा किं वा मदभ्यागमकारणं ते ॥ १ ॥
 आतृक्ष्व मत्वा वशिनां रघूणां मनः परस्त्रीविमुखप्रवृत्ति ॥ १८ ॥

तमब्रवीत्सा गुरुणानवद्यां यां नीतपोरा स्वपदोन्मुखेन ॥ १
 तस्याः पुरः सम्प्रति वीतनाथां जानीहि राजन्नुधिदेवतां मां ॥ ११
 वस्वौकसारामभिभूय साहं सौराज्यवद्भोत्सवयां विभूत्या ॥ १
 समयशक्तौ त्वयि सूर्यवंश्ये सति प्रपन्ना कुरुणामवस्थां ॥ १० ॥
 विशीर्णतत्पो गृहसन्निवेशः पर्यस्तशूलः प्रभुणा विना मे ॥ १
 विउम्बयत्यस्तनिमग्नसूर्यं दिनान्तमुयानिलभिन्नमेघं ॥ ११ ॥
 निशामु भास्वत्कलनूपुराणां यः सञ्चरो भूदभिसारिकाणां ॥ १
 नदन्मुखोत्काविविचितामिषाभिः स वासते राजपथः शिवाभिः ॥ १२ ॥
 आस्फालितं यत्प्रमदाकरामैर्मृदङ्गधीरध्वनिमन्त्रगच्छत् ॥ १
 वन्यैरिदानीं महिषैस्तदम्भः शृङ्गाहतं क्रोशति दीर्घिकाणां ॥ १३ ॥
 वृक्षेशया यद्विनिवासभङ्गान्मृदङ्गशब्दापगमादलास्याः ॥ १
 प्राप्ता दवोत्काहतशेषवर्हाः क्रीडामयूरा वनवर्हिणत्वं ॥ १४ ॥
 सोपानमार्गेषु च येषु रामा निक्षिप्तवत्यशरणान्सरागान् ॥ १
 सद्यो हतन्यंकुभिरत्त्रदिग्धं बाघैः पदं तेषु निधीयते मे ॥ १५ ॥
 चित्रद्विपाः पद्मवनावतीर्णाः करेणुभिर्दत्तमृणालभङ्गाः ॥ १
 नखांकुशोधातविभिन्नकुम्भाः संरब्धसिंहप्रहृतं वहन्ति ॥ १६ ॥
 स्तम्भेषु योषित्प्रतियातगामामुत्क्रान्तवर्णक्रमधूसराणां ॥ १
 स्तनोत्तरीयाणि भवन्ति सङ्गान्निर्भोक्पट्टाः फणिभिर्विमुक्ताः ॥ १७ ॥
 कालान्तरश्यामसुधेषु नक्तमितस्ततो रूढतृणांकुरेषु ॥ १
 * त एव मुक्तागुणशुद्धयोऽपि हर्म्येषु मूर्च्छन्ति न चन्द्रपादाः ॥ १८ ॥

आवर्ज्य शाखा सदर्यं च यासां पुष्पाण्युपात्तानि विलासिनीभिः १
 वन्यैः पुलिन्दैरिव वानरैस्ताः क्लिश्यन्त उद्यानलता मदीयाः ॥१९॥
 रात्रावनाविष्कृतदोषभासः कान्तामुखश्रीर्वियुता दिवापि १
 तिरस्क्रियन्ते कृमि तन्तुजालैर्विच्छिन्नधूमप्रसरा गवाक्षाः ॥२०॥
 बलिक्रियावर्जितसैकतानि भ्रानीयसंसर्गमनापुवन्ति १
 उपान्तवानीरगृहाणि दृष्ट्वा शून्यानि दूये सरयूजलानि ॥२१॥
 तदर्हसीमां वसतिं विमृज्य मामभ्युपेतुं कुलराजधानी १
 हित्वा तनुं कारणमानुषो ता यथा गुरुस्ते परमात्ममूर्ति ॥२२॥
 तथेति तस्याः प्रणयं प्रतीतः प्रत्ययहीत्प्रायहरोरघूणां १
 पूरप्यभिषेक्तमुखप्रसादा शरीरवन्धेन तिरोबभूव ॥२३॥
 तदङ्गुतं संसदि रात्रिवृत्तं प्रातर्दिजेभ्यो नृपतिः शशंस १
 श्रुत्वा त एनं कुलराजधान्याः साक्षात्पतित्वे वृत्तमभ्यनन्दन् ॥२४॥
 कुशावती श्रोत्रियसात्स कृत्वा यात्रानुकूले हनि सावरोधः १
 अनुद्भुतो वायुरिवाभ्रवृन्दैः सैन्यैरयोध्याभिमुखः प्रतस्थे ॥२५॥
 सा केतुमालोपवना बृहद्भिर्विहारशैलानुगतेव नागैः १
 सेना रथोदारगृहा प्रयाणे तस्याभवज्जङ्गमराजधानी ॥२६॥
 तेनातपत्रामलमण्डलेन प्रस्थापितः पूर्वनिवासभूमिं १
 बभौ बलौघः शशिनोदितेन वेलामुदन्वानिव नीयमानः ॥२७॥
 तस्य प्रयातस्य वरूथिनीनां पीडामपर्याप्तवतीव सोढु १
 वसुन्धरा विष्णुपदं द्वितीयमध्यारुरोहेव रजःकलेन ॥२८॥

उद्यच्छमाना गमनाय पङ्कात्पुरो निवेशे पथि च व्रजन्ती ।
 सा यत्र सेना ददृशे नृपस्य तत्रैव सामग्यमतिं चकार ॥२९॥
 तस्य द्विपानां मदवारिजेकात्खुराभिधाताच्च नुरङ्गमाणां ।
 रेणुः प्रपेदे पथि पङ्कभावं पङ्कोऽपि रेणुत्वमियाय नेतुः ॥३०॥
 मार्गेषिणी सा कटकान्तरेषु वैन्ध्येषु सेना बहुधा विभिन्ना ।
 चकार रेवेव महाविरावा बद्धप्रतिश्रुन्ति गुहामुखानि ॥३१॥
 स धातुभेदारुणयाननेभिः प्रभुः प्रयाणध्वनिमिश्रतूर्यः ।
 बलंघयद्विन्ध्यमुपायनानि पश्यन्पुलिन्दैरुपपादितानि ॥३२॥
 तीर्थे तदीये गजसेतुन्नन्धात्पतीपगामुत्तरतोऽस्य गङ्गां ।
 अयत्नबालयजनीबभूवुः हंसा नभोलघनलोलपक्षाः ॥३३॥
 स पूर्वजानां कपिलेन रोषाद्गस्मावशेषीकृतवियहाणां ।
 सुरालयप्राप्तिनिमित्तमम्भत्तस्रोतसं नोलुलितं बबन्दे ॥३४॥
 इत्यध्वनः कैश्चिदहोभिरन्ते कूलं समासाद्य कुशः सरखाः ।
 वेदिप्रतिष्ठान्वितताध्वराणां यूपानपश्यच्छतशो रघूणां ॥३५॥
 आधूय शाखाः कुसुमद्रुमाणां स्पृष्ट्वा च शीतान्सरयूतरङ्गान् ।
 तं क्लान्तसैन्यं कुलराजधान्याः प्रत्युज्जगामोपवनान्तवायुः ॥३६॥
 अथोपशल्ये रिपुमग्नशल्यस्तस्याः पुरः पौरसखः स राजा ।
 कुलध्वजस्तानि चलध्वजानि निवेशयामास बली बलानि ॥३७॥
 तां शिल्पिसुंघाः प्रभुणा नियुक्तास्तथागतं सम्भृतसांधनत्वात् ।
 पुरं नवीचक्रुरपां विसर्गान्मेघा निदाघगुपितामिवोर्वी ॥३८॥

ततः सपर्या सपशूपह्वरां पुरः परार्ध्यप्रतिभागृहायाः ॥ ११॥
 उपोषितैवीस्तुविधानविद्धिर्निर्वर्तयामास रघुप्रवीरः ॥ १२॥
 तस्याः स राजोपपदं निशान्तं कामीव कान्ताहृदयं प्रविश्य ॥ १३॥
 यथार्हमन्यैरनुजीविलोकं सुभावयामास गृहैस्तदीयैः ॥ १४०॥
 सा मन्दुरासंश्रयिभिस्तुरङ्गैः शालाविधिस्तम्भगतैश्च नागैः ॥ १४१॥
 पूराबभासे विपणिस्थपण्या सर्वाङ्गनद्धाभरणेव नारी ॥ १४२॥
 वसन्त तस्यां वसतो रघूणां पुराणशोभामधिरोपितायां ॥ १४३॥
 न मैथिलेयः स्पृहयाम्बभूव भर्त्रे दिवो नाप्यलकेश्वराय ॥ १४४॥
 अथास्य रत्नयथितोत्तरीयमेकान्तपाण्डुस्तनलग्नहारैः ॥ १४५॥
 निःश्वासहार्याशुकमाजंगां धर्मः प्रिया वेषमिवोपदेष्टुं ॥ १४६॥
 अगस्त्यचिद्वाद्यनात्समीपं दिगुत्तरा भास्वति सन्निवृत्ते ॥ १४७॥
 आनन्दशीतामिव वाष्पवृष्टिं हिमलुतिं हेमवतीं ससर्ज ॥ १४८॥
 प्रवृद्धतापो दिवसोऽतिमात्रमत्यर्थमेव क्षणदा च तन्वी ॥ १४९॥
 उभौ विरोधक्रियया विभिन्नौ जायापती सानुशयाविवास्तां ॥ १५०॥
 दिने दिने शैवलवन्त्यधस्तात्सोपानपर्वाणि विमुञ्चदम्भः ॥ १५१॥
 उहण्डपद्मं गृहदीर्घिकाणां नारीनितम्बद्वयसं बभूव ॥ १५२॥
 वनेषु सायन्तनमस्त्रिकानां विजृम्भणोत्तन्धिषु कुड्मलेषु ॥ १५३॥
 प्रत्येकानिक्षिप्तपदः सशब्दं संख्यामिवेषां श्रमरचकार ॥ १५४॥
 स्वेदानुविद्धार्द्रनखक्षताङ्गैः भूयिष्ठसन्दष्टशिखं कपोले ॥ १५५॥
 च्युतं न कर्णीदपि कामिनोनां शिरीषपुष्पं सहसा पपात ॥ १५६॥

यन्तुप्रवाहैः शिशिरैः पंरीतान् रसेन धोतान्मलयोद्भवस्य १

शिलाविशेषानंधिशय्य निन्युर्धारागृहेघातपमृद्धिमन्तः ॥४९॥

मानार्द्रमुक्तेधनुधूपवासं विन्यस्तसायन्तनमस्तिकेषु १

कामो वसन्तात्ययमन्दवीर्यः केशेषु लेभे बलमङ्गनानां ॥५०॥

आपित्रुरा बद्धरजःकणत्वांन्मञ्जुर्युदारा शुशुभे र्जुनस्य १

दग्ध्वापि देहं गिरिशेन रोपात्खण्डीकृता ज्येव मनोभवस्य ॥५१॥

मनोज्ञगन्धं सहकारभङ्गं पुराणशीधुं नवपाटलं च १

सम्बध्नाता कामिजनेषु दोषाः सर्वे निदाघावधिना प्रमृष्टाः ॥५२॥

जनस्य तस्मिन्समये विगाढे बभूवतुर्द्वौ सविशेषकान्तौ १

तापापनोदक्षमपादसेवो न चोदयस्यो नृपतिः शशी च ॥५३॥

अथोर्मिलोलोन्मदराजहंसे रोधीलतापुष्पवहे सरस्वाः १

विहर्तुमिच्छा वनितासखस्य तस्याम्भसि ग्रीष्मसुखे बभूव ॥५४॥

स तीरभूमौ विहितोपकार्यमानायिभिस्तामपकृष्टनक्रां १

विगाहितुं श्रीमहिमानुरूपं प्रचक्रमे चक्रधरप्रभावः ॥५५॥

सा तीरसोपानपथावतारादन्योन्यकेयूरविघट्टिनीभिः १

सनूपुरसोभपदाभिरासीदुद्विग्नहंसा सरिदङ्गनाभिः ॥५६॥

परस्पराभ्युक्षणतत्पराणां तासां नृपो मञ्जनरागदर्शी १

नौसंश्रयः पार्श्वगतां किरातीमुपात्तबालयजनां बभाषे ॥५७॥

पथ्यावरोधैः शतशो भदीयेर्विगात्तमानो गलिताङ्गरागैः १

सन्ध्योदयः साभ्रद्वैष वर्णं पुथत्यनेकं सरयूप्रवाहः ॥५८॥

विलुप्तमन्तःपुरसुन्दरीणां यदञ्जनं नौलुलित्ताभिरद्भिः ॥ १
 तद्भ्रतीभिर्मदरागशोभां विलोचनेषु प्रतिमुक्तमासं ॥ १५९ ॥
 एता गुरुश्रोणिपयोधस्त्वादात्मानमुद्बोदुमशकुवन्त्यः ॥ १
 गाढाङ्गदैर्बाहुभिरप्सु बालाः कुशोत्तरं रागवशात्प्लवन्ते ॥ १६० ॥
 अमी शिरीषप्रसवावतंसाः प्रभ्रंशिनो वारिविहारिणीनां ॥ १
 पारिप्लवाः त्रोटसि निमृगायाः शेषावलोलंश्चलयन्ति भीनान् ॥ १६१ ॥
 आसां जलास्फालनतत्पराणां मुक्ताफलस्पर्धिषु शीकरेषु ॥ १
 पयोधरोत्सर्पिषु शीर्यमाणः सलस्यते न च्छिदुरोऽपि हारः ॥ १६२ ॥
 आवर्तशोभा नतनाभिकान्तेर्भग्यो म्रुवां इन्द्रचराः स्तनानां ॥ १
 जातानि रूपावयवोपमानान्यदूरवर्तीनि विलासिनीनां ॥ १६३ ॥
 तीरस्थलीवर्हिभिरुत्कलापैः प्रमृगधकैरभिनन्द्यमानं ॥ १
 श्रोत्रेषु सम्मूर्च्छति रक्तमासां गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यं ॥ १६४ ॥
 सन्दृष्टवस्त्रेधवलानितम्बेष्चिन्दुप्रकाशान्तरितोऽङ्कल्पाः ॥ १
 अमी जलापूरितसूत्रमार्गी मौनं भजन्ते रशनाकलापः ॥ १६५ ॥
 एताः करोत्पीडितवारिधारा दपीत्सखीभिर्वदनेषु सिक्ताः ॥ १
 वत्रोतरायैरलकैस्तरुण्यशूणीरणान्वारिलवान्वमन्ति ॥ १६६ ॥
 उड्बकेशश्चुतपत्ररेखः विश्लेषिमुक्ताफलपत्रवेष्टः ॥ १
 मनोज्ञ एव प्रमदामुखानामभोविहाराकुलितोऽपि वेषः ॥ १६७ ॥
 स नोविमानादवतीर्य रेमे विलोलहारः सह ताभिरप्सु ॥ १
 स्कन्धावलग्नोऽतृप्तपद्मिनीकः करेणुभिर्वन्य इव द्विपेन्द्रः ॥ १६८ ॥

ततो नृपेणानुगताः स्त्रियैस्ता आजिष्णुना सातिशयं विरेजुः ॥ १
 प्रागेव मुक्ता नयज्ञाभिरामाः प्राप्येन्द्रनीलं किमुतोन्मथूखं ॥ ६९ ॥
 वर्णोदकैः काञ्चनशृङ्गमुत्तैस्तमायताक्ष्यः प्रणयादसिञ्चन् ॥ १
 तथागतः सोऽतितरां बभासे सधातुनिस्थन्द इवाद्विराजः ॥ ७० ॥
 तेनावरोधप्रमदासखेन विगाहमानेन सरिदरां तां ॥ १
 आकाशगङ्गा रतिरप्सरोभिर्वृतो मरुत्त्वाननुयातलोलः ॥ ७१ ॥
 यत्कुम्भयोनेरधिगम्य रामः कुशाय राज्येन समं दिदेश ॥ १
 तदस्य जैत्राभरणं विहर्तुरज्ञातपातं सलिले ममञ्ज ॥ ७२ ॥
 झत्वा यथाकाममसौ सदांरस्तीरोपकारी गतमात्र एव ॥ १
 दिद्येन शून्यं बलयेन बाहुमपोढनेपथ्यविधिर्ददर्श ॥ ७३ ॥
 जयत्रियः संवननं यतस्तदामुक्तपूर्वं गुरुणा च यस्मात् ॥ १
 सेहेऽस्य न भ्रंशमतो न लोभात्स तुल्यपुष्पाभरणो हि धीरः ॥ ७४ ॥
 ततः समाज्ञापयदाशु सर्वानानायिनस्तद्विचये नदीष्णान् ॥ १
 बन्ध्वत्रमास्ते सरयूं विगाह्य तमूचुरात्मानमुत्तारविन्दाः ॥ ७५ ॥
 कृतः प्रयत्नो न च देव लब्धं मयं पयस्याभरणोत्तमं ते ॥ १
 नागेन श्लैल्यात्कुमुदेन नूनमुपात्तमन्तर्हृद्वासिनां तत् ॥ ७६ ॥
 ततः स कृत्वा धनुराततुज्यं धनुर्धरः कोपविलोहिताक्षः ॥ १
 गारुत्मतं तीरगतस्तरस्वी भुजङ्गनाशाय समाददेऽस्त्रं ॥ ७७ ॥
 तस्मिन्हृदः संहितमात्र एव क्षोभात्समाविद्धतरङ्गहस्तः ॥ १
 रोधांस्यभिघ्नन्नवपातमग्नः करोव वन्यः परूषं ररास ॥ ७८ ॥

तस्मात्समुद्रादिव मथ्यमानादुद्धृतनक्रात्सहस्रोर्भमञ्ज १
 लक्ष्म्येव सार्धं सुरैराजवृक्षः कन्यां पुरस्कृत्य भुजङ्गनाजः ॥७९॥
 विभूषणप्रत्युपहारहस्तमुपस्थितं वीक्ष्य विशां पतिस्तं १
 सौपर्णमन्त्रं प्रतिसञ्जहार ग्रहैश्चनिर्वन्धशो हि सन्तः ॥८०॥
 त्रैलोक्यनाथप्रभवं प्रभावात्कुशं द्विषामंकुशमस्त्रविद्वान् १
 मानोन्नतेनाप्यभिवन्द्य मूर्ध्ना मूर्ध्नाभिषिक्तं कुमुदो बभावे ॥८१॥
 जवैमि कार्यान्तरमानुषस्य विष्णोः सुताख्यामपरां तनुं त्वां १
 सोऽहं कथं नाम तवाचरेयमाराधनीयस्य धृतेर्विधातं ॥८२॥
 कराभिघातोत्थितकन्दुकेयमालोक्य बालातिंकुत्तहलेन १
 जवात्पतज्ज्योतिरिचान्तरिक्षादादत्त जैत्राभरणं त्वदीयं ॥८३॥
 तदेस्मदाजानुविलम्बिना ते ज्यघातरेखाकिणलाञ्छनेन १
 भुजेन रक्षापरिधेन भूमेरुपैतु योगं पुनरंसलेन ॥८४॥
 इमां स्वसारं च यवीयसीं मे

कुमुदतीं नार्हसि नानुमन्तुं १

आत्मापराधं नुदतीं चिराय

शुश्रूषया पार्थिवं पादयोस्ते ॥८५॥

श्रूयचिवानुपहृताभरणः क्षितीशं . .

श्लाघ्यो भवान्स्वजन श्रूयनुभाषितारं १

संयोजयां विधिवदास समेतबन्धुः

कन्यामयेन कुमुदः कुलभूषणेन ॥८६॥

तस्याः स्पृष्टे मनुजपतिना साहचर्याय हस्ते

माङ्गल्योर्णवलयिनि पुरः पावकस्योच्छिखस्य ॥

दिवस्तूर्यध्वनिरुदचरद्भ्रुवानो दिगन्ता-

गन्धोदयं तदनु ववृष्टुः पुष्पमाञ्जर्यभेदाः ॥६७॥

इत्थं नागस्त्रिभुवनगुरोरौरसं मैथिलेयं

लब्ध्वा बन्धुं तमपि च कुशः पञ्चमं तक्षकस्य ॥

एकः शङ्कनं पितृवधरिपोरत्यजद्वेनतेया-

च्छान्त्यालामवनिमपरः पौरकान्तः शशास ॥६८॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाये कविश्रीकालिदासकृतो

कुमुदतीपरिणयो नाम षोडशः सर्गः ॥१६॥

अतिथिं नाम काकुत्स्थात्पुत्रं प्राप कुमुदती ॥ १ ॥
 पश्चिमाद्याभिनीयामात्प्रसादमिव ज्ञेतना ॥ ११ ॥
 स पितुः पितृमान्वंशं मातुश्चानुपमद्युतिः ॥ १ ॥
 अपुनात्सवितेवोभौ मागीवुर्त्तरदक्षिणौ ॥ २१ ॥
 तमादौ कुलविद्यानामर्थमर्थविदां वरः ॥ १ ॥
 पञ्चात्पार्थिवकन्यानां पाणिमयाहयत्पिता ॥ ३१ ॥
 जात्यस्तेनाभिजातेन शूरः शौर्यवता कुशः ॥ १ ॥
 अमन्यतैकमात्मानमनेकं वशिना वशी ॥ ४१ ॥
 स कुलोचितमिन्द्रस्य साहायकमुपेक्षिवान् ॥ १ ॥
 जघान समरे दैत्यं दुर्जयं तेन सो वधि ॥ ५१ ॥
 तं स्वसा नागराजस्य कुमुदस्य कुमुदती ॥ १ ॥
 अन्वगात्कुमुदानन्दं शंशाङ्गमिव कोमुदी ॥ ६१ ॥
 तयोर्दिवस्पतेरासीदेकः सिंहासनार्धभाक् ॥ १ ॥
 द्वितीयापि सखी शच्याः पारिजातांशभागिनी ॥ ७१ ॥
 तदात्मसम्भवं राज्ञ्ये मन्तिवृद्धाः समादधुः ॥ १ ॥
 स्मरन्तः पश्चिमाभासां भर्तुः संयामयायिनः ॥ ८१ ॥

ते तस्य कल्पयामासुरभिषेकाय शिल्पिभिः १
 विमानं नवमुद्देदिं चतुःस्तम्भप्रतिष्ठितं ॥९॥
 तत्रैनं हेमकुम्भेषु सम्भृतैस्तीर्थवारिभिः १
 उपतस्थुः प्रकृतयो भद्रपीठोपवेशितं ॥१०॥
 नदद्भिः स्निग्धगम्भीरं तूर्यैराहतपुष्करैः १
 अन्वमीयत कल्याणं तस्याविच्छिन्नसन्तति ॥११॥
 दूवीयवाङ्कुरप्लक्षत्वगभिन्नपुटोत्तरान् १
 ज्ञातिवृद्धैः प्रयुक्तान्स भेजे नीराजनाविधीन् ॥१२॥
 पुरोहितपुरोगास्तं जिष्णुं जैत्रैरथर्वभिः १
 उपचक्रामिरे पूर्वमभिषेक्तुं द्विजातयः ॥१३॥
 तस्यौषमहती मूर्ध्नि निपुतन्ती बरोचत १
 सशब्दमभिषेकश्रीर्गङ्गेव त्रिपुरद्विषः ॥१४॥
 स्तूयमानः क्षणे तस्मिन्नलक्ष्यत स वन्दिभिः १
 प्रवृद्ध इव पर्जन्यः चातकैरभिनन्दितः ॥१५॥
 तस्य सन्मन्त्रपूताभिः मानमग्निः प्रतीच्छतः १
 ववृधे वैद्युतस्याग्नेर्वृष्टिसेकादिव द्युतिः ॥१६॥
 स तावदभिषेकान्ते ज्ञातवेभ्यो ददौ वसु १
 यावत्तेषां समाप्येरन्यज्ञाः पर्याप्तदक्षिणाः ॥१७॥
 ते प्रीतमनसस्तस्मै यामाशिषमुदीरयन् १
 सा तस्य कर्मनिर्वृत्तैर्दूरं पञ्चात्कृता फलैः ॥१८॥

बन्धच्छेदं स वज्रानां वर्धाहीणामवध्यतां ' १ ' °
 धुरीणां च धुरो मोक्षमदोहं चादिशङ्कवां ॥१९॥ °
 व्रीडापतत्रिणो ऽप्यस्य पञ्चुरस्थाः शुकादयः ' १
 लब्धमोक्षास्तदादेशाद्यथेष्टगंतयो ऽभवन् ॥२०॥ °
 ततः कक्षान्तरन्यस्तं गजदन्ताम्रनं सुचि ' १
 सीतरच्छदमध्यास्त नेपथ्यग्रहणाय सः ॥२१॥ °
 तं धूपाश्यानकेशान्तं तोयनिर्णिक्तपाणयः १
 आकल्पसाधनैस्तैस्तैरुपसेदुः प्रसाधकाः ॥२२॥ °
 ते ऽस्य मुक्तागुणोन्नजं मौलिमन्तर्गतस्रजं १ °
 प्रत्यूषुः पद्मरागेण प्रभामण्डलशोभिना ॥२३॥ °
 चन्दनैनाङ्गरागं च मृगनाभिसुगन्धिना १ °
 समापय्य ततश्चक्रुः पत्रं विन्यस्तरोचनं ॥२४॥ °
 आमुक्ताभरणः स्रग्गी हंसचिह्नदुकूलवान् १
 आसीदतिशयप्रेक्ष्यः स राज्यश्रीवधूवरः ॥२५॥ °
 नेपथ्यदर्शिनश्छाया तस्यादर्शे हिरण्मये १
 विरराजोदिते सूर्ये मेरौ कल्पतरोरिव ॥२६॥ °

शुशुभे तेन चाक्रान्तं भङ्गलायतनं महत् ॥ १
 श्रीवत्सलक्षणं वक्षः कौस्तुभेनेव कैशवं ॥ २९ ॥
 बभौ भूयः कुमारत्वादाधिराज्यमवाप्य सः ॥ १
 रेखाभवाद्गुणरूढः प्रामग्यमिधे चन्द्रमाः ॥ ३० ॥
 प्रसन्नमुखरागं तं स्मितपूर्वाभिभाषिणं, ॥ १
 मूर्तिमन्तममन्यन्त विश्वासमनुजीविनः ॥ ३१ ॥
 स पुरं पुरुहूतश्रीः कल्पद्रुमनिभध्वजां ॥ १
 क्रममाणश्चकार द्यां नागेनैरावतौजसा ॥ ३२ ॥
 तस्यैकस्योच्छ्रितं छत्रं मूर्ध्नि तेनामलत्विषा ॥ १
 पूर्वराजवियोगौष्यं कृत्स्नस्य जगतो हतं ॥ ३३ ॥
 धूमादग्नेः शिखाः पञ्चाद्दयादंशवो रंवेः ॥ १
 सोऽतीत्य तेजसां वृत्तिं सममेवोत्थितो गुणैः ॥ ३४ ॥
 तं प्रीतिविशदेनेत्रैरन्वयुः पौरयोषितः ॥ १
 शरत्प्रसन्नेज्योतिर्भिर्विभावय्य इव ध्रुवं ॥ ३५ ॥
 अयोध्यादेवताभेनं प्रशस्तायतनार्चिताः ॥ १
 अनुदध्युरनुध्येयं सान्निध्यैः प्रतिमागतैः ॥ ३६ ॥
 यावन्नाश्यायते वेदिरभिषेकजलालुता ॥ १
 तावदेवास्थ वेलान्तं प्रतापः प्राप दुःसहः ॥ ३७ ॥
 वशिष्ठस्य गुणोर्मन्ताः सायकास्तस्य धन्विनः ॥ १
 किं तत्साध्यं यदुभये साधयेयुर्न सङ्गताः ॥ ३८ ॥

स धर्मस्थसखः शश्वदर्थिप्रत्यर्थिनां स्वयं

ददर्श संशयच्छेद्यान्यवहारानतन्द्रितः ॥३९॥

ततः परमभियक्तसौमनस्यनिवेदितैः ॥१॥

युयोज पाकाभिमुखैर्भृत्यान्विज्ञापनार्पणैः ॥४०॥

प्रजास्तहुरुणा नद्यो नभसेव विवर्धिताः ॥१॥

तस्मिंस्तु भूयसीं वृजिं नभस्ये ता इकाययुः ॥४१॥

यदुवाच न तन्मिथ्या यद्ददौ न जहार तत् ॥१॥

सो भूद्गग्रतः शत्रूनुद्धृत्य प्रतिरोपयन् ॥४२॥

वयोरूपविभूतीनामेकैकं मदकारणं ॥१॥

तानि तस्मिन्समस्तानि न चास्योत्सिषिचे मनः ॥४३॥

इत्थं जनितरागासु प्रकृतिष्वनुवांसरं ॥१॥

अक्षोभ्यः स नवोऽप्यासीद्दृढमूल इव द्रुमः ॥४४॥

अनित्याः शत्रवो बाला विप्रकृष्टाश्च ते यतः ॥१॥

अतः सोऽभ्यन्तरान्नित्यान्षट् पूर्वमजयद्रिपून् ॥४५॥

प्रसादाभिमुखे तस्मिन्चपलापि स्वभावतः ॥१॥

निकषे हेमरेखेव श्रीरासीदनपायिनी ॥४६॥

कातर्यं केवला नीतिः शौर्यं श्वापदचेष्टितं ॥१॥

अतः सिद्धिं समेताभ्यामुभाभ्यामन्वियेष सः ॥४७॥

न तस्य मण्डले राक्षो न्यस्तप्रणिधिदीधितेः ॥१॥

अदृष्टमभवत्किञ्चिद्भ्रष्टयेव वियस्वतः ॥४८॥

रात्रिन्दिवविभागेषु यदादिष्टं ग्रहीक्षितां ॥
 तत्सिधेवे नियोगेन स विकल्पपराङ्मुखः ॥४९॥
 मन्तः प्रतिदिनं तस्य बभूव सह मन्त्रिभिः ॥
 स जातु सेवमानोऽपि गुप्तदारी न सूचते ॥५०॥
 परेषु स्वेषु निक्षिप्तैरविज्ञातपरस्परैः ॥
 सोऽपसर्पेर्जजागार यथाकालं स्वपन्नपि ॥५१॥
 दुर्गाणि दुर्मेहाण्यासेस्तस्य रोजुरपि द्विषां ॥
 न हि सिंहो गजास्कन्दी भयाङ्गिरिगुहाशयः ॥५२॥
 भयमुत्थ्याः समारम्भाः प्रत्यवेक्ष्या निरत्ययाः ॥
 गर्भशालिसधमीणस्तस्य गूढं विपेचिरे ॥५३॥
 अपथेन प्रववृते न जातूपचितोऽपि सः ॥
 वृद्धौ नदीमुखेनैव प्रस्थानं लवणाम्भसः ॥५४॥
 कामं प्रकृतिवैराग्यं सद्यः शमयितुं क्षमः ॥
 यस्य कार्यः प्रतीकारः स तन्नैवोपपादयेत् ॥५५॥
 शक्वेष्टेवाभवद्यात्रा तस्य शक्तिमतः सतः ॥
 समीरणसहायोऽपि नाम्भःप्रार्थो दवानलः ॥५६॥
 न धर्ममर्थकामाभ्यां ववोधे न च तेन तौ ॥
 नार्थं कामेन कामं वा सोऽर्थेन सदृशस्त्रिषु ॥५७॥
 होनान्यनुपकर्तृणि प्रवृद्धानि विकुर्वते ॥
 तेन मध्यमशक्तीनि मित्राणि स्थापितान्यतः ॥५८॥

परात्मनोः परिच्छिद्य शक्त्यादीनां बलाबलं ॥ १

यथावेभिर्बलिष्ठश्चेत्परस्मादास्त सोऽन्यथा ॥ ५९॥

कोशेनाश्रयणीयत्वमिति तस्यार्थसंग्रहः ॥ १

अम्बुगर्भो हि जीमूतश्चातकैरभिनन्द्यते ॥ ६०॥

परकर्मापहः सोऽभूदुद्यतः स्वेषु कर्मसु ॥ १

आवृणोदात्मनो रन्ध्रं रन्ध्रेषु ग्रहरन् रिपून् ॥ ६१॥

पित्रा संवर्धितो नित्यं कृतास्त्रः साम्परायिकः ॥ १

तस्य दण्डवतो दण्डः स्वदेहान्न यशियत ॥ ६२॥

सर्पस्येव शिरोरत्नं नास्य शक्तित्रयं परः ॥ १

स च कर्षं परस्मात्तदयस्कान्त इवायसं ॥ ६३॥

वापौष्विव स्रवन्तीषु वनेषूपवनेष्विव ॥ १

सार्थाः स्वैरं स्वकीयेषु चैरुर्वेश्मस्विवाद्रिषु ॥ ६४॥

तपो रक्षन्स विघ्नेभ्यस्तस्करेभ्यश्च सम्पदः ॥ १

यथास्वमाश्रमैश्चक्रे वर्णैरपि षडंशभाक् ॥ ६५॥

खनिभिः सुषुवे रत्नं क्षेत्रैः शस्यं वनेर्गजान् ॥ १

दिदेश चेतनं तस्मै रक्षासदृशमेव भूः ॥ ६६॥

स गुणानां बलानां च षणां षण्मुखविक्रमः ॥ १

वभूव विनियोगज्ञः साधनीयेषु वस्तुषु ॥ ६७॥

इति क्रमात्प्रयुञ्जानो राजनीतिं चतुर्विधां ॥ १

आत्तीर्थादप्रतीक्षांतं स तस्याः फलमानशे ॥ ६८॥

कूटयुद्धविधिज्ञेऽपि तस्मिन्सन्मार्गयोधिनि १
 भेजे भिसारिकावृत्तिं जयश्रीवीरगामिनी ॥६९॥
 प्रायः प्रतापभग्नत्वादरीणां तस्य दुर्लभः १
 रणो गन्धद्विपस्येव गन्धभिन्नान्यदन्तिनः ॥७०॥
 प्रवृजो हीयते चन्द्रः समुद्रोऽपि तन्वाविधः १
 स तु तत्समवृद्धिष्व न चाभूत्ताविव क्षयी ॥७१॥
 सन्तस्तस्याभिगमनादत्यर्थं महतः कृशाः १
 उदधेरिव जमीमृताः प्रापुदीनृत्वमर्थिनः ॥७२॥
 स्तूयमानः स जिह्वायस्तुत्यमेव समाचरन् १
 तथापि ववृधे तस्य तत्कारिद्वेषिणो यशः ॥७३॥
 दुरितं दर्शनेन घ्नंस्तत्वाग्नेन नुदंस्तमः १
 प्रजाः स्वतन्त्रयाञ्चक्रेऽश्वत्सूर्य इवोदितः ॥७४॥
 इन्दोरगतयः पद्मे सूर्यस्य कुमुदेऽश्वः १
 गुणास्तस्य विपक्षेऽपि गुणिनो लेभिरेऽन्तरं ॥७५॥
 पराभिसन्धानपरं यद्यप्यस्य विचेष्टितं १
 जिगीषौरश्वमेधाय धर्म्यमेव बभूव तत् ॥७६॥
 एवमुद्यन्प्रभावेण शास्त्रनिर्दिष्टवर्त्मना १
 वृषेव देवो देवानां राजा राज्ञां बभूव सः ॥७७॥
 पञ्चमं लोकपालानां तमूचुः साम्ययोगतः १
 भूतानां महतां षष्ठमष्टमं कुलभूभृतां ॥७८॥

दूरापवर्जितच्छत्रैस्तस्याज्ञां शासनार्पितां ॥ १

दधुः शिरोभिर्भूपां देवाः पौरन्दरीमिव ॥ ७६ ॥

ऋत्विजः स तथानर्च दक्षिणाभिर्महाक्रतौ ॥ १

यथा साधारणीभूतं नामास्य धनदस्य च ॥ ८० ॥

इन्द्राङ्घ्रिर्नियमितगदोद्रेकवृत्तिर्यमो भू-

द्यादोनाथः शिवजलपथः कर्मणे नौचराणां ॥ १

पूर्वापेक्षी तदनु विदधे कोशवृद्धिं कुवेर-

स्तस्मिन्दण्डोपनतचरितं भेजिरे लोकपालाः ॥ ८१ ॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासकृतौ

राजगुणो नाम सप्तदशः सर्गः ॥ १७ ॥

स नैषधं स्यार्थपतेः सुतायामुत्पादयामास निषिद्धशत्रुः ॥ १
 अनूनसारं निषधान्गेंद्रात्पुत्रं यमाहुर्निषधाख्यमेव ॥ ११ ॥
 शब्दादि निर्विशयं सुखं चिराय तस्मिन्प्रतिष्ठापितराजशब्दः ॥ १
 कौमुद्वतेयः कुमुदावदातैर्धीमर्जितां कर्मभिरारुरोह ॥ २ ॥
 पौत्रः कुशस्याधि कुशेशयाक्षः ससागरां सागरधीरवंताः ॥ १
 एकातपत्रां भुवमेकवीरः पुरार्गलादीर्घभुजो बृभोज ॥ ३ ॥
 तस्यानलौजास्तनयस्तदन्ते वंशत्रियं प्राप नलाभिधानः ॥ १
 यो नङ्गलानीव गजः परैषां बलान्यमृद्गान्नलिनाभवक्त्रः ॥ ४ ॥
 नभयरैर्गीतयशाः स लेभे नभस्तलश्यामतनुं तनूजं ॥ १
 ख्यातं नभःशब्दमयेन नाम्ना कान्तं नभोमासमिव प्रजानां ॥ ५ ॥
 तस्मै विसृज्योत्तरकोशलानां धर्मोत्तरस्तत्प्रभवे प्रभुत्वं ॥ १
 मृगेरज्यं जरसोपदिष्टमदेहबन्धाय पुनर्वबन्ध ॥ ६ ॥
 तेन द्विपानामिव पुण्डरीको राज्ञामज्यो-जनि पुण्डरीकः ॥ १
 शान्ते पितर्याहृतपुण्डरीका यं पुण्डरीकाक्षमिवाश्रिता श्रीः ॥ ७ ॥
 स क्षेमधन्वानममोघधन्वा पुत्रं प्रजाक्षेमविधानदक्षं ॥ १
 क्ष्मां लम्भयित्वा क्षमयोपपन्नं वने तपः क्षान्ततरश्चवार ॥ ८ ॥

अनीकिर्नीनां समरेऽययायी तस्यापि देवप्रतिमः सुतो भूत् ॥ १
 यश्चयतानीकपदावसानं देवादि नाम त्रिदिवेऽपि यस्य ॥ २॥
 पिता समाराधनतत्परेण पुत्रेण पुत्री स यथैव तेन ॥ ३
 पुत्रस्तथैवाधिकवत्सलेन स तेन पित्रा पितृमान्बभूव ॥ १०॥
 पूर्वस्तयोरात्मसमे चिरोढामात्मोद्भवे वर्णचतुष्टयस्य ॥ ४
 धुरं निधायैकनिधिर्गुणानां जंगामं यज्वा यजमानलोकं ॥ ११॥
 वशी सुतस्तस्य वशंवदत्वात्स्वेषामिवासीद्विषतामपोष्टः ॥ ५
 सकृद्विविग्रहानपि हि प्रयुक्तं भाधुर्यभीष्टे हरिणान्गृहीतुं ॥ १२॥
 जहीनगुनीम स गां समयामहीनबाहुद्रविणः शशास ॥ ६
 यो हानसंसर्गपराङ्मुखत्वाद्युपाप्यनर्थैर्बसनेर्बिहीनः ॥ १३॥
 गुरोः स चानन्तरमन्तरज्ञः पुंसां पुमानाद्य इवावतीर्णः ॥ ७
 उपक्रमैरस्वलितैश्चतुर्भिश्चतुर्दिगीशश्चतुरो बभूव ॥ १४॥
 तस्मिन्प्रयाते परलोकयात्रां जेत्यरीणां तनयं तदीयं ॥ ८
 उच्चैः शिरस्त्वान्नितपारियात्रं लक्ष्मीः सिधेवे किल पारियात्रं ॥ १५॥
 तस्याभवत्सुनुरुदारशीलः शिलः शिलापट्टविशालवक्षाः ॥ ९
 जितारिपक्षोऽपि शिलीमुखैर्यः शालीनतामव्रजदीयमानः ॥ १६॥
 तमात्मसम्पन्नमनिन्दितात्मा कृत्वा युवानं युवराजमेव ॥ १०
 सुखानि सो भुङ्क्त सुखोपरोधि वृत्तं हि राज्ञामुपरुद्धवृत्तं ॥ १७॥
 तं रागबन्धिष्ववितृप्तमेव भोगेषु सौभाग्यविशेषभोग्यं ॥ ११
 विलासिनीनामरतिक्षमापि जरा यथा मत्सरिणी जहार ॥ १८॥

उन्नाभ इत्युद्धतनामधेयस्तस्मायथार्थोन्नतनाभिरुन्धः १
 सुतो भवत्पद्मज्जनाभकल्पः कृत्स्नस्य नाभिर्नृपमण्डलस्य ॥१९॥
 ततः परं वज्रधरप्रभावस्तदात्मजः संयति वज्रघोषः १
 बभूव वज्राकारभूषणायाः पतिः पृथिव्याः क्लिल वज्रनाभः ॥२०॥
 तस्मिन्गते द्यां सुकृतोपलब्धां तत्सम्भवं शंखणमर्णवान्ता १
 उत्खातशत्रुं बभूवोपंतस्थे रत्नोपहारैरुदितैः खनिभ्यः ॥२१॥
 तस्यावसाने हरिदम्बधामा पित्र्यं प्रपेदे पदमश्विरूपः १
 वेलातटेषूपितसेनिकाश्वं पुराविदो यं ध्युषिताश्वमाहुः ॥२२॥
 आराध्य विश्वेश्वरमीश्वरेण तेन क्षितेर्विश्वसहोऽधिजसे १
 पातुं सहो विश्वसखः समयां विश्वम्भरामालम्बमूर्तिरात्मा ॥२३॥
 अंशे हिरण्याक्षरिपोः स जाते हिरण्यनाभे तनये नयज्ञः १
 द्विषामसत्तः सुतरां तरूणां हिरण्यरेता इव सानिलो भूत् ॥२४॥
 पिता प्रितृणामनृणस्तमन्ते वयस्यनन्तानि सुखानि लिप्सुः १
 राजानमाजानुविलम्बिबाहुं कृत्वा कृती वल्कलवान्बभूव ॥२५॥
 कौशल्य इत्युत्तरकोशलानां पत्युः पतङ्गान्वयभूषणस्य १
 तस्योरुसः सोमसुतः सुतो भून्नेत्रोत्सवः सोम इव द्वितीयः ॥२६॥
 यशोभिराब्रह्मसभं प्रकाशः स ब्रह्मभूयं गतिमाजगाम १
 ब्रह्मिष्ठमाधाय निजे अधिकारे ब्रह्मिष्ठमेव स्वतनुप्रसूतं ॥२७॥
 तस्मिन्कुलापीडनिभे विपीडं सम्यग्महीं शासति शासनाङ्गां १
 प्रजाश्विरं सुप्रजसि प्रजेशे ननन्दुरानन्दजलाविलास्यः ॥२८॥

पात्रीकृतात्मा गुरुसेवनेन स्पृष्टाकृतिः पञ्चरथेष्वेकेतोः १

तं पुत्रिणां पुष्करपत्रनेत्रः पुत्रः समारोपयदयसंख्यां ॥२९॥

वंशस्थितिं वंशकरेण तेन सम्भाव्य भावी स सुखा मयोनः १

उपस्पृशन्स्पर्शनिवृत्तलौल्यस्त्रिपुष्करेषु त्रिदशत्वमाप ॥३०॥

तस्य प्रभानिर्जितपुष्परङ्गं पौथां तिथौ पुथमसूतं पत्नी १

यस्मिन्नपुथनुदिते समयां पुष्टिं जनाः पुथ इव द्वितीये ॥३१॥

महीं महेच्छः परिकीर्य सूनौ मनीषिणे जैमिनये पितात्मा १

तस्मात्सयोगादधिगम्य योगमज्जन्मे कल्पत जन्मभौरुः ॥३२॥

ततः परं तत्प्रभवंः प्रपेदे ध्रुवोपमेयो ध्रुवसङ्घिर्ध्रुवी १

यस्मिन्नभूज्यायसि सत्यसन्धे सन्धिर्ध्रुवः सन्नमतामरीणां ॥३३॥

सुते शिशावेव सुदर्शनाख्ये दर्शान्ययेन्दुप्रियदर्शने सः १

भृगायताक्षो भृगयाविहारी सिंहादवापद्विपदं नृसिंहः ॥३४॥

स्वर्गामिनस्तस्य तमेकमत्यादमात्यवर्गः कुलतन्तुमेकं १

अनाथदीनाः प्रकृतीरवेक्ष्य साकेतनाथं विधिवच्चकार ॥३५॥

नवेन्दुना तन्नभसोपमेयं शायैकसिंहेन च काननेन १

रघोः कुलं कुङ्कुमलपङ्कजेन तोयेन चाप्रोढनरेन्द्रमासीत् ॥३६॥

लोकेन भावी पितुरेव तुल्यः सम्भावितो मौलिपरिग्रहात्सः १

दृष्टो हि वृण्वन्कलभप्रमाणो व्याशाः पुरोवातमवाप्य मेघः ॥३७॥

तं राजर्षीथ्यामधिहस्ति यान्तमाधोरणालम्बितमम्यवेपं १

पद्मर्पदेशीयमपि प्रभुत्यात्प्रेक्षन्त पोराः पितृगौरवेण ॥३८॥

कामं न सोऽकल्पत पैतृकस्य सिंहासनस्य प्रतिपूरणाय १
 तेजोमहिम्ना पुनरावृत्तात्मा तद्याप चाभीकरपित्रुरेण ॥३९॥
 तस्मादधः किञ्चिदिवावन्तीणीवसंपृशन्तौ तपनीयपीठं १
 सालक्तकौ भूपतयः प्रसिद्धैर्ववन्दिरे मौलिभिरस्य पादौ ॥४०॥
 मणौ महानील इति प्रभावादल्पप्रज्ञाणेऽपि यथा न मिथ्या १
 शब्दो महाराज इति प्रतीतस्तथैव तस्मिन्युयुजेऽर्भकेऽपि ॥४१॥
 पर्यन्तसञ्चारितचामरस्य कपोललोलोभयकाकपक्षान् १
 तस्याननादुद्गरितो विवादश्चस्वाल वेलास्वपि नाण्वानां ॥४२॥
 निर्वृतजाम्बूनदपट्टशोभे न्यस्तं ललाटे तिलकं दधानः १
 तेनैव शून्यान्तरिसुन्दरीणां मुखानि स स्मेरमुखश्चकार ॥४३॥
 शिरीषपुष्पाधिकसौकुमार्यः खेदं स यायादपि भूषणेन १
 नितान्तगुर्वीमपि चानुभावाद्भुरं धरित्र्या विभराम्बभूव ॥४४॥
 न्यस्ताक्षरामक्षरभूमिकायां कात्स्न्येन गृह्णाति लिपिं न यावत् १
 सर्वाणि तावच्छ्रुतवृद्धयोगात्फलान्युपायुक्तं स दण्डनीतेः ॥४५॥
 उरस्यपर्याप्तनिवेशभागा प्रौढीभविष्यन्तमुदीक्षमाणा १
 सञ्ज्ञानलज्जेव तमातपत्रच्छायाछलेनोपजुगूह लक्ष्मीः ॥४६॥
 अनश्रुवानेन युगोपमानमधजमौर्वीकिणलाञ्छनेन १
 अस्पृष्टखङ्गत्सरुणापि चासीद्रक्षावती तस्य भुजेन भूमिः ॥४७॥
 न केवलं गच्छति तस्य काले ययुः शरीरावयवा विवृद्धिं १
 वंश्या गुणाः खल्वपि लोककान्ताः प्रारम्भसूक्ष्माः प्रथिमानमापुः ॥४८॥

स पूर्वजन्मान्तरदृष्टपाराः स्मरन्निवाकुशकरो गुरूणां ।

तिस्रस्त्रिवर्गाधिगमस्य मूलं जयाह विद्याः प्रकृतीश्च पित्र्याः ॥४९॥

ब्रूय स्थितः किञ्चिदिदंोतरार्धमुन्नद्धचूडाञ्चितसयजानुः ।

आकर्णमाकृष्टसवाणधन्वा हरोचतास्त्रे स विनीयमानः ॥५०॥

अथ मधु वनितानां नेत्रनिर्वेशनीयं

मनसिजतरुपुष्पं रागबन्धप्रवाल ।

अकृतकविधिसर्वाङ्गीणमाकल्पजातं ।

विलसितपदमाद्यं यौवनं स प्रपेदे ॥५१॥

प्रतिकृतिरचनाभ्यो दूतिसन्दर्शिताभ्यः

समधिकतररूपाः शुद्धसन्तानकामैः ।

अधिविविदुरमात्यैराहतास्तस्य यूनः

प्रथमपरिगृहीते श्रीभुवौ राजकन्याः ॥५२॥

इति श्रीरघुवंशे महाकावे कविश्रीकालिदासकृतौ

वंशानुक्रमो नामाष्टादशः सर्गः ॥१६॥

जग्विवर्णमभिषिञ्च राघवः स्वे पदे तनूयमग्नितेजसं ॥ १ ॥
 शिश्रिये श्रुतवंतामपश्चिमः पश्चिमे चयसि नैमिषं वशी ॥ ११ ॥
 तत्र तीर्थसलिलेन दीर्घिकास्तत्पमन्तरितभूमिभिः कुशैः ॥ १ ॥
 सौधवासमुट्ज्जेन विस्मृतः सञ्चिकाय फलनिःस्पृहस्तपः ॥ २२ ॥
 लब्धपालनविधौ न तत्सुतः खेदमाप गुरुणा हि मेदिनी ॥ १ ॥
 भोक्तुमेव भुजनिर्जितद्विषा न प्रसाधयितुमस्य कल्पिता ॥ ३३ ॥
 सो अधिकारमभिकः कुलोचितं काञ्चनं स्वयमवर्तयत्समाः ॥ १ ॥
 तं निवेश्य सचिवेधतः परं स्त्रीविधेयनवयोवनो भवत् ॥ ४४ ॥
 कामिनीसहचरस्य कामिनस्तस्य वेशममु मृदङ्गनादिषु ॥ १ ॥
 ऋद्धिमन्तमधिकर्षिरुत्तरः पूर्वमुत्सवमपोहदुत्सवः ॥ ५५ ॥
 इन्द्रियार्थपरिशून्यमक्षमः सोढुमेकमपि स क्षणान्तरं ॥ १ ॥
 अन्तरे च विहरन्दिवानिशं न अपेक्षत समुत्सुकाः प्रजाः ॥ ६६ ॥
 गौरवाद्यदपि जातु मन्त्रिणां दर्शनं प्रकृतिकांक्षितं ददौ ॥ १ ॥
 तद्वशाद्विवरावलम्बिना केवलेन चरणेन कल्पितं ॥ ७७ ॥
 तं कृतप्रणतयो न्नुजीविनः कोमलात्मनखरागरूषितं ॥ १ ॥
 भेजिरे नवदिवाकरात्तपस्पृष्टपङ्कजतुलाधिरोहणं ॥ ८८ ॥

यौवनोन्नतविलासिनीस्तनक्षोभलोलकमलाञ्च दीर्घिकाः १

गूढमोहनगृहास्तदम्बुभिः स थगाहत विगाढमन्मथः ॥१९॥

तत्र सेकहतलोचनाञ्जुर्नैर्धौतरागपरिपाटलाधरैः १

अङ्गनास्तमधिकं बलोभयन्नर्पितप्रकृतिकान्तिभिर्मुखैः ॥१९॥

घ्राणकान्तमधुगन्धकर्षिणीः पानभूमिरचनाः प्रियासखः १

अभ्यपद्यत स वासितासखः पुष्पिताः कमलिनोरिव द्विपः ॥१९॥

सातिरेकमदकारणं रहस्तेन दत्तमभिलेषुरङ्गनाः १

ताभिरप्युपहतं मुखासवं सोऽपिवद्वकुलतुल्यदोहदः ॥१९॥

अङ्गमङ्गपरिवर्तनोचिते तस्य निन्यतुरन्यताभुभे १

वल्लकी च हृदयङ्गमस्वना वल्गुवागपि च वामलोचना ॥१९॥

स स्वयं प्रहतपुष्करः कृती लोलमाल्यवलयो हरन्मनः १

नर्तकोरभिनयातिलिङ्घिनीः पार्श्ववर्तिषु गुरुष्वलञ्जयत् ॥१९॥

चारुनृत्यविगमे च तन्मुखं स्वेदभिन्नतिलकं परिश्रमात् १

प्रेमदत्तवदनानिलः पिवन्तोऽन्वजीवदमरालकेश्वरौ ॥१९॥

तस्य सावरणदृष्टसन्धयः काम्यवस्तुषु नवेषु सङ्गिनः १

वल्लभाभिरुपसृत्य चक्षिरे सामिभुक्ताविषयाः समागमाः ॥१९॥

अङ्गुलीकिशलयायतर्जनं भ्रुविभङ्गकुटिलं च वीक्षितं १

मेखलाभिरसकृच्च बन्धनं वञ्चयन्प्रणयिनीरवाप सः ॥१९॥

तेन दूतिविदितं निपेदुषा पृष्ठतः मुरतवाररात्रिषु १

शुश्रुवे प्रियजनस्य कातरं विप्रलम्भपरिशङ्किनो वचः ॥१९॥

लौल्यमेत्य गृहिणीपरिग्रहान्तकीघसुलभासु तदपुः १
 वर्तते स्म स कथाश्चिदालिखन्नंगुलीक्षरणसन्नवर्तिकः ॥१९॥
 प्रेमगर्वितविपक्षमत्सरादायताच्च भदनान्महीक्षितं १,
 निन्युरुत्सवविधिच्छलेन तं देव उज्ज्वलरूपः कृतार्थतां ॥२०॥
 प्राप्तरेत्य परिभोगशोभिना दर्शनेन धृजस्वणउनयथाः १
 प्राञ्जलिः प्रणयिनीः प्रसादयन्सोऽदुनोत्प्रणयमन्धरः पुनः ॥२१॥
 स्वप्नकोर्तितविपक्षमङ्गनाः प्रत्यभैत्सुरवदन्त्य एव तं १
 प्रच्छदान्तगलिताश्रुविन्दुभिः क्रोधभिन्नवलयेर्विवर्तनैः ॥२२॥
 कृपपुष्पशयनाल्लतागृहानेत्य दूतिकृतमार्गदर्शिनः १
 अन्वभूत्परिजनाङ्गनारतं सोऽधरोधभयवेपथूरं ॥२३॥
 नाम वल्लभजनस्य ते श्रया प्राप्य भाग्यमपि तस्य कांक्ष्यते १
 लोलुपं घत मनो ममेति तं गोत्रविस्खलितमूर्चुरङ्गनाः ॥२४॥
 चूर्णबभ्रु लुलितस्रगाकुलं द्विन्मखलमलक्तकाङ्क्षितं १
 उत्थितस्य शयनं विलासिनस्तस्य विभ्रमरतान्यपावृणोत् ॥२५॥
 स स्वयं चरणरागमादधे योषितां न च तथा समाहितः १
 लोभ्यमाननयनः श्रुथांशुकैर्मेखलागुणपदैर्नितम्बिभिः ॥२६॥
 चुम्बने विप्ररिवर्तिताधरं हस्तरोधि रशनाविधट्टने १
 विधितेच्छमपि तस्य सर्वतो मन्मथेन्धनमभूदधूरतं ॥२७॥
 दर्पणेषु परिभोगदर्शिनीर्नैर्मूर्ध्वमनुपृष्ठसंस्थितः १
 छायाया स्मितमनोज्ञया वधूर्हीनिभोलितमुखीश्चकार सः ॥२८॥

कण्ठसक्तमृदुबाहुबन्धनं न्यस्तपादतलमयंपादयोः - ॥१॥

प्रार्थयन्त शयनोत्थितं प्रियास्तं, निशात्ययविसर्गचुम्बनं - ॥२॥

प्रेक्ष्य दर्पणतलस्थमार्त्तमनो राजवेषमतिशयशोभिणं - ॥३॥

पिप्रिये न स, तथा यथा युक्ता बक्तलक्ष्मपरिभोगसण्डलं - ॥४॥

मित्रकृत्यमपदिश्य पार्श्वतः प्रस्थितं तमनवस्थितं प्रियाः - ॥५॥

विद्य हे शठ पलायनच्छलान्यत्रुसेसि रुरुधुः कचयहैः - ॥६॥

तस्य निर्दयरतिश्रमालसाः कण्ठसूत्रमपदिश्य शोषितः - ॥७॥

अध्यशेरत बृहद्भुजान्तरं पीवरस्तनविलुप्तचन्दनं - ॥८॥

सङ्गमाय निशि गूढचारिणं चारदूतिकथितं पुरोगताः - ॥९॥

वञ्चयिष्यसि कुतस्तमोवृतः कामुकेति चकषुस्तमङ्गनाः - ॥१०॥

योषितामुदुपतेरिवार्चिषां स्पर्शनिर्वृतिमसावृणापुवन् - ॥११॥

आरुरोह कुमुदाकरोपमां रात्रिजागरपरो दिवाशयः - ॥१२॥

वेणुना दशनपीडिताधरा वीणया नखपदाङ्कितोरवः - ॥१३॥

शिल्पकार्यं उभयेन वेजितास्तं विजिह्वनयना बलोभयन् - ॥१४॥

अङ्गसत्त्ववचनाश्रयं मिथः स्त्रीषु नृत्यमुपधाय दर्शयन् - ॥१५॥

स प्रयोगनिपुणैः प्रयोक्तृभिः सञ्जघर्ष सह मित्रसन्निधौ - ॥१६॥

अंसलम्बिकुटजार्जुनस्रजस्तस्य नीपरजसाङ्गरागिणः - ॥१७॥

प्रावृषि प्रमदवर्हिणेधभूत्कृत्रिमाद्रिषु विहारविभ्रमः - ॥१८॥

विग्रहाच्च शयने पराङ्मुखीनीनुनेतुमबलाः स तत्त्वरे - ॥१९॥

आन्वकांक्ष घनशब्दविकृवास्तं विवृत्य विशन्तौर्भुजान्तरं - ॥२०॥

कार्तिकीषु सवितानहर्म्यभाग्यामिनीषु ललिताङ्गनासखः ॥ १

अन्वभुङ्क्त सुरजश्रमापहां मेघमुक्तविंशदां स चन्द्रिकां ॥ १३९॥

सैकतं च सरयूं विवृण्वती श्रोणिविम्बमिव हंसमेखलं ॥ १

स्वप्रियाविलसितानुक्रारिणो सौधजालचिवरैर्यलोकयन् ॥ १४०॥

मर्मरैरगुरुधूपगन्धिभिर्विक्तहैमरशनैस्तमेकतः ॥ १

जहुरायथनमौक्षलोलुपं हैमनैर्नियसनैः सुमध्यमाः ॥ १४१॥

अर्पितस्तिमितदीपदृष्टयो गर्भवेश्मसु निवातकुक्षिषु ॥ १

तस्य सर्वसुरदान्तरक्षभाः साक्षितां शिशिररात्रयो ययुः ॥ १४२॥

दक्षिणेन पवनेन सम्भृत् प्रेक्ष्य चूतकुसुमं सपत्न्यं ॥ १

अन्वनैषुरवधूतविमहास्तं दुरुत्सहवियोगमङ्गनाः ॥ १४३॥

ताः स्वमङ्गमधिरोप्य दोलया प्रेक्षयन्परिजनापविद्धया ॥ १

मुक्तरञ्जु निविडं भयच्छलात्काण्ठबन्धनमवार्प वाहुभिः ॥ १४४॥

तं पयोधरं निषक्तचन्दनैर्मौक्तिकयथितचारुभूषणैः ॥ १

योष्मवेषविधिभिः सिपेविरे श्रोणिलम्बिमणिमेखलाः प्रियाः ॥ १४५॥

यत्स भग्नसहकारमासवं रक्तपाटलसमागमं पयो ॥ १

तेन तस्य मधुनिर्गमात्कृशञ्जितयोनिरभवत्पुनर्नवः ॥ १४६॥

एवमिन्द्रियसुखानि निर्विशन्नन्यकार्यविमुखः स पार्थिवः ॥ १

आत्मलक्षणनिवेदितानृतूनत्यवाहयदनङ्गवाहितः ॥ १४७॥

तं प्रमत्तमपि न प्रभावतः शेकुराक्रमितुमन्यपार्थिवाः ॥ १

आमयस्तु रतिरागसम्भवी दक्षशाप इव चन्द्रमक्षिणीत् ॥ १४८॥

दृष्टदोषमपि तन्न सौम्यजत्सङ्गवस्तु भिषंजामनाश्रवः १
 स्वादुभिस्तु विषयेर्हृतस्ततो दुःखमिन्द्रियगणो हि वीर्यते ॥४९॥
 तस्य पाण्डुवृन्दानर्पभूषणा सावलम्बगमना मृदुस्वना १
 यक्ष्मणापि परिहानिराययौ कामयानसमवस्थया तुलां ॥५०॥
 योम पश्चिमकलास्थितेन्दु वा पृङ्गुशेषमिव धर्मपल्लवं १
 राशि तत्कुलमभूत्सयातुरे वामनार्धिरिव दीपभाजनं ॥५१॥
 वाढमेषु दिवसेषु पार्थिवः कर्म साधयति पुत्रजन्मने १
 इत्यदर्शितरुजो मय मन्त्रिणः शश्वदूचुरघशङ्किनोः प्रजः ॥५२॥
 स त्वनेकवनितासखो अपि सन्पावनीमनवलोक्य सन्ततिं १
 वैद्ययत्नपरिभाविणं गदं न प्रदीप इव वायुमत्यगात् ॥५३॥
 तं गृहोपवन एव सङ्गताः

पश्चिमक्रतुविदा पुरोधसा १

रोगशान्तिमपदिश्य मन्त्रिणः

सम्भृते शिखिनि गूढमादधुः ॥५४॥

तैः कृतप्रकृतिमुख्यसंयहैराशु तस्य सहधर्मचारिणी १

साधुदृष्टशुभगर्भलक्षणा प्रत्यपद्यत नराधिपत्रियं ॥५५॥

तस्यास्तथाविधनरेन्द्रविपनिशोका-

दुष्पौर्विलोचनजलैः प्रथमाभितप्तः १

निर्व्यापितः कनककुम्भमुखोज्ज्वलेन

यंशाभिपेकविधिना शिशिरेण गर्भः ॥५६॥

तं भावाय प्रसवसमयाकांक्षिणीनां प्रजाना-

मन्तगूढं सितिरिव बभौ वीजमुष्टिं दधाना ।

मौलैः सार्धं स्थविरसचिवैर्हैमसिंहासनस्था

राज्ञी राज्यं विधिवदशिषद्भर्तुरग्रहंताज्ञा ॥५७॥

इति श्रीरघुवंशे महाकाव्ये कविश्रीकालिदासकृतौ

अग्निवर्णशृङ्गारो नामैकोनविंशः सर्गः ॥१९॥

॥ समाप्तं चेदं श्रीरघुवंशनाम श्रीकालिदासकृतं

महाकाव्यं ॥

Cap XIII. dist. 32, c.	pro	परिरिप्समानः	leg.	परिरुद्धुकामः
— — 35, d.	—	सुप्तं	—	सुप्तः
— — 53, d.	—		—	सम्पन्नरागः
XIV. — 25, d.	—	सुखीबभूवुः	—	सुखान्यभूव न्
XV. — 13, c.	—	सम्पन्ना	—	सम्पन्नो
— — 61, c. d.	—		—	अनन्यजानेस्तस्यासीत्सैव
XVI. — 11, a.	—		—	विशीर्णतल्पाट्टशतो निवेशः
— — 24, c.	—		—	धान्या
— — 33, d	—	लघन	—	लघन
— — 34, d	—	स्त्रलो	—	स्त्रो
— — 53, d.	—	न	—	स
— — 61, d	—	शैवाव	—	शैवाल
— — 65, d.	—	कलापः	—	कलापाः
— — 87, b	—	र्ण	—	र्णा
XVII. — 55, d.	—	पादयेत्	—	पादयत्
— — 78, a b	—		—	लौकपालानामूचुः साधर्म्ययोगतः
XVIII. — 6, b	—		—	धर्मोत्तरः स प्रभवे
— — 12, d	—	गृहीतुं	—	ग्रहीतुं
— — 50, b.	—	चूडाञ्चित	—	चूडो ञ्चित
— — 51, c.	—		—	विधि सवी०
XIX. — 28, d	—	निभी	—	निमी
— — 30, d.	—		—	यत्तलक्ष्म परिभोगमण्डनं
— — 33, d.	—	तं	—	ता
— — 45, d.	—	मेखलाः	—	मेखलैः
— — 53, c.	—		—	परिभाविनं

CORRIGENDA IN TEXTU SÂNSKRITO.

Cap.	I. dist. 3, c.	pro भीहान्	leg. लोभान् .
II.	— 23, c.	— दोषावसाने	— दोहावसाने
—	— 66, d.	— षष्ठांश	— षष्ठांश .
Idem error (षष्ट pro षष्ठ) aliquoties occurrit, e. g. V. 8, c. et in margine superiore pagg 47—55, sed semel eum memorasse sufficiet			
III.	— 54, b.	pro तोचितं :	leg. तोचितः .
VI	— 31, b.	— प्रयुक्ता	— नियुक्ता
—	— 67, a.	.	— सञ्चारिणी दीप०
—	— 83, b.	.	— धात्रीकराभ्यां करभोपमोरूः
VIII.	— 35, b.	— विनिकीर्णा	— परिकीर्णा
IX.	— 36, a.	— तंराननाः	— विलोचनाः
—	— 80, d.	.	— करोति
X	— 19, d.	— त्स्फु	— स्फ
—	— 48, a.	— मोक्षध्वे	— मोक्षध्वे
—	— 63, d.	— यञ्जन	— यजन
—	— ult.	— ८९	— ८७
XII	— 8, a.		— मङ्गलसौमे
—	— 28, c.	— भ्रान्तश्च	— आत्मानं
—	— 27, a.	— निमृ	— तिमृ
—	— 53, a.	— मृगरू	— मृगरू
—	— 59, a.	— ततोऽपि	— ततश्च
—	— 97, a.	— रामो	— चास्मे
XIII.	— 10, b	— नत्वं	— नत्वात्
—	— 22, d.	— उग्र	— उग्र .

Cap VIII dist 32, c	pro	परिरिप्समानः	leg	परिरब्धुकामः
— — 35, d	—	मुप्तं	—	मुप्तः
— — 53, d	—	—	—	सम्पन्नरागः
XIV — 25, d	—	मुखीवभूवुः	—	मुखान्यभूव नू
XV — 13, c	—	सम्पन्ना	—	सम्पन्नौ
— — 61, c d	—	—	—	अनन्यजानेस्तस्यासीत्सैव
XVI — 11, a	—	—	—	विशीर्णतत्पाट्टशतो निवेशः
— — 24, c	—	—	—	धान्या
— — 33, d	—	लघन	—	लघन
— — 34, d	—	स्त्रलो	—	स्त्रो
— — 53, d	—	न	—	स
— — 61, d	—	शैवाव	—	शैवाल
— — 65, d	—	कलापः	—	कलापा
— — 87, b	—	र्ण	—	र्णी
XVII — 55, d	—	पादयेत्	—	पादयत्
— — 78, a b	—	—	—	लौकपालानामूचुः साधर्म्ययोगत.
XVIII — 6, b	—	—	—	धर्मोत्तरः स प्रभवे
— — 12, d	—	गृहीतुं	—	गृहीतुं
— — 50, b	—	चूडाञ्चित	—	चूडो ञ्चित
— — 51, c	—	—	—	विधि सर्वा
XIX — 28, d	—	निभी	—	निभी
— — 30, d	—	—	—	यत्तलक्ष्म परिभोगमण्डन
— — 33, d	—	तं	—	ता
— — 45, d	—	मेखलाः	—	मेखलैः
— — 53, c	—	—	—	परिभाविनं

VER S I O L A T I N A.

RAGHU-VANSA.

CAPUT I

PROFECTIO IN VASISHTHÆ EREMUM

1 Vocis sensusque instar junctos, ad impetrandam vocum sensuumque intelligentiam, invoco mundi parentes, PARVATHI atque SIVAI

2 Ubi est stirps a sole oriunda? ubi ingenium meum angustum? oceanum, trajectu difficilem, stultitia actus rate sum trajecturus

3 Ineptus, poetæ gloriæ affectans, abeam in derisionem, hominis pusilli instar, avide manus tendentis ad fructum, quem non nisi procerus attingere potest

4 At vero introitus meus in hanc stirpem, ad quam vates priores carminibus suis januam paraverunt, est veluti fili introitus in gemmam, adamante perforatam

5 Ille ego inde a natalibus lustratorum, ad operis finem usque in labore perseverantium, ad oceanum usque terram moderantium, quin ad cælum curribus vectorum,

6 Rite ignem colentium, petentibus desiderata præbentium, poenas delictis congruas infligentium, prout tempus postulabat vigilantium,

7 Largiendi causa opes colligentium, veri probandi causa verbis disertis loquentium, gloriæ causa victoriam appetentium, prosapiæ causa cum uxoribus habitantium,

RAGHU-VANSA.

CAPUT I

PROFECTIO IN VASISHATHÆ EREMUM

1 Vocis sensuque instar junctos, ad impetrandam vocum sensuumque intelligentiam, invoco mundi parentes, PARVATHI atque SIVAM

2 Ubi est stirps a sole orrunda? ubi ingenium meum angustum? oceanum, tractu difficilem, stultitia actus rate sum tracturus

3 Ineptus, poetæ gloriæ affectans, abeam in derisionem, hominis pusilli instar, avide manus tendentis ad fructum, quem non nisi procerus attingere potest

4 At vero introitus meus in hanc stirpem, ad quam vates priores carminibus suis januam paraverunt, est veluti filii introitus in gemmam, adamante perforatam

5 Ille ego inde a natalibus lustratorum, ad operis finem usque in labore perseverantium, ad oceanum usque terram moderantium, quia ad cælum curribus vectorum,

6 Rite ignem colentium, petentibus desiderata præbentium, poenas delictis congruas infligentium, prout tempus postulabat vigilantium,

7 Largiendi causa opes colligentium, veri probandi causa verbis disertis loquentium, gloriæ causa victoriam appetentium, prosapiæ causa cum uxoribus habitantium,

8 In pueritia litteris incumbendum, in juventute sensuum desideris obtemperantium, in sēpectute anachoretarū vitam degentium, denique meditationis vi corpus relinquentium,

9 RAGHUIDARUM stirpem celebraturus sum, quamquam vocis meæ vis est exigua, at illorum virtutibus, quæ ad aures meas pervenerunt, ad hanc temeritatem compulsus

10 Hanc stirpem boni audire velint, virtutum viſiorumque arbitri nam igne probatur auri puritas sive impuritas

11 MANUS, VIVASVATIDES appellatus, honorandus inter sapientes regum primus fuit, sicut vox mystica OM prima est in versibus sacris

12 In pura ejus progenie natus est purior DILIPAS, regum luna, veluti luna nata in oceano lacteo

13 Præditus latopectore, taurinis humeris, *salæ* arboris instar procerus longisque lacertis, erat ille quasi *Kshatriyorum* virtus, induta corpore actionibus suis idoneo

14 Corpore suo, omnibus altiore, quod vigore omnibus antecellebat omnesque robore vincebat, stabat ille, *Meruis* instar terram exsuperans

15 Formæ ejus consimilis erat intelligentia intelligentiæ studia, studis similes erant conatus ejus, conatibusque similes eventus

16 Virtutibus suis regis, æque tremendis atque suavibus civibus suis insuperabilis erat simulque desideratus, sicut oceanus est bestis suis atque margaritis

17 Ejus cives, hujus aurigæ rotarum vestigis ingredientes ne lineam quidem deflectebant de via inde a MANUE calcata

18 Non nisi ævum salutis crussa ille tributum us imperabat nam milles eam redditurus, aquam attrahit sol

19 Exercitus non nisi comitatus loco in serviebat, dum vero res ad incepta peragenda mens in libris haud perturbata nervusque in arcu intensus

20 Quamquam deliberationes suas occultabat, atque indicia externa animique motus celabat, conatus ejus ab eventu erant colligendi, sicut vita prioris recordationes

21. Custodiebat semetipsum intrepidus, exercebat virtutem sine languore, comparabat opes sine aviditate, fruebatur voluptate, non ei deditus

22 In cognitione silentium, in potestate patientia, in munificentia ostentationis evitatio ita ejus virtutes, aliis virtutibus comitantibus, prolem genuisse videbantur.

23 Ei, haud a voluptatibus capto, scientias penitus edocto, atque virtute gaudenti, senectus erat sine infirmitate

24 Cives ad bonos mores dirigens, protegens atque alens, ille pater eorum erat, patres vero solummodo natalium causa

25 Sapienti illi, qui ad æquitatem sustinendam fontes puniebat, atque propaginis causa uxores ducebat, utile etiam atque dulce honesto continebantur

26 Mulgebat ille terram sacrificiorum causa, ut INDRAS cælum frugum causa, uterque alterna opum suarum permutatione geminum mundum sustentabant

27 Non certe alii reges hanc hujus servatoris famam adepti sunt, furtum, remotum a bonis alienis, solo nomine exstitisse

28 Vir eximius, etiam si inimicus, ab illo æstimatus erat, ut medicina ab ægroto, vir scelestus, etiam si cognatus, rejiciendus ei videbatur, sicut digitus, serpentis morsu saucius

29 Creaverat sane eum mundi auctor eodem virum nisu, quo elementa ceteras res produciunt, nam ut illa, sic DILIPÆ virtutes unicum fructum capiebant a commodo alieno

30 Ille gubernabat terram, alieno imperio immunem, unam veluti urbem, cujus moenia essent maris litora, oceanusque fossæ

31 Ejus uxor SUDAKSHINĀ, nomine concordiam significante, e stirpe *Magadhensi* oriunda, similis erat DAKSHINĀ, sacrificii uxori

32 Rex, etsi frequenti gynæceo gaudebat, hanc feminam prudentem atque LAKSHMĪM præcipuas suas uxores existimabat

33 Ex hac subimet ipsi simili, filium exoptans, tempus aliquod transigebat, desiderii expleri cupcantibus

34 Proles, caussa caerimonias sacras peracturus, grave imperii onus, de humeris suis sublatum, p̄mistris imposuit

35 Tum conjuges casti, mundi auctorem venerati, filii desiderio acti, profecti sunt ad VASISHTHÆ, magistri sui, eremum

36 Conscenderunt currum, dulce graviterque resonantem, proinde ut fulmen atque AIRÁVATAS eadem vehuntur nube autumnali

37 Ne eremus turbaretur, paucos tantum comites secum ducēbant, sed propter eximiam suam dignitatem quasi exercitū cincti erant

38 Adflabant eos auræ molli tactu, sūlarum resmæ odorem spirantes, florum pulverem spargentes, leviterque sylvarum series moventes

39 Audiebant illi animum oblectantes, *shadja n* referentes, duplices sonos pavonum, qui ad strepitum rotarum caput extollebant

40 In caprearum paribus, haud e longinquo viam relinquentibus, vultibus in currum defixis, mutuo oculorum suorum similitudinem cernebant

41. Alicubi facies exfulerunt ad dulces sonos gruum, quæ continua serie portæ arcum sine postibus referebant

42 Propter ventum secundum, qui voti exitum promisit, neque crines, nec vestes eorum sædabantur pulvere ab equis excitato

43 Lotorum in lacubus percipiebant odorem, undarum motu refrigeratum, ipsorumque halitui similem

44 In vicis, ab ipsis conditis, columna sacrificiali insignibus, a sacrificis post munera benedictiones accipiebant haud inanes

45 Butyro recenti accepto, pastores grandævos aggressos interrogabant de nominibus arborum agrestium, ad viam plantatarum

46 Ambo in candidis vestibus incedentes pulchritudine splendebrant, veluti Virginis Spica lunaque conjunctæ, nive libera

47 Rex pulchris oculis praditus, BUDHI similis, dum hæc atque illi uxori suæ monstrabat, ne animadvertit quidem, iter absolutum esse.

48 Ille, gloria ægre acquirenda illustris, vespere, equis lassatis, cum uxore suâ pervenit ad magni sapientis, duriter esse domantis, eremum,

49 Plenum anachoretis, qui lignum, *lusam* fructusque colligentes ex aliis sylvis advenerant, atque quibus ignis, quem colebant, vix intuentus obviam veniebat,

50 Refertum dorcadibus, oryzæ victui adsuetis, tugurii januam obstruentibus, ac si anachoretarum mulierum infantes fuissent

51 In hoc eremo anachoretarum filie arbores, quas irrigaverant, illico relinquebant, ut animum facerent avibus, aquam e sulcis libere adsuetis

52 Ibidem dorcades, humi recumbentes in tugurii area, ubi, diei aestu præterito, oryzæ sparsa erat, ruminationi vacabant

53 Eremita purificabat hospites, faciem eo convertentes, fumo, qui aura eVectus flammam exortam indicabat atque sacrificii odorem spargebat

54 Tum rex aurigam equos cohibere jussit, uxorem de curru descendere fecit, ipseque descendit

55 Servatori illi digno, præceptis sacris obtemperanti, ejusque uxori, anachoretæ, fide digni, subiectis sensibus, honorem tribuerunt

56 Cærimonia vespertinis finitis, rex vidit castigationum thesaurum, ab uxore ARUNDHATĪ, postquam ipsa consederat, assidere jussum, sicut AGNIS assidere jubetur a SIVHĀ,

57 Rex atque regina *Magadhensis* utriusque pedes amplexi sunt, atque VASISHTHAS magister ejusque uxor comiter eos allocuti sunt

58 Anachoreta regem, qui anachoretæ instar in regni eremo versabatur, postquam lassitudo, e currus quassatione orta, levata esset, de regni statu percontatus est

59 Tum rex dives, urbium hostilium expugnator, loquentium decus, coram illo *Atharvanis* gnaro sermonem disertum locutus est

60 “ Nonne prosperitas orta est in septem regni partibus, quoniam tu mihi contra omnia infortunia, sive a diis sive ab hominibus imminetia, defensor existis?”

61 “ Tuis, consilium dantis, incantamentis, vel e longinquo hostes cohortentibus, sagittæ meæ, non nisi metam spectatam ferientes, supervacaneæ redduntur

62 " Butyrum sacrū, n te, sacrifice, ritē in ignem conjectum, pluvia
" fit, irrigans fruges ariditate exsiccatas

63 " Quod cives mei ævi humani spatium transigunt, nullo metu, nul-
" laque calamitate vexati, hujus rei causa est sanctitas tua divina

64 " Ita cum tu, magister meus a BRAHMANE oriundus, memor sis mei,
" nullis infortunis afflicti, quomodo fieri possit, ut felicitates meæ non
" continua serie sese excipiant?

65 " Attamen haud diligit me terra cum insulis, quamvis gemmas pro
" creans, quoniam ex hac tua filia nondum prolem accepi, ipsi similem

66 " Stirpis meæ majores, post me libi cessationem prævidentes, continuo
" cibo fruendi cupidi, non ad satietatem edunt de libatione

67 " Avorum meorum manes, aquam a me libatam me mortuo ægre com-
" parandam fore putantes, bibunt suspirus tepefactam

68 " Ille ego, animo sacrificiis lustrato, sed prole privatus oculos clau-
" dens, fulgens sum atque non fulgens, *Lokaloka* montis instar

69 " In altero mundo voluptatem præbet meritum e castigationibus
" atque munificentia ortum progenies vero, e pura stirpe nata, hic atque
" illic felicitatem suppeditat

70 " Hac orbatum videns me, vitæ meæ moderator, quomodo non mœrore
" affligeris, ac si sterilem videres eremi arborem a te ipso amanter rigatam?

71 " Hocce debitorum meorum ultimum, scito, venerande, intolerabili
" dolore me excruciat, veluti funis durus elephantum a lavando prohibitum

72 " Hoc debito ut exsolvar, ita tu curare debes : nam in re difficili felix
" *IKSHVAKU* DARUM successus ex te pendet "

73 Ita jussus a rege sapiens, oculis meditatione immotis, per temporis
momentum stetit lacus instar in quo pisces dormiunt

74 Ille, puro animo, per meditationem profundam vidit causam, quæ
regis progeniem retardaret, atque tum sic eum allocutus est

75 " Olim, cum *INDRAM* invisisses atque in terram redires, *SURABHIS*,
" in via tua in umbram arboris celestis confugerat

76 " Tu vero uxoris memor, quæ menstruam ablutionem peregerat,
 " timensque ne officium tuum negligeres, vaccam honore dignam salutare
 " oblitus es .

77 " ' Quia me contemnis, ideo tibi, antequam prolem meam honoraveris,
 " progenies non continget' : Ita illa tibi imprecata est .

78 " Imprecatio illa neque a te audita est, neque ab auriga tuo, propter
 " *Gangæ* cœlestis strepitum, in cujus flumine ludebant plagarum elephanti,
 " vinculis soluti .

79 " Illius contemptu desiderium tuum prohibitum est nam neglectio
 " honoris erga eos, qui honore digni sunt, præcludit felicitatem

80 " Illa vero, ut PRACHETASI butyram suppeditet ad diuturna sacra
 " peragenda, commoratur nunc in inferno, cujus janua serpentibus reli-
 " gata est .

81 " Quare tu, purus, hancce SURABHIS filiam in ejus locum substituens,
 " eam venerare cum uxore tua nam si propitia, omnimulga est ' .

82 Ita loquente sacrificio, advenit a sylva NANDINIS, vacca hujus sper-
 " nenda, cujus ope sacra illa peragere solebat

83 Surculi instar teneri atque fusca, curvantur crinium alborum notam in
 " fronte gestavit, cœlo vespertino similis, in quo recens luna splendet

84 Uberibus prædita, fontis instar plenis, solum rigavit lacte tepido, vel
 " aquam sacram puritate sua superante, atque quoties illa vitulum intuebatur
 " proficiente

85 Pulvere, qui illius ungulis excitatus regis corpus tetigit, tribuit ei
 " puritatem, qualis oritur ex ablutionibus in aquis sacratis

86 VASISHTHAS, omnium gnarus, castigationum dives, conspiciens illam,
 " venustis oculis præditam, iterum allocutus est regem haud inania cupi-
 " entem, inducturus eum ad cærimoniam sacram peragenda

87 " Persuasum habeas, rex, felicitatem tuam non remotam esse nam
 " fausta hæc vacca advenit, nomine ejus vix prolato .

88 " Victu sylvestri dicens, veluti scientiam studio, ita hanc vaccam
 " perpetuo eam sequendo tibi conciliare debes

89 “ Illa progrediente, progredere, consistente, immotus remane, illa
 “ recubante, conside, atque quando aquam bibent, tu quoque bibe

90 “ Atque uxor tua venerabunda, casta, vaccam honoratam mane usque
 “ ad sylvam sacram prosequatur, vesperique illi obviam eat

91 “ Ita illam venerari stude, donec favorem ejus impetraveris. Nullum
 “ tibi sit impedimentum! Tanquam pater inter omnes qui filius gaudet pri-
 “ mum teneas locum!”

92 “ Ita esto!” His verbis rex, una cum uxore, pietatis plenus, loci tem-
 porisque gnarus, discipulus, corpore inclinato, praeceptoris jussum accepit

93 Deinde, prima noctis parte VASISHTHAS, creatoris filius, veridicus,
 sapiens, ad lectum dimisit regem, cujus felicitas orta erat

94 Sapiens, quaequam per castigationes sibi inflictas amplam habuit
 potestatem, tamen caerimoniam sacram respiciens, praecepta noscens, prae-
 cepit ei vitam sylvestrem

95 Rex cum uxore sua casta, ingressus in casam frondeam, a magistro
 indicatam, recubans in *Jusæ* strato, transegit noctem, cujus finem sapientis
 discipuli studius sacris impenderunt

CAPUT II

BENEFICIUM A RANDIŪ DATUM

1. At prima luce civium moderator, gloria abundans, sapientis vaccam, et regina odoribus sertisque ornatam, vitulo ejus lactato atque religato, dimisit in sylvam

2. Regis uxor legitima, prima numerandi inter mulieres castas, vaccae viam, cujus pulvis ungularum vestigis sacratus erat, sequebatur, sicut legum codex sequitur, *Vedarum* sententiam

3. Rex misericors, gloria decorus, postquam reverti jusserat uxorem amatam, custodivit SURABHIS filiam, ac si fuisset terra sub vaccae specie, quattuor oceanis in ubera transformatis

4. Deinde ille, qui voti solvendi causa vaccae vestigia sequebatur, reliquos etiam comites dimisit, neque quisquam alius corporis tutelam ei praebebat nam MANUJUS soboles sua ipsius virtute defenditur

5. Sapidos graminum manipulos ei offerens, fricans eam, asilos arcens, et viam quam ipsa elegerat non impediens ita orbis terrarum rex vaccae favorem sibi conciliare studebat

6. Subsistens quando illa subsisteret, surgens illa procedente, illa considente ipse considerare statuens, aquam petens illa bibente ita terrae dominus umbræ instar illam sequebatur

7. Gestans ille dignitatem regiam, depositis etiam insignibus e singulari illius splendore colligendum, comparandus erat elephanto, qui intus furorem fovet, etsi non apparent liquoris lineae

8. Crines plantarum repentium cirris religatus, cum arcu tenso, erravit per sylvam, ac si, magistri sui vaccam sacram custodite simulans, immites sylvae feras domare voluisset

9. Ei, qui comites dimiserat, VARUNAQUE similis erat, arbores ab utroque latere per voces avium lætitia exsultantium blanditias quasi acclamabant

10. Teneræ plantæ repentes, vento quassatæ, honorandum illum, igni similem, prope transeuntem, floribus suis tegebant, ac si virgines urbis farre solemnem eum conspersissent.

11. Cervæ, intuentes corpus regis, cujus indoles benigna, etiamsi arcum gerebat, indicata iis erat cordibus suis impavidis, fructum perceperunt oculorum suorum late apertorum.

12. Arundinibus, qui fistulis in vento inflatis tibiæ modulos reserebant, laudem suam audivit in sylvæ umbraculis acuta voce decantatam a diis sylvestribus.

13. Eum, umbella destitutum ardoreque fatigatum, præceptis sacris purgatum, afflabat ventus, guttis aquarum de montibus delabentium mixtus, atque arboribus leniter commotis florum odorem spirans.

14. Vel sine pluvîa sylvarum incendia cessabant, eximium erat fructuum florumque incrementum, nulla fortior bellua infirmiores necabat, hoc servatore ingrediente in sylvam.

15. Solis lux atque sapientis vacca, surculi instar fulvæ, postquam spatia inter plagas ambulatione suâ lustraverant, sub finem diei ad habitationes suas progrediebantur.

21 SUDAKSHINA, dextrorsum salutans illam, lacte abundantem, manu tenens pateram, granis adustus repletam, inclinato corpore venerata est latam ejus frontem, quasi januam ad voti sui impetrationem.

22. " Quamquam vitulum appetens, immota venerationem accepit " Hoc animadvertentes ambo lætabantur : nam favoris signa, a talibus erga venerabundos exhibita, certum fructum promittunt.

23 DILIPAS, qui brachis suis hostes exstinxerat, magistri ejusque uxoris pedes amplexus, cærimonia vespertina peracta, mulctoque finito, iterum vaccam recubantem adoravit

24. Cibo atque lucernis juxta eam collocatis, postquam illa recubuerat, servator cum uxore sua consedit, deinceps postquam illa obdormuerat, quieti se dedit, atque mane surrexit, postquam illa a somno surrexerat

25 Ita illi, gloria excellenti, prolis causa cum uxore sua votum exsolventi, miseros salvare adsueto, ter septem dies transierunt.

26 Die sequente magistri ejus vacca sacra, comitis sui animam explorare cupiens, ingressa est PĀNĀRTIS parentis speluncam, Gangæ cataractæ vicinam, herbis tectam.

27 " Ne cogitare quidem de illa subigenda possunt belluæ " Hac fiducia rex oculos in pulchrum montem defixit, cum leo, invisus prosiliens, violenter illam raptaret

28 Vaccæ mugitus, longe resonans e caverna, habenis quasi retraxit misericordis regis oculos, in montium principem defixos

29 Conspexit ille, arcu instructus, leonem jubatum vaccæ fulvæ insistentem, veluti rodhrav arborem floridam in metallifera montis planitie

30 Tum rex, leonino impetu præditus, servator, qui hostes vi deleverat, ita circumventus, sagittam pharetra deprompturus erat, ad necandum leonem, nece dignum

31. At dextera bellatoris, digitus defixis in sagittæ calamo, atque ungularum splendore ardere pennas illustrantibus, immota hæsit, atque quasi in tabula picta apparuit

32 Rex, cujus ira brachio cohibito augebatur, ardore suo, leonem malefi-

cum, vel proxime adstantem, non attingente, intus flagrabat, serpentis instar, cuius vis incantamentis herbisque coercita est.

33. Leo, vaccam captam tenens, regum leonem, MANUUS stirpis quasi vexillum, hominum venerandorum amicum, voce humana allocutus est, obstupefaciens eum, qui jam eo, quod ipsi acciderat, stupefactus erat

34 " Desine contendere, terræ domine, sagitta tua, etiamsi emissa, in me vana foret procellæ vis, quamvis arbores evellere valens, montem superare nequit.

35 " Scito me esse KUMBHODARAM, NIKUMBHÆ similem, dei octiformis servum, cujus dorsum sacratum est a deo, qui bovem Kailâse instar fulgurum ascensurus benigne pedibus ei insistit.

36. " Vides in conspectu devadatum arborem, ea filia instar adoptata est a SIVA, bovem in vexillo gestante, gustavitque saporém lactis manantis e SKANDÆ matris mammis, vasa aurea referentibus.

37. " Hujus arboris cortex olim ab elephanto frontem fricante læsa erat, atque montis filia eam miserabatur, æque ac exercitus divini ducem, Asurorum telis saucium

“rum domine, ridiculus fortasse videbitur. tu vero intimam quamlibet animantium nostri indolem, ideoque loquar

44 “Venerandus mihi est rerum stabilium mobiliumque creationis, perennitatis atque destructionis auctor, attamen hic etiam magistri mei thesaurus, in conspectu meo occumbens, haud est neglegendus

45 “Tu, quæso, victus tui necessitati meo corpore satisfacere velis, dimittasque istam magni sapientis vaccam, quam vitulus, die vergente, cum desiderio exspectat”

46 Tum vero SIVÆ comes, dentium splendore cavernæ tenebras dividens, subridens regem iterum allocutus est

47 “Mundi dominatum, in quo præter tuam non alia est umbella regia, recentem ætatem, pulchrumque hoc tuum corpus, tam multa pro re exigua desere re cupiens, mentis impos mihi videris

48 “Si misericordia erga animalia tibi est, hæc una vacca morte tua servabitur, vivens contra, rex, cives tuos patris instar continuo ab infertunus defendere poteris

49 “Sin vero times magistrum tuum, igni similem, qui, hanc solam possidens vaccam, de peccato tuo indignatus foret, ejus ira a te sedari poterit, largiendo ei decies milles mille vaccas distentis uberibus præditas

50 “Quare serva hoc tuum corpus robustum, quod continua felicitate fruetur. amplum enim regnum INDRE habitationi comparant, solo terræ contactu ab illa diversum

51 Ita locutus cum leo taceret, sonitu e caverna percusso, mons etiam, quasi præ amore, terræ domino alta voce eandem-resonavit sententiam

52 Ministri divini sermone audito, rex, majore etiam misericordia motus, quia vacca a leone subacta turbatis oculis eum intuebatur, respondit

53 “Servat a nece! ita insigne Kshatri nomen inter homines notum est. Qui huic contrarie agit, quid ei cum regno? quidve cum vita op probrio aspersa?

54 “Quomodo magnus sapiens reconciliari poterit aliarum vaccarum donatione? scito hunc SURADHI non esse inferiorem, atque non nisi SIVÆ potentia tui eam superasti

55 " Hanc corpore *ī*leo oblato ex unguibus tuis redimere æquum est,
 " ita neque tu fraudaberis jentaculo, neque anachoreta sacrificiorum sub-
 " sidio privatus erit "

56 " Tu quoque, alieno arbitrio subjectus, hoc scis, (magna enim est
 " cura tua pro hac *devadārue* arbore) haud quemquam illæsum accedere
 " posse ad dominum, perditō eo, quod curæ suæ commissum fuit "

57 " Si vero ego non necandus tibi videār, in gloriam meā etiam
 " misericors esto! Mei similes haud vane solliciti sunt de libis istis, quæ,
 " ex elementis facta, certæ morti obnoxia sunt "

58 " Amicitiam incipere dicunt a colloquio, contigit hoc nobis obviam
 " factis in sylva: quare tu, *Sivæ* minister, meam, socii tui, benevolentiam
 " haud repudiare debes "

59 " Esto! Itā locuto leoni *Dilspas*, brachii impedimento cessante,
 armis depositis, corpus suum obtulit, quasi carnis libum

60 Eodem temporis momento super civium moderatorem, qui vultu
 averso dirum leonis impetum expectabat, decidit florum imber, e manibus
Vidyādharum demissus.

61 " Surge mi fili!" Hanc vocem, nectari similem, audiens prolatam,
 surgensque, vidit rex ante se vaccam lactiferam; genitricem quasi suam,
 non vero leonem

62 Attonitum illum allocuta est vacca " Bone, spectro creato a me
 " tentatus es, propter sapientis excellentiam ne *Yamas* quidem mecum
 " pugnare valeret, ne dicam feræ "

63. " Delectatus sum, mi fili, veneratione tua erga magistrum, atque
 " misericordia tua in me beneficium elige! Scito me non lūc solum
 " præbere, sed, dum alicui faveam, omnimulgam esse "

64 Exinde rex, munificus in egenos, qui manibus suis herois nomen
 sibi comparaverat, manibus junctis filium petuit e *Sudakshina*, stirpis pro
 pagatorem atque perenni gloria præditum

65 " Esto! Itā vacca regi, sobolis cupido, desiderium suum pollicita,
 sic ei imperavit. " Bibe, mi fili, lac meum multum in vās foliaceum. "

66 " Quod in vitulo tuo atque e marimonis sacris relictum erit, mater,

“ eo lacte, sapientis venia impetrata, frui cupio, ac si esset sexta pars terræ
“ custoditæ ”

67. Ita compellata a rege, VASISHTHÆ vacca magis etiam delectata erat, atque illo sequente ex *Himavantis* caverna sine lassitudine rediit ad eremum

68 Regum princeps ille, cujus facies lunæ serenæ similis erat, vaccæ gratiam, magistro suo indicatam, uxori, quæ jam e lætitiæ signis eam conjecebat, iterum quasi narravit

69 Tum ille, irreprehenso animo præditus, bonorumque hominum amicus, a VASISHTHÆ jussus, NANDINIS lac, quod a vitulo atque post sacrificium peractum relictum erat, bibit magna cum siti, ac si fuisset candida ipsius gloria, corpore induta

70 Postero mane, voto ita exsoluto, VASISHTHÆ; prosperum iter us precatus, conjuges ablegavit ad urbem suam regiam

71 Rex, postquam salutaverat sacrificium, ignem atque ARUNDHARRI post illius maritum, vaccamque cum vitulo, profectus est, dignitate per felicitatem amplificata

72 Patiens ille cum uxore legitima viam faciebat curru, sonitu suo auribus blandiente, non interrupto, jucundo, suo quasi desiderio expleto

73 Civēs biberunt eum, eujum corpus emaciatum erat per votum pro filio obtinendo exsolutum, et qui absentia sua desiderium eorum excitaverat, oculis satietatem haud adipiscentibus, recens ortam veluti lunam, herbarum dominam

74 Ille, INDRÆ felicitate fruens, urbem, vexillis erectis ornatam, ingressus, salutantibus civibus, terræ onus reposuit in brachium suum, serpentium principis instar robustum

75 Atque tum, veluti cælum recepit splendorem, ex ATRIS oculo ortum, veluti flumen coeleste SIVÆ semen, ab igne evomitum, ita regina, ad familiam regis propagandam, concepit foetum, gravibus indicis regis præditum

CAPUT III

RAGHUS AD IMPERIUM CONSECRATUS

1 DIINDE SUDAKSHINA fœtum gēstavit, per quem mariti desiderium ad finem pervenit, qui amicorum oculis quasi lunæ ortus, atque caussa principalis erat propagationis stirpis IKSHVÁKUIDARUM

2 Propter corporis maciem non omnia ornamenta gestans, facie *rodhrā* arboris instar pallida, apparuit illa veluti nox, mane appropinquante, pallido lunæ splendore, quando stellæ numerari possunt.

3 Terræ dominus faciem ejus, terra odorifera fragrantem, clam osculans, haud satiabatur, sicut elephantus, qui sub ætatis finem in sylvā ampla paludem lambit, nubium guttis irrigatam

4. " Ut INDRAŚ cœlum, sic illius filius, cujus currus in plagarum finibus requiescet, terram dominabitur ' Ideo illa, pōsthabitis ceteris gustibus, primo ad appetentiam, hujusmodi spei respondentem, applicuit animum

5 " Præ pudore non ullum optatum indicat mihi femina *Magadhensis*, " quānam res desiderat ?" Ita *Kosala* septentrionalis rex officiosus quavis hora interrogabat uxoris carissimæ amicas

6 Quodcunque desiderabat illa, cum graviditatis dolores subisset, id sibi oblatum videbat. non enim ullum illius desiderium, vel in tergemino cœlo, regi, arcu intenso prädito, non impetrandum erat

7. Ordine graviditatis dolores transgressa illi membris crescentibus splendebat, sicut planta pulchris surculis instructa, postquam vetera folia deciderunt.

8 Diebus pratereuntibus, mamma ipsius sororantes nigrescentibus papillis superabant pulchritudinem duorum loti florum pulchrorum, apibus obsessorum

9 Rex uxorem suam grāvidam intuebatur, sicut terram, divitiis repletam, sicut *samim* arborem, in qua ignis latet, sicut *Sarasatim* fluvium, cujus aqua sub terra fluit . . .

10 Peregit ille sapiens justo ordine caerimoniam post conceptionem et reliquas, cum magnificentia quæ congrua erat tum amoris ejus erga uxorem, tum animi altitudini, atque divitiis quas e regionibus extremis accumulaverat

11. Quotiescunque rex domum revertereſur, lætus conspexit uxorem, ob uteri, a summorum deorum particulis inhabitati onus cum difficultate e sella surgentem, manus ægre jungentem, oculisque vacillantem

12. Fœtus sustentatione curata a medicis, infantium curæ peritis atque benevolis, maritus lætus tempore justo conspexit uxorem amatam, jam partum edituram, sicut cœlum nubibus obducum, fruges gignere paratum

13 Tum regina *SACHĪ* similis, suo tempore filium peperit, cujus bona fortuna portendebatur quinque planetis in alto cœlo micantibus, neque solem versus euntibus,—sicut potestas regia, quæ triplicem habet originem, prosperitatem gignit æternam

14 Plagæ cœlestes gaudebant, venti jucundi spirabant, ignis, cum flamma dextrorsum flexa, sponte sacrificium cepit, omnia illo momento felicitatem portendebant . . . nam talium hominum ortus universo mundo salutis est

15 Infantis nobilis splendore innato, circum gynæcei lectum diffuso, subito lucernæ nocturnæ, lumine private, quasi pictæ apparebant

16 Gynæcei famulæ, quæ verbis nectareis nuntium de filio nato attulit, rex tres solum res recusandas esse duxit, umbellam, lunæ instar splendentem, atque duo flabella

17 Bipit rex pulchram filii faciem oculis, loti à vento securæ instar im motis, neque magna ejus lætitia sibi met ipsi imperare potuit, veluti maris aquarum moles, luna conspecta

18 Omnibus caerimonis natalitius peractis ꝑ familiæ sacerdote, qui a sylvæ sacra advenerat, *DILĪPÆ* filius magis etiam splendebat, sicut gemma, ꝑ fodina effossa, magis splendet postquam polita est . . .

19 Jucundè sonans instrumentorum solemnum clangor, cum lætis pulchrarum virginum saltationibus non solum in ædibus reginæ *Magadhensis* mariti, sed in ipsa cœlicolarum habitatione resonabat

20. Defensor ille neminem vinctum tenebat, quē prae lætitia ob filium natum liberare potuisset; ipse solummodo liberatus est eo vinculo, quod debitum erga Manēs appellatur.

21. "Ad finem *Vedarum* usque ibit filius meus, atque in prælio usque ad finem hostium!" Ita cogitans rex, significationum gnarus, filium suum RAGHUEM appellavit, radicis *cundi* significationem respiciens.

22. Cepit ille in diem pulchrorum membrorum incrementum, cura patris, omni felicitate præditi; sicut recens luna, solis radiis in ejus orbe progredientibus.

23. Sicut UMA atque SIVAS e KÂRTIKEYA, sicut SACHIS atque INDRAŚ e JAYANTA, sic rex atque uxor ejus *Magadhensis* ex hoc filio gaudium ceperunt, similes e simili.

24. Ut *rathāgarum* avium, sic eorum amor mutuus, animos conjungens, quamquam ab unico eorum filio divisus, tamen mutuo augebatur.

25. Puer, cum vocem a nutrice primo dictam pronuntiaret, ejusdemque manibus sustentatus incederet, atque salutare edoctus corpus inclinaret, patris gaudium auxit.

26. Rex, gremio excipiens eum, qui voluptate, e corporis contactu orta, nectare quasi cutem conspersit, oculos in angulis comprimens, tandem aliquando filium tangendi dulcedinem expertus est.

27. Putavitque ille, fines haud transgrediens, hoc filio nobili stirpem suam stabilitam, sicut BRAHMAN, hominum dominus, creationem suam per VISHNUEM, utpote eam suimet ipsius partem, quae in prima qualitate versatur.

28. Simulac ille tonsuram subierat, una cum ministrorum filiis amicis, qui jam comam prolixam alebant, per aptam elementorum cognitionem, veluti per fluvii os, exiit in mare verborum.

29. Tum illum, sacro filo rite cinctum, patri carum, praeceptores docti instruxerunt; neque opera eorum in hoc puero inanis fuit: nam quævis cura, in rem idoneam collata, prospere cedit.

30. Nobili intellectu præditus, omnium intellectus virtutum opo deinceps trajecit quatuor scientias, quatuor oceanis similes; veluti sol, plagarum dominus, plagas transeurit equis, ventum velocitate superantibus.

31 Sacra capreae pelle indutus, patris arcu iacantato instruebatur, neque solum in orbe terrarum pater ejus unicus erat rex, sed ille etiam unicus arcipotens

32 Ut vitulus, taun aetatem attingens, ut elephantum pullus, ad elephantum adulti statum accedens, sic RAGHUS, ordine e pueritia adolescentiam ingressus, aiebat corpus firmitate sua pulchrum.

33 Deinde, statim post sollemnem crinium tonsuram, patre ejus matrimonii caerimoniam peregit, atque principum filiae, illum maritum optimum adeptae, splendebant sicut DAKSHAE filiae, tenebrarum fugatori nupte

34 Juvenis RAGHUS, brachiis longis, robustus, pectore janue simili, et lata cervice praeditus, corporis praestantia patrem superabat, sed modestia sua illo inferior videbatur

35 Atque tam rex, qui gravissimum imperii onus, per longum tempus ab ipso gestatura, sublevare voluit, filiumque et indole et institutione modestum vidit, juvenem imperii socium nominavit

36 Felicitatis dea, virtutum amans, priorem suam in rege sedem relinquens, partim in eum, quasi in domicilium regis juvenis nomine notatum, ingressa est, velut a loto adulta in lotum nuper ortam

37 Ut ignis vento, auriga suo, ut sol nubium discessu, elephantusque temporum fissione, sic rex filio suo insuperabilis evasit

38 Hoc arcitenente, una cum ordinis regu juvenibus, equis sacris custodiendis praefecto, rex, INDRAE similis, centum sacrificia, uno deficiente, peregit sine impedimento

39 Tum vero INDRAE, corpore occultato, coram custodibus illis arcitenentibus, abripuit equum, sacrificii caussa a sacrificio solute emissum

40 Juvenum caterva, extemplo praee animi dejectione inops consilii, attonita stetit, cum NARMANIS, VASISHTHAEE vacca, cujus praestantiam audiverant, sponte accedens conspiceretur

41 DILIP et filius, honoratus a bonis, postquam oculos suos puro liquore, et membris illius manante, inunxerat, res sensibus occultas etiam videndi copiam accepit

42 Viditque ille, ab hominum deo oriundus, orientem versus deum mon-

tium latera abscindere solitum, qui equum, habēnis ad currum alligatum, abduxit, auriga iterum iterumque festinationem ejus coercente.

43. Quem cum e centum ejus oculis, haud nictantibus, atque ex equis viridibus *INDRAM* esse cognovisset, *RAGHUS* eum allocutus est, quasi reverti cogens eum voce sua sonante, cœlum feriente :

44. " Tu, deorum princeps, ab hominibus gnaris primus semper appellaris eorum, qui sacrificiorum portionibus fruuntur : cur igitur tu patris mei, continuis sacrificiis intenti, cœrimoniam sacram irritam facere moliris ?

45. " Nonne a te, mundi tergemini domino, oculis cœlestibus prædito, sacrificiorum inimici semper cohibendi sunt ? Quodsi tu ipse pie agentium opera conturbas, lex sacra subversa est.

46. " Quare, *INDRA*, huncce equum, præcipuam magni sacrificii partem, dimittere velis : nam viri eximii, qui aliis viam puram indicant, ipsi semitam turpem haud ingrediuntur."

47. Cœlicolarum princeps, cum sermonem audacem, a *RAGHUE* prolatum, audisset, attonitus currum retro flexit, atque responsum edere aggressus est :

48. " Quæ dixisti, juvenis regie, ea ita sunt : attamen iis, qui gloria gaudent, hæc defendenda est ab inimico. Jam vero pater tuus, totam meam gloriam, mundos collustrantem, sacrificio superare molitur.

49. " Sicut enim solus *VISHNUS* tanquam spiritus summus celebratur, atque *SIVAS* trioculus solus magnus dominus appellatur, neque alius quisquam ; ita me solum centum sacrificiorum perfectorem nominant vates, neque in quemquam alium cadunt hæc nostræ appellationes.

50. " Quare hicce patris tui equus abreptus est a me, *KAPILAM* imitante. Mitte laborem, neque pedem pone in *SAGARÆ* filiorum vestigio !"

51. Tum equi custos impavidus, subridens, *INDRAM* rursus allocutus est : " Arripe telum, si hæc tibi stat sententia ; non enim, nisi *RAGHUE* devicto, inceptum tuum peregeris !"

52. Ita locutus, *INDRAM* suspiciens, arcumque sagitta instructurus, adstitit, corporis pulchritudine, hoc statu imprimis conspicua, ipsius *SIVÆ* remulus.

53 RAGHUS sagitta aurea in corde vulneratus montium percussor, ira incensus, sagittam haud vanam adaptavit arcui suo, qui per temporis momentum tanquam nubium recentium catervæ signum apparuit

54 Hæc sagitta, penetrans in DILIPÆ filii latum pectus, horrendorum Asurorum sanguini adsueta, avidè quasi bibit sanguinem humanum, antea non gustatum

55 JUVENIS quoque KARTIKEYAM viribus æquans, in INDRAE brachium, cujus digiti elephantum divinum feriendo occalluerant, atque in quo pigmentorum, SACHIS frontem ornantium, vestigium relictum erat, sagittam defodit, nomine suo notatam

56 Alteraque sagitta, pavonum pennis instructa, magnum INDRAE vexillum fulmineum discidit, vehementerque irritatus est ille, ac si immortalium felicitatis deæ comam violenter revulsisset

57 Inter ambos illos, victoriæ cupidos, prælium versabatur confusum, sagittis sursum deorsumque volitantibus, serpentum alatorum instar horrendis adspectu, adstantibus diis atque militibus

58 Perpetuo dimissarum sagittarum imbribus INDRAE illum, intolerando robore inhabitatum, occidere non potuit, sicut nubes fulmen, quod ex ipsa provenit, aqua sua extinguere non valet

59 Tum RAGHUS sagitta, acie lunata instructa, dissecuit INDRAE arcus nervum, qui in ejus brachio, flavo *santal*i ligno tincto, oceani agitati instar alte insonuit

60 Ille, aucto furore, ad necem hostis sui prævalentis, arcu abjecto arripuit telum, tremulo splendoris orbe cinctum, quo montium alas discindere solet

61 Qdò RAGHUS vehementer in pectore percussus, humi concidit, una cum militum lacrymis sed post temporis momentum, dolore abjecto, exsurrexit, una cum lætis militum clamoribus

62 Cum nihilominus ille diu perseverasset in certamine, quod telorum usu acerrimum erat, VIRITÆ occisor eximio ejus robore gavisus est virtutes enim ubique pedem ponunt

63 " Telum meum, quod ob duritiem suam ne a montibus quidem repel-
litur, a nemine præter te perferri potuit scito me contentum esse, atque

“ præter equum quodvis donum tibi expetere!” Ita *INDRAS* eum allocutus est

64 Tum regis filius, reponens sagittam, e pharetra nondum prorsus expromptam, inaurati calami radius digitos ejus collustrantem, dulci sermone deorum dominum allocutus est

65 “ Si equum haud dimittendum putas, domine, pater meus, continuus sacrificis intentus, quoniam sacrum rite peractum est, integræ cærimonie fructus particeps fiat

66 “ Atque ita tu curare velis, deorum domine, ut hominum moderator, ad quem, utpote *SIVÆ* trioculi partem, quando concionem ingressus est, nemo facile aditum obtinuerit, hujus eventus per nuntium tuum certior fiat ”

67 *INDRAS* se facturum promisit quod *RAGHUS* optaverat, abutque sicut advenerat *SUDAKSHINÆ*que filius etiam, haud valde animo exsultans, rediit ad curiam regiam

68 Salutavit eum civium dominus, jam antea per *INDRÆ* nuntium certior factus, manibus, præ gaudio tremulis, permulcens corpus ejus, fulminis ictibus notatum

69 Ita terræ dominus, celebrandum imperium tenens, sub vitæ finem in cælum ascendere cupiens, nonaginta novem sacrificis magnis peractis, continuam quasi scalam struxit

70 Deinde vero, mente a sensibus revocata, postquam summum imperium cum umbella alba filio juveni rite tradidisset, una cum uxore sua regia se recepit inter opacas anachoretarum sylvæ arbores hoc enim, juventute transacta, *IKSHVAKU*idarum familie votum est

CAPUT IV.

RAGHUS PLAGAS EXPUGNAT

1 RAGHUS, regnum a patre adeptus, valde splendebat, sicut ignis, sub diei finem splendorem a sole depositum recipiens

2 Quem cum reges, post DILIPAM, in regno stabilitum esse comperissent, ignis in cordibus eorum, qui antea fumo involutus fuerat, flammis quasi erupit

3 Cives, prole gaudentes, illum nuper ad dignitatem regiam evectum videntes oculis erectis, gaudebant ac si INDRAE vexillum sublatum conspicerent

4 Paternum regis solum, totumque inimicorum regnum, utrumque simul ab illo, elephantum instar incedente, occupatum est

5 LALESHVIS, quamquam ipsa invisibilis, illum, qui ad imperium consecratus fuit, texit umbella, ex loti foliis facta, quæ sub pulchritudinis ejus splendore latuit

6 SARASVATIS, sub panegyristarum forma nonnunquam appropinquans, laudandum illum laudibus idoneis extulit

7 Tellus, quamquam inde a MANEE reges honorandi gaudium ex ea per ceperant, tamen sub RAGHUE fuit, ac si nemini antea nupta fuisset

8 Ille enim, quia justè castigabat, cujusvis hominis animum cepit, veluti Auster, neque nimis frigidus, neque nimis fervidus

9 Quia virtutibus superior erat, ab illo patris desiderium in civibus diminuebatur, sicut *sahakaræ* fructibus diminuitur florum desiderium

10 Viri morum periti in hoc novo rege honestum atque turpe illustrabant, prius quidem argumentum in eo erat, non vero alterum

11 Quinque elementorum etiam qualitates præstantia augebantur, sub novo illo terræ domino omnia nova quasi erant

12 Sicut luna oblectando, sicut sol ardendo, sic ille rex cives conciliando nominis sui significationem comprobavit

13 Quamquam oblongi ejus oculi usque ad aures porrigebantur, præcipua tamen videndi facultate præditus erat per libros, qui vel minimas res gerendas indicant

14 Tum venit ad eum, qui imperio accepto confirmato firmus stetit, alteræ dignitati regis similis autumnus, lotis ornatus

15 Intolerandus RAGHUIS solisque æstus, cujus via relicta erat in nubibus pluvia effusa levibus, eodem tempore plagas permeavit

16 INDRAS reposuit arcum pluvium, RAGHUS arcum victorem arripuit uterque enim, ad hominum res peragendas, vicissim arcus subs intenderunt

17 Anni tempestas, lotum pro umbella sumens, atque florentia gramina pro fiabellis, illum æmulabatur, non vero ejus pulchritudinem attingit

18 Eo tempore omnium hominum, oculis præditorum, amor æque fervidus erat in illum, cujus vultus benevolentia nitebat, atque in lunam, clare fulgentem

19 Glorie illius evolutiones dispersæ quasi erant per anserum catervas, per stellas, atque per lacus lotis abundantes

20 Mulieres, fruges custodientes, considentes in sacchariferæ arundinis umbra, caneant servatoris illius laudem, e virtutibus ejus ortam, cujus enarrationem inde ab ejus pueritia incipiebant

21 Serenum evasit mare post ortum AGASTIÆ fortissimi, e testa nati post RAGHUIS ortum, cladem timens, contremuit hostium animus

22 Tauri gibberi, furore acti, fluviorum ripas suffodientes, imitabantur robur ejus lepide ludens

23 Ejus elephantis, odorantes saptaparnarum flores, elephantorum liquoris odorem spargentes, quasi invidia moti septemplex liquorem exsudabant

24 Autumnus, fluvios pervios faciens, virumque lutum visicans, ad expeditionem eum incitavit, antequam vires ejus paratæ essent.

25 In sacrificio, apud æquorum lustrationem instituto, ignis rite accensus flamma sua dextrorsum flexa, quasi manu porrecta obtulit ei victoriam

26 Urbe atque locis contiguis munitis, omnibus rebus in tergo bene instructis, bona fortuna sequente, RAGHUS cum exercitu senario, plagas vincere cupiens, profectus est

27 Consperserunt cum civium matronæ sarre, veluti oceani lactei undæ BRAHMAEM guttis, Mandaræ montis ope suscitatis

28 Ille, INDRAE similis, primo orientem versus processit, hostibus minans quasi vexillis vento agitatis

29 Pulvere curribus excitato, elephantisque nubibus similibus, terræ solo cælum æquavit, cæloque terræ solum.

30 Splendor in fronte incessit, tum clangor, deinde pulvis, denique currus et reliqua ex his, quasi quatuor agminibus, exercitus ejus compositus erat

31 Per potentiam suam deserta sicca aqua redundare fecit, fluvios altos faciles transgressu, saltusque illustres reddidit

32 Magnum exercitum versus mare orientale ducens, apparebat ille veluti BHAGIRATHAS, ducens Gangam, de SIVÆ vertice delapsam

33 Via ejus conspicua erat regibus, fructus suos relinquere coactis, evulsis, atque sæpe fractis, ut arboribus elephanti via

34 Ita omnes regiones orientales superans, victor ille pervenit ad magni oceani litus, palmarum sylvis nigrum

35 Suhmi ab eo, velut a fluminis rapiditate, inflexibiles evellente, vitam servarunt, calamos imitantes

36 Bangis, qui navibus suis confidebant, violenter devictis, dux ille tropæi constituit in Gangæ insulis

37 Illi, ad pedum plantas usque inflexi, oryzae instar evulsi atque restituti, fructibus eum donarunt.

38 Kapisi tryecta a militibus, per elephantos, pontis instar colligatos, Utkalensibus viam monstrantibus, Kalingam versus profectus est

39 Æstum suum æcrrimum *Mahendræ* montis vertici impressit, sicut rector uncum capiti elephanti contumacis

40 Armis adortus est eum *Kalingæ* rex, elephantis valens, sicut mons lapidibus pluens, *INDRAM*, qui alas ejus findere aggreditur

41 *RAGHIUS* ibi sagittarum imbrem passus, quasi prospere ablutus, victoriæ fortuna potitus est

42 Ibi milites, arecæ foliis potandi locum adornantes, biberunt vinum, e *nâli* eris factum, hostiumque gloriam

43 Rex ille, solius justitiæ caussa vincere cupiens, a *Mahendræ* domino, quem ceperat atque rursus dimiserat, bonam fortunam sumpsit, non vero terram

44 Tum per litus, frugiferis *Årecæ* palmis coronatum, profectus est ad plagam, ab *AGASTIA* occupatam, victoriam non desiderans

45 Rex militum suorum oblectationibus, quæ elephantorum liquoris odorem spargebant, *Kåverim* Oceano suspectam quasi reddidit

46 Ab illius, victoriæ caussa procedentis, militibus occupata est planities ad pedem *Malayæ* montis, in cujus piferis arboribus columbæ circumvolabant

47 Fructuum pulvis, ei olans e cardamomi arboribus, quos equi comoverant, consedit in elephantorum ebriorum temporibus, simili odore præditis

48 Quamquam in ipsis serpentum vestigiis, *santalî* arbores cingentibus alligata, haud decidit catena elephantorum, qui vel pedum vincula frangere valuissent

49 In regione australi vel solis ardor hebetatur ibi vero *Panduensium* reges *RAGHUIS* ardorem non tulerunt

50 Illi procumbentes dederunt *RAGHUI*, quasi gloriam suam optimas margaritas collectas ex oceano, ubi *Tamî apamis* in eum sese effundit

51 Postquam ille in litore pro libidine sese defectisset *Malaya* et *Dardana* montibus, *santalî* arboribus tectis, quasi plaga illius mammis

52 Intoleranda vi præditus traxcit *Sahyam* montem, a quo oceanus lon-
g recessit, quasi terræ clunes, veste decidua nudatis

53 Per ejus milites, qui in debellationem populorum occidentaliū in
tenti procedebant, oceanus, etsi Rāṃāe armis repulsus, quasi cum *Sahya*
cohæsit

54 In cincinnis feminarum *Keralensium*, quæ præ timore ornamenta ab
jecerant, pulvis, ab exercitu excitatus, *santalī* pulveris vice fungebatur

55 *Kṣṭakarum* arborum pulvis, a *Muralā* fluvii ventis excitatus, ejus
militibus sine labore loricarum odoramentum evasit

56 *Arecae* arborum, vento commotarum, sonus superabatur a loricis in
equorum incedentium corpore tinnientibus

57 Apes, relictis *punnagis* arboribus, considebant in elephantorum, ad
kharyurum truncos ligatorum temporibus, liquore exstillante odoratis

58 Oceanus Rāṃāe petenti locum præbuerat, Raghui vero sub specie
regionum occidentaliū regis tributum pependit

59 Ibi *Trikutam* montem, qui manifesta tulit ejus potentiae signa, ebriorum
elephantorum dentibus incisa, altam quasi victoriae columnam fecit

60 Tum itinere terrestri ad *Parāṣikōs* vincendos progressus est, veluti vir
castus hostes, quos sensus appellant, veri cognitione vincere studet

61 Librietatem, in feminarum *Varanensium* vultibus vino excitatam ille
non tulit, sicut intempestiva nubium caterva recentem lotorum splendorem

62 Erat illi praelium confusum cum populis occidentaliū, qui equis
valebant, in pulvere ubi non nisi arcus cornu sonitu adversarius cognosce
batur

63 Eorum capitibus barbatis, sagittarum ope abscissis, terram textit quasi
mellis cervis, quibus apes adhærerent

64 Superstites galeis obiectis veniam ab eo impetrabant, nam magnani
morum ira submissione lenitur

65 Milites ejus victoriae defatigationem mitigabant vino in locis vitibus
circumdatis, pulcherrimisque pellibus tectis

66 Tum Raghui progressus est versus *Kuverā* plagam sagittis suis
populos septentrionales sublaturus, veluti sol radius suis aquis

67. Illius equi, postquam otio in *Sindhuis* ripa stineris lassitudinem levas-
sent, humeros quatiebant, quibus croci florum fila adhærebant

68 Ibi *Hûnarum* mulierum genus pallorem induxerunt *RAGHUIS* facta,
quæ fortitudinem ejus in maritis earum jam antea manifestaverant.

69 *Kâmbogenses*, prælio ejus impetum sustinere non valentes, flexi sunt,
æque ac *akshodhæ* arbores, elephantorum funibus cinctæ.

70 Illi ingentes divitiarum acervos cum equis nobilibus abundanter
tamquam dona ad *Kosakæ* domum attulerunt, superbiam suam re-
primentes

71 Tum ille, equis potens, ascendit montem, *DURGÆ* parentem, excitato
metallorum pulvere altiore quasi reddens ejus apicem

72 Narravit multis, leones in cavernis cubantes, pari robore præditos,
vel exercitus strepitu audito, sine ullo timore capite retrò verso circum
spicere

73 Adflabant eum in itinere venti, in *bhuryis* arboribus strepentes, in
arundine susurrantes atque *Gangæ* guttas apportantes

74 Requiescebant milites in umbris *nameruum* arborum, considentes in
saxis quorum superficies odorata erat moscho hinnuleorum, qui ibi conse-
derant.

75 Herbæ, quæ in elephantorum, ad *saralas* arbores alligatorum vinculis
tremulo splendore lucebant, duci illi noctu pro lucernis sine oleo erant

76. *Devadarugæ* arbores in stationibus ab illo relictis, cortice funibus fisso,
Kirdtis elephantorum magnitudinem narrabant

77. Ibi *RAGHUI* cum cæteris montanis prælium erat acerbum, in quo
sagittarum, hastarum, lapidumque concussu ignis eliciebatur.

78. Postquam sagittis suis *Utsarasanketenses* festis desistere coegerat,
Kinnaros brachiorum suorum victoriæ laudes canere docuit

79 His populis dona afferentibus, montis medullam cognovit rex, ut
mons regis medullam

80 *RAGHUS* cum ibi inconcussam gloriæ suæ copiam depcussisset, montis
in *RĪĀNA* sublevati pudorem crepitans descendit.

81. Illo *Lauhutyam* transgresso, *Prágyotishensium* dominus contremuit, una cum agallochi arboribus, quæ elephantis alligandis postium vice fungebantur.

82. Non tulit rex ille pulverem ab illius curru excitatum, qui solem involvit, atque tempestatem sine pluvia effecit, nedum illius vexillum

83 *Kámarúpensium* dominus illum, fortitudine sua ipso INDRA superiorem, donavit elephantis, quorum tempora fissa erant, et quorum ope ipse alios reges superaverat

84. *Kámarúpensium* rex illius pedum umbram, quasi sellulæ aureæ deam tutelarem, gemmis, quasi floribus oblatis, veneratus est

85 Ita cum victor ille plagas devicisset, rediit, pulverem a curru excitatum in regum diademata, umbellis destituta, cadere sinens

86 Instituit ille sacrificium *Visvajit* appellatum, in quo omnes suas opes sacerdotibus dispertit nam boni, nubium instar, non accipiunt nisi ut largiantur

87. Sub sacrificii finem RAGHUS cum ministris suis, postquam cladis dolorem magnis honoribus sublevasset, *Kshatriyas*, quorum uxores ob diuturnam separationem desiderio languébant, dimisit ut in urbes suas reverterentur.

88 Illi regis pedes, lineis suis vexillum, fulmen atque umbellam referentes, nec nisi ipsius benevolentia attingendos, cum discessuri sese prosternerent, per mel et pulverem e capiti coronis decidentia in digitis flavos reddiderunt

CAPUT V

AJAS AD MARITI ELECTIONEM PROPECTUS.

1 Ad terræ dominum illum, qui in sacrificio *Visvajit* appellato omnes suas divitias distribuerat, advenit KAUTSAŚ, VARATANTUIS discipulus, scientiam adeptus, magistri sui præmium quærens

2. Ille, qui vasibus aureis destitutus in vase terreno sacrificium deposuerat, inæstimabili indole præditus, hospitalis, gloria illustris, obviam ivit hospiti illi, *Vedarum* cognitione splendenti

3. Hominum dominus, præcepta noscens, primus eorum qui honore abundant, officiorum gnarus, illum castigationibus divitem rite honoravit, atque sedentem junctis manibus sic allocutus est.

4 “ O tu, cujus intellectus *kusæ* instar acutus est! num bene valet magister tuus, dux vatum consilia dantium, a quo tu scientiam integram adeptus es, ut mundus animam a sole?

5. “ Num castigatio triplex, quam magnus ille vates corpore, voce et spiritu semper exercet, ipsius *INDRA* firmitatem concutiens, ullis impedimenti interruptitur?

6. “ Num creni arboribus, fatigationem mitigantibus, canalium ductione alioque cultu filiarum instar curari solitis, ulla calamitas u procellis vel aliud quidquam infortunium accidit?

7. “ Num incolumis est cervarum proles, cui in ipso crenitarum gremio umbilici nervus decedit, quæ ab crenitis non turbabatur, etiamsi in *kusæ* gramine, *carmonarum* caussa collecto, dulce recubisset?

8. “ Num phœdæ sunt aquæ illa consecratæ, quibus ablutio sacra peragitur, unde patribus libationes suppeditantur, atque quantum ipæ frumenti collecti scintille sunt conspicua?

9 “ Num victus sylvestris, oryza aliæque frumenta, quibus corpora vestra
 “ sustentatis, ejus pars hospitibus justo tempore advenientibus destinata
 “ est, comeditur ab hominibus rure adventantibus, qui non nisi palea vesci
 “ merentur? ”

10 “ An tu a magno illo vate benevolo, postquam prorsus te instruxit,
 “ matrimonii veniam impetrasti? hoc enim tempus est ingrediendi ordinem
 “ secundum, qui pro reliquis omnibus tibi satisfacere potest ”

11 “ Digno te aggresso animus meus, imperata facere cupiens, non
 “ delectatus est. Tunc magistro jubente, an tua sponte, ut me honorares e
 “ sylva advenisti? ”

12 VARATANTUIS discipulus, audito nobili hoc sermone RAGHUIS, ejus
 paupertatem jam e vase sacrificali suspicatus erat, de re sua impetranda
 leviter tantum sperans, sic eum allocutus est

13 “ Omnes nos salvos esse scito, unde, te domino, civibus calamitas
 “ exstiterit? Quomodo, sole lucente, caligo hominum visum obscurare
 “ potuerit? ”

14 “ Est tibi, fauste, reverentia erga honorandos, familiam tuam decens,
 “ qua ipsis majoribus tuis antecellis. Ego vero ne tempore inopportuno
 “ supplex ad te venerim vereor ”

15 “ Tu, divitis tuis in loco idoneo depositis, solo corpore existens,
 “ appares veluti oryza, ejus fructu a sylvicolis decerpto, culmus tantum
 “ superest ”

16 “ Aptè tu, unicus hominum regnator, inopiam tuam, ex sacrificio
 “ ortam, ostendisti. Nam lunæ, sensim sensimque a diis consumptæ, orbis
 “ decrementum magis est honorificum quam ejusdem incrementum ”

17 “ Interim ego, quoniam nullum mihi aliud negotium est, magistri
 “ mei optatum ab alio quodam impetrare entar. Bene vale! Nubem
 “ autumnalem, quæ aquæ molem effudit, ne *chatakas* quidem rogat ”

18 Magni vatis discipulum, his dictis jam abiturum, rex retinens sic
 interrogavit “ Quidnam, gnare, quantumve magistro tuo te dandum
 “ est? ”

19 Tum illi, qui rite sacrificium instruxerat, et fastu superbiaque liber
 erat, tribuum ordinumque domino discipulus gnarus hæc narravit

20 “ Cum integram scientiam adeptus essem, magnus vates a me ut,
 “ institutionis pretium, peteret rogatus est. ‘ Atque ille primo venerationem
 “ meam, quam per longum tempus sine ullo lapsu ei ostenderam, præmi
 “ loco numeravit

21 “ Tum vero magister, precum mearum pertinacia irritatus, neque opum
 “ mearum tenuitatem respiciens ‘ Pro scientiæ pretio,’ inquit, ‘ tu quater
 “ ‘ decies centies centena milia argenti affer ’

22 “ Equidem e vase, quo in cærimonius sacris usus es, nil nisi regis
 “ nomen tibi relictum esse colligans, nunc ob institutionis pretii magnitudi
 “ nem molestiam tibi afferre non audeo

23 Unicus mundi dominus, qui sensibus a peccato revocatis vixit, lunam
 pulchritudine æquans, ita certior factus ab insigni illo *Vedarum* perito, sic
 respondit

24 “ Absit ut novum hoc mihi nascatur opprobrium, *Vedarum* peritum,
 “ pro magistro suo argentum petentem, desiderio suo haud impetrato,
 ‘ *RAGHVE* relicto abuisse ad alium virum munificum

25 “ Tu in optima mea honorataque ignium habitatione quasi ignis
 “ quartus commorans duos tresve dies expectare velis, donec ego rem tuam
 ‘ peragere conabor ’

26 “ Faciam! Ita *Brahmanus* ille lætus haud vanum ejus sermonem
 accepit, atque *RAGHUS*, terram opibus repletam intuens, argentum *KURERÆ*
 eripere optavit

27 Incantamenta, quibus *VASISHATHA* eum ad imperium consecraverat,
 tantam *RAGHUS* tribuerant potentiam, ut, veluti *INDRÆ* nubis volatum, sic
 illius currus motum neque oceanus, neque aer, neque montes impedirent

28 Tum *RAGHUS* pius, intelligens, vespere, *Kailasæ* dominum, quem
 vicinum esse recordabatur, ut sui vincere cupiens, dormivit in curru, in quo
 arma sua deposuerat

29 Mane illum abire pruritum viri arario praefecti, obstupescati, auream
 pluviam in medio arario de caelo decidisse certiores fecerunt

30 Rex splendens hunc auri cumulum, a *KURIRA* appropinquante
 acceptum, *KALTS* dedit integrum, veluti *Sumerus* collem, fulmine avulsit.

31 Ambo etiam ab *Ayodhya* incolis propter inoleam suam celebrabantur petens, quia nihil appetuit ultra id quod magistro suo daturus erat, rex, quia plus dedit quam petens desideraverat

32 Deinde *Kautsas*, magnus sapiens, latus, jam rediturus, regem, qui divitias illas centum camelis atque mulis advehi jusserat, capite inclinato adstantem manu tangens, sic allocutus est

33 "Quid mirum, quod terra omnia desideria explet civium domini, qui legibus morem gerit? tua vero potestas cogitationem excedit, quippe ab ipso caelo optatum tuum impetraveris

34 "Quodvis aliud beneficium tibi datum superfluum foret, quia omnigenae felicitatis particeps es. quare filium adipiscere, virtutibus suis tibi similem, sicut pater tuus te celebrandum accepit!

35 Hoc beneficium cum regi dedisset, vir sanctus rediit ad magistrum suum atque rex brevi tempore filium ab illo accepit, sicut animantes lucem a sole

36 Nam uxor ejus regia filium peperit, *Kártikei* et similem, *Brahmanis* hora, quam ob rem pater filium suum *Brahmanis* nomine *Ajam* appellavit

37 Erat ei eadem forma splendens idem rebur, atque eadem majestas innata puer non diversus erat a patre sicut lucerna non differt ab altera, qua accensa est

38 Felicitas, cum adire vellet eum, qui scientias a magistris rite edoctus atque juventute progerminante imprimis pulcher erit. parentis veniam petuit, sicut virgo prudens patris veniam petere solet

39 Tunc a *Bhoja*, *Krathakaisikorum* rege qui sororis *Induvatis* mariti electionem instituere volebat, atque *Ajam* juvenem accire optabat, nuntius aptus ad *Raghuem* missus est

40 *Raghus*, conjunctionem cum rege illo egregiam putans, atque filium suum ea aetate esse videns, qua uxori ducendae aptus esset, hunc cum exercitu misit ad opulentam *Vidarbhæ* regis urbem

41 Paratæ erant in itinere filii regni habitationes, omnes res necessarias in tentoriis instructas habentes et per incolarum munera ab habitationibus sylvestribus diversæ, atque ambulacris in hortis regis similes

42 Itinerē finito exercitum defessum, cujus vexilla pulvere obducta erant, castra ponere jussit in *Narmadæ* ripa, in quā *naktamālæ* arbores leniter commovebantur a ventis, per aquæ guttas refrigeratis

43 Ibi elephantus ferus, temporum fissuris succo abluto puris, e fluvio emersit, descensu ejus in aquam jam antea indicato per apes superne volitantes

44 Dentibus suis, qui, vel omni æris colore abluto, nigris lixis sursum ductis distincti erant atque saxis perstricti, prodidit, se in *Rikshavantis* ripis lusisse

45 Proboscide sua, quam facile tum contraxit tum extendit, cum strepitu magnas undas dividens, apparuit ille, ripam petens, ac si clayos, ad quos alligatus esset, rumpere voluisset

46 Monti similis, retia palmitum plantarum aquaticarum pectore trahens, ipse aliquanto post in ripam exsiluit, ante eum fluvii undæ, quarum moles aquosa ab illo ejaculabatur

47 Cum hic unus elephantus ferus alios domitos conspiceret, denuo effulsit in temporum rimis pulcher succi imber, qui per aliquod tempus immergendo in aquam ablutus fuerat

48 Magni exercitus elephantum, cum succum ejus intolerandum, qui odore acri *saptachhadæ* succum referens exstillabat, odorarentur, vehementissimos ducum labores frustrantes terga verterunt

49 Ille extemplo perturbavit militum castra, relicta a jumentis quæ ruptis vinculis aufugerant, plena curruum fractis rotis eversorum, militum que perturbate mulieres defendere adnitentium

50 Regis filius, sacri præcepti memor, "Ne elephantus ferus occiditor irruentem illum ut repelleret, sagitta in temporibus ferit, arcu non fortiter intenso

51 Ille vix ictus, elephantum forma relicta, coram militibus attonitis induit pulcherrimum corpus, in ære pendens, tremulo splendoris orbe circumdatum

52 Tum juvenem floribus, in arbore caelesti natus, atque sua potestate allatis, conspergens, voce assumpta, fulgentem coronam circum pectus suum dentium splendore augens, sic locutus est

53 " MATANGÆ execratione, propter superbiam meam contra me pro-
 " nunciata, elephantî corpore indutus eram, noscē me PRIYAMVADAM,
 " filium PRIYADARSANÆ, *Gandharvorum* domini

54 " Magnus ille sapiens postea, cum supplex eum implorarem, ad ele-
 " mentiam redit nam aqua non nisi ignis ardore adhibito fervida redditur,
 " gelu vero est conditio ejus naturalis

55 " " Quando AJAS, in IĀSHVĀKUIS familia natus, tempora tua sagitta
 " percusserit, tum corporis tui splendorem recuperabis " Ita vir pius me
 " allocutus est

56 " A te valido, cujus aspectum jam dudum desiderabam, hac execra-
 " tione liberatus sum Nisi mutuum tibi præstiterim officium, status mei
 " recuperatio inanis erit

57 " Accipe, amice, hunc arcum meum *Gandharvum*, Stupefacientem
 " appellatum, qui alio incantamento tenditur, alio relaxatur, quem qui
 " tendit, ei nulla cædes ab hoste est timenda, sed victoriam tenebit in
 " manu

58 " Quod attinet ad me, mitte pudorem, quoniam, etsi me percutiens,
 " statim misericordia motus eras, ideoque me obsecrantem nolis repulsæ
 " acerbitate affligere

59 " Esto! Ita locutus AJAS, luna inter viros, pura *Narmadæ* aqua os
 " eluens, erecto vultu, armorum peritus, ab illo, quem e vinculis liberaverat,
 " arcus incantamentum accepit

60 Ita cum ambo, fato ordinante, ex caussa improvsa in via amicitiam
 " contraxissent, alter rediit in *Chaitrarathæ* regiones, alter profectus est in
 " *Vidarbhos*, fausto imperio jucundos

61 Ei, urbis agrum ingredienti, obviam ivit *Krathakaisikorum* rex, cui
 " adventus illius maximum dederat gaudium, sicut oceanus undis tumescenti-
 " bus obviam venit lunæ

62 Atque postquam ille præcedens humiliter eum in urbem introduxisset,
 " felicitate preditus sic ei operam dedit, ut populus ibi congressus *Vidarbhæ*
 " regem advenam putaret, AJAX vero herum

63 Occupavitque AJAS, RAGHUIS effigies, novas ædes amœnas, a BHONÆ

præfectis humiliter indicatas, in quarum ara, ante portam vasa sacra repleta collocata erant, sicut amor occupat eam ætatem, quæ pueritiam sequitur

64 Ibi somnus, veluti amata, amantis desiderium cognoscere segnis, non nisi multa nocte appropinquavit oculis *Alex.* obtinere cupientis puellarum margaritam, ad cuius mariti electionem regum cætus convenerat

65 Illum, celebrato ingenio præditum, cuius humeros pingues aurium ornamenta attriverant, et cuius membrorum, unguentum lecti stragulo detersum erat, mane cantorum filii, ipsi æquales, dulce cunctantes, voce sua e somno excitabant

66 " Aufugit nox, cordatorum decus, linque lectum! Nonne bifariam
" creatore divisum est mundi onus? Cujus alteram partem pater tuus gestat
" insomnis, alteram portandi officium tuum est

67 " Luna etiam, qua *LAKSHMIS*, obliviscens desiderium tui, somno
" oppressi, delectabatur, sicut mulier noctu a marito deserta, in cæli marginem
" vergens, amittit nitorem, ei similem, quo vultus tuus splendet

68 " Quare oculis tuis jucunde apertis duæ statim res similitudinem
" nanciscantur, oculus tuus, in quo pupula hilaris movetur, et loti flos,
" in quo apis volitat.

69 " Ventus matutinus flaccidos arborum flores de pediculis rufert,
" lotisque, per auroræ radios apertis, sese immiscet, ac si alienis virtutibus
" sibi propriam reddere vellet odoris suavitatem, tui oris halitui innatam

70 " Aqua frigida, quæ cecidit in arborum gemmas, intus rubidas, lucida
" sicut clarus unio in margaritarum corona, splendet summam præstantiam
" nacta, sicut in labris tuis jocosus risus, dentium nitorem monstrans

71 " Quod sol, caloris plenus, non apparet, tenebræ strim aurora dispersæ
" sunt dum tu, fortissime, in primo pugnantium ordine incedis, num
" pater tuus ipse hostes destruit?

72 " Somno ab utroque litere decusso, stratum inquant elephant tui,
" garrulis catenis trahentes quorum dentes, calicibus similes, tenero
" aurori splendore collustrati, resplendent velut ars vena in vivo sasso

73 " Equi illi *Vandayenses*, oculis loti similibus prædite, in longis tentoribus
" relictis, somno relicto, calido halitu maculæpt salsis fossilis frustra, quæ
" ante eos suspensa sunt.

74 “ Florum fasciculi, tibi oblatis, marcescentes relaxantur, perdunt
“ lucernæ tremulum radiorum orbem, atque psittacus iste tuus, cavea in-
“ clusus, dulci voce imitatur vocem nostram, tui expergefaciendi causa
“ emissam ”

75 Juvenis, ita a cantoribus canentibus subito e somno excitatus, lectum
reliquit, veluti *Supratikas*, deorum elephantus, expergefactus a cymis
regis, læte dulceque canentibus, reliquit *Gangæ* insulam

76. Atque tum ille, pulchris palpebris præditus, postquam ritus matu-
tinos, libris sacris præscriptos, peragendos curaverat, a servis peritis vestibus
idoneis ornatus, intravit cœtum regum, electionis causa adstantium

præfectis humiliter indicatas, in quarum aram ante portam vasa sacra repleta collocata erant, sicut amor occupat eam ætatem, quæ pueritiam sequitur

64 Ibi somnus, veluti amata, amantis desiderium cognoscere segnis, non nisi multa nocte appropinquavit oculis ALEX, obtinere cupientis puellarum margaritam, ad cuius mariti electionem regum cœtus convenerat

65 Illum, celebrato ingenio præditum, cuius humeros pingues aurium ornamenta attriverant, et cuius membrorum unguentum lecti strigulo detersum erat, mane cantorum filii, ipsi æquales, dulce cruentes, voce sua e somno excitabant

66 " Aufugit nox, cordatorum decus, linque lectum! Nonne bifariam a
" creatore divisum est mundi onus? Cujus alteram partem pater tuus gestat
" insomnis, alteram portandi officium tuum est

67 " Luna etiam, qua LACHRIMIS, obliviscens desiderium tui, somno
" oppressi, delectabatur, sicut mulier noctu a marito deserta, in cœli marginem vergens, amittit nitorem, ei similem, quo vultus tuus splendet

68 " Quare oculis tuis jucunde apertis duæ statim res similitudinem
" nanciscantur, oculus tuus, in quo pupula hirsuta movetur, et loti flos,
" in quo apis volitat.

69 " Ventus matutinus frigidus arborum flores de pediculis aufert,
" lotisque, per aurore radios apertis, sese immiscet, ac si alienis virtutibus
" sibi propriam reddere vellet odoris suavitatem, tui oris halitui innatam

70 " Aqua frigida, quæ cecidit in arborum gemmas, intus rubida, lucida
" sicut clarus unio in margaritarum corona, splendet summam præstantiam
" nacta, sicut in labiis tuis jocosus risus, dentium nitorem monstrans

71 " Quod sol, caloris plenus, non apparet, tenebræ stratum iurora di
" spersa sunt dum tu, fortissime, in primo pugnantium ordine incedis, num
" pater tuus ipse hostes destruit?

72 " Somno ab utroque latere decusso, stratum linquunt elephantum tui
" garrulas cuniculis trahentes quorum dentes, canibus similes, tenore
" iurora splendore collustrati, resplendent velut aris vena in saxo lisso

73 " Iqui illi Vanduyenses, oculis loti similibus prædite, in longis tentoriis
" relictis, somno relicto, calido halitu maculæp arborum fossilibus frusta, quæ
" ante eos suspensa sunt

74 “ Florum fasciculi, tibi oblatis, marcescentes relaxantur, perdunt
“ lucernæ tremulum radiorum orbem, atque psittacus iste tuus, cavea in-
“ clusus, dulci voce imitatur vocem nostram, tui expergefaciendi causa
“ emissam ” . . .

75 Juvenis, ita a cantoribus canentibus subito e somno excitatus, lectum
reliquit, veluti *Supratikas*, deorum elephantus, expergefactus a cyncis
regis, læte dulceque canentibus, reliquit *Gangæ* insulam

76 Atque tum ille, pulchris palpebris præditus, postquam ritus matu-
tinos, libris sacris præscriptos, peragendos curaverat, a servis peritis vestibis
idoneis ornatus, intravit cætum regum, electionis causa adstantium

CAPUT VI

MARITI ELECTIO DESCRIPTA

1. CONSPEXIT ibi hominum regnatores, pulchris vestibus indutos, in solis, quæ in pulvinis splendide ornatis collocata erant, sedentes, atque deorum, curribus cœlestibus vectorum, pulchritudinis æmulos

2 Qui cum conspicerent AJAM, KAMADEVÆ similem cui SIVAS, RATIS precibus cedens, corpus reddiderat, animus eorum spem INDUMATIS obtinendæ abiecit

3 Juvenis ille per viam gradibus constructam in pulvinum a BHOJA indicatum ascendit, sicut leonis catulus per saxi scopulos in altum montis cacumen

4 Postquam consederat in solio geminis fulgente, atque stragulis eximii coloris tecto, pulchritudine sua potissimum comparandus erat KÁRTIKEIA, pavonis dorso insidenti

5 In illo regum cœtu pulchritudo, eximio suo splendore vix intuenti, lûcebat millifariam divisa, veluti fulgur in nubium ordinibus

6 In medio eorum, qui splendidis vestibus ornati in pulcherrimis sellis sedebant, RAGHUIS filius splendore suo elucebat, sicut Páryátas arbor inter reliquas arbores cœlestes

7 Omnes enim oculi, reliquis regibus neglectis, in illum convertebantur sicut apes, arboribus florentibus relictis, considunt in elephanto fero, cujus tempora liquore stillant

8 Tum regum cœtu, e luna solisque familiis oriundo, a præconibus stemmatum peritis celebrato, fumo, qui ex aloë incensa undique adducebatur, ad vexilla ascendente;

9. Solemni instrumentorum clangore e conchis inflatis undique tali spiritu,

personante, atque pavones, qui in sylva prope urbem habitabant, ad vehementissimas saltationes impellente;

10 Virgo conjugem electura, nuptialibus vestibus induta, sedens in curru quattuor rotis instructo, quem comitatu cinctum viri trahebant, ingressa est, per viam regiam, quæ inter pulvinos relicta erat

11. In hac puella, eximia inter res a BRAHMANE creatas, atque unico centum peculorum scopp, regum animi erant defixi, copora sola in sellis remanebant

12' In regibus, quorum desiderium in illum conversum erat, varæ actiones, amorem indicantes, atque animi eorum affectionis nuntia eximie, conspiciantur, ut in arboribus varæ ramorum pulchritudines

13. Alius loti lusoriæ caulem manu amplexus, in gyrum eam vertebat, ita ut folia tremula apes advolantes leniter pulsarent, atque pulvis in calice in orbem voleretur.

14 Alius ludendo pulchram faciem oblique vertens, sarta, quæ de humeris delapsa in armillæ, gemmis distinctæ, extremitate hærebant, solvens in locum suum reponebat

15 Alius pulchris oculis leniter retro versis, pede suo, cujus digiti leniter inflecti erant, et qui unguibus huc illuc versis splendebat, scabellum aureum fricabat

16. Alius brachio sinistro selle innitens, atque ideo humerum nimis extollens, dorso curvato sarta sua dirumpens, colloquio cum amico intentus erat.

17. Alius juvenis subpallidum *ketakæ* folium, quod ad puellam allicientem in aure sua suspenderat, discerpebat unguibus, puellarum clunes demulcere adsuætis

18. Alius manu sua, cujus palma loti instar fulva erat, atque lineis vexillum representantibus notata, ludens tesseras jaciebat, annularum geminearum splendore collustratas.

19 Alius alteram manum, inter cujus digitos gemmae splendebant, admovebat diademati, quasi de loco suo delapso, quamvis bene illud compositum esset

20 Tum ŚUNANDA jamtrix eloquens, regum factis stirpibusque auditis, puellam primo ad *Maḡadhæ* regem ducens, viri instar sic locuta est

21 “ Hic est rex in *Maḡadha* sedem habens, defensor eorum qui tutelam ejus implorant, profundo ingenio, populi sui exhilaratione famam adeptus
“ PARANTAPAS appellatus, nomini suo respondens

22 “ Sint sâne mille alii reges, hoc uno terra juste regi dicitur nox, licet astris, stellis atque plapetis abundans, luna sola collustratur

23 “ Hic continuis sacrificiis peractis, perpetuo INDRAM invocando, per longum tempus SACHIS cinctissos, in pallidas genas dependentes, fibribus cœlestibus nudatos fecit

24 “ Si ab hoc eximio manum tuam accipi vis, *Pâtaliputræ* mulierum, ad palatii fenestras sedentium, oculis, urbem ingrediens, affer oblecta tionem ”

25 Quæ cum illâ dixisset, puella tenera, cujus *madhūtæ* florum corona, *dûrîæ* gramine distincta, paullulum deciderat, recta corporis inclinatione, nec quidquam dicens, illum repudiavit

26 Tum illa, portæ custodiæ præfecta, filiam regiam ad alium regem adduxit, velut undæ linea, venti flatu orta, cycnum regium in *Mânasa* lacu fert ad aliam lotum

27 Atque allocuta est illam “ Hic est *Angæ* rex, cujus formosa juvenas ab ipsis cœli puellis expetitur ille, cujus elephantum domiti sunt per viros, qui hujus artis præcepta conscripserunt, quamquam in terra vivens, *Indiaco* quasi regno fruitur

28 “ Ille hostium feminis lacrymas effundere cogens, quæ magnitudine margaritas æquabant, pectora earum circumdedit margaritarum lineis, quas sine filo is iniecit

29 “ Per illud deum, SKIS atque SARĀTATIS, quæ natura sua in diversis commorantur locis, in illo conjunctum habitant tu, beata, pulchritudine tua ac voce survi digna es, quæ earum terra sis ”

30 Sed puella, oculum ab *Angæ* rege avertens, matris amicum progredi jussit non quin rex ille desiderandus fuisset, nec quin ipse recte cernere valuisset, sed diversi sunt hominum inclinationes

31 Deinde portæ præspecta INDUMATI regem monstravit, hostibus intolendum, imprimis conspicuum, veluti lunam recens ortam

32 “ Hic est *Avantis* dominus, longis brachius, lato pectore, gracili ac tereti corpore fulget veluti sol a VISVAKARMANE diligenter cote acutus
“ redditus

33 “ Pulvis in expeditionibus ejus, integra potestate præditi, ab equis præcedentibus excitatus, splendorem, e gemmis in regum vicinorum verticibus promicantem, obscurum reddit

34 “ Hic utique, haud procul habitans a SIVA, lunam in vertice gestante, in *Mahākālā* commorante, vel in obscuro mensis dimidio cum mulieribus suis fruitur noctibus luna collustratis

35 “ Tu, cujus femora duobus *rambhā* truncis similia sunt, animone tuo desiderium est, cum hoc rege juvene ambulandi in nemoribus continuis *Siprā* undarum ventis commotis?

36 Ut nelumbium in sole, sic puella tenerrima animum non fixit in illo, qui propinquos lumine suo collustrabat, ut sol nymphæas, et qui hostes vigore suo exsiccabat, ut sol paludes

37 Deinde ante *Anupā* regem illam collocans, SUNANDA rursus allocuta est formosissimam illam Dei creaturam, interioris loti partis colore fulgentem, virtutibus eximiam, pulcherrimis dentibus præditam

38 “ *Kārtavīryas* pius, qui in pugna mille brachius gaudebat, et in octodecim insulis tropæa erexit, sine æmulo regis nomine fruebatur

39 “ Arcu armatus in fronte apparens, instructor ille vel in animis hominum facta humilia suppressit, simulac scelens cogitatio oriebatur

40 “ In cujus custodia *Lankā* rex, cujus brachium arcum tendens immotum stetit, qui *Indrajit* devicerat, ex orum suorum serie ingemiscens, habitavit, donec ille placatus erat.

41 “ In ejus prosapia natus est hicce rex PRATĪPAS, *Vedarum* peritos colens, per quem probrum illud, quod *Sris* ob *vāta*, cum protectione quam præbet connexa, incurrit, scilicet esse eam indole mobilem, extinctum est

42. “ Ei, ignem in prælio comitem adepto, acuta RĀMÆ securis acies,
 “ *Kshatriyorum* exstinctrix, non acutior visa est quam loti folium. ”

43. “ In illius, longis brachiis præditi, gremio LĀKṢHMIS evade, si
 “ desiderium tibi est, per palatii fenestras conspiciendi *Revam*, undarum,
 “ lineis jucundam, atque *Māhishmatis* vallo quasi cingulo circumdatam. ”

44. Sed rex ille, jucundissimo adspectu, puellæ non placuit, veluti
 nymphæis luna, pleno orbe, quando autumnus nukium tegumentum dis-
 pulit.

45. Tum feminarum conclavis janitrix, SUSHENAM ostendens, *Sūrāsenæ*
 principem, vel in altero mundo laudibus elatum, utramque stirpem suam,
 moribus puram, illustrantem, sic allocuta est puellam :

46. “ Hic rex sacrificus a *Nīpa* descendit; illum ingressæ virtutes,
 “ veluti animalia tranquillum Sancti eremum ingressa, innatam mutuan
 “ discordiam exuunt:

quæ prope ANGADAM, *Kalingæ* regem, brachia armillis cinctum, hostium partes exstinguentem, substiterat

54 "Hic est *Mahendræ* montis oceanique dominus, robore *Mahendram* montem æquans, in cujus expeditionibus præcedit quasi mons ille sub forma elephantorum bellicorum, liquorem e temporibus stillantium.

55 "Ille sagittanorum optimus, pulchris brachiis præditus, in utroque brachio gerit lineam, arcus nervi ictibus ductam, quasi duas captivæ hostium Felicitatis vias, lacrymis collyrio mixtis irrigatas

56 "Quem in ædibus suis dormientem excitat e somno oceanus vicinus, gravi sono suo tympanum, quo hæræ indicantur, antecellens, undis per ædium fenestras conspicuis

57 "Cum illo ambula in oceani litore, palmarum susurro personito, dum sudor tibi sedabitur ventis, qui ex aliis insulis caryophyllorum flores advehunt "

58 *Vidarbhæ* regis soror minor, forma sua alliciens, quamquam ita per illam allecta, ab illo discessit, sicut *Laksminis*, e longinquo per mores hominis adducta, discedit ab eo, cui fatum adversum est

59 Deinde janitrix, accedens ad urbem a serpentibus appellatæ dominum, forma sua diis similem, *Bhōjæ* sororem, prius his verbis admonitam : "Huc vultum adverte, perdisis opulis prædita! " sic est allocuta

60 "Hic *Pándium* rex, humeros æertis pendulis ornatus, membra *santalio* flavo unctus, apparet veluti montium princeps, torrentibus stillans, scopulis sole novo tinctis

61. "Eum, qui in sacrificio post *Asvamedham* peracto corpus suum laverat. *Agastyas*, magni *Vindhya* montis coercitor, qui oceanum exhaustum reliquerat, blande interrogavit, num bene ei verterit balneum

62 "Insolens ille *Lankæ* rex olim, postquam cum hoc rege, qui telum ægre obtinendum *Sivæ* impetraverat, *Janasthân* devastationem timens, pacem composuisset, ad *Indræ* cælum expugnandum profectus est

63 "Manu tua per hunc, e nobili stirpe ortum, rite accepta, tu, terræ instar gravis, regionis meridionalis, oceano gemmis repleto cinctæ, æmula evade

64 "Continuo delectari velis in *Malayæ* montis campis, ubi *tâmbûlæ*

“ brachiis suis *pūgas*, arbores amplectuntur, ubi *santali* arbores *clarum* “
 “ brachiis cinguntur, et *tamālarum* folia sparsa jacent.

65. “ Hujus principis membra loti instar cærulea sunt, atque tenerum
 “ tuum corpus *rochanæ* unguenti instar flavum; quare vobis, sicut
 “ fulguri et nubi, sit conjunctio, ad utriusque pulchritudinem augen-
 “ dam.”

66. Sed consilium illius locum non invenit in animo *Vidarbhæ* regis
 sororis, sicut lunæ radii in nymphæa, quæ non nisi sole conspecto flores
 aperit.

67. Quemcunque regem puella maritum electura præteriit, sicut
 noctu trepidans facis flamma, is ædificii in via regia instar in caliginem
 recessit.

68. Puella adstante, *RAGHUIS* filius incertus erat: “ eligetne me, an
 “ non?” sed dexterum ejus brachium, ea parte qua armilla cinctum est
 tremens, dubium ejus dispulit.

69. Puella, postquam ad illum in toto corpore labis expertem pervenit,
 alios reges adire cessavit: etenim apum examen, floridam *sahakāram*
 aggressum, non amplius aliam arborem desiderat.

“ gloria præditus, qui sacrificio nonagesimo nono peracto destitit, INDRÆ
 “ invidiæ leniendæ causa .

75 “ Illo terram moderante, ne ventus quidem turbabat seminarum ebria-
 “ rum in medijs horti via somno sopitarum vestes, quis eas abripiendi causa
 “ manum extendere ausus esset?

76 “ Ejus filius, RAGHUS, locum patrum tenet, qui magnum sacrifi-
 “ cium *Visvajit* peragens opes suas, e quattuor mundi regionibus collectas
 “ atque adauctas, usque ad vas terrenum effudit

77 “ Cujus gloria infinita, quæ montes ascendit, ad maris fundum per-
 “ venit, serpentum habitationem ingressa est, ipsumque cælum attingit,
 “ quantitate definit nequit

78 “ Ex illo juvenis iste AJAN natus est velut e cæli domino JAYAN-
 “ TAS, qui, ut juvenis tauri instar, sic patris instar grave terræ onus
 “ portat .

79 “ Eligas tu eum, qui stirpe, pulchritudine, recenti ætate, variisque
 “ virtutibus, inter quas modestia elucet, tibi congruus est . jungatur gem-
 “ ma cum auro!

80 Tum SUVANDÆ voce cessante, filia regia, pudorem exuens, ad spectu
 suo amore splendente, quæsi corona solemnî, juvenem accepit

81 Præ modestia illa amorem suum in hunc juvenem effari non potuit,
 sed hic & tenero corpore puellæ cinnaminate processit quasi sub pilorum
 horrentium specie

82 Janitrix, cum amicam in hoc statu videret, subridens sic locuta est
 “ Veneranda, aliorum eamus! Sed puella indignata oculis obliquis eam
 adspexit

83 Illa, cujus femora carpis similia erant, per ducis suæ manus sertum
 pulvere odorato flavum, veluti amorem suum corpore indutum, RAGHUS
 filii collo justo loco injecit

84 Hoc serto, felicibus floribus nexo, in latum pectus dependente redi-
 mitus, juvenis eximius *Vidarbhæ* regis sororem brachiorum vinculum collo
 suo iniecisse putabat

85 “ Ecce KALYUDDIN cum luna nubibus vacua conjunctam! Ecce

“ JAHNUIS filiam immersam in oceanum, ipsi congruum!” Hæc verba, regum auribus acerba, una voce exclamabant cives, lætantes conjunctione amborum, similibus virtutibus præditorum

86 Erant ibi ab altera parte læti sponsi amici, ab altera tristis regum orbis, sicut primo mane in lacu nelumbia flores expandunt, dum nymphæarum sylva somno est sepulta

CAPUT VII

UAS VLOREM DUCIT.

1 TUM BHOJAS, *Vidarbhae* rex, sororem suam cum marito idoneo conjunctam, veluti DEVASENAM cum SKANDA, secum ducens, urbem ingredi paratus erat

2 Reliqui principes etiam, planetarum matutinarum instar paullum splendentes, in exercituum suorum castra abierunt, propter desiderium suum de INDUMATI obtinenda frustratum in vultu et habitu iram exprimentes.

3 SACHIS scilicet propinquitatis potentia nemo ibi erat, qui mariti electionem turbasset, ideo etiam regum cœtus, quamquam KAKUTSHIDA succensens, quietus mansit

4 Sponsus cum uxore ingressus est viam regiam, undique recentibus donis stratam, portis INDRAE arcus instar splendentibus ornatam, vexillo-
rumque umbra a solis ardore defensam

5 Tum urbis femine in ædibus, aureis fenestris instructis, illum videre cupientes, aliis operibus neglectis, hæc fere agebant

6 Alia, subito ejus videndi caussa accurrens, crines, quorum corona vinculo soluto in aere voltabat, manu quidem tamdiu continuit, sed religare non cogitavit.

7 Alia, pedem a famula ornatrice sustentatum, pigmentoque stillantem retrahens, incessu jucundo neglecto, usque ad fenestram semitam duxit lacca distinctam

8 Alia, dextrum oculum collyrio ornata, sinistro adhuc vacuo, eodem modo ad fenestram accurrit, penicillum manu tenens

9 Alia, oculos ad fenestram advertens, vestis nodum, currendo solutum, non reliquit, sed adstitit vestem cohibens manu, cujus ornamentorum splendor umbilicum coarctabat

10 Alia cum festinanter exsiliret, cingulum ejus, thridio gemmis distinctum, atque quoties illa negligenter pedem poneret, ulterius delabens, denique non nisi extremo vinculo in pollicis radice hæsit

11 Fenestræ earum dulci cupidine motarum faciebus, sicceram redolentibus, in quibus oculi apum instar motabantur, occupatæ, quasi stelumbus ornatae erant

12 Illæ feminae, RAGHUIDAM oculis haurentes, non ad alias res animum advertabant, sed reliquorum sensuum actio omnino in oculos quasi ingressa erat

13 " Recte fecit BHOJÆ soror, quod, etsi a regibus nondum visis expectata, conjugis electionem præferebat quomodo enim aliter amatum ipsi similem nacta foret, sicut LAKSHMIS VISHNUM ?

14 " Nisi animantium dominus hoc par, pulchritudine mutuo desideranda præditum, conjunxisset, in his ambobus sane nisus ejus formam venustam creandi inanis fuisset

15 " Hi certe olim erant RATIS et KĀMAS, quoniam vel inter mille reges puella hunc sibi congruum adepta est animus enim conjunctionis in priore vita memor est "

16 Hos sermones auribus blandientes ex ore feminarum urbis audiens, juvenis uxoris suæ fratris ædes, solempni apparatu splendentes, ingressus est

17 Ibi BHOJÆ sacerdos, igni similis, postquam butyrum aliasque res Agni sacrificaverat, hunc matrimonii testem faciens, puellam et sponsum copulavit

18 Filius regius, puellæ manum sua manu arripiens, magis etiam splendebat, ut *chûtas* arbor suo ramo vicinæ *asokæ* fruticis ramum amplexens

19 Horrebant pili in brachio sponsi, sudabant digitu puellæ, manuum junctione amoris agitatio inter ambos æque quasi erat divisa

20 Amborum adspectus ultro citroque volantes, prope oculorum angulos directi, sed retracti simulac in hac actione in se invicem inderent, dulci pudoris freno coercerantur.

21 Splendebant ambo, ignem sursum flagrantem, dextrorsum circumambulantes, sicut dies et nox conjunctum in *Merus* planitiebus versantes

22 Sponsa, pulchris clunibus prædita, atque perdicis exsultantis oculis, a magistro illo BRAHMANI simili jussa, pudenter grana in ignem injecit

23 Proditque ex igne fumus purus, butyr, *samis* surculorum et farris odorem spargens, qui, vertice suo in humero illius recumbens, per aliquot tempus apparebat veluti flos, aures ejus ornans

24. Fumo sacro in faciem puellæ acto, oculi illius collyri liquore suffundebantur, semiusta granorum germina annulorum instar in aure ejus considerabant, atque genæ ejus fuscabantur

25 Deinde ambo, puella et juvenis, in sella aurea sedentes, a patribus familias, a rege, cognato et a feminis nuptis justo ordine granis humidis conspergebantur

26 Ita cum rex, BHOJARUM familiæ lux, sororis matrimonium perfecisset, felicitate eximia præditus, ministros singulis regibus justos honores tribuere jussit

27 Illi, iram suam sub gaudiis signis occultantes, lacuum tranquillorum instar in quibus crocodili latent, regem salvere jusserunt atque abierunt, sub muneribus oblatis quædam reddentes ei honores acceptos

28 Reges, postquam pactionem fecerant de conatu suo perficiendo feminam illam delicatam, tempore opportuno adipiscendam, rapturi, AJÆ viam obsidentes stabant

29 *Krathakaishorum* dominus etiam, sororis matrimonio absoluto, opibus facultati suæ congruis in dotem datis, RACHUIDAM dimisit ipseque secutus est

30 Trinoctium cum AJA, per tres mundos celebrato, in itinere commoratus *Kundinæ* urbis dominus ab illo reversus est, veluti luna sub *Parvanis* finem solem relinquit

31 Jam olim hi reges RAGHUI, *Kosala* principi, ob opes unicuique eorum ereptas succensuerant, ideo nunc congregati filium illius puellam eximiam nactum esse haud æquo animo ferebant

32 Ei, BHOJÆ sororem secum abducenti, superba regum caterva viam

CAPUT VII.

obsedit, ut *INDRÆ* inimicus *VISHNUI* habitationem, quæ splendorem a *BALI* datum accepit.

33. Juvenis ille, ministro patrio cum multis militibus, uxoris custodiam committens, regum cohortem excepit, sicut *Sonas* fluvius tumidis undis fluvium cœlestem, *Bhâgîratham*.

34. Pedes peditem adoriebatur, curru vectus curvus heroem, equo vectus equo insidentem, elephantum dux elephanto vectum. Singuli similes adversarios eligebant in proelio.

35. Tubis strepentibus sagittarii, quorum voces distinguere non poterant, non stirpium suarum nomina exclamabant, sed litteris in sagittis scriptis nomina sua nobilia mutuo sibi indicabant.

36. Pulvis, in certamine ab equis excitatus, curruum orbibus densatus, elephantorum aurum ictibus dispersus, veli instar solem involvebat.

37. Vexilla pisciformia, orbis venti vehementia apertis, densum pulverem ab agminibus excitatum bibentes, apparebant veluti pisces veri, recentes aquas turbidas bibentes.

38. Cognoscebatur currus rotarum strepitu, elephantus tintinnabuli agitati sono, ipsique milites, ducis sui nomine exclamato, in denso pulvere se invicem distinguebant.

39. In diffusis hisce pulveris tenebris, oculorum viam obstruentibus, cruoris flumen, ex equorum, elephantorum et militum vulneribus manans, soli recens orto similis erat.

40. Pulvis ille, cruore a solo abscissus, superne vento agitatus, apparebat veluti fumus ortus ex igne, ejus carbonem ardentes soli remanserunt.

41. Curru vecti, simulac torpor ex ictu ortus cessaverat, aurigas suas in curru stantes increpantes, equis retro actis, cum, a quo percussi fuerant, vexillo recognoscens, furore adoriebantur.

42. Sagittariorum sollertium sagittæ, quamquam in media via per sagittam inimicam disiectæ, ob ipsarum celeritatis impetum vel anterioribus paribus, cuspe munitis, metam attingebant.

43. Elephantorum congressu ducum capita, quamquam per discos, nova-

culæ instar acutos, abscissa, crinibus per accipitrūm unguis turbatis, non nisi multo post in terram decidebant

44 Miles de equo pugnans hostem, quem ictu percusserat, cum ille ictum reddere non valeret, non ultro percutiebat sed illum, cujus corpus in equi cervicem inclinatum pependit, respirare optabat

45 Elephantī, militum loricarum, animæ prodigorum, ensibus strictis in magnos dentes cadentibus, perterriti, ignem elicitum proboscidis humore exstinguebant

46 Pugnæ locus, capitibus per sagittas abscissis quasi fructibus abundans, lapsis galeis quasi poculis tectus, cruore quasi vino irrigatus, apparerebat veluti mortis epulæ

47 Brachii cujusdam partem, avibus ab utraque fine laceratam, lupus, armillæ cuspidē in palato vulneratus, quamquam carnis amantissimus reiciens illis reddidit

48 Miles aliquis hostis gladio capite truncatus, illico in curru cœlesti sedem occupans, jamque femina cœlesti a latere sinistro sedente truncum suum adhuc in prælio saltantem conspexit

49 Alii duo milites quorum aurigæ necati erant, eodem tempore aurigæ atque pugnatōres evadebant, dein equis privati clavis eminus pugnant, quibus diffractis, brachijs luctari aggrediebantur

50 Alii duo vulnerati inter se pugnantes, eodem tempore animam exhalabant, sed vel immortales facti unam eandemque *Apsarasem* petentes pugnam continuabant

51 Utrumque agmen variam cladem variamque victoriam mutuo patiebantur, sicut tumidæ duæ magni oceanī undæ, duobus ventis a fronte et a tergo mutuo flantibus

52 *AJAS*, vel exercitus suo ab hoste profligato, magno robore præditus hostium agmen adortus est etenim vel fumo per ventum dispulso ubi scœnum est, ibi ignis

53 Unus ille vir superbus, curru vectus, pharetra, lorica atque arcu instructus, regum agmen coercebat, sicut magnus aper oceanī fluctum sub mundi ætatis finem extumescentem

54 Conspiciebatur ille in prælio, pulchram suam dextram pharetræ ori

admovens, pugnatoris arcus nervus, semel ad aurē usque intensus, gignebat quasi sagittas mortíferas

55 Sparsit ille terram hostium capitibus, quorum labia træ morsu rubra erant, distinctas rugas sursum contractas ferentibus, sagittarum ictu cervicibus detruncatis, sævumque vultum ostendentibus

56 Illum adorti sunt cuncti reges accerrimo impetu, cunctis exercitus agminibus, elephantis et reliquis, omnibus telis loricis perrumpentibus

57 Ille, curru multis hostium telis obruto, solo vexilli cacumine erat cognoscendus, sicut prima dies, nive mersus, sole paullulum orto

58 Summi regis filius juvenis, pulcher veluti amoris deus floribus armatus, nequaquam quietus cupidus, telum *Gandharvicum*, a PRIYAMVADA acceptum, obstupefaciens, contra reges adhibuit

59 Illico regum exercitus, somno oppressus, stetit manibus in arcu tendendo impeditis, galearum retibus in humeros delapsis, corpore vexillorum perticis innixo

60 Deinde juvenis, concham admovens labris suis, quæ amatae gustum perceperant, inflavit illam, apparuitque unus ille vir ac si gloriam manibus suis collectam, corpore indutam imbiberet

61 Illius milites, conchæ sono recognito aggressi conspexerunt illum inter hostes devictos, veluti lunam, illi similem, micantem in lotorum sopitarum medio

62 Scripsitque ille sagittarum cuspidibus, cruore tinctis, in regum vexillis hæc verba "Hodie gloria vestra a RACHVIDA crepta est, propter misericordiam vero non itidem vita vestra!"

63 Ille uno brachio in arcus extremitatem innitens, crinibus galea detracta dilapsis, fronte sudoris guttis tecta, ad præmatam accedens sic locutus est

66 Quamquam gaudio affecta, tamen pudore victa non per suam ipsius, sed per amicarum vocem amatum allocuta est, sicut tellus, recentis pluviae guttis rigata, nubium turbam alloquitur per pavonum clamorem

67 Tum ille, pede sinistro regum capitibus imposito, vitiorum expers, uxorem non vituperandam secum abduxit, eratque illa, cujus crines curruum equorumque pulvere foedati erant, illius quasi Fortuna Victrix, corpore induta

68 Victorem illum redeundem, uxorem celebrandam adeptum, salutavit RAGHUS, qui jam antea rem cognoverat, atque illi stirpem suam committens, ultimae liberationis viam ingredi cupiebat etenim viri ex Solis stirpe nati, quando generis sui adest sustentator, non amplius cum familia vivunt

CAPUT VIII

AJAE LAMENTATIO

1 Tunc igitur RAGHUS princeps filio, qui felicem matrimonii funiculum gestabat, terram quoque, quasi alteram INDUMATIM, in manus tradidit

2 Quod alii regum filii facinoribus sibi proprium facere student, id cum illi contingeret, AJAS accepit, quia pater jussit, non fruendi cupiditate

3 Tellus una cum illo aquis a VASISHTHA allatis unctionem passa, pura exhalatione annuntiabat quasi, desideria sua expleta esse

4 Ille a magistro suo, *Atharvans* gnaro, consecratus, hostibus suis ægre impugnandus erat nam pietas cum virtute bellica conjuncta, est sicut ventus ignisque conjuncti

5 Cives hunc principem RAGHUM putabant, juventuti redditum nam illius non solum felicitatem sed omnes etiam virtutes nactus erat

6 Duæ potissimum res cum duabus aliis rebus faustis conjunctæ eximie splendebant prosperum regnum patrium, cum AJA, ejusque recens juvenus cum modestia

7 Longimanus ille temperanter fruebatur terra, modo occupata, velut uxore nuper ducta, ne nimia vehementia anxiam eam redderet

8 " Ego a principe dilectus sum! Ita unusquisque civium cogitabat, neque ille quemquam negligebat, sicut oceanus vel centum fluvios

9 Ille, neque nimis acerbus, nec mollis, sed mediam viam eligens, ut ventus arbores, sic regis flectebat, non radicatus eos evellens

10 Sed RAGHUS, filium suum inter cives ob virtutes suas celebratum vident, ab omnibus rebus exitio obnoxius, vel in caelo commorantibus, desiderium revocavit

11 Etenim principes a DILÍPA oriundi, fortuna sua filius probis tradita, ætate ultima, arborum cortice induti, casti eremitarum vitam ingrediuntur

12 Qui cum in eo esset, ut in sylvam recederet, filius capite suo, diademate splendente, ad patris pedes se prosternens, ne ipsum relinqueret oravit.

13 RAGHUS, filii amantissimus, satisfecit desiderio illius, lacrymas effundentis, sed ut serpens cutem, sic ille, dignitatem relictam non resumpsit.

14 Ultimum ordinem ingressus, in domicilio extra urbem habitans, sensibus domitis, colebatur ille a Felicitate, qua filius fruebatur, velut a nuro

15 Sturps illa, rege pristino in tranquillitate versante, novoque rege modo orto, similitudinem gerebat cœli, in quo luna occidit et sol ortus est

16 RAGHUS et RAGHUIDES, eremite et principis signa ferentes, adspiciebantur ab hominibus, quasi terram aggressæ partes duæ duarum virtutum, ultimam liberationem et magnum incrementum adeptarum

17 AJAS, ad regnum invictum ineundum, cum ministris administrationis gnaris se conjunxit, RAGHUS, ad locum sempiternum obtinendum, cum viris sanctis, fiducia dignis, convenit.

18 Princeps juvenis, ut civium saluti consuleret, judicis sellam occupavit, senex, ut in solitudine animum ad contemplationem divinam applicaret, sellam sacro gramine purificatam

19. Alter regis potentis vigore reges vicinos in potestatem suam redigebat, alter meditationis exercitatione quinque corporis spirationes

20 Recens princeps inimicorum in terra conatum fructus in cineres convertibat, alter in actionibus suis cognitionis flamma comburendis versabatur

21 AJAS sex illas virtutes exercebat, pacificationem scilicet et reliquas, RAGHUS vero, constanter glebam et aurum æqui pendens, tres qualitates vincebat.

22 Neque novus rex, firmus in actionibus, donec incepti sui fructus prodirent, a consilio desistebat, neque senex, firmo animo, a meditatione exercenda, donec summum numen conspiceret.

23 Ita uterque, alter hostes, alter sensus vigilantes, et utrorumque incrementum reprimentes, prosperitatis et ultimæ liberationis studiosi, sui quisque voti compotes facti sunt

24 RAGHUS vero, æquis oculis omnes res adspiciens, postquam aliquot annos, filio obsequens, peregerat, divina sua meditatione attingit spiritum æternum, ultra tenebras commorantem.

25 RAGHUIDES, patrem e vita abuisse certior factus, postquam diu lacrymas effuderat, ignis cultor, una cum frondicis religiosis, sine igne supremas ei solvit cærimonias

26 Atque sacrorum patribus faciendorum gnarus, exsequias illius instituit, unice patris amore motus etenim qui hac via a vita egrediuntur, laborum a filius offerendorum haud cupidi sunt

27 Ille postquam per viros officiorum peritos patrem, summam viam ingressum, haud lugendum imperasset, dolore lenito, arcu intenso mundum suo unius imperio subiecit

28 Tellus et INDUMATIS invida, virum adeptæ, robore virili eximium, illa gemmarum copiam produxit, hæc filium procreavit fortissimum,

29 Qui, solis instar splendens, gloriæ suæ in decem regionibus celebratus, RAMÆ pater, viris gnaris sub DASARATHÆ nomine innotuit

30 AJAS vero rex, cum per *vedarum* studium, per sacrificia et prolem vatibus, Diis et Manibus debita solvisset, solis instar, halone vacui, splendebat

31 Potentia sua utebatur, ad miseros timore liberandos, magnæ suæ scientia, ad sapientes honorandos, non solum opes illius principis, sed etiam virtutes ejus aliorum usui patebant

32 Is, cives observans, felici prole præditus, olim cum regina ambulavit in sylva, urbi vicina, ut INDRAŚ, deorum moderator, cum SACHI in Nandano horto

33 Tum NĀRADAS, ut SIVAM, in oceanî meridionalis litore *Gol arnæ* commorantem, *rînæ* cantu delectaret, ea via aggressus est, qua sol redit a septentrione

34 Vehemens ventus, quasi grati odoris cupidine actus, eripuit ei sertum, et floribus non terrestribus reatum, citharæ vertici impositum

35 Vasisque cithara, apibus flores sequentibus circumvolitata, lacrymas effundere videbatur, venti insolentia elicitas, collyrio mixtas

36 Sertum illud immortale, mellis odorisque præstantia omnium plantarum splendorem, anni tempore productum, excedens, aptum locum invenit in turgentibus mammis uxoris regis amatæ

37 Vix eximii uxor, cum adspexisset sertum illud, quod non nisi temporis momentum pulchras mammæ amplexum erat, exanimis oculos clausit, sicut KAUMUDIS, quando luna a RÂH VE erepta est

38 Corpore suo sensibus relicto collapsa, maritum etiam concidere fecit nonne una cum olei gutta delabente lucernæ flamma etiam in terram decidit?

39 Confusa utriusque pedissequorum lamentatione perterritæ, aves, in lotis habitantes, eodem quasi dolore motæ, ibi in questus effundebantur

40 Regis torpor flabellorum ventilatione aliusque remediis mox sedabatur, illa vero in eodem statu remanebat nam medicina adhibita, non nisi vitæ pars supersit, valet ad sanationem

41 Rex amantissimus uxorem amplectens, in gremio consueto posuit eam, quæ anima exhalatâ similis erat citharæ, quam quis chordis instruiturus est

42 Mæstus, in gremio tenens illam exanimem atque coloris expertem, apparebat veluti luna matutina, cum maculis, leporis imaginem referentibus

43 Lamentabatur ille singultante voce, amittens inibatam etiam fortitudinem ipsum ferrum candens fit molle, quidnam animi?

44 " Si flores etiam, corpus tangentes, vitam eripere valent tum, eheu! quid est, quo irruens fatum non poterit pro telo uti?"

45 " At enim rem mollem molli occidere solet mors, atque huiusmodi eventus jam antea exemplum vidi in Ioto, quæ per nivem liquescentem moriebatur

46 " Sed fortasse ad felicitatem meam destruendam deus novum hocce fulmen creavit a quo non cæsa est arbor, icta vero planta, illius ramos claviculis suis amplectens

47 " Cum per longum tempus nunquam me contempseris, etiamsi te
" offenderam, cur subito insonti mihi haud respondendum putas?

48. " Certe tu, placide ridens, fallacem me existimas, qui amorem
" simulet nam, ne valedicens quidem mihi, abusti in alterum mundum,
" nunquam reditura

49 " Atque misera mea vita, si antea amatam sequebatur, cur nunc
redit sine illa? Perferat igitur dolorem, sua ipsius culpa nimis acerbum

50 " Adhuc remanet in vultu tuus sudor, luctatione voluptaria elicitus,
" ipsa vero jam occidisti Eheu, istam mortalium fragilitatem!

51 " Ne cogitatione quidem antea quidquam tibi feci ingratum, cur me
" relinquis? Nonne ego mero nomine terrae maritus sum? in te vero ea est
" voluptas, quae e natura mea oritur

52 " Ventus, fnovens cincinnos tuos, teneris femoribus praedita, floribus
" pertextos, intortos, apum colore splendentes, animo meo reditus spem
" injicit

53. " Quare, amata, celeriter expurgiscens, sollicitudinem meam dis-
" pellere velis, ut herba noctu splendore suo tenebras in *Himalayæ* cavernis

54 " Excruciat me hæc tuum os, turbatis capillis tectum, nec vocem
" edens; loti solitariae instar, noctu dormientis, in qua apis susurrus
" cessavit

55 " Ad lunam revertitur nox, ad *Chakravākam* avem femella amata,
" ideo uterque alias separationes ferre valent Quomodo vero tu, in ceter-
" num me relinquens, non me torqueres?

56 " Tenera tua membra, quae vel in recentium foliorum strato pro-
" cumbentia læsa forent, eadem, dic, O pulchris femoribus praedita, quo-
" modo rogi ascensionem perferre valebunt?

57. " Hoc cingulum tuum, imprimis omnium secretorum tuorum par-
" ticeps, quod, incessu tuo jucundo cessante, vocem perdidit, praemore
" te, quae non exspectata jaces, morte secutum quis videtur

58 " Dulcem tuam vocem deposuisti in cuculis, incessum tuum, amore
" languidum, in cymis, tremulum obtutum in cervis, jorum tuum in
" plantis, a vento leniter commotis

59 “ Hæ virtutes a te! cœlam ingredi cupiente, mei ratione habita, depo-
 “ site quidem sunt, non vero cor meum, tuo discēssu valde contristatum,
 “ consolari valent ”

60 “ Nonne tu hanc *sahakāram* atque *priyangam* arbores copulare decre-
 “ veras? Utriusque copulationis cærimonis haud peractis, tu abis hoc non
 “ bene factum est ”

61 “ Quem florem hic *asokas* procreabit, cujus tu excitasti desiderium,
 “ eo, ad cincinnorum tuorum ornamentum destinato, quomodo ego tanquam
 “ serto in exsequis tuis uti potero? ”

62 “ Luget te, O pulchris membris prædita, *asokas* iste, flores lacry-
 “ marum instar effundens, recordans benignum pedis tui, garrulo annulo
 “ cincti, contactum, ab alio ægre impetratum ”

63 “ Cur, O *ġinnarorum* voce prædita, dormis, priusquam absolvisti pul-
 “ chrum tuum cingulum, cujus dimidiam partem mecum *valulis* floribus
 “ halitus tui odorem referentibus, ornasti? ”

64 “ Hæc amicarum tuarum turba gaudii tui dolorisque particeps erat
 “ hicce filius noster lunæ plenæ similis est, ego quoque ex te sola volu-
 “ ptatem percipiebam, et tamen tu, dura mente, hocce capis consilium? ”

65 “ Hodie occidit felicitas mea, perit voluptas, cessavit cantus, festis
 “ vacuum est anni tempus, abut ornatus caussa, undique derelictus est
 “ lectus meus ”

66 “ Coniux, socia, amica, familiaris, amataque discipula in cantu, O
 “ pulcherrima, dic tandem, quid non ereptum est a morte, quæ, misericordiæ
 “ oblita, te mihi eripuit? ”

67 “ Micantibus oculis prædita, postquam bibisti vinum illud eximi sa-
 “ poris, labris meis tibi oblatum, quomodo postea bibes aquæ volam, lacrymis
 “ mixtam, in altero mundo tibi allatam? ”

68 “ Etiam si est mihi imperium, sine te AJÆ felicitas finita existimetur
 “ mihi, aliis illicebis non abrepto, omnes voluptates in te solæ conti-
 “ nentur ”

69 *Kosalā* rex, his verbis quænbundis lamentans de amata, arbores etiam
 resine, quasi lacrymarum imbres effundere fecit

70. Tum vero ejus cōmites pulchram illam; ægrè u gremio illius remotam, ornamentis funebribus indutam, tradebant igni, agallochi santalique lignis incenso.

71. "Quamquam rex erat, tamen præ mœrore uxorem morte secutus est!" Hanc reprehensionem extimescens, semetipsum, haud in ignem conjecit, non vero vitæ amore motus.

72. Tum gnarus ille, decem diebus præterlapsis, uxoris caussa, cujus jam non nisi virtutes relictæ erant, in sylva, urbi vicina, magno splendore peregit exsequias.

73. Ingressus est urbem sine illa, pallidus, sicut luna, quando nox abit, conspexitque suum dolorem quasi redundantem in lacrymis, urbis mulierum ora humectantibus.

74. Tum magister ejus, ad sacrificia peragenda consecratus, in eremo habitans, meditatione sua illum mœrore depressum cognoscens, per discipulum suum sic eum allocutus est :

75. "Vir sanctus, rigide probitatem colens, quamquam doloris tui causam hæud ignorat, quia cærimonias nōdum perfecit, non ipse aggressus est, ad animum tuum firmum reddendum.

76. "Mihi, O probe, commissus est ejus sermo, paucis verbis mandatum exprimens; quem audi, potestatis excellentia illustris, atque in corde tuo eum reponere velis.

77. "Ille enim in spiritus æterni mundis, haud obscurando cognitionis oculo, trinas conspiciat res, quæ fuerunt, quæ sunt, et quæ erunt.

78. "Olim VISHNUS, timens TRINAVINDUEM, duras castigationes sibi infligentem, HARINIM mulierem divinam misit, quæ meditationem ejus disturbaret.

79. "Vir sanctus ira sua, devotionem turbante, quæ fluctus, instar meditationis litora inundabat, mulieri, quæ coram eo miram ostendebat venustatem, imprecatus est : 'Mortalis evade !'

80. "Venerande, equidem aliorum imperio subjecta sum, ignosce offensionem meam! Ita supplicantem illam in terra habitare jussit, donec flores caelestes conspiceret.

81 “ Illa, in *Krathakaisikorum* stirpe nata, per longum tempus tua erat
 “ uxor, sed sertum illud, imprecationem cessare faciens, in caelo delapsum
 “ adepta, vitam efflavit

82 “ Quare desine illius discessum cogitare, omnibus natis mors est
 “ certa Hanc tu respice terram, nam hæc est regum uxor

83 “ Tu, qui per constantiam tuam, in prosperitate superbix opprobrium
 “ evitans, sapientiam ostendisti, eandem nunc etiam, animum dolore oppres
 “ sus, demonstra fortitudine tua

84 “ Quomodo lugendo illam obtineas, quam ne tum quidem, si post illam
 “ morereris, recuperare posses? Nam hominibus, qui in alterum mundum
 “ abierunt, secundum ipsorum facinora diversæ sunt viæ

85 “ Mcerorem pelle ex animo, uxoreque exhilara donis sacrificialibus
 “ nam perpetuæ propinquorum lacrymæ urunt mortuum, ita traditur

86 “ Mors enim animis est naturalis conditio, vita vero non nisi earum
 “ immutatio dicitur a sapientibus quare si vel temporis momentum homo
 “ spirans manserit, nonne hoc ei lucrum erit?

87 “ Homo imbecilli ingenii mortem amici spinam putat, in corde de
 “ fixam, sed homo firmi animi eandem extractam putat, quia mors est porta
 “ ad salutem ducens

88 “ Quoniam corpus et anima in *redis* etiam conjungi et separari di
 “ cuntur, quomodo, dic quæso, separatio a rebus externis affligere potest
 “ sapientem?

89 “ Ne tu, temporatorum optime, hominis stulti instar sub ægritudinis
 “ imperium cadere velis quid interest inter arbores et montes, si vento
 “ flante utrique moventur?

90 Rex adnuens magistri sapientissimi sermonem accepit, dimisitque
 eremitam, sed sermo ille, in corde ejus, dolore presso, locum non inveniens,
 redit quasi coram ejus magistro

91 Ipse, vere jucundeque loquens, propter filii infantiam, octo annos
 ægre transegit, ubique amatæ suæ similitudines imagineque conspiciens,
 et in somnis brevi congressus cum illa gaudio fruens

92 Mceroris clavis violenter cor ejus divulsit, sicut ficus surculus ædium

pavimentum; atque ipse, quia uxorem sequendi desiderio flagrabat, hanc mortis caussam, ■ medicis haud sanandam, lucrum existimabat.

93. Postquam filium suum, prorsus modestum, lorica indutum, rite in civium imperio instruxerat, miseram in corpore morbis afflicto habitationem relinquere cupiens, rex inedia subire statuit.

94. Postquam in sacro *Gangæ* et *Sarayis* confluyente, corpore relicto, immortalibus subito adnumeratus esset, congressus cum uxore amata, quæ pulchrior etiam erat, quam in priore statu, iterum delectabatur in ædibus voluptariis, in medio *Nandano*.

CAPUT IX

VENATIONIS DESCRIPTIO

1 PATRE defuncto *Kosalæ* imperium adeptus *DASARATHAS*, magno curru vectus, qui meditatione sensus devicerat, regnabat, inter omnes modestos et regnantes primum tenens locum

2 Universus imperii orbis, cum omnibus urbibus, ejus stirpi commissus, quia ille acceptum juste moderabatur, ejus, *KARTIKĒYÆ* robore præditi, virtutibus addictus erat

3 Utrumque, et *BALÆ* occisorem, et hunc principem, a *MANUE* rege oriundum, quia opportuno tempore remunerabantur homines officium servantes, viri sapientes lassitudinis abactores appellabant

4 In terra ejus ne morbus quidem pedem figebat, nedum clades ab hostibus : solum uberrimos fructus præbebat, sub imperio *AJÆ* filii, tranquillitate gaudentis, atque immortalium instar splendentis

5 Qua felicitate fruita erat terra per *RAGHUEM*, decem plagarum victorem, atque post eum per *AJAM*, eadem iterum lucebat, principem adeptam haud inferiore robore præditam

6 Æquitate sua, divitiarum imbres effundendo, improbosque coercendo, rex *YAMAM*, *KUVERAM* atque *VARUNAM* æmulabatur, sed splendore suo solem, cum *ARUNA* conjunctum

7 Neque venationis deliciae, neque alea nec vinum, lunæ instar suave nec puella florentis ætatis, abripiebant illum, qui ad prosperitatem adnatebatur

8 Neque verbum humile, ne ad *INDRAM* principem quidem, nec verbum falsum ne in fabulis quidem, per jocum narratis, nec verbum asperum, ne ad inimicos quidem, dicebatur ab illo, ira libero

9 Per illum, RAGHUIDARUM præstantissimum, terræ principes ortum æque atque occasum nânciscebantur - ille enim jûssum non transgredienti bus amicus, sed corde fæneo erat in repugnantes

10 Arcu intenso armatus, uno curru debellabat ille terram, oceano cinctam, atque exercitus ejus, elephantos et equos celerrimos habens, non nisi victoriam illius renuntiabat

11 Ipsa maria, nubium instar tonantia, tympana fiebant, promulgantia victoriam illius, KÜVERÆ instar fortunati, qui arcum gestans uno curru, scirpea munito, terram subegerat

12 INDRAS fulmine acuto vincebat montium partes, sibi infestas, ille vero, cujus vultus recenti loto similis erat, arcu sonante, sagittarum imbres emittente, hostium partes

13 Centeni reges illius indômita vi præditi, pedes tangebant radius gemmarum, diademata sua ornantium, illius pedum pulchritudine magis etiam splendentibus, deorum instar, INDRAM adorantium

14 Venia data hostium uxoribus comæ ornatu privatis, quarum infantes ab illius comitibus suppliciter manus jungere edocti fuerant, ab oceanî litore rediit ad urbem suam, *Alaka* haud inferiorem

15 Quamquam ipse orbis terrarum centrum occupaverat, neque ullus alius rex alba umbella instructus erat, tamen ille ignem lunamque splendore æquans, insignis erat, simulac regis alicujus terram invictam remanere audiret

16 Ab illo, qui brachis suis omnium regionum divitias accumulaverat, et in sacrificiis diadema suum deponebat, *Tamasa* et *Sarayus* fluminum ripæ, altis aureis postibus sacrificialibus splendentes, tenebris liberæ reddebantur

17 Erat ille *Sivas*, qui inhabitans corpus, cærimonius lûstratum, caprea pelle baculoque instructum, *Iusa* cinctum, vocem retinens, dor cadis cornu manu tenens, splendore incomparabili illud fulgere faciebat

18 Balneo sacro purgatus, sensibus restrictis, dignus qui ipsum deorum cætum ingrederetur, ille pluentem *Damoclis* hostem caput elatum inclinare fecit

19 De lotum gestans, marito addicta, quænam alium regem coluit.

præter hunc, in *Kakutytha*, familia natum, supplices non negligentem, atque præter spiritum summum, per se ipsum existentem ?

20. Ille, magno turru vectus, in prælii acie *Indræ* socius factus, deorum mulieres, quas sagittis suis metu liberaverat, ingens brachiorum suorum robur cantu celebrare fecit.

21 Non semel per hunc *Indræ* socium, uno curru præditum, fortem, arcu instructum, prælii pulvis, solem versus evolans, *Asurorum* sanguine sedatus est

22. Illum, qui in hostibus suis sagittas defixerat, *Magadhæ*, *Kosakæ* et *Kekayæ* regum filæ, marito fidæ, conjugem acceperunt, velut Oceanum fluxu, e montibus nati

23 Splendebat ille tribus hisce amatis, ac si *Indras*, in virorum hostes debellantium subsidis exercitatus, homines gubernaturus, cum tribus viribus in terram descendisset

24 Tum vero advenit ver cum novis floribus, ac si venerari voluisset unicum hunc regem, honorata vi præditum, qui æque magnum onus sustenabat ac *Yamas*, *Kuveras*, *Varunas* atque *Indras*

25 Sol, regionem a *Ktvera* inhabitatam adire cupiens, equis suis ab auriga retro flexis, frigore coercito dierum initia clara reddens, *Malayam* montem reliquit

26 Primo florum ortus, deinde surculi recentes, denique apum cuculorumque cantus, hoc ordine apparuit ver, descendens in sylvarum regiones, arboribus densas

27 Gemmarum copta, in *linsuka* arbore a veris pulchritudine deposita apparebat veluti pulchrum unguicularum vulnus, amato inflictum a muliere, cujus pudicitiam libido superavit

28 Sol nondum prorsus dispellere poterat frigus, quod ægre fertur a mulierum labiis, gravia vulnera inferentibus, et quod latera cingulo vacua facit, attamen debilius illud reddidit

29 *Sahalara* frons cum calicibus suis, sureulis vento a *Malaya* fiante commotis, in gestibus se exercere quasi contendens, vel eorum, qui odium et amorem vicerant, animum fascinabat

30 Ut petentes adibant regis felicitatem, rectitudinis virtutibus acquisitam, cujus fructus est proborum benevolentia, sic apes atque aves aquaticæ invisebant lacus lotorum copiam, a vere nutritam

31 Non solum novus *asolkæ* flos, anni tempore productus, amorem accendebat, sed recens surculus etiam, quo puellæ aures ornaverant, viros amantes abripiebat

32. *Kuravakæ* arbores, quibus, quasi recentibus pigmentis, ver sylvæ pulchritudinem ornaverant, apum susurrum excitabant, scite mel us supeditans

33 Flores, liquore e mulierum oribus nutriti, atque eadem ac ille virtute præditi, *vakulam* arborem longis apum, mellis cupidarum, ordinibus occupatam faciebant

34 Apum examina sequebantur pulverem, in sylva vento perflati e florum filamentis evectum, quasi Amoris arcitenentis vexillum, seu splendentem pulverem in veris Pulchritudinis facie

35 Mulieres cum viris potabant vinum, ad lusus amatorios incitare valens, suavi odore lotum vincens, amorem comitem habens, neque unquam voluptatem infringi sinens

36 Splendebant lacus in ædibus, tecti lotis apertis, avibusque aquam diligentibus, atque præ voluptate dulce canentibus, veluti mulieres, oculis surve nidentibus præditæ, cingulisque relaxis atque tinnientibus

37 Nox, vere decrescens, quia pulchræ vespere luna orta pallidæ reddebantur, tenuis evasit, femina instar, quæ voluptatis congressus cum marito non particeps facta est

38 Luna radus suis, frigore remoto clare splendentibus, languorem post voluptatem perceptam pellentibus, Amorem, florum arcu elatoque piscis vexillo instructum, acutiorem reddebat

39 Qui flos, ignis sacrificialis instar splendens, imago erat ornamentis aurei sylvæ Pulchritudinis, cum, folis filamentoque tenerum, puellæ crinibus intextum gerebant

40 *Ilala* arbor, apibus, collis guttarum instar pulchris, in florum copiam decidentibus nutrita, ornat sylva regionem, ut mæcula in fronte ornat mulierem

41 Animum fascinabat tenera *mallika*, formosa arboris uxor, pulchro suo risu, per flores manifestato, pollinis odorem spargente, in surculis, quasi in labris, conspicuo.

42 Vestibus, Auroræ colorem superantibus, hordei culmis, pone aures locum occupantibus, cuculorumque cantu. hucce Amoris telis viri amantes mulieribus addicti reddebantur.

43 Membris splendido polline adauctis, apum examine occupatus *tilakæ* ramus eandem oculis exhibebat pulchritudinem, ac margaritæ in capillorum reti.

44 In sylvis florentibus, dulcem odorem spargentibus, audiebantur voces tenues, primum a cuculis editæ, veluti raræ voces, a puellis, amore captis, prolatae.

45 Apparebant sylvæ frutices, cum apum susurro, quasi cantu, auribus blandiente, cum floribus, quasi cum pulchrorum dentium nitore, atque cum ramis, a vento leniter commotis, quasi cum manibus, numerum percutientibus.

46 Oscillatione veris festum celebrans puella, quamquam alacris, tamen, amati collum amplecti cupiens, tartia erat ad sellæ funem tenens brachio arripiendum.

47 "Dimittite iram! Jam satis litium! Ætas idonea: quando semel abut, non redit!" Hoc amoris consilio a cuculis quasi nuntiato delectabantur puellæ.

48 Rex vero, postquam una cum mulieribus pro libidine gavisus erat voluptate, quam ver præbebat, venationis amore captus est ille, *Vishnu*, Veri et *Kamadevæ* similis.

49 Præbet venatio exercitationem in meta fugitiva ferienda, tum formidinis, tum furoris ex animalium motibus cognitionem, atque laborem vincendo corpus fortius reddit. ideo ille, ab amicis honoratus, profectus est.

50 Indutus veste, itineri in ferarum sylvam adaptato, arcum circumpectus latum gerens, virorum sol ille pulvere, equorum ungulis excitato cælum quasi tegumento involutum reddidit.

51 Comam coronâ sylvestri religatus, armatus scuto ejusdem ac arborum

folia coloris, aurum annulis equi cursu trementibus, splendebat ille in regionibus in feris frequentatis.

52 Dei sylvestres, corporibus suis in tenuibus ffutibus latentes, oculorum officio apibus tradito, in via conspiciebant eum, pulchris oculis præditum, gubernatione sua *Kosalenses* exhilarantem.

53 Ingressus est sylvam, inquam venatores cum canum agminibus primo intraverant, incendio et latronibus vacuum, solo firmitate et equis, commodo præditam, fossis instructam, feris, avibus, taurisque repletam

54 Tum, sicut *Bhadras* mensis arcum divinum, fulminis nervo, auri instar flavo, instructum, sic vir eximius, doloris immunis, arcum intensum arripuit, nervi stridore leonum iram excitans

55 Obtulit se illi agmen caprearum, *kusam* in oribus tenentium, superbo capreolo duce, quarum femellæ identidem in cursu retardabantur a pullis, ubera petentibus

56 Agmen illud, petatum a rege, qui equo celerrimo vehebatur, sagitta e pharetræ ore exprompta, ordinibus perruptis, sylvam tremulis oculis fuscam reddebant, aquæ instar, loti foliorum copia, a vento dispersa, tectæ

57 Ille, *HARIS* majestate præditus, arcum tenens, conspiciens cervi, quem sagitta petiturus erat, feminam, corpore suo intercedentem, animo misericordia commoto, sagittam, vel ad aurem usque adductam, cum amore reposuit

58 Pugnus ejus, in alios cervos sagittas emittere cupientis, ad rurem adductus, firmiterque compressus, sponte aperiebatur, quia illi oculis suis, præ metu valde trementibus, gratos fervidæ puellæ oculorum motus in memoriam ejus revocabant

59 Prosecutus est ille effugientium aprorum agminis, e frigido paludis limo prosilientis, viam, abruptorum *mustæ* culmorum partibus sparsam, inque pedum inadentium lineis distinctam

60 Contra illum, qui corpus superius leniter de equo inclinans sagittam emisit, apri, horrentibus setis tecti, pugnare cupiebant neque semet ipsos sagittis, crura transfodientibus, subito arboribus affixos sentiebant

61 Imisit ille in tauri feri, cum ardori cupientis, oculi eum sagittam

firmiter attractam, quæ corpus ejus transfodiens, ne plumis quidem sanguine tinctis, illum prius deiecit, deinde ipsa decedit

62 Identidem rex acutis sagittis rhinocerotum capita, cornu erepto, leviora reddidit, superbas coercere jussus ille odio persequabatur elatum hostium fastigium, non vero longam eorum vitam

63. Timoris expers tigrides, in conspectu e cavernis procurrentes, florentibus *asanae* arboris ramis similes, vento fractis, manu sua per exercitationem promptissima uno temporis momento pharetras reddidit, orum cava sagittis implens

64. Leones, inter densas frutices cubantes, occidere cupiens, nervi sono, venti fragoris instar terribili, eos excitabat invidebat scilicet illis regiam inter bestias dignitatem, ipsorum robore exaltatam

65 Quos cum occidisset KAKUTSTHIDES, acerrimam contra elephantorum gentem inimicitiam foventes, quorum aduncis ungulis margaritæ adhærebant, ut elephantis, qui in prælio officia sibi præstiterant, sagittis suis debita se exsolvisse putabat

66 Alicubi equo contra tauros directo, sagittasque ad aurem usque ad ductas effundens, illosque regum instar cito dispellens, albis fiabellis contentus redditus est.

67 Pavonem, splendente crista ornatum, vel juxta equum evolantem, sagitta non petebat, quia illico recordabatur amatæ comarum, variis sertis distinctarum, atque in lusu amatorio dissolutarum

68 Illius sudorem, a nimio labore ortum, qui rete vultui agglutinabat, detergebat sylvæ ventus, frigidis guttis mixtus, ramorum gemmas aperiens

69 Ita venatio, callidæ puellæ instar, captum tenuit regem, qui, aliorum negotiorum oblitus, onus, suum ministris imposuerat, et cujus ardor, quia continuo ei indulgebat, adauctus erat

70 Rex, alicubi a comitibus separatus, noctem, fulgentibus herbis, quasi facibus, illustratam, in pulchrorum florum surculorumque strato transegit

71 Mane elephantorum aurium ictibus, arguti tympani instar sonan-

tibus, ■ somno excitatus, delectabatur, audiens ibi dulces avium sonos, quasi panegyristarum cāntus.

72. Aliquando véro cervi vestigia secutus, in sylvā ⁊ comitatu suo non conspectus, equo spuma madente, pervenit ad *Tamasam* fluvium, ab eremitis frequentatum.

73. E cujus aqua provenit, suavis distinctusque sonus, vasis impletionē ortus: ibi ille elephantī barritum suspicatus, emisit sagittam, cum stridore cadentem.

74. Interdictum id erat principi, quod *DASARATHAS* peccans fecit: etenim homines cupiditate occæcati, licet sint legum periti, viam illicitam ingrediuntur.

75. "Eheu, pater!" Hunc clamorem audiens, perterritus caussam ejus, in arundine latentem, quærebat: atque conspiciens vatis cujusdam filium, sagitta transfixum, rex etiam, præ dolore, sagitta quasi perforatus erat.

76. Puer, corpore super hydriam inclinato, a rege, e nobili familia orto, qui de equo descenderat, de stirpe sua interrogatus, interruptis verbis se eremitæ, sed non *Bráhma*nī filium nuntiavit.

77. Rex, a puero compulsus, ne extracta quidem sagitta, ad cæcos parentes eum adduxit, iisque narravit facinus suum, per errorem commissum in unicum ipsorum filium, quem ita invenisset.

78. Conjuges, multa lamentantes, homicidam illum sagittam e pueri pectore extrahere jusserunt: puer animam exhalavit, senex vero, manus lacrymis humectans, regi imprecatus est:

79. "Tu quoque in extrema ætate filii mœrore ■ vita excedes!" Ita locuto illi, veluti serpenti, qui pede calcatus venenum emittit, *Kbsala* rex, qui prius illum læserat, sic respondit:

80. "Benigne has diras mihi imprecaris, quoniam non conspexi filii os, loti instar splendens: ignis, ligno accensus, urens etiam, tellurem arandam seminis surculorum genitricem reddit.

81. "Hac cum acciderint, quidnam faciam tibi ego, misericordia destitutus, qui mortem a te merui?" Ita interrogatus ■ rege, cre-

mita, una cum uxore filium mortuum sequi cupiens, ligna accensa petit.

82. Rex, comitibus suis repertis, precibus illius statim satisfecit, reditque, lætitia per hoc peccatum privatus: tulitque hanc imprecationem, ipsius mortis causam, quæ in intimo ejus animo locum invenerat, velut Oceanus ignem, marinum foveat in undis.

CAPUT X.

RĀMÆ DESCENSUS.

1. ILLI, INDRAE instar splendenti, magna prosperitate prædito, terram moderanti, decem millia fere annorum præteribant.
2. Nec potitus est lumine illo, filio appellato, u debito erga majores liberante, atque illico mœroris tenebras dispellente.
3. Progenie ejus caussam aliquam expectantē, rex diū manebat velut oceanus, antequam agigaretur, gemmarum procreatione nondum manifestata.
4. RISHYASRINGAS aliique sacerdotes pii, sensuum domitores, progeniem illius exoptantes, instituebant sacrificium pro filio obtinendo.
5. Eodem tempore dei, vexati a RĀVANA, adibant VISHNUEM, sicut viatores, æstu afflictī, arborem opacam.
6. Simulac illi ad oceanum pervenissent, expergefactus est deorum princeps: nam cunctationis absentia indicio est, negotium bene cessurum esse.
7. Cœlicolæ conspexerunt illum, recubantem in serpentis corpore, tanquam cubili, membris collustratis a gemmis, quæ in serpentis capitum orbibus splendebant.
8. Deus pedes suos deposuerat in gremium LAKSHMIS, lotō insidentis, quæ cingulum suum panno serico texerat, atque manus suas surculorum instar substraverat.
9. Ille, oculis apertæ lotō similibus, veste recentis solis colore tincta, indutus erat, diei autumnali similis, cujus initum gratum est adspectui.
10. Gestabat ille in lato pectore *Kaustubham* gemmam, aquarum medul-

lam, splendore suo signum in illius pectore collustrantem, LAKṢHMIS speculum lusorium

11 Brachius suis, ramis similibus, divinisque ornaementis distinctis, apparebat ille in aquarum medio, velut alter *Pāryatas*.

12 Victoriæ clamores edebantur a telis animatis, quæ gaudii colorem de genis *Dātyorū* mulierum evanescere fecerant

13 Adstitit ei, junctis unguibus, modestus GARUDAS, fulminis ictibus notatus, odio in SESHAVI relictō

14 Oculis suis purgantibus, devotionis somno finito lucentibus, BHRIGVI reliquisque vatibus, num bene dormisset interrogantibus, benigne arripit

15 Tum dei, inclinato corpore salutantes *Asurorū* victorem, celebrabant celebrandum illum, neque verbis nec mente comprehendendum

16 " Salve, universi creator primo, deinde universi conservator, demique universi delētor, ita trifariam divisus

17 " Veluti aqua cœlestis, quæ unum tantum gustum habet, hic vel illic alias gustus assumit, sic tu, ipse immutabilis, in diversis qualitatibus diversos status assumis

18 " Tu es immensus, mundum metiens, cupidinis expers, cupidinem impertiens, invictus, victor, prorsus indistinctus, rerum distinctarum auctor

19 " Ipse uniformis, ob causam aliquam hunc vel illum statum induis, varietas tua eadem esse memoratur, ac crystalli varietas, colore adjecto orta

20. " Sciunt te homines in corde commorantem, nec tamen propinquum, desiderii expertem, et tamen castigationes subeuntem, misericordem, nulla miseria tactum, antiquum, haud senescentem

21 " Omniscius es, non cognitus, omnium rerum auctor, per te ipsum existens, omnium moderator, nulli domino subjectus, tu es unus, omnes species induens

22. " Pronuntiant te septem hymnis laudatum, in septem marium undis dormientem, cujus os est ignis, septem flammis splendens, septem mundorum unicum refugium

23 "Cognitio, quæ quattuor illas res desideratis tanquam præmium
accipit, temporis conditio, quattuor æva complectens, genus humanum e
quattuor tribubus consistens omnia prodeunt te, quattuor oribu
prædito

24 "Homines devoti, mente exercitationibus cohibita, te, in corde com-
morantem, lucidum investigant, liberationis æternæ caussa

25 "Quisnam cognovit naturam tuam, non nati, natales amplectentis,
desidero vacui, inimicos occidentis, dormientis, vigilantis?

26 "Sono aliisque rebus sensualibus frui, acerrimasque castigationes
subire vales, homines regere, et tamen extranei instar vivere

27 "Viæ ad consummationem ducentes, quamquam in libris multifar-
iam divisæ, in te unum concurrunt, veluti *Gangæ* fluctus in oceanum

28. "Iis, qui in te animum dirigunt, tibi opera sua committunt, cupidi-
nisque expertes sunt, tu es via, eo ducens, unde nullus reditus datur

29 "Magnitudo tua, terra aliisque rebus manifestata, quamquam oculis
exposita, tamen definiri nequit quidnam dicendum de te, ex solis libro
rum sacrorum conclusionibus colligendo?

30 "Eo, quod sola tui recordatio hominem purum reddit, jam indica-
tum est, quanti fructus futuri sint iis, qui alio modo in te versantur

31 "Quanto margaritæ præstant oceano, quanto splendor antecellit soli,
tanto facta tua laudibus sunt altiora

32 "Non datur quidquam, quod non adeptus sis, et cujus compos fieri
cupias nil enim, nisi mundi amor natalium actionumque tuarum causa
est

33 "Quod vox, magnitudinem tuam laudans, loquendi finem facit, hoc
fit propter fatigationem, non ac in virtutes tuæ tantulæ sint

34 Ita dei propitium sibi reddere studebant illum, sensibus superio-
rum illa enim verarum altissimi dei virtutum enumeratio erat, non vero
laudatio

35. Ei, qui interrogatione de illorum salute favorem suum indicaverat,
dei narrabant periculum, ipsis imminens a *Rakshaso*, velut ab oceano,
præter diluvium litora superante

36 Tum respondit Vishnus, maris fremitum obtundens voce sua, e montium, litori adjacentium, cavernis resonante

37 Vox illa, ab antiqui vatis illius loquendi organis elata, omni perfectione prædita, erat ac si exitum jam habuisset

38 Splendebat illa, e domini ore progressa, cum dentium nitore, veluti *Ganga*, in alto, cælo fluens, postquam integra ex illius pede profluxit

39 " Scio dignitatem vestram atque potentiam a *Rakshaso* illo oppressas esse, veluti qualitatem primam et secundam a tenebris

40, " Novi quoque, tergeminum mundum ab illo vexari, ut probi cor a peccato, imprudenter commisso

41 " Neque ego in hisce negotiis implorandus sum ab *INDRA*, quoniam utrique nostrum idem negotium est etenim sua sponte ventus tanquam ignis auriga, adest

42 " Decimum *Rakshasi* illius caput ab ipsius gladio integrum relictum est, ut per d scum meum sortis suæ particeps fiat.

43 " Propter gratiam vero, a creatore illi impertitam, a me tolerata est magna scelerati inimici insolentia, ut serpentis a *santal* arbore,

44 " Etenim *Rákshasus* ille a creatore, illius castigationibus contento, precibus obtinuit, ne ab ullo deo occidi posset, sed hominum respectum habere neglexit

45 " Quare ego, *DASARATHÆ* filius factus, sagittis acutis illius caput, quasi lotorum acervum, prælii campo pro munere offeram

46 " Mox vos portiones, a sacrificiis rite oblatas, rursus accipietis in-

47 " Animæ piæ, in curribus cælestibus evehentes in deorum via, nubibus sese obtegere cupientes, jam terrorem abjiciant, quo, istius curru inspecto, perturbari solébant

48 " Solutas volitare sinetis captivarum cæli feminarum comas, non amplius pollutas violentibus arreptionibus *RÁVANAÆ*, imprecatione coerciti

49 KRISHNÆ nubes, postquam hoc vocis nectare deorum fruges, RĀVANÆ ariditate siccatas, rigasset, evanuit

50 INDRAS et reliqui dei VISHNUEM, qui negotium eorum perfecturus erat, per partes sequebantur, velut arbores ventum prosequuntur per flores

51 Tum vero sub finem sacrificii, quod hominum moderator ad optatum suum impetrandum instituerat, species processit ex igne, sacerdotibus terrorem injiciens

52 Manibus suis in vase aureo potum tenebat lacteum, quem ipse etiam vix portare poterat, quia deus princeps in illum ingressus erat

53 Accepit rex potum illum, a deo supremo sibi oblatum, sicut INDRAS aquarum medullam, ab oceano productam

54 Quantæ fuerint regis virtutes, in aliis viris haud reperiendæ, id eo indicatur, quod ipse trimundi auctor ex eo nasci cupiebat

55 Distribuit ille VISHNUIS semen, sub potus specie latens, inter duas uxorum suarum, veluti sol recentem suum ardorem inter cælum et terram

56 Dilecta ei erat KAUSALIYA, amata quoque uxor = KEKAYÆ familia orta ideo rex SUMITRAM ab utraque honoratam videre optabat

57 Utraque uxor, cognoscentes optatum mariti sui, regis prudentis, illi dimidiarum suarum potus partium dimidium dederunt

58 Illa etiam utriusque conjugis socre amans erat, sicut apes duarum liquoris linearum, ex elephanti temporibus manantium

59 Ab illis ad cuniarum salutem gestabantur fetus, e dei particulis orti, sicut fetus aquosus gestatur a solis fistulis, quos radios appellant.

60 Simul gravidæ factæ fulgebant splendore subpallido, sicut frugum culmi, in quibus fructus origines latent

61 Unaquæque in somno sese custoditam videbat a nanis, conchiam, censem, clavam, arcum, discumque ferentibus

62 Vehabanturquæ = GARUDA, auris suis alis splendoris opiam per aera diffundente, et celeritate sua nubes secum trahente

63. Ministrabat is *LAKSHMIS*, gerens *Kaustubham* gemmam, ipsi concre-
ditam, in medio pectore pendentem, manibusque tenens lotorum flabellum

64 Adstabantque is septem vates divini, in *Ganga* cœlesti abluti, summi
numinis nomen mussantes.

65 Rex, cum talia somnia ab is audisset, lætus se ipsum gravitate
præstantiorem habebat ipso mundi parente . . .

66 Habitabat in illarum uteris deus unicus, multifariam divisus, veluti
luna, in aqua limpida . . .

67 Tum vero, partus tempore, princeps regis uxor pudica filium enixa
est, tenebras dispellentem, sicut herba noctu splendoris particeps fit

68 Pulchro ejus corpore motus, pater dedit ei *RĀVÆ* nomen, mundo
eximiam felicitatem portendens

69 Ab eo, *RĀGHUIDARUV* familiam illustrante, eximio splendore prædito,
lucernæ in gynæceo quasi repellebantur

70 Mater, extenuato corpore, cum *RĀMA* in conclavi apparebat veluti
Ganga, autumno languida, cum lotorum, in syrtibus remanentium,
munere

71. A *KAIKEYI* filius natus est, *BHARATAS* appellatus, bonæ indolis,
qui matrem suam ornabat, ut modestia prosperitatem

72 *SUMITRA* geminos filios peperit, *LAKSHMANAM* et *SATRUGHNAM*,
sicut scientia, bene culta, prudentiam et modestiam

73 Evanescebant universi mundi vitia, apparebant ejusdem virtutes
nam cælum sequebatur quasi deum supremum, qui in terram descenderat

74 Hocce quadriformi nato, omnes regiones, quarum reges *RĀVANAM*
timebant, respirabant quasi per ventos, pulvere liberos

75 Ignis, nullo fume obscuratus, et sol, puro suo fulgore, antea in *Rā-
shaso* illo vexati, nunc quasi dolore liberati erant

76 Hoc momento *Rākshasorum* Felicitas lacrymas quasi effudit, sub
specie gemmarum, in *RĀVANÆ* crista in terram decidentium

77. Instrumentorum, a rege, filios adepto, post filiorum ortum pulsan-
dorum, initium faciebant deorum tympana in cælo

78 Florumque pluvja ex arbore cœlesti in ejus aedes decidens, prima quasi perfunctio erat cærimoniarum, apud eventum faustum perficientium

79 Pueri illi, omnibus ritibus ornati, nutricum lac bibentes, crescebant una cum patris gaudio, quasi cum ipsorum fratre natu maximo

80 Innata illorum modestiâ institutione augebatur, ut proprius flammæ splendor butyro sacro

81 Illi, non sibi invicem oppositi, puram illam RAGHUIS stirpem abunde collustrabant, sicut anni tempora deorum sylvam

82 Quamquam idem amor fraternus inter omnes regnabat, tamen RÂVIAS cum LAKSHMANA, æque ac BHARATAS cum SARUGHNA mutuo amore par faciebant

83 Eorum binorum unanimitas nunquam dividebatur, æque ac venti et ignis, seu lunæ et oceani

84 Illi civium domini dignitate sua ac modestia civium animos capiebant, sicut sub æstus finem dies nubibus obducti

85 Sôboles illa regis, quadrifariam divisa, splendebat, ac si Honestum, Utile, Dulce, atque Liberatio æterna corpore induta in terram descendissent

86 Illi, patris amantes, virtutibus suis patrem exhilarabant, æque ac magni oceani margaritis suis hunc quattuor plagarum dominum

87 Veluti deorum elephantus dentibus suis, *Dutyorum* ensium aciem frangentibus, veluti probitas suis agendi rationibus, quarum adhibitio propositi adeptione indicatur, veluti HARIS brachis suis, *yugum* longis sic hujus partibus illis quattuor splendebat regum princeps

CAPUT XI

1 TUM VISVÁMITRAS adit DASÁRATHAM regem, atque ad sacrificiorum impedimenta removenda petuit ab illo RÁMAN, qui adhuc cincinnos in temporibus pascebat. nam in viris splendentibus non ætatis ratio habetur

2. Rex, sapientes colens, RÁMAN, etsi morbo afflictum, una cum LAKSHMANA vati tradidit nam in RAOHVIS familia nullæ preces, ne vitam petentium quidem, repudiantur

3 Dum rex urbis vias adornare jubet, ad utriusque filii iter, hoc celeriter effectum est a nubibus, florum pluviam effundentibus, ventis comitantibus

4. Juvenes, mandatum perficere parati, arcubus instructi, ad patris pedes procidebant, regisque lacrymæ decidebant super illos inclinos, iter ingressuros

5 Vates RÁMAN cum solo LAKSHMANA abducere optabat, ideo rex benedictionem ei dedit, non vero exercitum illa enim utrumque filium tuum valebat

6 Ambo illi, comas lacrymis, e patris oculis profluentibus, leniter rigati, arcus tenentes, vatem sequebantur, cum oculis solemnes in via arcus quas respiciantibus

7. Matrum suarum pedes amplexi ambo, vatis augusti viam secuti, apparebant veluti *Madhus* et *Madhavas* menses, solis itinere coacti appropinquantes

8 Juvenum, brachus undarum instar agitatæ præditorum, incessus, etiamsi ob teneram utriusque ætatem vacillans, apparebat veluti nubibus advenientibus duorum fluviorum actiones, nominibus eorum respondentibus

9 Uterque, gemmarum pavimento adsueto, duorum incantamentorum,

Bala et *Atibála* appellatorum, quæ vates eos docuerat, potestate in itinere non fatigabantur, ac si a matris latere incederent.

10 Per amici patrū, temporum antiquorum gnari, rerū olim gestarum narrationes, quasi curru vectus, *RAGHUIDES* curru adsuetus, cum fratri minore iter pedestre non sentiebat

11 Lacus suppeditabant illis aquam dulcem, aves cantum aures delectantem, venti odoriferum florū pulverem, nubesque umbram suam

12 Eremitæ non ex aquis lotis splendentibus, neque ex arboribus lassitudinem levantibus, tantam capiebant delectationem, quantam dulci utriusque juvenis adspectu

13 *DASARATHIDES*, castigationum sylvam ingressus, arcu instructus, corpore suo pulchro, non vero factis, effigies erat *KAMADEVÆ*, cujus corpus a *SIVA* combustum erat

14 Uterque juvenis in via, vastata a *SUKETUIS* filia, cujus imprecationem a *VISVÁMITRA* audiebant, facili opera intendebant arcus, extremis eorum partibus in solum innixis

15 *TĀḌAKA* vero, nervorum sono audito, apparuit, obscuræ noctis colore prædita, pendula crania in auribus gestans, atris nubibus similis, in quibus grues volitant

16 Vehementi sua celeritate arbores in via concutiens, hominum mortuorum pannis induta, horribiles clamores edens, adorta est *BHARATÆ* fratrem majorem, turbini instar a cœmeterio orti

17 *RAGHUIDES* cum conspiceret illam, altero brachio macro erecto irruentem, hominum intestinis in crura dependentibus cinctam, feminam occidendi verecundiam una cum sagitta emisit

18 Vulnus, quod *RĀMA* sagitta infixit *TĀḌAKÆ* pectori, saxi instar duro, morti, nondum in hunc locum aggressæ, aditum ad *Rāishasos* aperuit

19 Illa, corde sagitta fisso, procidens, non tantum sylvæ suæ solum, sed etiam *RĀVANA* felicitatem, trimunda victoria stabilitam, tremere fecit.

20. Noctivaga illa, *RĀMA*, tanquam *KĀMADEVÆ* sagitta gravi in cordo

percutsa, foetido cruore, quasi *santalo* uncta, *YAMÆ* habitationem ingressa est

21 Tum *TADAKÆ* occisor accepit a vate, qui hoc facto lætabatur, telum dæmones occidens, incantamento præditum, veluti gemma, soli grata, accipit in sole splendorem, lignum incendens

22 Deinde, ingressus in purum *Nani* eremum, a vate sibi indicatum, *RAGHUIDES*, etsi oblitus rerum in priore vita gestarum, desiderio commovebatur

23 Deinde vates intravit in sylvam, ipsius castigationibus sacratam, in qua discipuli honores paraverant, cujus arbores ramorum folia manuum instar jungent, et cujus feræ vultibus erectis eum intuebantur

24 Ibi uterque *DASARATHÆ* filius vitem, sacris initiatum, sagittis suis contra impedimenta protegebant, ut luna et sol, vicissim orientes, radius suis mundum defendunt a tenebris

25 Tum vero sacrifici, aram foedatam videntes sanguinis guttis, *bandhujuniorum* florum instar magnis, horrore perculsi opus relinquebant, atque cochlearia sacrificalia, e *vikanlati* ligno facta, abiciebant

26 Statim *RAMAS* suspiciens, sagittam e pharetræ ore expromens, conspexit in aere *Rakshasorum* exercitum, cujus vexilla vulturum alarum ictibus movebantur

27 Ibi utrumque *Rakshasorum* ducem sagittarum scopos fecit, alius neglectis etenim *GARUDAS*, contra magnos angues pugnare valens, num idem parvos serpentes adortur?

28 Ille, telorum gnarus, telum celerrimum, venti deo sacrum, arcui imposuit, atque hoc *TADAKÆ* filium, vel saxi instar gravem, haud secus ac folium flaccidum deiecit

29 Alter *Rakshasus*, *SURAHUS* appellatus, magica vi huc illuc confugiebat, quem dexter ille sagittis, quæ soleis ferreis armatæ erant, discindens, extra eremum avibus distribuit

30 Utriusque juvenis, qui ita sacrificiorum impedimenta dispulerant, robur bellum celebrantes, sacerdotes taciturni stirpis domini sacra justo ordine perfecerunt

31 Vates, post sacrificium ablutus, utrumque fratrem, quorum cincinni corporis inclinatione moyebantur, post benedictionem us impertitam, tetigit manu, cujus palma sacro gramine fissa erat

32 JANAKAS, *Mithulæ* rex, sacrificii præparationibus finitis, invitavit vatem, qui, obedienter *Mithulam* tendens, RAGHUIDAS etiam secum duxit, gaudio repletos, cum de regis arcu audirent

33 Ab his, iter facientibus, vesperti habitatio eligebatur sub amœnis eremi arboribus, sub quibus GAUJAMÆ, diuturnas castigationes subeuntis, conjux per breve tempus INDRÆ uxor fuerat

34. Quod GAUJAMÆ UXOR, in saxum transformata, pulchrum corpus in longum tempus recuperavit, hoc erat beneficium RĀMÆ pedum pulveris, peccata destruentis

35 JANAKAS, hominum rex, cum audisset vatem una cum RAGHUIDIS aggressum esse, obviam ivit venerabundus, ac si fuisset Honestum, corpore indutum, comitantibus Utili et Dulci

36. *Videhæ* urbis civium, juvenes, *Punarvasui* sideri, de cœlo in terram aggresso, similes, oculis haurientium animus ciliis connivere etiam fraudem putabat

37 Carimonius sacris circa palum sacrificalem peractis, vates, KUSIKÆ familiæ decus, temporis gfarus, *Mithulæ* regi narrabat, RĀMAM arcus videndi cupidine ardere

38 Rex, conspiciens tenerum corpus pueri, e celebrata familia oriundi arcumque suum ægre flectendum cogitans, cruciabatur pretii, pro filia donandi, conditione

39. Dixitque "Venerande, quod a magnis etiam elephantis ægre perficitur, in eo equidem permittere nequeo elephantum pullum frustra contendere

10 "Etenim, sancte, multi reges arcitentes hæc arcu pudore affecti, concutientes brachia, quorum cutis nervi ictibus occalluerat, indignabundi abierunt

41 Cui respondit vates: "Hæc quid valent, audi!—Attamen mittamus sermones: ille enim robur suum probabit tibi in arcu, ut fulmen in monte

42 Post hunc viri prudentis sermonem ille RAGHUIDAM, etsi cincinnos in temporibus adhuc gerentem, robore præditum, esse credebat, sicut flammæ, etiamsi *udragopæ* scarabæi instar parva sit, urandi vim tribuunt

43 *Mithilæ* rex comitum catervas arcum apportare jussit, velut *INDRAS* nubium turbas arcum splendidum exhibere jubet.

44 *DASARATHIDES*, videns arcum, dormientis serpentum principis instar terribilem, arripuit eum, quo *SIVAS*, bovem in vexillo gestans, dimiserat sagittam, quæ effugientem sacrificii feram persequebatur

45 Juvēnis, dum cœtus oculis præ stupore rigidis adspiceret, arcum, saxi instar firmum, haud magno labore intendit, veluti *KÂMADEVAS* tenerum florum arcum

46 Ille, nimia intentione diffractus, tonitru instar tremendum sonum edens, *BHRIGUIDÆ*, valde irato, *Kshatriyorum* tribum impigram esse indicavit

47 *Mithilæ* rex, læte accipiens roboris pretium, quod in *SIVÆ* arcu comprobatum viderat, *RAGHUIDÆ* dedit filiam suam, haud ex utero natam, *LAKSHMIS* instar formosam

48 Deinceps *Mithilæ* rex, promisso stans, *RAGHUIDÆ* tradidit filiam suam, haud ex utero natam, coram vate splendido, quasi coram igne teste

49 Misitque splendidus rex sacerdotem suum honoratum ad *Kosala* regem, nuntians ei "Hanc *NIRIS* stirpem per filæ nuptias tibi servilem fieri jubere velis"

50 Ille nurum dignam quærebat, cum perveniret ad eum *Brâhmanus* cum nuntio opportuno nam piorum optatum, eisdem legibus obnoxium, atque arboris cœlestis fructus, illico maturescit

51 *DASARATHAS*, cum audisset sermonem viri nobilis, qui omnes honores ei tribuit, profectus est, *INDRÆ* socius, sui potens, militum pulvere solis radios surripiens

52 Obsidebat *Mithilam* urbem, exercitu cingens eam, et sylvarum vicinarum arbores vexans, sed urbs illa tolerabat obsidionem amicam veluti mulier diuturnum amati amplexum

53 Uterque princeps congressi, morem receptum observantes, *VARI* V L

atque INDRÆ similes, celebrabant virginum juvenumque nuptias, prout ipsorum dignitatem decebat

54 RAGHUIS sibi uoles duxit virginem e terra natam, LAKSHMANAS ejusdem sororem natu minorem URMILAM, utriusque fratres juniores, eximie splendentes, gracilem utramque KUSADHVAJÆ filiam

55 Tres illi fegis filii una cum quarto, cum novas uxores duxissent, splendebant, tanquam quattuor ejusdem contra inimicos subsidia, prospere cedentia, scilicet reconciliatio, dona, discordiæ excitatio et coercitio

56 Illæ regis filiæ per hos regis filios, atque hi per illas vota sua expleta videbant, eratque conjugum cum uxoribus congressus, sicut nudæ vocum formæ cum suffixis conjunctio

57 DASARATHAS, postquam quattuor filios suos ibi cum uxoribus conjunxerat, atque *Mithilæ* regem dimiserat, tribus itineribus in suam urbem rediit

58 Interdum in itinere venti ex adverso flantes, atque vexilla arborum instar commoventes, exercitum ejus vehementia sua vexabant, veluti planiem fluvii undæ, ripam transgredientes

59 Deinde conspiciebatur sol, terribili haloniq orbe cinctus, veluti de lapsa serpentis, a GARUDA occisi, gemma, ejus corpore circumdata

60 Plagæ cœlestes, cum vulturum alis, quasi subcanis cincinnis, atque nubibus vespertinis, quasi vestibibus sanguine madidis, veluti mulieres menstruorum tempore, adspici haud poterant

61 Lupre quoque, regionem, ubi sol commoratur, aggressæ, horrendo modo ejulabant, ac si excitare vellent BHRIGUIDEN, *Kshatriyorum* sanguine sacrificia Manibus peragere adsuetum

62 Terræ dominus officii gnarus, ventum contrarium aliaque præsagia mala animadvertens, de omnibus sinistris avertendis magistrum suum inter rogavit, qui, bonum exitum promittens, sollicitudine eum liberavit

63 Statim apparuit ingens splendor, oriens in exercitus fronte quem denique milites, cum oculos abstersissent, viri forma præditum cognoscebant

64 Sortem patriam gestans, filo sacro notatam, maternamque, ingenti

arcu indicatam, soli similis erat, cum luna conjuncto, seu *santal* arbori cum serpente.

65. Ille, obediens jussui patris, quamquam iracundi et omnem modum excedentis, trementis matris caput abscindens, primo misericordiam vinebat, deinde terram.

66 *Akshæ* granorum corona, dexteræ auri alligata, apparebat ille, ac ei gestaret unius et viginti *Kshatriyorum* occidendorum computationem, per granorum numerum præindicatam

67. Rex, cujus filii pueri adhuc erant, cum conspiceret BHRIGUIDEN, qui, ob patris cædem iratus, omnes familias regias occidere volebat, suumque statum considerans, animum demisit.

68 *Rāmæ* nomen, filium suum horribilemque hostem designans, cor ejus percussit, timoremque ei iniecit, veluti nomen, a gemma ortum, coronam significans idemque serpentem

69 BHRIGUIDES, hæud respiciens regem "salve! salve!" clamantem, ubi major BHARATÆ frater erat, ibi convertit oculos, iræ contra *Kshatriyos* flamma splendentes, sursum elatos

70 RAGHUIDES, timoris expertus, antecedens, sic compellatus est ab illo, qui pugnandi cupidus manum arcui admovit, sagittamque in spatio inter digitos relicto posuit

71 " *Kshatriyorum* gens propter injuriam illatam mihi exosa est, quæ sæpius devicta, quietem adeptus eram nunc vero, veluti serpens dormiens baculi ictu, sic ego roboris tui fama iratus sum

72 " Regis *Mithilensis* arcum, a nullo alio rege ante flexum, tu fregisti quo audito ego quasi roboris mei cornu a te fractum puto

73 " Olim *Rāmæ* nomen, in mundo pronunciatum, me designabat nunc vero, cum tu splendorem appetas, idem nomen, significatione conturbata, pudorem mihi affert

74 " Duo inimici æque gravem injuriam fecisse putantur mihi, telum gerenti, quod ne in monte quidem irritum est. *Hainayas* scilicet, qui vaccæ vitulum abripuit, atque tu, gloriam meam eripere contendens

75 " Robur meum, etiamsi *Kshatriyos* occidit, ideo non mihi satisfacit,
 " dum tu invictus es, ea enim ignis magnitudo datur, qua ille in oceano
 " etiam, velut in fœno flagrat

76 " Scito vero, arcus *Sivaici*, a te diffracti, firmitudinem *Vishnuis*
 " potestate ademptum fuisse: lenis etiam ventus arborem in fluvii ripa
 " deiecit, quando radices ejus undarum celeritate subfossæ erant

77 " Quare huic arcui meo nervum intende, æque cum sagitta eum
 " distende: Hoc certamen esto, si hic quoque idem brachiorum robur
 " ostenderis, a te victus ero

78 " Si vero invalidus es, securis meæ, alte splendentis, minis territus,
 " frustra securitatem petens junges manus, quarum digiti nervi ictibus
 " occalluerunt

79 Ita locuto *BHRIGUIDA*, horribili adpectu, *RAGHUIDES*, leni risu
 labia inflectens, pro apto responso illius arcum arripuit

80 Ille, simulac arcum teneret: quem in prioribus natalibus gestaverat,
 eximie pulcher erat adpectu: nuda enim nubes pulchra est, quanto magis
 vero, ubi *INDRÆ* arcu distincta est?

81 Arcus ille, altera parte in terra posita, a robusto illo intendebatur,
 regum inimicus vero splendorem amisit, velut ignis, cujus fumus solus re
 lictus est

82 Hominumque caterva adspiciebat ambo illos, ex adverso stantes, splen
 dore alterius aucto, alterius evanescente, ut vesperi, plenilunii tempore,
 solem et lunam

83 *RAGHUIDES* misencordia motus, adspiciens tum *BHRIGUIDEN*,
 cujus vis in ipso frustrata erat, tum sagittam suam haud inanem, arcui
 adaptatam, *KÂRTIKEya* similis, sic locutus est

84 " Quamquam me adortus es, crudeliter contra te pugnare nequeo,
 quoniam *Brdhmanus* es, sed impera visne ut hæc sagitta incessum tuum
 " destruiam, an cælum, sacrificiis tuis meritum?

85 Cui respondit vates: " Recte cognosco te deum priscum, atque
 " tuum, in terram demissi, robur *Vishnuicum* videre cupicem iracundum
 " tuam irritum

86 " Mihi, qui patris inimicos in cineres converti, terramque cum oceano
 " dono dandam putavi, clades etiam, a te supremo deo inflicta, laudabilis
 " facta est

87 " Quare, sapientum optime, tuere incessum meum, ad loca sacra
 " visenda exoptatum. viæ in cœlum obstructio vero me, voluptatis non
 " cupidum, hâc vexabit "

88 RAGHUIDES consensit, sagittamque præteritæ versus dimisit quæ
 BHRIGUIDÆ, quamquam probe agentis, viæ in cœlum obex factus est, haud
 removendus

89 RAGHUIDES etiam, vatis per veniam implorans, pedes ejus amplecte-
 batur nam fortibus, postquam hostes robore vicerunt, reverentia gloriæ est

90 " Quoniam materna mea qualitate, impetuosa rejecta quietem pater-
 " nam adeptus sum, nonne hæc injuria etiam, fructu haud spernendo
 " prædita, beneficium est, a te mihi datum ?

91 " Age, equidem ab eo, ne tibi impedimentum esto, deorum negotium
 " peragenti ! " Ita allocutus RĀMA et LAKSHMANAM vates evanuit

92 Quo digresso pater RĀMA victorem amanter amplexus, iterum
 natum eum putabat, atque postquam per breve tempus sollicitus fuerat,
 gaudium accepit, ut arbor, a sylvæ igne superata, pluviam decidentem

93 Tum terræ dominus, SIVÆ similis, nonnullis noctibus peractis in via,
 pulchris diversoris adornata, urbem *Ayodhyam* ingressus est, in cujus fene-
 stris feminarum, puellam *Mithilensem* adspicientium. oculi Nymphæarum
 instar splendebant

CAPUT XII.

RĀVANAS OCCISUS.

1. DASARATHAS, cum corporis gaudijs fruitus ultimam ætatem ingressus esset, extinctui propinquus erat, veluti mane lucernæ lux.

2. Pone aures considens, sub canitie latens senectus, KAIKEYIS timore mota, dixit ad eum: "RĀMÆ dignitatem trade!"

3. Rumor de RĀMA, a civibus amato, ad dignitatem regiā evehendo, unumquemque civium lætum reddidit, veluti canalis nemoris arbores.

4. KAIKEYIS, duræ indolis, præparationes ad illius inaugurationem factas fœdavit regiis lacrymis, præ dolore ferventibus.

5. Evomit illa, cum rex iratam mitigare studeret, duo promissa, ab illo data, veluti terra ab INDRA rigata duos serpentes, in cavernis latentes.

6. Quorum altero RĀMAM per quattuordecim annos in exilium mitti postulavit; altero pro suo filio flagitavit dignitatem, cujus solus fructus ipsius viduitas erat.

7. RĀMAS antea terram a patre sibi traditam plorans acceperat, deinde vero in sylvam eundi jussum lætus accepit.

8. Cives cum admiratione illius vultus colorem eundem manere videbant, cum vestes solemnes gereret, et cum arborum corticem indueret.

9. Ille, ne patrem a fide præstanda detineret, cum SITA et LAKSHMANA in *Dandakam* sylvam intravit, atque in cujusvis boni cor.

10. Rex vero, separatione ab illo cruciatus, et imprecationis e facinore suo ortæ memor, nōn nisi corpore relicto se expiationem adepturum putabat.

11 Regnum illud, juvene in exilium misso, et rege mortuo, abuit in prædam hostium, callide aborum imbecillitatem explorantium.

12. Tum vero ministri, domino destituti, BHARATAÏ, apud matris suæ propinquum commorantem, advocari curabant per viros intimos, qui lacrymas suppressibant

13 ΚΑΙΚΕΥΙΣ filius, cum patrem suum hoc modo mortuum esse comperisset, non solum a matre sua, sed etiam a dignitate regia se avertit

14 Secutusque est RĀMAV cum exercitu, atque lacrymas fundens conspexit arbores, inter quas ille cum ŚUMITRAIDA habitabat, ab anachoretis sibi indicatas

15 Postquam illi, in Chitrakutæ sylvæ habitanti, narrasset, patrem in cælum abuisse, eum revocare studebat per LAKSHVIM, cujus felicitates non meræ reliquæ erant

16 Ipse enim, ante, quàm frater ejus major dignitatem regiam in matrimonium quasi duxisset, semet ipsum, si terræ regnum acciperet, ante illum matrimonium inisse putavisset

17 Quem cum amovere non posset, ut pater mortuus jusserat, petebat ab eo duas crepidas, quas regni quasi deas tutelares faceret

18 Tum dimissus a fratre, qui hoc ei concesserat, non in urbem intravit, sed Vandem pagum profectus, fruebatur regno, quasi thesauro sibi commisso

19 Ita fratris majoris amantissimus, remotus ab omni regnandi cupidine, ad matris facinus expandum, poenitentiam quasi agebat

20 RĀMAS vero cum SITA in sylvæ victu agresti degens, tranquillus una cum fratre innotuitur exstitit juvenis, quod IKSHVAKUVIR senes exsolvere solebant

21. Aliquando aggressus ad arborem, quæ latitudine sua densam præbebat umbram, præ lassitudine aliquantulum dormiebat in SITÆ gremio

22 Tunc avis, ab INDRA oriunda, unguibus suis SITÆ mammas dilaceravit, vilipendens quasi notas, quas illæ ex amati amplexibus ferebant

23 RĀMAS, ab uxore pulchra e somno excitatus, graminis culmum jecit, contra avem, quæ altero oculo amisso evolavit

24 RĀMAS vero, ob loci propinquitatem BHARATÆ reditum timens, reliquit *Chitrakutæ* regionem, cuculis mœste carentibus frequentatam

25 Procebat ille, commorans in hospitalibus vatū eremis, regionem meridionalem versus, veluti sol in signis autumnalibus commorans

26. Illum secuta *Videhæ* regis filia apparebat, veluti splendor regius, etiamsi ■ ΚΑΙΚΕΙΙ prohibitus, illius virtutibus allectus

27 Ejus membrorum unguento, ab ANUSŪYA ūonato, suaves odores diffundente, apes ■ sylvæ floribus eliciebantur

28 Stetit ibi *Rākshasus* quidam, VĪRADHAS appellatus, nubis vespertinæ instar fuscus, RĀMÆ viam præcludens, veluti RAHUS lunæ viam

29 Abripuit ille ex utroque fratris medio puellam *Mithilensem*, veluti siccitas pluviā abripit inter *Sravānam* et *Bhādrapadam* menses

30 Quem cum occidissent juvenes KAKUṬSTHIDÆ, antequam putido suo fœtore regionem contaminaret, in terra defoderunt

31 Deinde RĀMAS, rectitudinis limites haud excedens, ab AGASTYA jussus, restitit in *Panchavati*, veluti *Vindhyas* mons in altitudine sua, quam a principio habebat

32 Ibi RĀVANÆ soror natu minor, amore percūsa, accessit RAGHUIDEN, veluti serpens, æstu vexatus, arborem in *Malaya* monte

33 Illa, ipsa SITA præsentē, RĀMÆ favorem captabat, originem suam ei narrans • etenim mulierum amor, quando nimis auctus, tempus haud respicit

34 “ Equidem uxorem habeo, puella, hujus fratris mei minoris amorem “ capti! ” Ita RĀMAS, humeris taurinis præditus, illam viri cupidam exhortabatur

35 Illa, antequam ad majorem sese converteret, ab eo quoque non accepta, iterum ad RĀMAN confugit, fluvii instar, utrumque ripam lambentis

36 SITA risus puellam pulchram iratam reddidit, veluti luna oriens oceanū fluctum, qui, protectus a vento, tranquillus restabat.

37. “ Ritus tui fructum statim adipiscere, adspice me! Scito, facinus, “ tuum esse, veluti contemptus, tigris ostensus ■ caprea!

38 Ita allocuta puellam *Mithulensem*, quæ præ timore in mariti sinum confugit, *SŪRPAṆAKHA* speciem assumpsit, nomini suo similem

39 *LAKSHMANAS*, qui primo eam cuculi instar dulcē loquentem audiverat, deinde Iupæ instar horribiles sonos edentem, transformatam illam putabat

40 Ille stricto gladio in casam frondeam celeriter ingressus, terribilem illam iterata deformitate affectū

41 Illa, in aere pendens, utrique fratri minitabatur digito suo, unco simili, unguibus aduncis prædito, nodisque arundinis instar crassis

42 Mox vero *Dandakam* sylvam ingressa, *KHARĀ* alisque *Rākshasis* narravit talem *RĀMĀE* conatum, novam *Rakshasorum* contumeliam

43 Quod *Rakshasi* illam, vultus membra laceratam, magni faciebant, id illis, *RAMAN* adorientibus, funestum evasit

44 *RAGHUIDES* insolentes illos telis elatis accurrentes videns, victoriæ spem in arcu collacavit, *SITAM LAKSHMANĀE* commisit

45 *RĀMAS DASARATHIDES* solus erat, *Rākshasi* vero mille, sed quot illorum erant, eundem numerum illi etiam in prælio habere vis videbatur

46 *KAKUTSTHIDES*, probe agens, *DŪSHANAM*, e scelestorum caterva missum, haud toleravit, veluti suum ipsius vitulum

47 Illum, *KHARAM* atque *TRISIRASEM* deinceps excepit sagittis, quæ vero quasi uno eodemque tempore ab arcu ejus evolabant

48 Ab acutis illis sagittis, quæ, priore puntate servata, trium illorum corpora penetrabant, vita eorum hauriebatur, sanguis vero ab avibus

49 Ingenti illo *Rākshasorum* exercitu *RĀMĀE* sagittis trucidato nihil erectum conspiciebatur, præter truncos

50 Ille deorum hostium exercitus, postquam cum *RĀMA*, sagittarum imbres effundente, pugnaverat, non expecturus dormiebat in vulturum umbra

51 E *Rākshasis*, *RAMĀE* telis deletis, sola *SŪRPAṆAKHA* nuntium malum *RĀVANĀE* attulit

52 *DHANADATTA* frater minor, post contumeliam sorori inflictam atque

propinquorum cædem, RÁMÆ pedem decem capitibus suis impositum putabat.

53 Per *Rákhshasum*, capreae forma indutum, RAGHVIDAS decipiens, per aliquod tempus avium principis contentionibus impeditus, SÍTAM abripuit

54 Ambo fratres, SÍTAM quærentes, vulturem conspexerunt, alis abscessis, qui spiritu per guttur exeunte sui in DASARATHAM amoris debitum solverat

55 Hic SÍTAM a RÁVANA raptam esse, voce illis narravit, atque nobile suum ipsius factum vulneribus annuntians, mortuus est

56 Ambo illi, quorum dolor de patris morte novus adhuc erat, in illo, haud aliter ac in patre suo, caerimonias funebres, inde in combustione, iterum exsequebantur

57 Suadente KABANDHA, qui per mortem ab imprecatione liberabatur, RÁMAS amicitiam contraxit cum simio SUGRÍTA, qui in eadem ac ipse calamitate versabatur

58 BÁLINE occiso heros ille in ejus locum diu expetitur substituit SUGRÍTA, veluti radicem vicariam in prænæ radicis locum

59 Deinde simi, ad SÍTAM quærendam a marito missi, huc illuc vagabantur, perinde ut RÁMÆ vóta

60 Nuntio de illa accepto e SAMPÁTIS ore, MARUTÆ filius oceanum trajecit, vitam mundanam veluti, sine sui commodi studio

¶ Illa investigans conspexit SANKARÆ filiam in utero *Lankæ*, *Rákhshasorum* mulieribus cinctam, pudicam veluti Mimosam, herbis veneniferis circumdatam

62 Dedit ei simius annulum, manti signum, cui frigida illis gaudia lacrymæ obviam quasi veniebant

63 Postquam nuntius de marito SÍTAM exultrasset, ille, AKSHIT credelatus, urbem *Lankam* combussit, per breve tempus vexationem ab hoste sustinens

64 Re peracta ostendit RÁMÆ signum mutuum. insum veluti SÍTÆ cor, corpore induto aggressum

65 RĀMAS gemmæ, in corde collocatæ, contactu oculos claudens, amatæ amplexus voluptatem percepit, mammas illius non tangens

66 RĀMAS, nuptio de uxore audito, cum illa congregi cupiens, magnum oceanum, quo *Lanka* circumfluitur, fossæ instar exiguum putabat

67 Profectus est ad hostium necem, simiorum exercitibus sequentibus, neque solum in terræ dorso, sed etiam per aera catervatim incedentibus

68 Ad illum, in oceani litore consistentem, pervenit VIBHĪSHANAS, mis sus 'quasi per amorei in *Rakshasorum* Fortuna, quæ hoc consilium ei inje cerat'

69 Cui RAGHUIDES *Rakshasorum* imperium pollicebatur etenim morum præcepta, justo tempore exercita, fructum producant

70 Ille in oceano salso pontem strui curavit per simios, similem SESHÆ, e regionibus infernis emergenti ad VISHNUIS somnum

71 Per hanc viam transgressus, *Lankam* urbem obsedit simul fulvis, alterum vallum aureum quasi efficientibus

72 Prælium ibi oriebatur terribile inter simios et *Rakshasos*, RĀMÆ æque ac RĀVĀNÆ victoriæ clamore plaga feriente

73 Clavæ diffringebantur arboribus, mallei contundebantur lapidibus, unguium lacerationes ipsas sagittas superabant, elephantum saxis elidebantur

74 Tum SITAM, quæ RĀMÆ caput findi videns animo linquebatur, TRIJATA in vitam revocavit, illusionem id esse docens

75 "Vivit dominus meus!" Ita exclamans illa libepter dolorem abiecit, antea vero, ejus mortem veram esse putans, "ego superstes sum" ita cogi- tans pudore confusa erat

76 Brevis DASARATHIDARUM afflictio, cum laqueus, in MEGHANĀDA IS injectus, GARUDA advolante dissolveretur, erat, ac si in somno is acci- disset

77 Tum RĀVĀNAS hasta LAKSHMANAM in pectore vulneravit, RĀMAS vero, quamquam non percussus, cor dolore laceratum habuit

78 LAKSHMANAS vero, dolore levato per herbam, ab HANUMANTE allatam, denūo sæptis suis *Lankæ* mulieres lamentari docebat

79 Veluti tempus autumnale nubis, sic ille MEGHANÁDÆ clamorem arcumque, INDRÆ arcu similem, amplius exsistere haud passus est

80 KUMBHAKARNAS, ñ simiorum principe in eandem cum sorore sua conditionem redactus, RAMÆ se opposuit, montis instar e quo arsenicum rubrum scalpro excisum est

81 “ Male tu, somni amans, a fratre intempestive expérgefactus es! Ita cogitantis quasi RAMÆ sagittis in diuturnum somnum inductus est

82 Alii etiam *Rákshas* in simiorum gladiis incidebant, ut pulvis, in prælio ortus, in sanguinis eorum flumina

83 Deinde RAVANAS iterum ex urbe in pugnam egressus est, “ hodie “ mundus sive RAVANA sive RAMA vacuus erit! ” ita constituens

84 INDRAS, RAMAM peditem conspiciens, *Lankæ* regem vero currus scirpea protectum, misit illi currum, fulvis equis junctum

85 Currum illum victorem, cujus vexillum *Gaigæ* cœlestis undarum ventis movebatur, ascendit RAGHUIDES, dei aurigæ brachius innixus

86 MATALIS induit ei magni INDRÆ lorica, in qua *Rákshasorum* telorum foliorum imbecillitatem adipiscebantur

87 Hoc RAMÆ et RÁVANÆ prælium, in quo, uterque mutuo adpectu roboris tandem occasionem inveniebant, propositum quasi explevit

88 Minor DHANAJÆ frater, quamquam solus et non sicut antea, tamen brachiorum, capitum atque pedum multitudine quasi in propinquorum matronarum medio stare videbatur

89 RÁMAS hostem suum, mundi dominorum victorem, qui capita sua SIVA dederat, atque *Kailasam* montem sustulerat, magnum putabat

90 RÁVANAS in dextrum ejus brachium, quod tremens SIVA recuperationem prænuntiabat, valde iratus sagittam defixit

91 Sagitta, ñ RAMA emissa, RÁVANÆ pectore perforato in terram inivit, quasi serpentibus gratum munus allatura

92 Amborum, vocem voce, tela telis profligantium, mutuus vincendi furor adaugetur, veluti duorum narratorum

93 Victoriae fortuna roboris vicissitudine inter ambos aequa erat, velut agger inter duos elefantos p̄brios

94 Sagittarum copiae invicem haud tolerabant florum umbres, in utrumque demissos et Dus et Asuris, utriusque impetu et renisu delectatis

95 Deinde *Rakshasus* vibravit contra hostem clavam, dentibus ferreis instructam, raptam veluti *YAMÆ* clavam, e *Kutaśalmale* arbore factam

96 *RAGHUIDES* sagittis lunatis, aequae facile ac *kadalim* arborem, diffidit clavam illam, antequam currum suum attigerat, atque *Rakshasorum* spem

97, Tum unicus ille arcitenens ad illam feriendum arcui adaptavit telum haud inane, *BRAHMANI* sacrum, medicinam quasi ad doloris de uxore aculeum extrahendum

98 Illud in aere in centum partes divisum videbatur, fulgentibus cuspidibus praeditum, veluti magni serpentis corpus, horrendis in capitibus orbibus distinctum

99 Hoc telo, cum incantamento emisso, uno temporis momento abscondit *RAVANÆ* caputem seriem, illo dolorem non sentiente

100 Velut in aqua recentis solis imago, undis divisa, sic in cadente *Rakshasi* corpore splendebat cervicum decisarum series

101 Deorum animus, etsi capita ejus cadentia videbant haud nimiam fiduciam capiebat, quia ne illa rursus jungerentur timebant

102 Tum vero in *RAMÆ* caput, regio diademate mox ornandum, decidit fragrans florum imber, a diis missus, quem sequebantur apum examina, alis melle gravatis, rimas in mundi custodum elefantium temporibus reloquentia

103 Tum *INDRÆ* auriga *RAGHUIDEN*, qui deorum mandato expleto arcus nervum resolverat, valere jussit, atque currum, mille equis junctum cujus vexilli pertica notata erat *RAVANÆ* sagittis, nomine ejus inscriptis, exivit in altum

104 *RAGHUIDARUM* dominus vero, uxorem amatam igne lustratam adeptus, regiam hostis dignitatem tradidit *VIBHISHANÆ*, caro amico, atque hoc cum Solis filio et *SUMITRIDA* sequente, currum coelestem brachiis suis occupatum, ascendens, in urbem profectus est

CAPUT XIII.

REDITUS IN DANDAKAM SYLVAM.

1. Tum vero VISHNUS, RÂMÆ nomen gerens, qualitatum gnarus, regionem suam, cujus qualitas sonus est, curru cœlesti transvolans, oceanum adspiciens uxorem clam allocutus est :

2. " En, *Videhensis*, oceanus spumans, quem pons meus usque ad
" *Malayam* montem dividit, ut splendoris via æthera, autumnò serenum,
" pulchras stellas ostendentem.

3. " Is olim suffodiebatur a patribus nostris, cum patris eorum, sacri-
" ficare cupientis, equus sacer a KAPILA in orcum abductus esset, atque
" illi ejus recuperandi caussa terram finderent.

4. " Ex hoc solis radii fœtum hauriunt, inde divitiæ augmentum capiunt ;
" hic ignem alit, qui aquam comburit, ab hoc artrum delectans genitum
" est.

5. " Ejus forma, quæ, hunc vel illum statum assumens, magnitudine sua
" decem regiones pervadens consistit, æque ac VISHNUS forma, neque
" qualitate, neque quantitate definiri potest.

6. " In eodem requiescit numen supremum, celebratum a primo-creatore,
" qui in loto, ex illius umbilico ascendente, sedet, quando illud in unius
" ætatis fine, mundis in semet ipsum retractis, devotionis somno addictum
" est.

7. " Ad hunc tanquam protectorem confugiunt centeni montes, superbia
" privati per INDRAM, latera eorum findentem, veluti reges periculo immi-
" nente ab hostibus confugiunt ad regem medium, honestate distinctum.

8. " Ejus aqua limpida, sub mundi destructionem accrescens, terræ,

“ quam primus deus ex inferno eduxit, per breve tempus faciei ornamen-
“ tum evasit

9 “ Idem, undarum labia porrigendi gnarus, quem nemo aequat con-
“ suetudine cum uxoribus, bibit amnes, natura sua in ore præbendo auda-
“ ces, usdemque bibere dat

10 “ Istæ balneæ, aquam e fluviorum oribus, bestis repletam, capientes,
“ atque ora hiantia claudentes, per capitâ, foraminibus prædita, aquæ
“ flumina, emittunt in altum”

11 “ En monstris marinis, elephantis similibus, subito emergentibus,
“ bifariam divisas maris spumas, quæ genis illorum adhærentes per breve
“ tempus apparent veluti muscaria, aures eorum ornantia

12 “ Serpentes, qui emergunt ad vestum a litore flantem hauriendum,
“ ab undis volutis haud dignoscendi, distinguuntur gemmis, solis radiorum
“ contactu eximie splendentibus in capitum orbe

13 “ Hæ conchæ, subito undarum rapiditate conjectæ in corallia, labio
“ rum tuorum æmula, oribus suis in ramis prominentibus hærentes, ægre
“ suspensio discedunt

14 “ Nube illa, quæ yix accessit ad aquam bibendam, sed turbinis rapi-
“ ditate circumagitur, prorsus apparet oceanus iste, ac si iterum monte
“ agitaretur

15 “ Oceani salsæ æneæ rotæ similis, litus tenue, *tamalarum* et
“ *tatum* sylvarum seriebus nigrum, in longinquo apparet, veluti æruginis
“ linea in rotæ acie

16 “ Ventus, e litore spirans, *ketakarum* polline os tuum adornat, O
“ longis oculis prædita! Scire eum diceres, me, qui labia tua *vimbis*
“ similia sitio, ornatu parando tempus perdere non posse

17 “ Nos currus cœlestis rapiditate temporis momento pervenimus
“ ad oceani litus *pugarum*, fructus onere inflexarum serie consitum, in
“ cujus syrtibus jacet margaritarum copia a conchis dispersarum

18 “ Jam vero, teneris femoribus cervarumque obtutu prædita, oculos
“ conjice in viam, quam emensi sumus terra ista, sylvis tecta, emergit
“ quasi ex oceano remoto

19 " Ecce, perinde ac animi mei desiderium, sic currus cœlestis procedit
 " modo in deorum, modo in nubium, modo in ævium via

20 " Iste ætheris ventus, odorem fundens liquoris, ■ magni INDRÆ
 " elephantī temporibus stillantis, et fluvii triplicis undarum contactu
 " frigidus, delambit sudoris guttas, in facie tua recentis diei calore ortas

21 " Hæc nubes, coruscante fulmine quasi armilla ornata, a te, ira-
 " cunda, per jocum tacta manu fenestræ innixa, alterum quasi ornamen-
 " tum tibi præbet

22 " Hi eremitæ, cortice induti, *Dandakam* sylvam periculis liberam ,
 " cognoscentes, pro suo quisque loco occupant eremorum regiones, diu
 " desertas, novis casis constructis

23 " Ista est illa regio, ubi, cum te quærerem, in terram lapsum con-
 " spiciebam pedis annulum, præ dolore quasi ob sejunctionem a pedis tui
 " loto, silentium tenentem

24 " Qua via tu, timida, a *Rakshaso* abducta eras, eam istæ plantæ
 " repentes, misericordi animo, cum loqui non valerent, indicabant mihi
 " ramis suis, quorum surculi infracti erant

25 " Cervæ etiam, graminis culmos haud respicientes, certiore facie-
 " bant me, itineris tui inscium, oculos ad meridiem convertentes, elata
 " ciliorum serie

26 " Istud ante nos apparet *Adityavantis* montis cacumen, æthera tan-
 " gens, ubi novam aquam effundebant nubes, ego vero eodem tempore
 " lacrymas ob separationem a te

27. " Ubi sine te ferre non poteram lacuum, pluviae guttis rigatorum,
 " odorem, neque *Adambe* flores, semiapertis foliis preditos, nec dulces
 " pavonum clamores

28 " Atque ubi ego, occultationum memor, quibus tu, timida, ut me
 " verares, antea gavisâ erat, vix tolerabam nubium strepitum, e cavernis
 " resonantem

29 " Ubi torquebat me oculorum tuorum, ignis matrimonialis fumo
 " nigrorum, pulchritudo, quam, dum terra, imbre rigata, vapore tegebatur,
 " calicibus apertis imitabantur fungi

30 " Obtutus, longe descendens, cum labore quasi haurit, istas *Pampæ*
 " lacus aquas, inter propinquas calami sylvas lateantes, in quibus grues
 " ludentes conspiciuntur.

31 " Ibi ego, procul a te amata commorans, cum voluptate conspiciebam
 " *rathāgarum* paria, nunquam sejuncta, sibi invicem lotorum folia por-
 " rigentia.

32 " Atque cum applecti superem tenuem istum *asokæ*, in litore stantis,
 " ramum, duobus florum fasciculis, mammarum instar pulchris, inclina-
 " tum, ad te me pervenisse putans, *Lakṣhmanas*, lacrymas fundens, me
 " retinebat.

33 " Isti gruum in *Godāvare* fluvio ordines, tintinnabulorum aureorum,
 " in curru pendentium, sono audito sursum evolantes, tibi obviam quasi
 " veniunt

34. " Ista *Pāṇcharatis*, ubi tu, quamquam tenero corpore prædita, no-
 " vellas Mangiferas gutturmio rigare solebas, cum cervis suis sursum
 " spectantibus, post longum tempus denuo conspecta, animum meum
 " delectat

35 " Ibi prope *Godāvaram* fluvium, me, a venatu redeuntem, lassitudine
 " undarum vento levata, capite in occulto in gremio tuo reposito, in calami
 " sylvis dormire memini.

36 " Qui sola oculi nictatione *Naghusham* ex *Indræ* loco decidere fecit,
 " ejusdem vatis, aquam turbidam limpidam reddentis, ista habitatio erat
 " terrestris

37 " Voluptatem percipit animus meus, cupiditatis expers, dum odoratur
 " trium ignium, quos vates ille, irreprehensa gloria præditus, colebat,
 " fumura, qui, in curtus viam adveniens, butyri sacri odorem spargit

38 " Iste *Sātakarnis* vatis lacus voluptarius, *Panchāpsaras* appellatus,
 " cum sylvis vicinis e longinquo resplendet, O superba, veluti lunæ orbis,
 " paullulum inter nubes conspiciendus

39 " Olim ille vates, una cum cervis non nisi granynum culmis vivens,
 " ab *Indræ*, meditationem illius metuente, inductus esse fertur in quinque
 " *Apsarasum* juventutis laqueum

19. " Ecce, perinde ac animi mei desiderium, sic currus cœlestis procedit
 " modo in deorum, modo in nubium, modo in aviũ via.

20. " Iste ætheris ventus, odorem fundens liquoris, e magni INDRÆ
 " elephantis temporibus stillantis, et fluvii triplicis undarum contactu
 " frigidus, delambit sudoris guttas, in facie tua recentis diei calore ortas.

21. " Hæc nubes, coruscante fulmine quasi armilla ornata, a te, ira-
 " cunda, per jocum tacta manu fenestræ innixa, alterum quasi ornamen-
 " tum tibi præbet

22. " Hi eremitæ, cortice induti, *Dandakam* sylvam periculis liberam
 " cognoscentes, pro suo quisque loco occupant eremorum regiones, diu
 " desertas, novis casis constructis.

23. " Ista est illa regio, ubi, cum te quærerem, in terram lapsum con-
 " spiciebam pedis annulum, præ dolore quasi ob sejunctionem a pedis tui
 " loto, silentium tenentem.

30 " Obtutus, longe descendens, cum labore quasi haurit, istas *Pampæ*
" lacus aquas, inter propinquas calami sylvas lateantes, in quibus grues
" ludentes conspiciuntur

31 " Ibi ego, procul a te amata commorans, cum voluptate conspiciebam
" *rathāgarum* paria, nunquam sejuncta, sibi invicem lotorum folia por-
" rigentia

32 " Atque cum applecti superem tenuem istum *asokæ*, in litore stantis,
" ramum, duobus florum fasciculis, mammarum instar pulchris, inclina-
" tum, ad te me pervenisse putans, *LAKSHMANAS*, lacrymas fundens, me
" retinebat

33 " Isti gruum in *Goddavari* fluvio ordines, tintinnabulorum aureorum,
" in curru pendentium, sono audito sursum evolantes, tibi obviam quasi
" veniunt

34. " Ista *Pāṇchavatis*, ubi tu, quamquam tenero corpore prædita, no-
" vellas *Mangiferas* gutturnio rigare solebas, cum cervis suis sursum
" spectantibus, post longum tempus denuo conspecta, animum meum
" delectat.

35 " Ibi prope *Goddavari* fluvium, me, a venatu redeuntem, lassitudine
" undarum vento levata, capite in occulto in gremio tuo reposito, in calami
" sylvis dormire memini

36 " Qui sola oculi nictatione *NAGHUSHAN* ex *INDRÆ* loco decidere fecit,
" ejusdem vatis, aquam turbidam limpidam reddentis, ista habitatio erat
" terrestris

37 " Voluptatem percipit animus meus, cupiditatis expers, dum odoratur
" trium ignium, quos vates ille, irreprehensa gloria præditus, colebat,
" fumura, qui, in currus viam adveniens, butyri sacri odorem spargit

38 " Iste *SĪTAKARNIS* vatis lacus voluptarius, *Pāṇchapsaras* appellatus,
" cum sylvis vicinis e longinquo resplendet, O superba, veluti lunæ orbis,
" paullulum inter nubes conspiciendus

39 " Olim ille vates, una cum cervis non nisi graminum culmis vivens,
" ab *INDRÆ* meditationem illius metnente, inductus esse fertur in quinque
" *Apsarasum* juventutis laqueum

40. " Conventus et tympanorum sonus, ab illo in ædibus sub aqua habi-
 " tante redditus, in æſa ascendens, currus conclavia superiora per temporis
 " momentum strepitu resonare facit.

41. " Iste alius vir pius, nomine SUTIKSHNAŚ, moribus mitis, castiga-
 " tiones perfert inter quattuor ignes, ligna consumentes, sole frontem ejus
 " torrente.

42. " Illum, qui INDRAE metum injiciebat, commovere haud valebant
 " gestus amatorii feminarum divinarum, cum risu oculos in eum converten-
 " tium, atque callide cingulorum partem ostendentiūm.

43. " Ille, brachia erecta tenens, salutationem meam benevole accipiens,
 " huc convertit brachium dextrum, rosario quasi brachiali cinctum, quo
 " capreas fricare et acuta graminis sacra decerpere solebat.

44. " Propter silentii votum inclinationem meam venerabundam leni
 " capitis nutatione accipiens, obtutum, currū intercedente liberatum,
 " rursus defigit in solem, mille radiis splendentem.

45. " Ista est pura tutelamque præstans castigationum sylva SARA-
 " BHANQÆ, æternum ignem colentis, qui, postquam diu lignis oble-
 " ctaverat ignem, etiam corpus suum, carminibus sacris lustratum, sacri-
 " ficavit.

46. " Honores, quos ipse advenis adhibere solēbat, nunc, quasi bonis
 " ejus filiis, demandati sunt arboribus istis, ob magnam fructuum copiam
 " honorandis, umbra sua itineris defatigationem abducentibus.

47. " Iste *Chitrakūtas* mons, O undulatis membris prædita, animum
 " meum capit, superbo tauro similis, qui cavernam, scaturiginis murmure
 " resonantem, pro ore habet, et in cujus summo cornu nubes quasi aggeri
 " lutum hæret.

48. " Iste *Mandākinis* fluvius, limpida aqua, sine motu decurrens,
 " propter longum intervallum tenuis, apparet in montis radice, veluti mar-
 " gantarum linea, in terræ collo pendens.

49. " Ibi prope montem est procera *tamdā* arbor, cujus ramum odori-
 " ferum ego faciebam aurium tuarum ornamentum, splendens in genis
 " tuis, hordei culmi instar subpallidis.

50 " Hæc est sylva in qua ATRIS castigationes perfert, bestius repleta,
" nullam injuriam timentibus, eximiam excellentiam ostendens, cujus
" arbores sine florum iudicio fructus producant

51 " Huc, ad ablutiones vatū, castigationibus divitū, ΑΥΣΟΥΑ
" duxit Gangam, tergemino flumine decurrentem, dei trionculi verticis coro-
" nam, cujus loti aureæ septem vatū manibus evelluntur

52 " Hæc etiam vatū, in sellis sacris meditantium, arborea, simili modo
" aræ medium occupantes, ventis quiescentibus immotæ, meditationi
" vacare videntur

53 " Hæc est ficus, antea a te expetita, Syama appellata, quæ fructibus
" tecta apparet veluti smaragdorum acervus, rubinis interspersus

54 " Hæc veluti margaritarum torques, smaragdis, splendorem funden-
" tibus, distincta, ibi velut albarum lotorum corona, Nymphæis cæruleis
" pertexta

55 " Hæc velut avium, Manasam lacum amantium, series, anatibus
" mixta, ibi veluti terræ ornatus santali ligno factus, atque agallochi lineis
" distinctus

56 " Hæc veluti lunæ splendor, tenebris umbræ variatus, ibi splen-
" dens veluti nubium autumnalium ordo, per, cujus spatia relicta cæli pars
" conspicitur

57 " Alicubi etiam veluti SIVA corpus, nigro serpente cinctum, cinere
" unctum ita, adspice, pulcherrimis membris prædita, apparet Ganga,
" ubi ejus flumen Yamunæ undis dividitur

58 " Qui, animæ per ablutionem in hæc usque usque confluentia in-
" stratis, corpus relinquunt, is, etiam sine summi numinis cognitione, nulla
" amplius est cum corpore conjunctio

59 " Hæc est Nishadōrum regis urbs, ubi, postquam ego diademate
" abjecto capillos reliqueram, SUMANTRAS lamentabatur 'Eheu' KAI
" 'KEYIS, desideria tua expleta sunt

60 " Hic est Sarayus fluvius, cujus fontem apte loquentes BRAH-
" MANIS lacum esse dicunt, cujus lotorum aurearum polline Yaksho-

“ *rum* mulierum mammæ gaudent perinde ut natura indistincta fons est
 “ intellectus.

61 “ Hic fluvius, in cuius ripis postes sacrificales defossæ sunt, versus
 “ *Ayodhyam*, urbem regiam, devehit aquas suas, puriores redditas ab
 “ *IKSHVÁKUIDIS*, post sacrificia equina abluerendi causa in illas immer-
 “ gentibus

62 “ Quem animus meus colit, tanquam communem matrem *Kosala*
 “ septentrionalis regum, voluptati in insulis, quasi in gremio ejus, adsue-
 “ torum, atque larga ejus aqua nutritorum

63 “ Hæc *Sarayu*s, matris meæ instar, a rege illo honorando separata,
 “ me procul commorantem amplectitur quasi undarum brachius, frigidus
 “ ventos ferentibus

64 “ Quia pulvis terrenus, tincti diluculi instar fuscus, in conspectu
 “ nostro surgit, suspicor ego, obviam nobis venire *BHARATAM* cum exer-
 “ citu, per *HANUMANTEM* de adventu nostro certiore factum

65 “ Certe probus ille offeret mihi redeunti, qui promissum exsolvi,
 “ dignitatem integram, ut *LAKSHMANAS* adduxit mihi te, *KHARA* aliusque
 “ *Rakshas* in prælio occisis servatam

66 “ *BHARATAS* pedibus incedens, magistrum præire jubens, exercitum-
 “ que instructum post se ducens, cortice indutus, una cum consiliariis
 “ senibus, munera manibus tenens, mihi obviam venit

67 “ Qui mei respectu habito, quamquam juvenis, dignitate a patre
 “ datæ, quam in sinu tenebat, haud fructus, per tot annos cum illa durum
 “ abstinentia votum exsolvit

68 *DASARATHIDA* hic locuto, currus cœlestis, divinitate sua optatum
 illius cognoscens, descendit e semita fulgente, cum stupore conspectus a
 civibus, *BHARATAM* sequentibus

69 Atque *RÁMAS*, manum porrigens seniorum principi, officii gnaro, de
 secundo de curru per scilicet, a *VISHVANA* præeunte indicatam, haud lon-
 guinquam a terra, atque in intervalis crystallo distinctam

fundens amplexabatur, atque osculabatur caput ejus, a quo per pietatem erga ipsum remota erat inauguratio in regnum paternum.

71 Recepitque consiliarios senes, quorum ora, siccum instar ramis tectarum, longis barbris deformia erant, atque qui blandis oculis eum salutabant, dulcique voce de salute ejus percontabantur.

72 "Hicce est calamitatis meae socius, seniorum in *Riksha* monte dominus, et hic *PULASTYADES*, in prima acie pugnañs." Ita a *RAGHUIDA* venerabundo indicatos ambos prætermittens *BHARATAS LAKSHMANAM* salvere jussit.

73 Deinde cum *SUMITRIDA* propius congressus, illum inclinato capite adstantem erexit, vehementerque amplexus est, dolorem faciens quasi pectori illius suo pectore, quod vulneribus, in pugna cum *INDRAJITE* acceptis, occalluerat.

74 Tum seniorum exercitus duces, a *RAMA* jussi, corpora humana induentes, elephantos ascendebant, in quibus, larga liquoris flumina effluentibus, eandem voluptatem capiebant, ac si montem ascendissent.

75 *VIDHISHANAS* etiam, *Rakshasorum* dominus, cum comitibus suis, *DASARATHIDA* jubente, currus ascendit, qui in artificioso partium splendore ne ab ipsius quidem curribus, quamquam magica arte factis, æquabantur.

76 *RAGHUIDARUM* princeps una cum fratribus minoribus iterum ascendit currum cœlestem, volitante vexillo instructum, ad ejus nutum procedentem, veluti luna, stellarum domina, per conjunctionem cum *BUDHA* et *VRIHASPATE* conspicua, ascendit vespertinam nubium copiam, micante fulmine distinctam.

77 Ibi *BHARATAS* venerabatur lætam filiam *Mithilensem*, quam *RAMAS* in *RAVANÆ* periculo servaverat, veluti mundorum dominus terram servabat e diluvio, seu veluti temporis pluvii abitus lunæ splendorem liberat a nubium copia.

78 *JANAKÆ* filiae pedum par celebrandum, quod, repudiatis *Lankæ* domini blandimentis fidem suam servaverat, probique *BHARATÆ* caput,

in quo ille propter observantiam erga fratrem majorem capillos colligatos gestabat; utrumque mutuo contactu se invicem purgabant.

79. RÁMAS venerandus, civibus per *krosæ* dimidium comitantibus, curru cœlesti lente procedente, migrabat in sylvam, *Ayodhyæ* vicinam, ꝛ SATRUGHNA tentoriis instructam.

CAPUT XIV

SITE REPUDIUM.

1 IBI vero DASARATHIDÆ videbant ambas suas matres, post mariti obitum in aliam conditionem lugendam simul redactas, veluti duas plantas repentes, arbore, quam amplectebantur, cesa

2 Uterque, hostium occisores, robore splendentes, cum illas ordine salutassent, a matribus, quarum oculi lacrymis suffusi erant, haud distincte videbantur, sed non nisi per voluptatem, 3 filii contactu perceptam, cognoscebantur

4 Frigidæ gaudii lacrymæ dividebant ferventes earum mœroris fletus, veluti flumina, e monte nivoso decurrentia, æstu calefactam ⁵ *Gangæ* et *Sarayus* aquam

6 Illæ amanter tingentes humida quasi *Rakshasorum* telorum vestigia in filiorum corpore, haud concupiscebant heroum matris nomen, etsi expectum a nobilibus *Kshatriyorum* mulieribus

7 " Equidem *Sitra* sum, marito meo miseriam afferens, infausta! Ita nomen suum indicans nurus reverentia haud violata, salutavit soceri, in cœlo commorantis, uxores

8 " Surge, filia! Nonne pueris tuis monbus iste maritus tuus cum fratre minore et magna miseria servatus est? Ita illæ haud falso alloquebantur eam, marito dignam atque ipsum ejus maritum

9 Tum vero *Raghuidarum* principis inaugurationem, matrum lacrymis inceptam, consilium senes absoluebant aqua, in vasibus aureis 10 sacratis ablutio-
nium locis allata

11 Aquæ, a *Rakshasorum* seniorumque principibus, fluvios, oceanos, et

lacus aggressus, allatae, decidebant in victoris caput, sicut aquae, ■ nubibus ortae, in *Vindhya* cacumen

9 Qui jam eremitae veste indutus eximie conspicuus fuerat, in eo, cum ornatum regium induisset, splendor oriebatur, quasi iterationis vitio affectus

10 Ille cum militibus, qui consiliarius, *Rákshas*, simulque mixti erant, et cum civibus, instrumentorum sono delectatis, ingressus est regiam stirpis suae urbem, altis portis instructam, e cujus aedibus grana humectata ei obviam jaciebantur

11 In curru stans, dum flabella leviter movebantur a *Sumitrida* ejusque fratre minore, dumque umbella a *Bharata* tenebatur, erat veluti subsidiorum collectio, corpore induta

12 Fumi, ex agallocho in aedibus incenso procedentis series, venti violentia divisa, apparebat velut urbis illius capillorum plexus, ab ipso *Rama*, e sylva reverso, solutus

13 *Raghuidarum* herois uxorem, a socris vestibus pulcherrimis indutam, in lectica sedentem, *Ayodhya* urbis mulieres salutabant manibus, quae junctae in adium fenestris conspiciebantur

14 Illa, perfusa unguento perenni, micantem splendoris orbem fundente, ab *Anusua* dato, a marito urbi suae tanquam pura monstrata, denuo splendebat, ac si ignem ingressa fuisset

15 *Ramas*, amicitiae plenus, postquam amicis suis domicilia omnibus commodis instructa dedisset, lacrymas fundens ingressus est patris, soli cillie superstitis, aedes honoribus adornatas

16 *Bharatae* matris dolorem removit, junctis manibus sic eam alloquens “ Quod, O mater, patrem nostrum haud deflectere passus es a
“ veritate, cujus fructus caelum est, hoc considerate a te factum est ”

17 Atque tum *Sukrit*, *Vibhishanae* et reliquis tantos honores aptos obtulit, ut, quamquam illi sola cogitatione omnia efficere valebant, tamen animus eorum stupore impleretur

18 Deinde eremitas divinos, reverentiae causa aggressos, veneratus, ab his recitatum audiebat hostis occisi originem et vitam, qui ipsius robori majorem etiam tribuebant gravitatem.

19 Viris piis rursus profectis, RĀMAS *Rākshasorum* et sumiorum principes etiam dimisit, quibus ipsa Sītā manibus suis eximia munera obtulerat, et qui præ gaudio haud animadverterant, mensem dimidium elapsum esse

20. Atque RĀMAS *Pushpakum* curram, cogitatione sua facile impetrandum, cœli ornamentum, deorum hosti una cum vita ereptum, ut *Kailasæ* dominus rursus eo videretur, dimisit

21. Ita secundum patris iussum habitatione in sylva finita, RĀMAS, imperium adeptus, ut Honestum, Utile atque Dulce, sic etiam fratres suos minores justa ratione tractabat

22 Atque pietate actus omnibus suis matribus parem exhibebat reverentiam, veluti copiarum cœlestium dux *Krittikis* nymphis, sex oribus suis ex uniuscujusque mammae lac hauriens

23 Mundus per eum, a cupiditate remotum, dives erat, per eum, periculorum timores repellentem, negotia sua peracta videbat, per eum moderatorem patre præditus erat, atque filio præditus, per eum, dolores remotam

24 Ille civium negotia respiciens, tempore opportuno cum *Videhæ* regis filia se oblectavit, congressus quasi cum *Lakshmi*, quæ, voluptatis cupida, Sitræ corpus pulchrum induisset

25 Is, qui ex optato sensuum voluptatibus fruebantur, in ædibus picturis ornatis, dolores etiam, quos in *Dandakæ* sylva perpassi erant, in memoriam revocati, voluptatem præbebant

26 Tum vero Sītā tenerrimo suo adspectu, oreque *saræ* graminis instar pallido, sine verbis graviditatem illius indicante, marito suo lætitiā attulit

27 In gremio positam illam, tenero corpore præditam, cujus mammarum papillæ colorem mutaverant, pudibundam, pulchram, maritus lætus quid cuperet interrogavit

28 Illa iterum adire desideravit sylvas sacras ad *Bhagarathi* ripas, sacro gramine abundantes, oryæ culmis, per bestias decerptis, quasi oblationibus plenas, ubi eremitarum filię amicitia conjunctæ vivebant

29 RACHUDĀRUM fortissimus, hoc desiderium ei pollicitus, cum

lacus aggressus, allatae, decidebant in victoris caput, sicut aquae, e nubibus ortae, in *Vindhya* cacum[en]

9 Qui jam eremitæ veste indutus eximie conspicuus fuerat, in eo, cum ornatum regium induisset, splendor oriebatur, quasi iterationis vitio affectus.

10 Ille cum fœditibus, qui consiliarius, *Rākshas*, simulque mixti erant, et cum civibus, instrumentorum sono delectatis, ingressus est regiam stirpis suæ urbem, altis portis instructam, e cujus ædibus grana humectata ei obviam jaciebantur

11 In curru stans, dum flabella leviter movebantur a *SUMITRA* ejusque fratre minore, dumque umbella a *BHARATA* tenebatur, erat veluti subsidiorum collectio, corpore induta

12 Fumi, ex agallocho in ædibus incenso procedentis series, venti violentia divisa, apparebat velut urbis illius capillorum plexus, ab ipso *RĀMA*, ■ sylva reverso, solutus.

13 *RACHUIDARUM* herois uxorem, a socris vestibulis pulcherrimis indutam, in lectica sedentem, *Ayodhya* urbis mulieres salutabant manibus, quæ junctæ in ædium fenestris conspiciebantur

14 Illa, perfusa unguento perenni, micantem splendoris orbem fundente, ab *ANUSŪJA* dato, a marito urbi suæ tanquam pura monstrata, denuo splendebat, ac si ignem ingressa fuisset

15. *RĀMAS*, amicitiae plenus, postquam amicis suis domicilia omnibus commodis instructa dedisset, lacrymas fundens ingressus est patris, sola effigie superstitis, ædes honoribus adornatas

16 *BHARATÆ* matris dolorem removit, junctis manibus sic eam alloquens " Quod, O mater, patrem nostrum haud deflectere passa es a " veritate, cujus fructus cælum est, hoc considerate a te factum est "

17 Atque tum *SUGRĪJA*, *VIBHISHANÆ* et reliquis tantos honores aptos obtulit, ut, quamquam illi sola cogitatione omnia efficere valebant, tamen animus eorum stupore impleatur

18. Deinde eremitas divinos, reverentiæ causa aggressos, veneratus, ab his recitatum audiebat hostis occisi originem et vitam, qui ipsius robori majorem etiam tribuebant gravitatem

19 Viris piis rursus profectis, RĀMAS *Rākshasorum* et simiorum principes etiam dimisit, quibus ipsa SITA manibus suis cuncta munera obtulerat, et qui præ gaudio haud animadvertenter, mensem dimidium elapsum esse

20 Atque RĀMAS *Pushpakum* currum, cogitatione sua facile impetrandum, cœli ornamentum, deorum hosti una cum vita ereptum, ut *Kailasæ* dominus rursus eo veheretur, dimisit

21 Ita secundum patris jussum habitatione in sylva finita, RĀMAS, imperium adeptus, ut Honestum, Utile atque Dulce, sic etiam fratres suos minores justa ratione tractabat

22 Atque pietate actus omnibus suis matribus parem exhibebat reverentiam, veluti copiarum cœlestium dux *Krittikis* nymphis, sex oribus suis ex uniuscujusque mammis lac haurens

23 Mundus per eum, a cupiditate remotum, dives erat, per eum, periculorum timores repellentem, negotia sua peracta videbat, per eum moderatorem patre præditus erat, atque filio præditus, per eum, dolores removens

24 Ille civium negotia respiciens, tempore opportuno cum *Vidhæ* regis filia se oblectavit, congressus quasi cum *Lakshmi*, quæ, voluptatis cupida, SITA corpus pulchrum induisset

25 Is qui ex optato sensuum voluptatibus fruebantur, in ædibus picturis ornatis, dolores etiam quos in *Dandakæ* sylva perpassi erant, in memoriam revocati, voluptatem præbebant

26 Tum vero SITA tenerrimo suo adpectu, oreque *saræ* graminis instar pallido, sine verbis graviditatem illius indicante, marito suo letitiam attulit

27 In gremio positam illam, tenero corpore præditam, cujus mammarum papillæ colorem mutaverant, pudibundam, pulchram, maritus lætus quid cuperet interrogavit

28 Illa iterum adire desideravit sylvas sacras ad *Bhagirathis* ripas sacro gramine abundantes, oryzae culmis, per bestias decerptis, quasi oblationibus plenas, ubi eremitarum filiae amicitia conjunctæ vivebant

29 RACHUIDARUM fortissimus, hoc desiderum ei pollicitus, cum

comitibus ascendit in ædium tectum, nubes tangens, ut lætam *Ayodhyam* conspiceret.

30. Conspiciens viam regiam, opulentis emporiis plezam, atque *Sarayuem* fluvium, quem naves secabant, sylvasque prope urbem, et civibus se delectantibus occupatas, gaudio perfundebatur.

31. Ille, loquentium primus, puris moribus, brachiis sèrpentum regis instar magnis, qui hostium felicitatem propulsaverat, *BHADRAM*, emissarium suum, quid de actionibus suis dicerent homines, interrogavit.

32. Qui cum pertinaciter interrogatus esset, "Omnes," inquit, "actiones tuas celebrant cives, hominum rex, præter receptionem reginæ, postquam in *Rákshasi* ædibus illa habitavit."

33. Sitræ manti cor hoc rumose iniquo, et propter uxoris reprehensionem gravi, ita percussus, lacerabatur veluti ferrum, ferrea clava ictum.

34. "Negligamne rumorem istum, me reprehendentem, an uxorem vitii expertem repudiem?" Ita utram partem amplecteretur incertus, oscilli instar animo huc illuc movebatur.

35. Postquam rem perpendit, vituperationem, nulla alia ratione removendam, uxoris repudio abstergere maluit: nam yiris nobilibus gloria ipsa vita gravior est, nedum re sensus oblectante.

36. Ille, cui splendor ademptus erat, convocatis fratribus, qui mutationem ejus videntes lætitiā abjiciebant, rumorem, qui de se vagaretur, narravit, posteaque sic eos allocutus est:

37. "Videte, qualis macula regum sapientium, simplici, et sola oriundæ, bonis moribus puræ, illata est a me, veluti speculo a nubium vento.

38. "Hujusmodi reprehensionem, quæ inter cives multifariam divisa est, velut olei gutta in aquæ undis, ego ferre haud possum, ut elephāntus palum, ad quem alligatus est.

39. "Quam ut repellam, vel fructum, cujus ortus propinquus est, non respiciens, *Vidhæ* regis filiam repudiabo, ut olim, patre jubente, terram, oceano cinctam.

40. "Haud ignoro quidem, innocuam illam esse; attamen hominum vituperatio dura mihi videtur: utique homines terræ umbræ lunæ puræ imputant tanquam maculam.

41 “ Neque labor meus, qui *Rakshasi* mortem finem habebat, inutilis
 “ fuerit, immo ad inimicitiam exuendam inservierit num ferox serpens
 “ hominem, qui pede eum tetigit, sanguinis desiderio mordet ?

42 “ Quare hoc meum consilium a vobis, quorum animus misericordia
 “ mollis est, haud est dissuadendum, siquidem diu a me servari vultis
 “ vitam, opprobrii spina liberatam ’

43 Ita locuto regi, qui durissimum in *JALAKÆ* filiam consilium ceperat,
 nemo ex fratribus ejus neque resistere audebat, neque assentiri

44 Ille, *LAKSHMANÆ* frater major, cujus gloria in tribus mundis cele-
 brabatur, *LAKSHMANAM* adspiciens, jussis obedientem, “ Amate,” inquit,
 apte loquens, atque seorsim hæc ei dedit mandata

45 “ Hæc fratris tui uxor, quæ desiderium suum mihi indicavit, in
 “ sylvas sacras redire cupit Quare tu, curru vectus, sub hoc prætextu
 “ eam ad *VĀLMĪKIS* habitationem ducere ibique relinquere velis ’

46 Ille, qui audierat, *BHRIGUIDEN* patre jubente contra ipsam matrem
 pugnassee, veluti contra hostem, fratris majoris mandatum accepit nam
 in majorum mandatis exsequendis non est hæsitandum

47 Quare cum *SĪRAM*, grato nuntio delectatam, ascendere fecisset in
 currum, equis intrepidis junctum, *SUMĀTRA* habenas tenente, profectus
 est

48 Illa cum per regiones pulcherrimas duceretur, “ Gratum mihi facit
 “ maritus amatus” ita cogitans gaudebat, nescia, eum ex arbore cœlesti
 erga ipsam in *asipatram* arborem mutatum esse

49 Gravis dolor, quem *LAKSHMANAS* in via eam celabat, imminens illi
 indicabatur oculo dextro tremente, amati adspectu in æternum privato

50 Vultus loto ob terrorem, ex omine infelice ortum, marcescente,
 ‘ Prosperitas sit regi ejusque fratribus ’ ita animo interno precabatur

51 *SUMĪTRÆ* filius, cum fratris majoris jussu probam ejus uxorem in
 extrema sylva relicturus esset prohibebatur quasi a *JANUIS* filia, in con-
 spectu præterfluente, elatis undarum manibus

52 Cum fratris uxorem in ripa descendere fecisset de curru, auriga

habenas arripiente, nave *Nishádo* aliquo accepta, *Gangam* trajecit, ac in ille, fidei datæ servator, promissum persolveret.

53. Tum *SUMITRIDES*, lacrymis in fauce hærentibus, voce aliquantulum composita, regis jussum enuntiavit, nubis prodigijsæ instar, lapidum pluviam demittentis.

54. Subito *SÍRA*, plantæ similes, terrore quasi vento concussa, ornamentis quasi floribus delapsis, concidit in terram, a qua corpus suum acceperat.

55. "Quomodo maritus tuus, *IKSLVÁKSIDARUM* stirpe natus, probe agens, sine caussa te destituet?" Ita dubitans quasi terra illi introitum nondum præbuit.

56. Illa mente alienata dolorem haud percipiebat, sed cum animus redisset, intus torquebatur; atque animi illius sanitas, ad quam *SUMITRÆ* filii laboribus reversa erat, stupore erat acerbior.

57. Non vero proba illa vituperationem enuntiabat contra maritum, qui vel sine ipsius culpa eam abegerat; sed semet ipsam potius, continuo dolori indulgentem, quasi noxiam iterum iterumque reprehendebat.

58. Regis frater minor, cum bonam consolatus esset, eique viam ad *VÁLMÍKIS* eremum indicasset: "ignoscas mihi," rogavit supplex, "qui alii obedio, hanc crudelitatem, a marito tuo injunctam!"

59. *SÍRA* illum erigens: "diligó te," inquit, "O pulcher, diu vive! quod ita fratri tuo majori obediens es, ut *VISHNUS INDRÆ*."

60. "Omnibus meis socris meo nomine salutem nuntia, easque filii sui proles, quam ego gesto, memores esse jube."

61. "Atque ad regem hunc meum perfer sermonem: Quod me, eorum te igne lustratam, propter populi rumores repudiasti, num id clara tua stirpe dignum est?"

62. "An suspicari licet, te, præclara mente præditum, non tua voluntate ita in me consuluisse? atque hic potius haud repellendus peccatorum meorum, in priore vita commissorum, eventus est, tonitru instar me percellens?"

63. "Olim *LAASHMIN* tibi adstantem repudians, mecum in sylvam pro-

“fectus es • ab irata illa ego, locum illius adepta, in aedibus tuis habitans,
“haud tolerata sum

64 “Quæ antea tuo favore feminis pus, quorum mariti ■ *Rākshasis*
“vexabantur, refugio erām, quomodo nunc, dum tu splendes, aliam femi-
“nam tutelæ caussa adire potero?

65 “Putasne me istius vitæ miseræ, quæ post æternam separationem a
“te inanis est, rationem esse habituram, nisi impediret me servanda pro-
“les tua, quam gesto?

66 “At ego, factum enixa, oculis in solem defixis castigationes subire
“contendam, ita ut in alia certe vita tu meus sis maritus, nullaue sit sepa-
“ratio

67. “Classium atque ordinum protectio regis est officium, a MANUE
“prescriptum quare ego, quamquam ita a te expulsa, tamen mulieris
“solitarie instar respicienda ero”

68 Cum RĀMÆ frater illius nuntium perferre pollicitus e conspectu ejus
abisset, SĪTA, calamitatis onere pressa, afflictæ agnæ instar gutture aperto
ejulabat

69 Pavones omittebant saltationes, arbores abjiciebant flores, capræque
gramina decerpta, atque, in tota sylva, quæ in eundem ac illa dolorem de-
jecta erat, vehemens audiebatur ejulatus

70 Ad illam pervenit clamorem secutus vates, ad gramen sacrum ac
ligna colligenda egressus, cuius mœror, cum avem a venatore percussam
conspexisset, sub distichi forma erupit

71 SĪTA, lacrymis abstersis, desistens a lamentatione, eum salutavit,
atque vates, illius graviditatis signa conspiciens, filium ei precatus, sic
locutus est

72 “Meditatione mea scio, a marito, falsas vituperationes extimescente,
“te esse repudiatam Quare ne sollicita sis, pervenies, O VIDEHÆ proles,
“ad patris aedes, in regione vicina sitas

73 “Quamquam trium mundorum hostes eradicavit, promissis stat,
“atque a jactatione ahæpus est, tamen, quia sine caussa crudeliter te
“tractavit, majori BHARATÆ fratri succenseo

74 " Socer tuus, lunæ instar celebris, mihi est amicus, pater tuus honos
 " liberat a calamitate inundanti, tu primum locum tenes, inter mulieres
 " maritis fidas quid igitur est, cur non tui miscrear?

75 " Timore abjecto habita in hac sylva sacra, *cujus sermæ consuetudine
 " cum viris piis domitæ sunt Heic postquam feliciter pepereris, infans
 " tuus cærimoniarum solemnium particeps fiet

76 " Corpus abluens in *Tāmasa* fluvio, peccata destruento, cujus ripæ
 " haud vacuæ sunt a vatium habitantibus, sacrificiis in ejus insularum
 " gremio peractis, continget tibi animi tranquillitas

77 " Floribus fructibusque, anni tempore productis, atque granis ad
 " ritus sacros peragendos, e terra inarata provenientius, allatis, exhila
 " rabunt te, recenti dolore oppressam, vatium filie, dulce loquentes

78 " Vasibus aquarum, robori tuo congruis, novellas eremi arbores irri
 " gans, sine dubio tu jam ante filii partum eandem atque ex infante
 " mammas sugente percipies voluptatem

79 Illa grate accepit favorem VALMIKIS, qui animo misericordie vespere
 illam secum duxit in eremum suam, ubi dorcadæ ad aræ latus sedebant,
 domitis belluis plenum

80 Tradiditque eam, mœrore oppressam, feminis sanctis, adventu ejus
 delectatis, veluti novilunii dies ultimam lunæ partem, a patribus exhau
 stam, herbis tradit

81 Hæ post honores oblatos sub diei finem ad habitandum dederunt illi
 tugurium, lucerna *ingudis* oleo repleta instructum, in quo pellis sacra pro
 lecto strata erat

82 Ibi habitans illa, inauguratione lustrata, ab hospitibus rite honorata,
 cortice induta corpus suum victu sylvatico sustentabat, ut mariti stirpem
 propagaret

83 " Num hodie rex pœnitentia affligitur? Ita quærens INDRAJITIS
 occisor, cura agitatus, fratri majori mandatum peractum atque SITÆ lamen
 tationem nuntiavit

84 RĀMAS subito lacrymas effudit, lunæ instar *Pausha* mense nivem

mittentis: etenim reprehensionem extimescens JANAKÆ filiam e domo quidem expulerat, non vero ex animo.

85. Prudens ille, in tribuum ordinumque cura vigilans, dolore represso, regnum amplum libidine vacuus gubernabat, haud majorem fructum ex eo percipiens quam ejus fratres.

86. LAKSHMIS, nulla voluptate percepta habitans in pectore regis, qui reprehensionem timens unicam suam uxorem, quamquam integram, destituerat, splendebat quasi æmulis privata.

87. SITÆ certior facta, RĀVANÆ inimicum ipsa relicta nullam aliam uxorem ducere, sed ipsius effigie delectatum sacrificia facere, durum separationis, a marito dolorem quodammodo perferebat.

CAPUT XV.

ASCENSIO IN CÆLUM.

1. POSTQUAM SÍTAM dimiserat, terræ dominus sola terra, oceano cincta, fruebatur.

2. Protectorem illum adierunt, auxilium ejus implorantes, vates *Yamunam* accolentes, quorum sacrificia a *LAVANA Rákshaso* disturbabantur.

3. Contra quem hi, *RÁMÆ* memores, haud stio ipsorum robore pugnant : nam qui tutela deficiente imprecationum armis utuntur, castigationes suas irritas faciunt.

4. Promisit iis *RÁMAs* impedimenti remotionem : etenim *Viśhnuis* adventus in terram virtutis protectionem finem habebat.

5. Indicabant illi *RÁMÆ* deorum inimicum occidendi rationem, dicentes :
“ *LAVANAs*, quando hasta armatus, ægre vincendus est ; quare hasta prius
“ vatus impugnetur.”

6. *RAGHUIDES* eorum salutem efficiendam mandavit *SATRUGHNÆ*, quasi nomen ejus hostium coercionem verum facturum.

7. Nam unusquisque *RAGHUIDARUM* solus etiam, hostium vexator, adversarium destruere valet, veluti decretum speciale tollit decretum generale.

8. Precationibus faustus a fratre majore acceptis, *DASARATHIDES*, curru vectus, metu liber, processit, adspiciens sylvarum regiones, floribus tectas, odores spargentes

9. Exercitus, qui *RÁMÆ* jussu eum sequebatur, ad negotium ejus peragendum eadem partes agebat, quas in verbo *legere* (*adhyayana*) præpositio *adhi*, ad radicis sensum efficiendum.

10. Ille, splendentium decus, via a vatibus indicata progrediens, fulgebat per eos currus duces, veluti sol per *Balakhilyas*.

11. Proficiscenti ei propter itineris longitudinem, una mansio nocturna erat in *VĀLMĪKĪS* sylvā sacra, cujus hinnulei ad currus sonum capita tollebant

12 Vates honoravit juvenem, cujus equi defatigati erant, eximius honoribus, castigationum suarum potestate comparatis

13 Eadem nocte fratris uxor gravida duo filios peperit perfectos, veluti terra duo exercitus

14 *SUMITRIDES*, duntio de fratris sobole lætatus, mane vatem valere jubens, curru equis juncto profectus est

15 Cum *Madhupaghnā* urbem pervenisset, aggrediebatur *KUMBHĪNĀSIS* filius, qui ferarum copiam tanquam tributum a sylvā acceperat

16 Fumi instar niger, adipem olens, capillis flammarum instar rutilis, *Rakshasorum* caterva cinctus, apparebat ille veluti rogi flamma incedens

17 *LAKSHMANE* frater *LAVANAM* hasta privatum adortus, viam ei præclusit nam is, qui contra debilem pugnant, victoria propinqua est

18 "Hodie ventris mei pastum haud valde abundantem videns creator, "timens quasi te mihi misit exoptatum"

19 Ita *SATRUGHNÆ* minatus, *Rakshasus* illum occidere cupiens, altam arborem, ac si graminis culmus esset, evulsit

20 Non vero arbor, a *Rakshaso* vibrata, *SUMITRIDÆ* sagittis acutis in medio discissa, corpus ejus attingit, sed florum pollen

21 Arbor instar *Rakshasus* magnam depulsum perit ut alluit, quasi se junctum mortis dei pugnum

22 Quem *SATRUGHNAS* telo *INDRÆ* sacro feriens, redegit in pulverem, ipsa arena minutiolem

23 Tum adortus eum est noctivagus, brachio dextro elato, similis monti, una arbore prædito, quem ventus prodigiosus affert

24 Hostis, cor sagitta *KRISHNÆ* sacra perforatus, terræ tremorem adduxit, eremitarum tremorem removit

25. Avium catervæ decidebant super *Rākshasum* occisum, cælestes florum imbres super ejus adversarii caput.

26. Fortissimus ille, cum *LAVANAM* occidisset, tunc demum fratris sui, magno robore præditi, qui *INDRAJITIS* cæde splendebat, fratrem germanum se putabat.

27. Caput illius, quem eremitæ, voto potiti, laudibus efferebant fulgebat robore erectum, pudore demissum.

28. Ille virtute ornatus, divitiarum cupiditate liber, pulchrò corpore præditus, in *Yamunæ* ripa *Mathuram* urbem condidit.

29. Quæ splendebat civium prosperitate, justo imperio conspicienda, ac si cæli opibus acceptis condita esset.

30. Ibi ædium tectum ascendens, *Yamunam chakravākis* plenam adspiciens, veluti terræ comam, ornatu aureo decoratam, lætabatur.

31. At *DASARATHÆ* amicus et *JANAKÆ* consiliarius, utriusque amore motus, *Sītæ* filios rite consecravit.

32. His quia humor uterinus sacro gramine et crinibus et vaccæ cauda abstersus erat, ideo ex horum appellatione vates pueris *Kusæ* et *Lavæ* nomina indidit.

33. Vix ex infantia egressos, *Vedas* cum *Angis* legere edoctos, suum carmen recitare docuit, primam poetarum viam.

34. Filii, *Rāmæ* res gestas dulce canentes coram matre, hujus separationis dolorem aliquantulum leniebant.

35. Reliqui etiam tres viri, e *RAGHUIS* stirpe orti, trium ignium sacrorum instar splendentes, ex uxoribus suis, quæ conjunctione cum illis revera maritis præditæ erant, binos filios acceperunt.

36. *SATRUGHNAS*, fratris majoris amantissimus, filiis suis celebratis *SATROUHĀTINI* atque *SUBĀHUI*, *Vedarum* peritissimo, *Mathuram* atque *Vidisam* urbes tradidit.

37. "Ne iterum castigationes tuæ turbentur!" Ita *VĀLMĪKI* precatus, abiit ex illius eremio, ubi hinnulei immoti *Sītæ* filiorum, cantum auscultabant.

38 Moderatus ille ingressus est *Ayodhyam*, platearum ornamenti splendentem, propter LAVANĒ cædem a civibus maxima admiratione adspectus

39 Conspexit ille in media aula ab aularis cinctum RĀMA M, qui post SITĀ relictionem solus terræ dominus erat

40 Frater major salutavit LAVANĒ occisorem venerabundum, veluti VISHNUEM INDRAS, KĀLAVEMIS *Rākshas* cæde lætus

41 Ille interrogatus dixit, omnia bene se habere, non vero filiorum natorum mentionem fecit, primi vatis jussu, qui opportuno tempore eos illi tradere volebat

42 Eo tempore illius regionis *Brāhmanus* quidam puerum suum, qui, antequam ætatem juvenilem attigerat, mortuus erat, in gremio quasi in lecto jacentem apportans, ad regis januam lamentabatur

43 "Deploranda es, O terra, quæ, cum DASARATHAM amiseris atque " sub RĀMÆ potestatem veneris, ex una miseria in alteram majorem incidisti "

44 RAGHUIDES protector, de ejus doloris causa certior factus, erubuit non enim mors intempestiva IKSHVĀKUIDARUM terram tetigerat

45 Ille "paulisper-patiens esto" ita *Brahmanum* mœstum conso latus, KUVĒRĒ currus recordabatur, YAMAM devincere cupiens

46 Telis arreptis RĀGHUIS filius illum conscendit, et profectus est, cum præ illo vox incorporea audiretur

47 "Rex! peccatum aliquod a te in cives tuos commissum est - Quod " cum indagaveris, expiare debes, tum propositum tuum attinges "

48 Post hæc venit hunc sermonem RĀGHUIS, ut culpam suam in artibus armis removeret, cœli plagas pervolavit curru, cujus vexillum præ rapiditate immotum stabat

49 Tum RAGHUIDES conspexit hominem, castigationibus sese excruciantem capite deorsum converso, de arboris ramo dependentem, oculis fumo rubidis

50 Interrogatus a rege de nomine ac stirpe, fumum hauriens narravit, se esse *Sudrum*, SAMBUKAM nomine, deorum cælum appetentem

51. Rex coercitor ei, qui, cum castigationum subeundarum jus non

haberet, populo miseriam allaturus esset, caput præcidere statuens, ense arripuit

52. Atque caput ejus, cujus barba scintillis adusta erat, loti instar, cujus folia frigore marcida sunt, de cervice quasi de caule abscidit

53 *Súdrus* cum ab ipso rege punitus esset, proborum viæ particeps factus est, non vero propter castigationes suas, vel durissimas, quæ viam illi præscriptam egrediebantur

54 *RAGHUIDARUM* princeps vero convenit *AGASTYAM*, eximie splendens, qui in via se ei ostendit, velut tempus autumnale cum luna conjungitur

55 Ille, e testa natus, dedit ei ornatum, cœlicolis dignum, ab Oceano, quem biberat, pro redemptionis pretio acceptum

56 Hunc accipiens brachio suo, quod *Sitræ* collo non occupatum erat, reversus est *RÁMAS*, sed ante eum *Bráhma* filius mortuus in vitam redit

57 *Brahmanus*, cum filio rursus congressus, reprehensionem antea pronuntiata, abire fecit laudibus ejus, qui ab ipso *YAMA* homines defenderet

58 Illum, qui sacrificii causa equum dimiserat, *Rákshasorum*, simiorum et hominum principes muneribus cumulabant, velut nubes pluvia irrigant fruges

59 Adibantque eum e diversis plagis acciti magni vates, qui non terrestres solum sed cœlestes etiam regiones reliquerant.

60 Per hos, qui prope urbem commorabantur, *Ayodhya* urbs, quattuor portis quasi oribus instructa, splendebat velut *BRÁHMA* corpus, cum modo homines creasset

61 *Sitræ* derelictio etiam laudanda erat, nam marito, qui in conclavi *Pragiansa* appellato habitabat, neque aliam uxorem habebat, illa auro lecta uxor erat

62 Tum incepit sacrificium, majore apparatu quam quem leges poscebant, ubi *Rakshas*, alias criminum turbatores, custodes erant

63 Deinde SĪTĀ filii, KUSAS atque LAIAS, a magistro jussī, *Rāmaya-*
num carmen a VĀLMĪKĒ, cōpōditum hic illic canebant,

64 Celebrabat illud RĀMĀE facta, compositum erat a VĀLMĪKĒ, ambo
illi *Kimnarorum* instar canebant - quomodo igitur omnium auscultantium ani-
mum abripere non potuissent?

65 Dulcedinē, in amborum cantu et forma a viris gravis observatam,
RĀMAS cum fratre suo minore vidit auditque cum voluptate

66 Concio, illorum, cantum attente audiens, lacrymas fundens, splen-
debat veluti sylvæ regio, vento intacta, mane rore stillans

67 Homines, illorum et RĀMĀE similitudinē, non nisi ætate et vestibus
distinctam, conspicientes, oculis fixis adstabant

68 Non tantum amborum dexteritatem mirabantur homines, quantum
illorum despicientiam munerum, quæ rex, amore motus, eis offerebat

69 "Quis cantu vos instruxit? et cujus hoc est carmen?" Ita ab ipso
rege interrogati, VĀLMĪKĒM indicabant

70 Tum vero RĀMAS cum fratre minore VĀLMĪKĒM aggressus, suum
ipsius corpus ei devovens, impetum illi obtulit

71 Vates misericors, postquam ad RĀMAM advocasset ambo ejus filios,
e SĪTĀ natos, petiit ut hanc revocaret

72 "O pater, nurus tua ante nos igne purificata est, sed per *Rakshasī*
" malignitatem hujus loci populus fidem non habet

73 "Quare SĪTĀ illi de moribus suis fidem faciat, tunc illam, filius
" præditam, te jubente rursus accipiam"

74 Ita cum rex promississet, vates JANAKĒ filiam per discipulos suos
ex eremō adduci jussit, sicut negotiorum suorum perfectionem castigationi-
bus suis adducebat

75 Postero die RĀMAS civibus convocatis vatem arcessere jussit, ad
rem quam convenerant perficiendam

76 Vatesque accessit ad RĀMAM cum SĪTĀ, quam duo filii comita-
bantur, sicut Solem splendentem adire solebat cum hymno sacro, ac
centibus adornatō

77 Propter corpus placidum, veste rubra indutum, illa, oculos in pedes defigens, pura iudicabatur

78 Homines oculos avertentes ab illius adspectu, stabant capitibus demissis, veluti oryzæ plantæ, fructibus onustæ.

79 Vates in sella considens, sic eam allocutus est "In mari tui conspectu, O filia, ex hominum animis remove dubium de moribus tuis"

80 Tum SITA, puram aquam, a VALMIKIS discipulo allatam, ore hauriens, sermonem verum locuta est

81 "Ut ego neque voce, neque animo, nec facto peccatum commisi in maritum, ita tu Tellus, alma dea, me in te recipere velis!"

82 Ita cum casta locuta esset, e terræ hiatu, subito orto, fulminis instar lumen processit, splendoris orbe cinctum

83 In ejus medio apparebat Tellus, corpore indutâ, oceano cincta, sedens in solio regio, quod in serpentis capite collocatum erat

84 Illa gremio excipiens SITAM, quæ oculos in maritum conjiciebat, dum ille "ne facias! ne facias!" exclamabat, in infera descendit

85 Illius, arcu arcepto SITAM recuperare volentis, iram in Tellurem magister, fati potentiam perspicuens, mitigabat

86 Vatribus amicisque honoratis sub sacrificii finem dimissis, RAMAS amorem, quem erga SITAM foverat, in ejus filio collocabat

87 Atque YUDHĀJITE suadente ille, progeniem adeptus, regionem Sindhus nomine appellatam dedit BHARATÆ, quem imperio ornavit

88 BHARATAS, postquam ibi Gandharos prælio vicerat, eos èthiaram capere, tela deponere jussit

89 Ille cum filios suos, TAKSHAM et PUSHKALAM, inauguratione dignos, in urbibus regis, usdem nominibus appellatis, inaugurasset, rediit ad RĀMANI.

90 LAKSHMANAS vero RAMA jubente filios suos ANGADAM et CHAN-
DRAKITUM Kārāpathæ regionis dominos fecit

91. Ita cum filios suos confirmassent hominum domini, ordine matrum suarum, qui in mari mundam abierant, exsequias peragebant.

92. Tum YAMAS, vatis veste indutus, RAGHUIDEN adiit, dixitque: "Quicumque hos clam colloquentes videre potent, cum dimitte!"

93. Quod cum rex polliceretur, ille postquam se ipsum ei indicasset, "Summo deo iubente," inquit, "cælum ingredere!"

94. LAKSHMANAS, qui ante januam stabat, etsi illud sciebat, eorum colloquium interrupit, DURVÁSASIS imprecationem timens, qui RÁMAM videre flagitabat.

95. LAKSHMANAS, devotionis gnarus, ad Sarayus ripam profectus, vita relicta fratris sui majoris promissum verum reddidit.

96. RAGHUIDES vero, cum hæc ejus quarta pars ante ipsum in cælum evecta esset, vacillans stabat, veluti virtus tribus pedibus insistent.

97. Qui cum in Kusdvati urbe confirmasset KUSAM, hostium elephantis similium uncum, et in Saradvati urbe LAVAM, qui pulchris sermonibus hominum bonorum lacrymas eliciebat

98. Sursum evectus est, firmo animo præditus, una cum fratre minore, igne præeunte, atque per domini sui amorem eos secuta est Ayodhya urbs, ædibus exceptis.

99. Simi et Rákshasi, animi gnari, sequebantur ejus vestigia, rigata civium lacrymis, kadambæ florum instar magnis

100. Per illum, curru cælesti vectum, erga cultores suos benignum, Sarayus fluvius scala facta est, etc., qui ipsum secuebantur, in cælum ducens.

101. Quia hominum in illum fluvium descendendum concursus bovis gregi similis erat, ideo sacer ille ablutionum locus Gopratara nomine in mundo celebratur.

102. Dominus ille, cum deorum portiones suam quæque formam rursus induissent, civium caussa qui immortales facti erant, alterum cælum condidit.

103. Deorum negotio, *RÁVANA* scilicet caput detruncatione, ita finito, *VISHNUS* rursus ingressus est corpus suum, omnium mundorum sedem, postquam *Lankæ* dominum et *Venti* filium, quasi duas gloriæ columnas, in monte meridionali atque septentrionali confirmasset.

CAPUT XVI

KUMUDVATIS NUPTIÆ

1 DEINDE reliqui septem RAGHUIDARUM heroes KUSAM, qui et ortu priore et virtutibus suis inter omnes excellebat, summæ majestatis participem fecerunt nam amor fraternus p̄r totam illorum familiam propagabatur

2 Illi, quamquam pontes construendo, quæstu, elephantis captis, aliisque operibus haud stentibus pollebant, terræ unicuique attributæ fines, veluti oceani oras suas, haud transgrediebantur

3 Illorum, a benefaciendo haud desistentium familia, a VISHNUIS partibus oriunda, æque ac elephantorum divinorum stirps, e *Samavedâ* orta, in octo partes divisa erat

4 Aliquando KUSAM in cubiculo dormitorio, ubi lucerna immota flamma ardebat, reliquis hominibus dormientibus expergefactus feminam vidit, antea non conspectam, vestitam ut mulier, cujus maritus abest

5 Accedens ad eum, ut vir probus felicitate regia fruentem, INDRE splendore præditum, hostium victorem, propinquis gaudentem, victoriam ei precata supplex manus junxit

6 Tūm RĀMÆ filius stupefactus superiorem corporis partem e lecto erigens, illam quæ claustris non reclusis, veluti umbra in speculi superficiem domum ingressa erat, sic allocutus est

7 "Introitum invenisti in domum clausam, neque tamen ea quam devotio tribuit, potestate prædita videris. Mœrentis speciem generis, veluti lotorum eppia onus nivosum

8 "Quænam es fausta? cujusve uxor? quam ob causam me aggressa

“ es? narra, cogitaque modestorum RAGHUIDARUM animum ab alienis
 “ mulieribus aversum esse.”

9. Cui illa respondit: “ In qua urbe non vituperanda cives regebantur
 “ a patre tuo, propriæ suæ habitationis cupido, illius, rex, nosce me deam
 “ tutelarem, nunc domino desertam.

10. “ Illa ego, quæ antea prosperitate mea, in qua propter imperium
 “ faustum solemnia instituebantur, ipsam KUVREÆ urbem superabam,
 “ nunc sub te, omni potestate prædito, e Solis stirpe oriundo, in statum
 “ miserrimum redacta sum.

11. “ Urbs, in qua dominique meo absente centenarum domorum cubicula
 “ superiora concidebant, et vestibula dilapsa jacent, imitatur diei finem,
 “ quando sol pone montem occidentalem descendit, nubesque vento vehe-
 “ menti dispersæ sunt.

12. “ In via regia, ubi olim noctu convenire solebant puellæ lascivæ, pedes
 “ splendentibus dulcesque sonantibus annulis ornatæ, nunc vagantur canes
 “ aurei, ululantium orum flamma carnem quærentes.

13. “ Aqua illa in lacubus, quæ mulierum manibus icta altum tympani
 “ sonum reddere solebat, nunc bovum ferocium cornibus percussa sonat.

14. “ Pavones, qui oblectationis causa alebantur, et in arboribus dormire
 “ solebant, fractis plantis, quæ sedes eorum erant, atque tympani sono ces-
 “ sante, segnes, caudarum parte e sylvæ flamma servata, pavonum ferorum
 “ indolem induerunt.

15. “ In scalarum mearum gradibus, ubi feminae pulchræ pedes *fucatos*
 “ deponebant, nunc tigrides, quæ modo capreas occiderunt, pedes ponunt
 “ sanguine inquinatos.

16. “ Elephanti picti, in lotorum sylvam descendentes atque a femellis
 “ suis caules decerptos accipientes, tempora unguium, quasi uncorum icti-
 “ bus vulnerati, certamen ineunt cum leonibus furentibus.

17. “ In columnis statuarum, feminas representantium, quæ colore amisso
 “ pulvere tectæ sunt, pellium texturæ, a serpentibus abjectæ, adherentes
 “ pectorum vestes exstunt.

18. “ In ædium tectis, quorum tegulæ per longum temporis spatium

“ fuscatae sunt, atque in quibus hic illic gramina crescunt, noctu lunæ radii,
 “ etsi margaritarum puritate splendentes, haud refulgent

19 “ Hortorum meorum plantæ, quarum flores olim decerpebantur a
 “ puellis jocantibus, molliter ramos remouentibus, nunc vexantur a simus
 “ sylvestribus, velut a *Pudendis*

20 “ Fenestræ, nullum noctu lucernarum splendorem ostendentes,
 “ atque interdum etiam feminarum vultuum pulchritudine privatae, fumo
 “ qui ex eis provenire solebat, cessante, aranearum textis obteguntur

21 “ Dolore premitur, conspiciens *Sarayus* aquas, quarum insulae sacri
 “ ficis relictæ sunt, et quæ non amplius miscentur pulvere odorifero, quo
 “ lavantes utebantur, atque casas, in illarum ripis arundine constructas,
 “ desertas

22 “ Quare tu ista habitatione relicta, ad me, stirpis tuæ sedem regiam,
 “ redire velis, sicut pater tuus, relicto corpore, quod sensibus humanum
 “ erat rediit in summi numinis speciem

23 “ Faciam! Ita loquens *RAGHUIDARUM* optimus lætus illius
 “ preces accepit, atque urbs, favorem vultu ostendens, in corpus suum
 “ rediens, evanuit

24 Mirum illud noctis eventum rex mane *Brahmanus* in concione nar
 “ ravit, qui cum audisset, a stirpis urbe regia, ante oculos ejus apparente,
 “ illum maritum electum esse, fausta ei precabantur

25 Rex *Kusavatim* urbem sacerdotibus tradens die itineri idoneo cum
 “ uxoribus *Ayodhyam* versus profectus est, atque eum sequebantur milites
 “ veluti nubium copiae ventum

26 In itinere exercitus ille erat quasi urbs regia ambulans, vexillorum
 “ ordines, sylvarum partes agebant, magni elephantum quasi montes voluptarii
 “ sequebantur, et currus ædificis splendidis similes erant

27 Magnus exercitus, ab illo, qui fulgente umbellæ orbe cinctus erat, in
 “ prioris habitationis locum missus, splendebat velut oceanus, quando a luna
 “ orta litus versus ducitur

28 Quasi illius procedentis catervarum onus ferre haud valeret Terra,
 “ sub pulvis spege, iterum ascendit quasi in æthera, *VISHNUS* sedem

29 Ubiqueque regis exercitus conspiciebatur, sive extremum agmen, ad iter se expediens, sive primum agmen, ordine instructo per viam proficiscens, ibi pleni exercitus opinionem excitabat

30 Succi, e ducis illius elephantorum temporibus stillantis irrigatione, atque equorum ungularum ictibus, pulvis in via assumpsit luti statum, lutumque pulveris conditionem

31 Exercitus, viam persequens per *Vindhya* montis regiones, multifariam divisus, *Revā* fluvii instar, cavernas magno strepitu resonare fecit

32 Princeps ille, cujus curruum rotæ metallis contritis rubescebant, atque cujus tubarum sonus agminis strepitu miscebatur, *Vindhyam* montem trajecit, conspiciens munera a *Pulindis* sibi oblata

33 Cum in illius montis ablutionum loco per pontem, ex elephantis colligatis constructum, *Gangam* tergum versus fluentem trajiceret, anseres, in volatu suo per aera alas agitantes, sine ipsius labore flabellorum vice fugebantur

34 Venerabatur *Gangæ* aquam, navibus agitatum, cujus ope ejus majores, corporibus a *KAPILA* irato in cineres redactis, ad immortalium habitationem pervenerant

35 Ita *KUSAS* aliquot diebus itinere finito, ad *Sarayus* ripam aggressus, conspexit centenas *RAGHUSDARUM*, qui sacrificia ibi peregerant, postes sacrificales, in locis sacris erectas

36 Cum, cujus milites defatigati erant, e lucis prope regiam stirpis sui urbem adflabat ventus, qui arborum florentium ramos leniter commoverat, frigidasque *Sarayus* undas tetigerat

37 Tum rex ille potens, stirpis suæ vexillum, qui hostes sagittis transfoderat, civium amans, catervas suas, quarum vexilla vento movebantur, castra ponere fecit in campo urbi vicino

38 Ipsam urbem, quomodo erat, opificum a rege conductorum cetera subsidii congestis renovabant, sicuti nubes aqua dimissa renovant terram, ventu exsiccata

39 Deinde *RACHIDARUM* heros per viros ades struendi gnaros, postquam jejunabant, pecoribus mactatis, urbis, eximarum imaginum libitationis, adorationem perigendam curavit

40 Ipse in illius urbis ædes regias ingressus, veluti vir amans in cor amatæ, alius urbis domibus cōmites suos, pro sua quemque dignitate, honoravit

41 Ipsa urbs, equis in stabulis stantibus, elephantis ad palos in atris ordine fixos alligatis, mercibusque in foro prostantibus, apparebat veluti mulier, in cujus singulis membris ornamenta splendent

42 KUSAS, habitans in hac RAGHUIDARJUM habitatione, ad pristinum splendorem restituta, neque INDRÆ, cœli gubernatori, neque KUVERÆ, Alakæ urbis domino, invidebat

43 Tum advenit æstas, suadens quasi illius puellis amatis, se ornare veste gemmis distincta, torque in pectus candidissimum usque dependente, atque tunica quæ vel suspicio auferri poterat

44 Cum sol fulgens e via, quæ AGASTYÆ stella insignis est, propius aggressus esset, regio septentrionalis flumina nivea misit ab *Himavante*, veluti lacrymarum imbrem præ gaudio frigidum

45 Diei æstus valde auctus erat, atque nox admodum tenuis. Ambo erant sicut uxor et maritus, qui post rixam separati poenitentia uruntur

46 Lacuum in ædibus aqua, in diem scalarum gradus, plantis aquaticis tectos, deorsum ulterius relinquens, atque lotis tecta, quarum caules prominebant, feminarum lateribus similis evasit

47 In *mallikarum* vespertinarum sylvis apes, in singulis calycibus, expansione sua odorem spargentibus, pedes deponens, susurrans computatio nem eorum facere videbatur

48 *Sirishæ* flos, etiamsi de feminarum aure delapsus, non subito cadebat in terram, sed foliis suis arcte adhærebat genæ, quæ recens unguium vulnus, sudore tectum, quasi notam gerebat

49 Viri opulenti vestum evitabant in ædibus, machinis aquarum instructis, recubantes in lectis sacris qui frigidis aquæ fluminibus arte adductis circumfluebantur, atque *santalî* succo irrigabantur

50 Amor, vigore post veris discessum exhausto, novas vires colligebat in feminarum capillis, qui post balneum madidi pendebant, atque postunctionem *malikis* vespertinis ornati erant

51 Longus *orjunæ* arboris surculus, pulvere adhærente canus splen-

debat veluti KĀMADEVA arcus nervus, quem SIVAS iratus concidit, quamquam corpus ipsius jam combusserat.

52. Æstatis tempus, odoriferam *sahakræ* arboris frondem, siceram vetustam, novosque *pātālæ* flores simul suppeditans, omnia vitia in hominibus amantibus detergebat.

53. Illud anni tempus cum advenisset, duæ res hominibus imprimis exoptatæ erant, ortus ille rex, atque luna, quorum pedum atque radiorum veneratio æstum repellere valebat.

54. Tum KUSAS una cum mulieribus suis se delectare cupiebat in *Sarayuis* aqua, ubi anseres læti, undarum cupidi, natabant, quæ fruticum in ripa flores secum devehebat, atque in æstate voluptatem præbebat.

55. Profectus est ille, VISHNUS potentia præditus, ut pro felicitate et magnitudine sua immergeretur in fluvium illum, in cuius ripa tentoria erant statuta, atque ex quo crocodili a piscatoribus excepti erant.

56. In fluvio anseres excitabantur a mulieribus, quæ, dum per scalas in ripa constructas descendebant, armillis suis se invicem tangebant, atque in quarum pedibus tintinnabula sonabant.

57. Rex qui vidit, quantum gaudium illæ, aqua se invicem conspergentes, e lavatione perciperent, naviculam ingressus servam *Kirātam*, quæ flabellum tenens eum comitabatur, sic allocutus est:

58. " En, *Sarayuis* aqua, ubi centenæ mulieres meæ lavantur, membrorum pigmento abluto, crepusculi instar nubibus tecti, varium colorem ostendit.

59. " Feminarum pulchrarum collyrium, quod undis nave agitatis ablutum est, ab iisdem, splendentem gaudii colorem assumentibus, illarum oculis redditur.

60. " Istæ feminæ, quæ propter coxarum mammarumque pondus vivæ semet ipsas extollere valent, voluptate actæ, brachiis suis brachialibus cinctis magno cum labore ludunt in aqua.

61. " Isti *sirishæ* flores, de illarum auribus dependentes, dum ipsæ in aqua circumsiliunt, delapsi atque in fluvii undis natantes, decipiunt pisces, plantarum aquaticarum cupidos.

62. " Dum mulieres aquam plangunt, margaritarum linea inter guttas
 " margaritis similes in pectora earum salientes decedens, atque per illas
 " divisa, haud ab his distinguitur.

63 " Quæ vulgo cum corpore membrisque feminarum comparantur, ut
 " splendens vortex cum profundæ umbilici venustate, undæ cum supercilis,
 " *chakravakæ* cum mammis, ea omnia nunc prope adsunt.

64 " Auresquæ percellit iocosus undarum quasi tympanorum strepitus,
 " cantum comitans, cui a ripa respondent pavones, caudas expandentes,
 " dulces canentes.

65 " Cingula, sideribus similia, inter quæ lunæ lumen diffunditur,
 " in feminarum lateribus, quibus vestes arcte adhærent, filorum nodis aqua
 " repletis, silentium tenent.

66 " Pulchræ feminae, manibus suis aquæ guttas jaculantes, ab amicis
 " audacter in faciebus adpersæ, cincinnis suis relaxis guttas emittunt, *san-*
 " *tali* pulvere rubras.

67 " Feminarum capitum ornatus, capillis resolutis, pigmento abluto,
 " margaritarumque lineis dilapsis, quamquam ludo in aqua conturbatus,
 " pulcher est.

68 Ille egressus ex navicula, currui cœlesti simili, sertis tremulis ornatus,
 " ludebat in aqua cum illis, velut elephante sylvestris, de cuius humeris
 " loti evulsæ dependent, ludit cum femellis.

69 Tum mulieres illæ in regis fulgentis societate magis etiam splendebant.
 " Margaritæ solæ etiam oculos delectant, quanto magis vero quando
 " cum smaragdo radiante conjunctæ sunt.

70 Feminae volucribus oculis prædæ per jocum aqua colorata, quam
 " siphunculis aureis ejaculabantur, cum irrigabant, atque in hoc statu ille
 " eximie splendebat, *Himavantis* instar aqua metallica rigati.

71 Ille, una cum mulieribus in præstantissimo fluvio ludens, oblectatione
 " sua *INDRAM* imitabatur, qui *Apsarasibus* cinctus in *Gangæ* cœlestis
 " flumine ludit.

72 Subito ludentis illius ornamentum triumphale, quod ab *AGASTYÂ*
 " acceptum *RÂMAS* una cum imperio *KUSÆ* tradiderat, ipso non sentiente
 " decidit in aquam.

73. Postquam cum mulieribus ut libebat se lavasset, tentorium in ripa vix ingressus, vestibus nondum indutis, brachium suum armilla vacuum esse animadvertit.

74. Non propter aviditatem, sed quia ornamentum illud victoriam præstare valebat, atque olim a patre sibi datum erat, jacturam ejus haud sustinebat: nam sapiens ille florem ornamentumque ejusdem pretii æstimabat.

75. Quare celeriter omnes piscatores, in fluvio lavantes, illud investigare jussit; qui vano labore *Sarayuem* perscrutati, languescentibus vultuum lotis sic eum allocuti sunt:

76. "Operam dedimus, rex, non vero præstantissimum tuum ornamentum in aquam immersum reperimus. Haud dubie illud per aviditatem abreptum est a *Kumuda* serpente, qui sub aqua habitat."

77. Tum ille arcitenens, fortis, ad ripam aggressus, oculis ira incensis, arcum suum tendens, ad serpentis necem telum adaptavit *Garudæ* sacrum.

78. Quo vix adaptato fluvius, undis manuum instar tremore commotis ripas percutiens, velut elephante in foveam delapsus, terribilem sonum edidit.

79. Ex illo fluvio, in quo crocodili excitati erant, subito emersit serpentum rex, virginem secum ducens, veluti ex oceanis, cum a diis agigaretur, *INDRÆ* arbor una cum *LAKSHMI*.

80. Rex cum videret eum adstantem, alteraque manu ornamentum redentem, sagittam *Garudæ* sacram retraxit: nam supplicibus haud effrenato irascuntur boni.

81. *Kumudas*, telorum gnarus, *KUSAN*, a *RĀMA* mundi tergemini domino oriundum, qui potentia sua quasi hostium uncus erat, regem inauguratum, capite suo, quamquam præ superbia elato, salutans, sic locutus est:

82. "Cognosco te *VISHNUIS*, qui ad negotium perficiendum homo evasit, alterum corpus, filium appellatum; quomodo ego tuæ, mihi colendi, voluntati adversarer?

83. "Hæc puella, pilam manibus suis in altum vibratam oculis prosequens, avide arripuit ornamentum tuum, cum celeritate delapsam, stellæ instar ex cælo decidentis.

84. " Quare hæc armilla rursus jungatur cum brachio tuo valente, usque
 " ad genu dependente, nervi ictuum cicatricibus notato, quod obicis instar
 " terram defendit.

85. " Neque, rex, hanc sororem meam juniorem, KUMUDVATIM, repu-
 " diare velis, quæ in longum tempus pedum tuorum servitio meam offen-
 " sionem expiabit."

86. Ita locutus cum armillam reddidisset, KUMUDAS regem, qui respon-
 dit: " exoptatus tu mihi affinis es!" rite conjunxit cum puella, quæ familie
 suæ decus erat

87. Cum rex puellæ manum, brachiali e lana fausta facto cinctam, ad
 matrimonium ineundum coram igne ardente arriperet, divinatorum instrumen-
 torum clangor ortus est, plagarum finēs personans, atque deinde nubes
 miræ dejecerunt flores, odorem spargentes.

88. Ita cum serpens RĀMÆ, mundi tergemini domini, filium, e SĪRA
 natum, affinem adeptus esset, atque KUSAS quintum illum TAKSHĀLÆ
 filium, ille abiecit timorem *Garudæ*, propter patris cædem sibi infestæ, hic
 vero a cunctis amatus gubernavit terram, in qua serpentes erant placati

CAPUT XVII.

VIRTUS REGIA.

1. KUMUDVATIS e KUSA filium nacta est, ATITHEM appellatum, veluti mens ab ultima noctis hora claritatē accipit

2. Ille, patre gaudens, incomparabili splendore præditus, patris sui matrisque gentes puras reddidit, ut sol utramque viam, septentrionalem atque meridionalem.

3. Illum pater, intelligentium eximius, primo tribus suæ scientiarum summam comprehendere, deinde puellarum regiarum manum sumere fecit.

4. KUSAS nobilis, heros, temperatus, se ipsum unum per illum æque nobilem, fortem, moderatumque, multiplicem redditum putabat.

5. Qui cum I\DRÆ societatem, stirpi suæ congruam, adeptus esset, DURJATAM dæmonem in prælio occidit, ipseque ab illo necatus est.

6. Tum, sequitur KUMUDVATIS, KUMUDVATIS serpentium regis soror, ut KAUMUDIS sequitur Lunam, lotos ex hilarantem.

7. Eorum alter I\DRÆ soli parte fruebatur, altera SACHIS amica facta, Párydīæ arboris portionem accepit.

8. Ejus filium ministri senes ad imperium inaugurabant, memores ultimi mandati, quod rex, cum in pugnam abiturus esset, eis dederat.

9. Illi ad ejus inaugurationem per fabros novum palatium exstrui curabant, arata præditum, quattuor columnis fulcitum.

10. Ibi ei, in sella solenni sedenti, consilium administrabant aquas, in vasibus aureis e fluvio sacris allatas.

11 Edulcibus altisque tympanorum pulsatorum sonis colligebatur, prosperitatem illius perpetuo esse duraturam.

12 Sparsis *dūrva* graminibus, hordei culmis, ficus cortice, lotorumque calycibus, instituit ille lustrationis caerimonias, semibus inter propinquos præscriptas

13 Tum ad eum victorem inaugurandum adveniebant *Brāhmaṇi*, carmina triumphalia canentes, sacerdotibus præcedentibus

14 Aqua fausta magno flumine in caput ejus cum strepitu defluens, splendebat, perinde ac *Gangā*, in *Siyā* caput præcipitata

15 Eodem momento ille, a præconibus laude elatus, apparebat veluti magna nubes, a *chatahis* salutata

16 Illius splendor, cum aqua carminibus faustis sacrata lavationem subiret, augebatur, velut ignis fulminei splendor, quando pluvia irrigatur

17 Inauguratione finita patribus familias tantas dedit divitias, ut largum pro sacrificiis peractis præmium accepisse sibi viderentur

18 Quam illi læta mente ei tribuebant benedictionem, ea illius, factorum eventibus longe superabatur

19 Imperavit ille eorum, qui in custodia erant, vincula solvi, capitis damnatos supplicio liberari, bubus juga detrahi, vaccasque haud mulgen

20 Psittaci etiam reliquæque aves domitæ, in caveis inclusæ, illo jubente libertatem adeptæ, volabant ubicunque eis placebat

21 Tum ille, ut vestes indueret, consedit in sella eburnea, stragulo tecta, in media aula collocata

22 Ei, cujus capilli odoribus uncti erant, varios ornatus suggerebant apparitores, manibus aqua ablutis

23 Capillos ejus, margaritarum linea religatos, coronaque pertextos, ornabant rubino, splendoris radios effundente.

24 Postquam membra ejus *santalō*, moschi odorem spargente, unxissent, *rochanā* pigmento corpus pingebant

25 Hoc ornatu indutus, coronam gerens, pannumque sericum, cui anserum figuræ intextæ erant, maxime adpectu dignus erat recens ille dignitatis regię maritus

26 Cum ornatum suum in speculo aureo contemplaretur, umbra ejus splendebat, veluti sole orto arboris cœlestis umbra resplendet in *Merue* monte

27 Comitibus ejus, qui manibus suis insignia regia gestabant, clamore eum salutantibus, ingressus est aulam regiam, ne *Sudhartha* quidem inferiorem

28 Ibi consedit in solio paterno, stragulo tecto, ejus scabellum reges gemmis in verticibus suis attigerant

29 Splendebatque magna illa domus solemnibus *Atithe* ingresso, sicut *Vishnuis* pectus, *Srivatsæ* sigillo notatum, splendet per *Kaustubham* gemmam

30 Juventute peracta, dignitatem regiam adeptus clarius etiam lucebat veluti luna quæ, postquam lineæ instar apparuerat, ad plenitudinem pervenit

31 Cives illum, qui sereno vultu benigneque ridens eos alloquebatur, quasi solatium putabant, corpore indutum

32 Ille, *Indræ* prosperitate gaudens, elephantæ vectus, *Airdvatæ* robore prædito *Ayodhyam* cujus vexilla arbores cœlestes referebant, cœlo similem reddidit

33 Super ejus solius capite elata erat umbella, cujus puro splendore exstinguebatur dolor urens, quo regis prioris abitus universum mundum affecerat

34 Ignis splendor non nisi post fumum conspicitur, solisque radii post ortum, ille vero, luminum illorum naturam transgressus, una cum virtutibus suis eluxit

35 Eum prosequiebantur urbis mulieres, oculis gaudio fulgentibus, ut noctes stellam polarem sideribus, autumnis nitidis

36 *Ayodhyæ* urbis dei, in templis egregius cultus, in imaginibus suis adstantes, eum, favore dignum, favore amplectebantur

37 Ara sacra inaugurationis aqua irrigata, nondum exaruerat, jamque splendor ejus invictus ad litora usque penetraverat

38. Quod istud erat negotium, quod VASISHTHÆ magistri crimina sacra et regis arcitenentis tela conjuncta perficere non potuissent?

39 Ille una cum viris justis quotidie actorum rerumque causas dydicandas ipse audiebat

40 Deinde civibus suis maturos testimoniorum datorum fructus impertiebat, perspicua benevolentia pronuntiatos

41 Cives, quorum felicitas a patre illius ajcta erat, veluti fluvii a *Sravana* mense, sub hoc rege majus etiam incrementum capiebant, veluti illi *Bhadra* mense

42 Quod loquebatur, haud falsum erat, quod dederat, haud rursus auferebat, promissum suum eo tantum violabat, quod hostes devictos in locum suum restituebat

43 Juventus, pulchritudo et potestas vel singulatum superbiam gignere solent, sed hæc in illo conjunctæ erant, neque tamen animus ejus superbiebat

44 Ita in dies civium amorem sibi concilians, quamquam juvenis, inconcussus erat, arboris instar, quæ altas cepit radices

45 Quia inimici externi mutabiles sunt atque longe remoti, ille sex inimicos internos, constantes, primo debellavit

46 In illo benevolo *Fortuna*, etsi natura mobilis, constans erat, veluti aurilinea in lapide *Lydio*

47 Mera mansuetudo mollities est, sola severitas ferarum mos, quare illi duabus illis conjunctis incepta sua peragere studebat

48 Regi illi, qui radorum instar exploratores emittebat, nihil in orbe terrarum ignotum erat, veluti *Soli*, nubibus libero

49 Quod pro quavis diei noctisque parte regibus faciendum ordinatum est id ille peragebat sine ulla cunctatione

50 Quotidie cum consiliariis suis habebat deliberationes, quæ, quamquam tam sæpe habitæ, non innotescebant, quia januæ clausæ tenebantur

51 Etsi suo tempore dormiens, vigilabat ille per emissarios, inter inimicos amicosque distributos, sibi que invicem ignotos

52 Quamquam hostium coercitor, castella habebat haud expugnanda etenim leo, elephantorum victor, non prae timore in cavernis recubat

53 Fausta ejus incepta bene perpensa atque non frustrata oryzae granorum instar, in culmis latentium, occulto maturescebant

54 Vel summam prosperitatem adeptus, nunquam de via recta deflectebat mare salsum, quando extumescit, intrat in fluviorum ora

55 Quamquam civium alienationem subito remove valuisset, hanc nunquam ita in eis excitabat, ut eam prohibere opus fuisset

56 Probus ille atque potens non nisi eos impugnabat, quibus par erat etenim sylvae ardentis flamma, etiamsi vento adjuta, aquam non adurit

57 Non ille Honestum subvertebat Utili sive Dulci, neque haec duo illo, neque Utile Dulci, neque Dulce Utili, sed tria aequo tractabat

58 Amici fortuna deserti gratiam haud referunt, si felicitate gaudent adversarii evadunt, quapropter ille amicis suis modicam tantum potestatem concedebat

59 Suarum hostiumque virum robur debilitatemque perpendens, bellum incipiebat, si semetipsum hoste fortiolem videret, si minus, restabat

60 Per opes alius succurrere valemus, ideo ille divitias accumulabat etenim nubes, aqua repleta, a chatalis imploratur

61 Hostium labores destruens ille, in suis inceptis multum ponebat operæ Suas infirmitates celabat, hostes vero a parte infirma adoriebatur.

62 Illius sceptrum tenebris exercitus, a patre auctus, armis instructus, pugnandi gnarus, nunquam ab ipsius corpore separatus erat

63 Ut serpenti gemmam in ipsius capite, sic illi potestatem ejus triplicem nullus hostis eripiebat, sed ipse hostium potestatem arripiebat, veluti magnes ferrum

64 Mercatores prohibitu proficiscebantur in fluvius, veluti in piscinis, in sylvis, veluti in hortis atque in montibus, veluti in suis aedibus,

65 Cum pietatem defenderet ab interpellationibus, fortunasque a furibus, ordines æque ac tribus pro suâ quisque parte sextantem ei reddebant

66 Terra in sœdinis gemmas procreans, in campis fruges, in sylvis elephantos, animum ei ostendebat protectioni consentaneum

67 Ille, ΚΑΡΤΙΛΕΥΑΜ robore æquans, bene intelligebat, quodnam sex illorum sive subsidiorum, sive copiarum adhibendum esset ad inceptum aliquod peragendum.

68 Ita justo ordine quadruplicem prudentiam regiam adhibens, percipiebat illius fructum, qui a nemine familiarium irritus reddebatur

69 Erga illum, qui, quamquam dolosæ pugnandi rationis gnarus, tamen non nisi honeste pugnabat, Fortuna Victrix, virorum fortium amans, amicæ instar se gerebat

70 Quia plurimorum ejus hostium potestas fracta erat, raro tantum ille bellum suscipiebat, elephanti instar qui odore suo reliquos elephantos dispulit

71 Luna quando ad plenitudinem pervenit, decrescit, eandemque legem sequitur oceanus ΑΤΙΤΗΙΣ eodem modo ac ambo illi incrementam quidem capiebat, non vero ut illi decrescebat

72 Homines probi atque egeni, si ad magnum illum petentes aggressi fuerant, veluti nubes ad oceanum, ipsi largitores evadebant

73 Ille laudanda suscipiens, si laudabatur, erubescerebat, tamen augebatur gloria ejus, quamquam laudatores odio habebat

74 Pæccatum. sola adsperta tollens, tenebras variatis sensu dispellens, ut sol ortus, homines suæ voluntati subiciebat

75 Lunæ radii haud penetrant in Nelumbium, neque solis radii in Nymphæam, sed virtutes illius viri præclari in hoste etiam locum inveniabant

76 Quamquam omne ejus studium intentum erat ad hostes suos vexandos, tamen hoc etiam probum erat, quia ad sacrificium equinum peragendum victoriam appetebat

77. Ita potentia sua, quæ viam a libris sacris præscriptam sequebatur, contendens, factus est regum rex, ut **INDRAS** deus est deorum.

78. Appellabant eum mundi custodum quintum, quia eadem ac illi agendi ratione utebatur, magnum elementorum sextum, montiumque eximiorum octavum.

79. Ut dei **INDRÆ** jussum, sic reges illius mandatum tabulæ inscriptum tenebant capitibus suis, a quibus longe remota erat umbella regia.

80. Sacerdotes in magno sacrificio tanto præmio ornavit, ut illius atque **KUVERÆ** nomina paria evaderent.

81. **INDRAS** pluviam suppeditabat; **YAMAS** nimiam morborum vim cohibebat; oceani dominus navigantibus ad negotia sua peragenda iter faustum dabat in undis; **KUVERAS**, reges priores respiciens, postea etiam thesaurum adaugebat: ita mundi custodes erga illum se gerebant, ac si sub ejus sceptrum refugissent.

CAPUT XVIII.

STIRPIS EVUMERATIO

1 ILLE hostium coercitor e regis *Nishādhensis* filia genuit puerum, robore suo ne *Nishadhā* serpente quidem inferiorem, quem *NISHADHÆ* nomine appellant.

2. *KUMUDVATIS* filius, sono reliquisque rebus sensualibus per longum tempus pro libidine fructus, postquam nomen regium filio tradidisset, ascendit in cœlum, quod factis suis, *Nymphææ* instar candidis, ipserat

3. *KUSÆ* etiam nepos, cujus oculi loti folii similes erant, mente oceanum instar profunda, solus heros, brachius urbis obitus instar longis, moderabatur terram, oceano cinctam, atque una tantum umbella regia præditam.

4. Post ejus mortem filius *NALAS* appellatus, ignis potentia præditus, stirpis dignitatem accepit, qui vultu loti instar fulgente, velut elephantis calamos, sic hostium copias contrivit.

5 Ille, cujus gloria a diis in æthere habitantibus cantabatur, filium adeptus est, corpore cœli instar cæruleo, *NABHASIS* nomine appellatum, atque civibus æque ac *Srdianas* mensis gratum.

6. Virtutis studiosus cum potenti illi *Kosalæ* septentrionalis imperium tradidisset, corpus ultra non ingressurus, senectute suadente amicitiam contraxit cum feris.

7. Ille regibus invictus, veluti *Pundarikas* elephantis, filium genuit *PUNDARĪKAM*, ad quem, patre mortuo, velut ad *VISHNUEM*, accessit *LAKSHNIS*.

8. Qui arcu haud inani instructus, postquam filio suo **Kshemadhanyani**, civibus felicitatem parare scienti, patientiâ prædito, terram tradiderat patienter in sylva subiit castigationes.

9. Huic etiam filius, erat, diis similis, in prælio exercituum dux, cujus nomen **Devánîkas**, in agminis vocabulum exiens atque a dei vocabulo incipiens, in tergemino cælo etiam celebre redditum est.

10. Ut pater per hunc filium, ei placere studentem, gaudii paterni particeps fiebat, sic filius etiam filii gaudio fruebatur per hunc patrem, ipsius amantissimum.

11. Illorum prior, virtutum plenus, sacrificus, postquam quattuor trium onus diu sustentatum in filio suo, qui ipsi similis erat, deposuisset, abiit in cælum sacrificarum.

12. Ejus filius modestus, blandiloquus, amicis æque ac inimicis gratus erat: nam verbum dulce, semel prolatum, vel cervos timidos capere valet.

13. Ille, **Ahînagus** appellatus, integro brachiorum robore præditus, universam terram regebat, atque consuetudinem cum hominibus abjectis evitans, quamquam juvenis, liber erat ab omni intemperantia perniciosa.

14. Hic, virorum discriminis gnarus, viro primo similis, terram aggresso, quattuor illis agendi rationibus, nunquam ad irritum redactis, post patrem suum idoneus quattuor plagarum erat dominus.

15. Cum ille hostium victor iter in alterum mundum ingressus esset, **Lakshmis** colebat filium ejus **Pârîyâtram**, qui capite suo excelso ipsum **Pârîyâtram** montem excellebat.

16. Et filius erat **Sîlas**, eximie indolis, cujus pectus æque latum erat ac lapis in quo aromata conteruntur; qui, quamquam hostes sagittis devicerat, laudatus pudore suffundebatur.

17. Ille, vir haud reprehendendi animi, cum hunc juvenem intelligentia præditum regni participem fecisset, voluptatibus fruebatur: nam regum munus, præcludens a voluptate, occupationibus est obrutum.

18. Hunc, voluptatibus animum morientibus haud satiatum, quod pulchritudinem suam imprimis ad puellarum oblectationem aptum, cepit senectus, fruendi impotens, atque præter necessitatem invida.

19 Ei filius erat, *UṆVĀBHĒ* nomine notus, qui, umbilico nequaquam elato, *Viṣṇuvi* similis, totius regum orbis quasi umbilicus erat

20 Post eum filius ejus *Vajranabhas*, *Indræ* potestate præditus, in prælio tonitru instar sonans, dominus factus est terræ, gemmarum fodinis ornatae

21 Qui cum abisset in cælum, probis actionibus meritis, terra, oceano cincta, gemmarum mæra e fodinis exprompta obtulit *Saṅkhaṇṭ*, illius filio, hostium deletori

22 Post ejus mortem munus patrum obtinuit rex, solis splendore fulgens, *Asvinorum* forma præditus, cujus exercituum equi usque ad maris litora penetrabant, atque quem antiquitatis gnari *Dhṛuṣṇitāsīam* appellant

23 Hic postquam *Sivam* placidum reddiderit, genuit *Viśvasaḥam*, terræ dominum, qui ipso omnibus amicus, filii speciem gerens, universam terram protegere valebat

24 Hic morum gnarus, cum ei filius *Hiranyavābhas*, *Viṣṇuis* portio, natus esset, hostibus magis etiam intolerabilis erat, veluti arboribus ignis, vento adjutus

25 Pater, qui debitum erga majores solverat, sub vitæ finem æterna gaudia adipisci cupiens, probus, filium suum, brachis ad genua usque dependentibus præditum, regem fecit atque ipse arborum corticem induit

26 Huic *Kosaka* septentrionalis domino atque stirpis solaris decori, sacrificio, filius legitimus erat *kaṇṣaliś*, lunæ alterius instar oculos oblectans

27 Hic gloria sua usque ad *Brahmanis* aulam celebris, conjunctionem cum deo supremo assequi studebat, postquam *Brahmiṣṭham*, filium suum pium, muneri suo præfecerat

28 Cum hic rex, stirpis suæ quasi corona, fausta progenie gaudens, sine miseria juste regeret terram, edicto regio sibi assignatum, diu lætabantur cives, oculos gaudii lacrymis suffusi

29 Hunc *Putras*, forma sua *Viṣṇuvi* similis, qui *Garudam* comitem habet, patrem colendo dignus redditus, oculis loti solis similibus, primum fecit in eorum numero, qui filius gaudent

30 Ille, *INDRÆ* socius futurus, cum per hunc stirpis propagatorem stirpem stabilisset, cupidine a rebus sensualibus reſtracta, ablutiones peragens in tribus fluminibus ſacris, divinitatem adeptus est.

31. Ejus uxor *Paushæ* mensis plenilunii die peperit *PUSHYAM*, topazium splendore superantem, sub quo, quāsi altero *Pushyæ* sidere, orto, homines eximia gaudebant prosperitate.

32 Magnanimus ille postquam terræ regnum filio suo detulisset, atque semetipsum *JAIMINI* sapienti tradidisset, ab illo devoto devotionem adeptus, vitam mundanam reformidans, liberationis ab ea particeps factus est.

33 Post hunc filius ejus *DIRYVASANDHIS*, stellæ polari comparandus, regnum accepit sub quo optimo, fidem servante, pax firma erat cum hostibus, morem gerentibus.

34 Ille, hinnulei oculis præditus, virorum leo, cum filius ejus *SUDARSAHAS*, qui lunæ instar orbe novato oculos delectabat, puer adhuc esset, in venatione circumvagans, a leone necatus est.

35 Cum ille in cælum ascendisset, ministri, civium caussa domini jactura afflictorum, unicuique illius stirpis propagatorem unō consensu rite *Ayodhyæ* regem fecerunt.

36. RAC HUIS stirps, hoc rege nondum adulto, comparanda erat cum cœlo, in quo luna modo orta splendet, sive cum sylvâ, à leonis pullo inhabitata, sive cum lacu, lotum nondum expansam ferente.

37 Cum diademate ornatus esset, homines prævidebant, illum patri similem futurum jam antea enim nubes visa est, quæ, etsi non nisi elephanti pulli magnitudinem habebat, Euro acta plagas cœlestes involvit.

38. Cum elephanto vectus in via regia incederet, ab elephanti rectore sustinatus, eximius vestibus indutus, cives cum, vir sex annos natum, ob dignitatem regum eadem qua patrem adspexerunt veneratione.

39 Quamquam ille solum patrum explere non valebat, tamen totum illud occupavit, quia corpus ejus ingenti splendore, aurum ipsarum fulvo, quasi extensum erat.

40. Reges dridematibus suis decoris venerabantur illius. pedes, colore distinctos, de sella aliquantulum dependentes, neque vero scabellum aureum attingentes

41 Ut gemmæ illi, quamquam parvæ, smaragdi nomen ob præstantiam suam haud falso imponitur, sic magni regis nomen etiam convenit illi, quamquam puero

42 Quæ vox proyenit ex illius, flabellis cincti ore, in cujus genas duo cincinni dependebant, ea ne in oceanorum quidem litoribus evanuit

43 Ille vultu ridente præditus, notam gestans in fronte, quæ fascia serica, auro pertexta, splendebat, hostium feminarum vultus eadem nota spoliavit

44 Rex, *sirisha* floris instar tener, oneroso ornatu defatigatus fuisset, sed dignitate sua gravissimum etiam terræ onus gestabat

45 Antequam integrum alphabetum didicisset, cujus singulæ litteræ in humo scriptæ erant, e consuetudine cum viris sapientibus omnes morum doctrinæ fructus percepit

46 *LAKSHMIS*, quæ nondum, habitationem in pectore ejus invenerat, adultam ejus ætatem expectans, præ pudore non nisi sub umbellæ umbra latens eum amplectebatur

47 Brachius ejus prætegebatur terra, quamquam illa nondum *yugæ* modum adepta erant, neque ex arcus nervo cicatrices ostendebant, neque gladii ansam tetigerant

48 Tempore progrediente non solum ejus membra incrementum capiebant, sed virtutes etiam, ab hominibus amatæ, atque ejus familiæ propriæ, initio teneræ, amplitudinem adipiscebantur

49 Ille nullam molestiam exhibens magistris suis, simul civium, qui patris potestati subjecti fuerant, imperum, atque tres scientias, quæ Honesti, Dulcis et Utilis acquisitionis fundamenta sunt, ita accepit, quasi in vita priore penitus eas cognovisset, atque nunc in memoriam solum revocaret

50 Cum armis instrueretur, splendebat ille superiorem corporis partem leniter protendens, circo in capitis vertice erecto, pedi sinistro innixus, arcumque sagitta instructum ad aurem usque tendens

51. Tum ille juventutem ingressus est, quæ est flos in amoris arbore, in continuæ voluptatis caule crescens, vinum a puëllarum oculis percipiendum, ornatus uberrimus, nullâ arte paratus, supra totum corpus diffusus, primaque voluptatis ætas.

52. Regiæque puellæ, forma sua superantes simulacra, a nuntiis monstrata, per ministros, paxæ progeniei cupidos, adductæ, juvenis illius dignitatem regiam atque terram, quas jam pridem ille quasi uxores duxerat, posthabitas faciebant.

CAPUT XIX

AGNIVARNÆ AMORES

1 Postquam AGNIVARNAM filium, ignis instar splendentem, ad locum suum occupandum unxerat, RAGHUIDES, eorum qui *vedas* norunt haud ultimus, moderatus, in ultima ætate in *Naimishary* sylvam profectus est

2 Ibi per aquas sacras oblitus lacuum voluptariorum, per sacra gramina solum tegentia, stratorum, atque per tugurium, palatii regii, sine præmi cupidine castigationes sibi inflixit

3 Ejus filius haud defatigabatur in regno accepto tuendo, nam pater, qui brachius suis hostes devicerat, tradiderat ei terram, qua frueretur, non quam adornaret

4 Libidinosus ille, gentis suæ munere per aliquot annos ipse functus, deinde id ministris cōmmisit, recentemque suam juventutem feminarum arbitrio tradidit

5 In regis amore incensi, una cum mulieribus degentis, ædibus, tympanorum strepitu resonantibus, unum diem festum splendidum alter magis splendidus abegit

6 Ille ne momenti quidem tempus voluptatibus vacuum ferre valens, sed interdiu noctuque in ædibus interioribus sese oblectans, non respexit cives suos eum videndi cupidos

7 Atque si quando, ministrorum gravitate motus, civibus suis adspectum suum optatum præbuit, fecit hoc solummodo pedem suum per fenestram us ostendens

8 Civesque magna reverentia adorabant hunc, pulchro ipsius ungularum colore tinctum, qui similis erat loto, recentis solis radius collustratæ

9. Atque ille, amore incensus, lavabatur in lacubus, quorum. Nelumbia fluctuabant concussa per feminarum mammas, juventute elatas, atque sub quorum undis domus, voluptariæ latebant.

10. Ibi valde illiciebant eum feminæ vultibus suis, ad propriam suam pulchritudinem redactis, postquam oculorum collyria irrigatione abluta erant, pigmentaque rosea de labris abstersa.

11. Deinde ille cum mulieribus adiit planitiem, ad potandum adornatam, quæ odore suavi atque beneolente animum abripiebat; velut elephântus cum femellis suis confugit ad lacum, lotis florentibus tectum.

12. Feminæ avidè hauriebant vinum, furtim ab illo porrectum, vehementem furorem excitans, atque ipse, *vakulæ* arboris instar cupidus, idem bibit ab illis oblatum.

13. Duæ res, commoratione in gremio dignæ, illius gremium explebant, cithara suave sonans, atque puella pulchris oculis prædita, dulcè loquens.

14. Ipse beatus, tremulis coronis armillisque ornatus, tympani pulsatione animum movens, saltatrices, in gestibus suis errantes, magistris adstantibus, erubescere fecit.

15. Pulchris choreis peractis ille osculans earum vultum, in quo propter laborem notæ in fronte pictæ sudore ablutæ erant, molliterque ore suo afflans, *INDRÆ* atque *KUVERÆ* vitam imitabatur.

16. Ille novarum voluptatum cupidus, in congressibus suis furtivis ab aliis puellis advenientibus detectus, voluptate semipercepta turbabatur.

17. Ita puellas fallens, expertus est minationes digitorum, surculis similium, adspectum, superciliorum contractione obliquum, sæpiusque cingulis vinciebatur.

18. Ille in noctibus voluptati opportunis, nuntiis scientibus, pone amicam considens, ejus, destitutionem timentis, vocem audiebat queribundam.

19. Post congressum cum uxoribus cupidus factus saltatricum ægre rependiendarum, corpus earum magno labore pingere incepit, penicillo præ sudore et manibus labente.

20. Regina, invidentes remuli, voluptate elatis, atque ipsa cupidine

ardentes, ira abjecta, solennia parare fugentes, regem ad desiderium suum explendum cogeant.

21. Mane ille, vultu præ voluptate splendente, adveniens, atque supplex uxores amantes, ob perfidiam ejus querentes, placare studens, iterum eas contristavit, quia post voluptatem perceptam languidus redditus erat

22 Eum, in somno æmularum nomina pronuntiantem, mulieres, quamquam non loquentes, objurgabant, lacrymas in lecto stragulum profundentes, atque armillis præ ira disruptis sese ab illo avertentes

23 Puellis missis viam indicantibus ingressus ille in casas frondeas, florum, stratis instructas voluptate fruebatur cum ancillis, uxorum timore tremens

24 Quando in nominibus earum erraverat mulieres dicebant "Quoniam amatæ tuæ nomen accepi, ejusdem sortem etiam cupio, animus meus, eheu! desiderii flagrat!"

25 Cum ille surrexisset, lectus ejus, *santal* pulvere flavus, coronis dispersis cingulisque disruptis tectus, gummi laccæ distinctus, ludentis jocos voluptarios revelabat

26 Ille ipse feminarum pedibus inducebat colores, non vero animum ad hoc negotium attendit, quia oculi ejus alliciebantur illarum femoribus, lavis vestibis cingulique ligamine tectis, pulchrisque clunibus præditis

27 Quando osculari volebat, illæ labia avertabant, quando cingulum solvere, manus prohibebant. Ita in omni cum mulieribus voluptate, quæ ejus amorem incendebat, desiderium ejus frustrabatur

28 Per jocum a tergo adveniens ad feminas, in speculo voluptatis vestigia contemplantes, umbræ sua suaviter ridente effecit, ut præ pudore oculos clauderent

29 Cum e lecto surgeret puellæ amatæ, teneris brachiis ejus collum amplectentes, plantasque suas pedibus ejus imponentes, rogabant, ut nocte fugiente abiens ipsas oscularetur

30 In speculo contemplans ornatum suum regium, magis quam *Indræ* ornatus splendentem, non æque delectabatur, ac quando insignem suum cultum voluptarium adspiciebat

31. Quando ille, vix stare valens, amici negotium simulans, ab illis discederet, amicæ, crinibus eum retinentes, exclamabant: "Nos, scelerate," "discessus tui prætextum penitus perspicimus!"

32. *Feminæ, nimia voluptate defatigatæ, complexum simulantes, recumbant in magnorum ejus brachiorum medio, pinguibus suis mammis unguentum detergentes.*

33. Quando noctu per nuntias invitatus furtim abiit, feminæ obviam venientes eum arripiebant atque clamabant: "Quare, libidinose, tenebris obvolutus nos fallere moliris?"

34. Cum ille feminarum, luncæ radiis similium, suavem contactum non perciperet, Nymphæis similis ovasit, noctu vigilans atque interdium dormiens.

35. Artifices, quæ tibiæ cantu labia dentibus vulneraverant, lyræque cantu femora unguum vestigiis notaverant, utrisque cruciatæ, oculis obliquis cum alliciebant.

36. Ille ludos edens, postquam membrorum, animi, vocisque actiones clam feminas docuisset, coram amicis suis æmulabatur cum histrionum magistris. fabulas ageydi peritissimis.

37. *Kutajarum* atque *arjunæ* florum sertis in humeros dependentibus ornatus, membra *nipæ* florum polline tinctus, autumnique tempore delectabatur ambulando in montibus arte exstructis, a pavonibus exsultantibus frequentatis.

38. Feminas, quæ post rixam in lecto ab eo se avertabant, ille placare
 hand. *prospexit*, *vel respexit*, *donna illæ, rubrum, magnum pettorile*,
 ad eum se convertentes in sinum ejus confugerent.

39. *Kārtikæ* mensis noctibus una cum feminis jocantibus commorabatur ille in adiculis, aulæis tectis, atque delectabatur nubibus vacuo, claræ lunæ lumine, voluptatis lassitudinem pellente.

40. Perque adium fenestras adspexit *Sarayum*,⁴ quæ ipsius feminas imitans monstrabat insulam, coxæ similem, atque anseribus veluti zona cinctam.

41. Animum ejus, qui cingulis ligandis et religandis delectabatur, abripiebant feminæ graciles, vestibis hibernis, strepentibus, agallochi odorem spargentibus, atque ab altero latere aurea cingula ostendentibus, .

42. Noctes frigidae, omnigenae voluptati convenientes, in iunius aedibus, vento haud obnoxius, lucernis immotis, quasi oculis suis, illius testes evadebant

43. Conspicientes Mangiferae flores atque ramos, Noto allatos, mulieres, ritarum oblitae, eum, cuius separationem haud ferebant, mitigare studebant

44. Illas gremio exceptas agitans in oscillo a servis jactato, vehementem amplexum nanciscebatur brachius illarum, quae timorem fingentes funem dimittebant

45. Oblectabant eum amatae unguento mammis illito, ornatu pulchro, margaritis distincto, vestibus festati convenientibus, gemmarumque cingulis, ad femora usque dependentibus

46. Eo quod ille vinum potabat, confritis Mangiferae surculis rubrisque pitalae floribus mixtum, illius amor, vere transacto debilis, novus reddebatur

47. Ita sensuum voluptatibus fruens, ceteraque negotia negligens, rex amore actus transegit anni tempora, suis indicibus distincta

48. Eum, quinquam ita inebriatum, propter potentiam ejus alii reges superare haud valebant, sed veluti DAKSHÆ imprecatio lunam, sic illum conficiebat morbus, e voluptatibus perceptis ortus

49. Ille, medicis haud obediens, non reliquit voluptates, etsi earum perniciem perspiciebat, nam sensus, rebus dulcibus abrepti, aegre inde avertuntur

50. Tabe exhaustus, pallido vultu, pauca ornamenta gerens, alius innixus incedens, submissa voce loquens, similis erat viro amanti

51. Cum rex ita tabe consumeretur, ejus stirps similis erat caelo, quando luna ad ultimam partem usque decrevit, seu lacui aestivo, in quo nil nisi lutum superest, seu lucernae, parva flamma lucenti

52. "Hisce diebus profecto rex sacrificium instituet pro filio obtinendo" Ita ministri, morbum regis occultantes, continuo dicebant civibus, culpam aliquam commissum esse timentibus

53. At ille, quamquam multarum feminarum socius, antequam progeniem expiantem conspiceret, ut lucerna ventum, sic hunc morbum medicorum labores irritos facientem, haud superavit

54. Ministri, in luco prope ædes regias congressi cum sacerdote, supremi sacrificii gnaro, cærimonias ad morbum avertendum fingentes, regem clam in rogo constructo cremaverunt.

55. Tum civibus nobilissimis convocatis, uxorem ejus legitimam, fausta graviditatis indicia ostendentem, dignitate regia ornaverunt.

56. Illius infans, primo ustus ferventibus lacrymis, luctu ob talem regis mortem ortis, deinde recreabatur frigida aqua, stirpem consecrante, et vasibus aureis effusa.

57. Regina, in utero gerens illum ad salutem civium, partus tempus expectantium, splendebat veluti terra, in qua semen depositum est; atque in solio aurco sedens, adjuta ministris illustribus, ætate provectis, nemine ejus jussa transgrediente, mariti regnum rite gubernavit.

ANNOTATIONES

CAPUT I

2 *Ubi ubi* 1 e Ingenium meum angustius est, quam quod talem stirpem
juste celebrare valeat MALL. द्वौ कुशन्दौ महदन्तरं सूचयतः 1

7, b सत्याय MALL. न तु पराभवाय 1

10, a G अत्रोत्पिच्छन्ति 1

13, b *Sala arbor*, cui styppissime viri proceræ stature comparantur, est Shorea robusta

14, b *Omnes robore virens* MALL. conferre jubet MAN VII, 5

15, b आगम MALL. शास्त्रपरिग्रह 1

19, a Pro शास्त्रेष्वकुण्ठिता MALL. aliam laudat lectionem शास्त्रेषु व्यावृता 1

20, a Vocabula आकार et इङ्गित MALL. ita interpretatur, ut prius sit externum
aliquid sive doloris sive gaudi indicium, a g superciliorum contractio, vultus color, etc.,
hoc verb animi status हृत्तो भावः 1 Cf KULLU'KAM ad MAN. VII, 63

22 *Prolem genuisse videbantur* Male hoc reddidi सप्रसव hic non significat
progenie præditus, sed idem est quod सोदर eodem utero natus Dicit poeta, eas
virtutes, quæ vulgo sibi invicem infestæ sunt, seque invicem excludunt, ut cognitio et
silentium, etc in hoc rege fratrum instar conjungtas fuisse ,

38 Ordo distichorum in codice D est 38, 42, 45, 43, 39, 40, 41, 44, 46 47, etc

49, c. d. *Quibus ignis... obviam veniebat.* Spectat hoc ad *Vedarum* locum laudatum

a MALLINATHA: प्रोथागच्छतामाहिताग्नीनामंग्रयः सत्युद्यान्ति i. e. "ignem"
"colentibus ex itinere redeuntibus ignes obviam veniunt."

60, b. Septem regni partes sic enumerantur ab ANARA SINHA. 1, rex; 2, primus minister; 3, amicus seu federatus; 4, thesaurus; 5, territorium; 6, castellum; 7, exercitus

71, b. *Debitorum ultimum*, i. e. progenies Etenim tua debita commemorantur in *Vedis* studium sacrum, valibus debitum, sacrificium dñs, atque progenies majorum manibus debita Vide SADA'NANDÆ *Védānta Sāra*, Comm. p. 11. edit. Calcutt et cf. MAN. vi, 35. 36

77. a. *Timensque ne officium tuum negligeres* Lex mantum concumbere jubebat cum uxore, quando hæc ablutionem menstruam peregrisset. Vide KULLU'KAM ad MAN. III, 45, et COLEBROOK, *Digest of Hindu Law*, vol. II. p. 425, No. LXVIV.

10, e Nominat poeta पौरवन्याः “*virgines urbis*,” quia antea dixerat बाललताः
 “*teneræ plantæ*,” non vero quasi hæc cærimonia semper a virginibus peragi debuisset
 Nam alio loco, IV, 27. eandem peragere dicuntur matronæ Ita MALLINATHAS

26, e *Pûrvatîs parentis*, j e *Himavatîs montis*

27, a *Ne cogitare quidem*, etc Ad verbum “*Ne mente (seu cogitatione) quidem*
 “*illam subigere possunt belluæ*”

34, d न मूर्च्छति MALL न प्रसरति “*non adortur*”

36, a *Devadaru* est pinus speciei WILS.

38 *Tridentifer*, i e SIVAS

42 *Velutî Indras*, etc Fabula, ad quam alludit poeta, narratur in *Mahabharato*,
 unde hunc versum allegat MALLINATHAS बाहुं सवजं शत्रस्य ब्रुवस्यात्मभ
 यत्प्रभुः i e “*INDRÆ* fratî brachium, fulmine armatum, colubuit SIVAS”

49, d घटोद्घोः i Vocem उधम् in fine compositi ejus classis, quæ *Bahurîhi* appel-
 latur, mutari in उधन् docet PA’N V 4, 131

52, c MALLINATHAS, rectus vocem अध्यासित substantive accipit, atque per
 व्याक्रमण interpretatur Accuratus igitur vertendum est “*vacca, cujus oculi propter*
 “*oppressionem, quam a leone patiebatur, turbati erant*”

60, d *Vidyâdhara* est nomen ordinis cujusdam semideorum, in inferiore aëris spatio
 habitantium, unde sæpius florum imbres demittunt in terram Cf *Utt Râm Char*
 Act VI p 103 (WILS vers angl p 91)

66, c उधस्य i Ita scripsi cum D, E, I, et HEVACHANDRA G औधस्य i —
 Secundum comment ad PA’N V, 1, 2 dicitur etiam उधन्य i

72 Ludit poeta verbis रथ *currus*, et मनोरथ ad litteram *animi currus*, i e desi-
 derium, optatum

76 Splendor ex *Atris oculo* ortus, i e lux Teste MALLINATHA, hæc fabula
 ubenus narratur in *Harnansa* Cf etiam COLEBROOKIUM, de cærimoniis sacris,
 As Res VII, 238

— *Siva jemei*, ab igne *flomatum* Inde nascebatur SKANDAS, qui et KARTIKIYAS

nuncupatur, quia nutritus erat lacte sex nympharum, quæ *Kṛttikæ* appellantur. Narratur hæc fabula in *Rāmāyano*, 1, 38

MALLINĀTHAS ad hunc locum affert versus e *Rāmāyano* (ed SCHLEG 1, 38, 11-15, b) Memoratu dignum est, illum ante oculos habuisse recensentem commentatorum, quam SCHIEGELIUS suæ editionis fundamentum fecit. In paucis tantum verbis variat ille a SCHLEGELII textu

CAPUT III

1, b मुख MALL प्रादुर्भावः १

2 Alludit poeta ad reginæ macem, क्षामता quæ primum locum tenet inter conceptus indicia, enumerata a VA'GBHATTA (वाग्भट्ट), medico celeberrimo. MALL

4 Affirmat MALLINĀTHAS, mulieres gravidas sæpissime pulvis comendendi desiderio capi, quod poeta in SUDAKSHINA divinatione quædam animi ortum fingit

9 In *Sami* arbore (*Mimosa Suma*) ignis latere dicitur, quem olim PURU RAVAS rex hujus arboris ramum fricans ramo *Anathæ* (*Ficus religiosa*) elicit. Vide WILS proleg ad *Vikramorasi*, p 8

10 Cærimoniam post conceptionem et reliquas Cærimonie graviditatis tempore peragenda sunt *Punsarana*, *Naralobhana* et *Simantonnayana*. Quarum prima peragi debet mense post conceptionem secundo vel tertio, teste PA'RASKARA; altera quarto mense, teste A'SVAIA'YANA, tertia mense sexto vel octavo, teste YA'JNAVALKYA. Ita MALLINĀTHAS. LYA'JNAVALKYA legibus (*Mitākṣara*, fol 2 v) video, cærimoniam primam et tertiam non nisi in prima mulieris graviditate peragenda esse. Alteram (*Nuralobhana*) ibi non inveni commemoratam

13, a *Quinque planetis* MALL dicit, hoc planetarum numero portendi, puerum natum d e anni lein futurum

— d *Potestas regia, quæ triplicem habet originem* Cf WILS 8 v शक्ति १

17, d प्रबभूव नात्मनि MALL. आत्मान नियन्तुं शशाक १.

18. De caerimonius natalitius cf. MAN. II, 29.

20, c d *Eo vinculo, quod debitum erga Manes appellatur.* Illustratur hoc sententia, quam e *Vedis* afferi MALL. एष वा अनृणो यः पुत्री “Is certe debita solvit, qui “filium procreavit” Vide not. ad I, 71.

21. RAGHUIS nomen derivatum est a radice रघ्, quæ eundem significationem habet.—Leges de nomine infantibus imponendo vide MAN. II, 30. seqq.

24, a पर्यचीयत Ita D. — E G et I. पर्यहीयत, attamen I. in margine वी 1 Nostram lectionem veram esse, apparet, MALLINA' THÆ interpretatione ववृधे 1—पर्यहीयत fluxit = reliquorum librorum lectione न व्यहीयत 1

27. *Prima qualitas est सत्त्व* veritas

28. *Tonsura.* Caerimonia, cujus mentionem facit poeta, est चूडाकर्म de qua cf. MAN. II 35, unde simul apparet, RAGHUEM non ultra tres annos natum fuisse, cum prima litterarum elementa disceret. Ministrorum filios vero ætate illum antecessisse, indicat poeta, dicens, comam eorum jam rursus crevisse. Lege constitutum erat, ut pueri inde a quinto anno litteras docerentur, quod enuntiatur hoc versu

प्राप्ते तु पंचमे वर्षे विद्यारम्भं च कारयेत् 1

qui unde desumptus sit, nescio. MALL. addit solummodo इति वचनात् 1

29. Pueri ordinis regni undecimo anno sacro filo cingebantur. Vide MAN. II 36

30 Quattuor scientiæ sunt आन्वीक्षिकी logica, त्रयी त्रयम् Vedarum scientia, वार्ता historia, et दण्डनीति morum doctrina.

31, a Pro मंत्रवत् F. scripsit मंत्रवित् 1 attamen illum esse scribæ errorem, demonstrat MALLINA' THÆ interpretatio समंत्रकं 1

33, a. गोदान sic explicat MALLINA' THAS: गावः लोमानि केशाः दीयन्ते खण्डन्ते स्मिन्निति, dicitque, idem illud esse ac केशान्त, de quo vide MAN. II 65—De tempore, quo uxor ducenda sit, cf. MAN. III. 2.—De DAKSHE filiabus vide WILS. ad Vikramorcan, p. 57.

34, b. Significatio vocis पूरिण्ड elucet e WILS s. v. परिणाह 1

nuncupatur, quia nutritus erat lacte sex nympharum, quæ *Krittikæ* appellantur. Narratur hæc fabula in *Rāmāyano*, 1, 38.

MALLINATHAS ad hunc locum affert versus e *Rāmāyano* (ed. SCHLEG. 1, 38, 11-15, b). Memoratu dignum est, illum ante oculos habuisse recensione commentatorum, quam SCHLEGELIUS suæ editionis fundamentum fecit. In paucis tantum verbis variat ille a SCHLEGELII textu.

CAPUT III.

1, b मुखं MALL. प्रादुर्भावः १

2. Alludit poeta ad reginæ maciem, क्षमता quæ primum locum tenet inter conceptionis indicia, enumerata a VA'GBHATTA (वाग्भट्ट), medico celeberrimo. MALL.

4. Affirmat MALLINATHAS, mulieres gravidas sæpissime pulvens comedendi desiderio capi, quod poeta in SUDAKSHINA divinatione quidam animi ortum fingit.

9 In Sami arbore (Mimosa Suma) ignis latere dicitur, quem olim PURU'RAVAS rex hujus arboris ramum incans ramo Asatthæ (Ficus religiosæ) elicit. Vide WILS. prolegg ad Vikramorasi, p. 8.

10. Cerimoniam post conceptionem et reliquas. Cærimonie graviditatis tempore peragendæ sunt Punsarana, Naralobhana et Simantonnayana. Quarum prima peragi debet mense post conceptionem secundo vel tertio, teste PA'RASHARA; altera quarto mense, teste A'SVATA'YANA; tertia mense sexto vel octavo, teste YA'JNAVALKYA. Ita MALLINATHAS. E YA'JNAVALKYE legibus (Mudâkshara, fol. 2. v.) video, cærimoniam primam et tertiam non nisi in prima mulieris graviditate peragendas esse. Alteram (Naralobhana) ibi non inveni commemoratam.

13, a Quinque planetis. MALL. dicit, hoc planetarum numero portendi, puerum natum diis similem futurum.

— d Potestas regia, quæ triplicem habet originem. Cf. WILS. s. v. शक्ति १

17, d. प्रवभूय नात्मनि MALL. आत्मानं नियन्तुं शशाक १.

3, c. *Indræ verillum* hñ pluviam ab hoc deo impetrandam colitur a regibus. MALL. Cf. BOHLENII librum *Das Alte Indien*, vol. II, pag. 71.

9, c. *Sakahāra* est mangiferæ species.

16, d. पर्यायोद्यमविश्रमौ । Ita in nonnullis codd. se legisse dicit MALL. In versione mea alteram, quam ille habet, secutus sum lectionem पर्यायोद्यतकार्मुकौ ।

17, b. G. विलसत्काशचामरः ।

20, a. Omnes fere libri habent इक्षुच्छायानिषादिन्यः । MALLINATHAM vero legisse इक्षुच्छायनिषादिन्यः eo apparet, quod laudat regulam छाया बाहुल्ये quam vide apud PAÑINEM II, 4, 22. Insuper alium locum afferre possum, ubi metrum lectionem tuetur, scilicet carminis nostri cap VII, 4, d. Cf. Locativum गृध्रच्छाये XII, 50. Vide etiam *Meghadūta* 103, b.

23, a. *Saptaparna*, Echtes scholaris.

30, b. Pro परागः legi etiam पुरोगाः affirmat scholiastes in cod. E.

—, ■ Pro रथादीति MALL. legi dicit रथानीकं quod plurimi libri habent. Tum vero vocem इति subintelligendam esse, addit commentator.

42, a. *Tāmbūli*, *Areca* faufel

—, ■. *Nālikera*, *Cocos* nucifera.

48 Elephantum reformidant serpentes, qui in santali arboribus habitare solent. Expectandum igitur erat, illos, cum serpentum vestigia circum arborum truncos conspicerent, disruptis catenis, quibus ipsorum colla ad arbores erant alligata, esse aufugituros, praesertim cum illi, quod longe maiorem roboris gradum indicat, vel pedum vincula frangere valerent. Quod vero ibi, ad radicem *Malayte* montis, qui santali arboribus abundat, RACHUIS elephantum quieti restabant, ■■ praecipuum deorum favorem indicabat.

Ita mihi hoc distichon videtur explicandum MALLINATHAS brevior est, quam optaverim.

54. *Kerala* est ea India pars, quam hodie *Malabar* appellamus; de cuius mulieribus pulchris vide *Mālatīmādh.* p. 104 (WILS vers. angl. p. 77).

55. *Murala* secundum MALLINATHAM, est ejusdem regionis fluvius. Addit idem,

- 38 Addit E, in nonnullis libris legi धनुर्धरैः १
- 41 *Liquore* MALL, मूत्रमित्यर्थः *urina* Non recte ego poetam de sudore loqui putaveram
- 50 De KAPILA et SAGARÆ filius vide *Rām* 1, 41
- 52 *Hoc statu* Status, quem nominat poeta, is est, ubi puginator pede dextro prolato, sinistro retracto adstat Vide WILF = v आलीढ १
- 57 Pro तुमुलं F et G habent तुमलं १. Hæc lectionis varietas tam sæpe occurrit, addita etiam (e g ad iv 62) lexicographi interpretatione तुमलं रणसंकुलं इति विश्वः, ut vix pro mero scribæ errore haberi possit Fortasse utraque vocis forma legitima est Attamen *Visīaprahāsa* cōdex, quem inspexi, habet तुमुलं १
- 58 *Sicut nubes*, etc Ut fulmen oritur e nube, ita RAGHUS etiam, utpote filius regius, ex INDRA reliquorumque mundi custodum partibus ortus erat MALL
- 59 *Sagitta, acie lunata instructa* Hujusmodi sagittis hodie etiam utuntur Indi Asservantur nonnullæ in museo Societatis Reg Asiæ Londinensis
- 60 *Telūm*, etc Fulmen scilicet
- 63, a असंग MALL अप्रतिबन्ध Cf ii 42, b
- 64 Scribe cum codd D E et I हर्षजडेन १ Ita legitur MALL, apparet ex ejus interpretatione हर्षशिशिरेण १—हर्षचलेन e cod G et textus exemplaribus irrepsit in textum meum

CAPUT IV

1, b = Sicut ignis, etc In *Vedīs* legitur अग्निं वा आदित्यः सायं प्रविशन्ति
1, cum perfectis sed respectu in. red tur

3, c *Indræ vexillum* ad pluviam ab hoc deo impetrandam colitur a regibus MALL
Cf BORLENIi librum *Das Alte Indien*, vol II, pag 71

9, ■ *Sakahāra* est mangiferæ species.

16, d पर्यायोद्यमविश्रमौ । Ita in nonnullis codd se legisse dicit MALL In
versione mea alteram, quam ille habet, secutus sum lectionem पर्यायोद्यतकार्मुको ।

17, b G विलसत्काशचामरः ।

20, ■ Omnes fere libri habent इक्षुच्छायानिषादिन्यः । MALLINATHAN vero
legisse इक्षुच्छायनिषादिन्यः eo apparet, quod laudat regulam छाया बाहुल्ये
quam vide apud PA'NINEM II, 4, 2^o Insuper alium locum afferre possum, ubi me-
trum lectionem tuetur, scilicet carminis nostri cap VII, 4, d Cf Locativum गृध्रच्छाये
xii, 50 Vide etiam *Meghadūta* 103, b

23, a *Saptaparna*, Echites scholaris

30, b Pro परागः legi etiam पुरोगाः affirmat scholiastes in cod II

—, ■ Pro रथादिति MALL legi dicit रथानीक quod plurimi libri habent Tum
vero vocem इति subintelligendam esse addit commentator

42, a *Tāmbūli*, *Areca* faufel

—, c *Nālikera*, *Cocos* nucifera

48 Elephanti reformidant serpentes, qui in santali arboribus habitare solent Ex
spectandum igitur erat, illos, cum serpentum vestigia circum arborum truncos conspi-
cerent, disruptis catenis, quibus ipsorum colla ad arbores erant alligata, esse aufugituros,
praesertim cum illi, quod longe maiorem roboris gradum indicat, vel pedum vincula
frangere valerent Quod vero ibi, ad radicem *Malayte* montis, qui santali arboribus
abundat, RACHVIS elephanti quiescebat, id principium deorum favorem indicabat

Ita mihi hoc distichon videtur explicandum MALLINATHAN brevior est, quam
optaverim

54 *Kerala* est ea Indre pars, quam hodie *Malabar* appellamus, de cujus mulieribus
pulchris vide *Mālatīmādh* p 104 (WILS vers angl I 77)

55 *Murala* secundum MALLINATHAN, est ejusdem regionis fluvius Addit idem,

alios legere मुरचो । Secundum *Trikāndaseshæ* auctorem *Murala* fluvius idem est, qui alias *Narmāda* appellatur

०6, b Pro गात्रसिञ्जितैः legitur etiam गात्रसंजितैः । MALL

57 *Kharyūri*, Palmæ species

66 *Kureræplaga* est plaga septentrionalis

69 *Akshodha* Ita MALL—WILS *Akshota* seu *Akshoda*

73 *Bhūrja* seu *Bhūrjapatra* est betulæ species

74 *Nameru*, *Elæocarpus*

75 *Sarala*, *Pinus longifolia*

78 *Utsarasanheta* Ita appellari quasdam catervas dicit MALL

80 *Montis a Raiana sublevati*, etc 1 e *Kailāsam* montem haud aggressus, reversus est.
et adornantur eum, qui jam ab alio devictus est MALL

CAPUT V

9, a. वाङ्गरीय est qui वाङ्गरमर्हति । Vide PA'N 1, 1, 69 qui scribit वाङ्कार ।

10, b c *Ordinem secundum, qui*, etc. MALLINATHAS offert distichon quod MANUS tribuit

यथा मातरमात्रित्य सर्वे जीवन्ति जन्तवः ।

यर्तन्ते गृहिणस्तददात्रित्येतरमाश्रमं ॥

In nostra MANUS recensione hoc non invenio, sed locus similis est MAN, III 77

20, b Pro मंगर alii legunt तां गिरं MALL

30, d. पादं, alii शृंगं. MALL.

32 et 33. Omissus est commentarius ad hæc disticha in cod. G

36. *Brahmanis hora* est ultima noctis hora. Vide KULLUKAM ad MAN. IV, 92. Addit MALLINATHAS, eandem appellari *Abhijit*.

42. *Naktamāla*, Galedupa arborea

44. *Riksharat* non fluvii, ut putaveram, sed montis nomen est. In versione mea scribe *campis* pro *ripti*.

60. *Chaitraratha*, hortus KUVERA, & CHAITRARATHA *Gandharvo* custoditus.

64. भावावबोधकलुषा MALL. पुरुषस्याभिप्रायपरिज्ञाने समर्था ।

65, c. Pro सूतात्मजाः alii legunt वैतालिकाः । MALL.

CAPUT VI.

5. Hoc distichon hanc, aumodum facile est intellectu. Verba sic jungenda sunt. आत्मा श्रिया तामु राजपरम्परासु सहस्रधा विभक्तो बरुचत् । quæ facilius intelliges, si pro passivo posueris activum श्रीरात्मानं तामु राजपरम्परासु सहस्रधा विभक्तवती बरुचत् । e. Pulchritudo, quæ semetipsam in illis regum ordinibus milies diviserat, splendebat veluti fulgur, quod semetipsum in nubium ordinibus milies divizat

6, c. Pro धाम्ना alii legunt भूमि । e अतिशयेन । MALL.

9. Pavones saltabant, quia, cum conchæ inflarentur, tonitru audire sibi videbantur.

14, c. यथावकाशं Alii यथाप्रदेशं । MALL.

15, b. शोभः G. शोभी ।

17. *Ketaki*, Pandanus odoratissimus.

23 *Sachis cinnos*... *floribus caelestibus nudatos fecit*, i. e. INDRAM e caelo expulit, quo facto ejus uxorem semetipsam ornare non licebat. Vide *Code of Gentoo Laws*, p. 286.—Comm. in codd. E. et I. hoc habet distichon:

क्रीडां शरीरसंस्कारं समाजोत्सवदर्शनं ।

हास्यं परगृहे यानं त्यजेत्प्रोषितभर्तृका ॥

25. *Madhuka*, *Bassia latifolia*—*Dúrva*, *Agrostis linearis*.

27. *Qui hujus artis praecepta conscripserunt*. PA'LAS et alii scripserunt libros de elephantis domandis. MALL.

30, b Alii यातेति जन्यान् । MALL

34. *Mahákála*. MALLINATHAS solita sua in rebus geographicis brevitate solummodo dicit, ita appellari locum aliquem, स्थानविशेषः ।

42. *Ignem*. Scribe AGNEM; nam hic deus regi illi auxilium tulit in pugna contra RA'NIAM, JAMADAGNIS filium, ut narratur in *Mahábhárato*. MALI.

46 *Virtutes*. ... *discordiam exiunt*. Loquitur de his virtutibus, quae vulgo sibi invicem oppositae sunt. Cf. Cap. I, 22

48. *Usque ad Mathuram urbem*. Male. Hoc dicit poeta Nigra Yamunae aqua, unguento de mulierum pectoribus mixta, vel prope Mathuram urbem (i. e. longe remota a confluyente suo cum Ganga) eundem accipit colorem, quem habet prope Prayágam (Allahabad), ubi albis Gangae undis miscetur. Cf. *Meghadúta* 53. *Kávyaprakása*, p. 184, l. 4, et praecipue carminis nostri cap. XIII, 54—57.

55. *In utroque brachio*. Dualis indicat regem esse ambidextrum सयसाचिन । MALL.

64. *Sed dexterum ejus brachium*, etc. Brachium seu oculi dextri tremor pro omine fausto habetur, si viris accidit, pro infancto, si feminis.

72. *Asurorum uxorum genus unguento vacuus fecit*, i. e. maritos illarum occidit. Nam vidua corpus suum non ornat. MALL.

73. वारभीषमीरः De vocali longa in fine vocis cf. PA'LAS, I, 1, c)

CAPUT VII.

7, c. उत्सृष्टलोलामतिः MALL. त्यक्तमन्दगमना १

28, b. समयोपलभ्यं १. Alii समरोपलभ्यं MALL.

29, c. सत्त्वानुरुपाहरणीकृतश्रीः Alii legunt भरणी ... MALL.

32. *Indrae inimicus* est PRAHLA'DAS. Fabulam, ad quam poeta alludit, cognoscendi cupidus ablegat MALLINA'THAS ad *Vamana Purānam*.

37, c. परमार्थमत्स्याः MALL. सत्यमत्स्याः १

43. Accipitres jam ante quam vin dircis fenebantur in capitibus eorum consederant, dein, cum evolarent, quia ungulae eorum capillis implicatae erant, capita non statim in terram decidebant. MALL.

53, c. Pro निवारयामास legitur etiam विलोडयामास १ MALL.

CAPUT VIII.

4. Nam pietas cum virtute bellica conjuncta, etc. Cf. MAN IX, 322

10, c. विनाशधर्मसु १—Codd धर्मिषु, sed MALL laudat regulam PA'N. v, 4, 124.

25. Sine igne suprenas ei solvit caeremonias. Quia devotione e vita egressus erat. Rem explicabunt SAUNAKAE (शौनका) versus, quos exhibet cod. I

सर्वसंगनिवृत्तस्य ध्यानयोगरतस्य च १
न तस्य दहनं कार्यं नैव पिण्डोदकक्रिया ॥

निदध्यात्मणवेनैव विले भिक्षोः कलेवरं १
 प्रोक्षणं खननं चैव सर्वं तेनैव कारयेत् ॥

1 e " Qui omnem animi affectum relinquit, atque meditatione et devotione delectatur, ejus
 " neque combustio est instituenda, neque libi oblatio, neque aqur libatio : Syllabam
 " om pronuntians, filius deponat corpus ejus in caverna medicis, atque per hunc omnino
 " faciendas curet ablutionem atque sepulturam'—Cf etiam *Mitāksh* Lib 1 fol 41 v
 lin 2

26, a और्ध्वदेहिकं ita D et G—E et I और्ध्वदेहिक् sed I addit अनु-
 शतिकादीनां चेत्युभयपदवृद्धि 1 e hanc vocem compositam esse ex numero
 earum, quarum utraque pars ex PA'N VII, 3, 20 majore augmento (*Vridhi*) affigitur

33, c उपवीणयितुं Vide PA'N III, 1, 25

36, d G et I दयितोरश्वदकोटिषु स्थिति 1—I vero nostram etiam laudat
 lectionem, quam habent D et E

39, b तुमलेन 1 Solus cod G तुमुलेन 1 Cf quæ dixi ad III, 57

45, d निदर्शनं desideratur apud WILSONUM MALL दृष्टान्तः 1

55 Ad *Chakravākam*, etc Hæ aves per noctem separatæ esse dicuntur

60 *Sahakāra*, Mangifere species

61 *Desiderium* : Vox Sanskrita significat peculiarem illam cupiditatem, qua gravidæ
 capiuntur : Dicit rex, INDUMATIM hanc cupiditatem in *āsoka* arbore excitasse, quia
 hæc arbor, si a pulchra femina tacta fuerit, flores producere putatur : Vide BENARIUM
 ad *Nalod* III, 33 et, quæ ille laudat, WILSON ad *Ratnāvali* p 15 (*Hindu Theat*
 vol III)

63, d इदं MALL पुरोवर्ति यथा तथा 1 e pronomen इदं adverbialiter acci-
 piendum est.

76 *Trinarindus*, vates (*rishi*) cujusdam nomen.—*Harini*, nomen *Apsarasi* cujus-
 dam MALL.

84, b अनुमृता casus instrumentalis vocis अनुमृत् 1

CAPUT IX.

7. MALL. conferre jubet MAN. VII, 50.

17. Poeta describit regem rite sacrificium facientem, fingitque corpus illius inhabitatum fuisse ab ipso SIVA.

18. *Namuchis, Rákshasi* cujusdam nomen, quem INDRA occidit. Vide *Rám.* I, 26, 18.

23. *Cum tribus viribus.* Cf. not. ad III, 13, d.

64, d. Pro मृगेषु ^{अथ} मृगाणां MALL.

65. *Margaritæ*, leonum ungulis adhærentes, eæ sunt, quæ in elephantorum fronte latere dicuntur.

69. Hic locus, inde a dist. 69, usque ad finem capitis, lectoribus notus esse debet e COLEBROOKII dissertatione de poetâ Sanskrita atque Prâkrita. (*As Res* vol. v.) MALLINATHÆ recensio quam ego dedi, in paucis verbis differt a COLEBROOKII textu, qui e codice F. descriptus est.

71, c. COLEBR. मधुरस्वराणि 1

76. *De stirpe sua interrogatus*, quia rex timebat, ne *Brâhmanus* ille esset, cujus cædes unum est e quinque magnis peccatis Vide MAN. XI, 54.

—. *Se eremita, sed non Brâhmanî filium nuntiavit.* MALL. ad li I affert nonnullos *Râmâyani* versus, quibus puer dicit, se esse *Vaisyi* et *Sûdra* femine filium. Liberi a *Vaisyo* patre et *Sûdra* matre procreati appellantur *Karani*, ut docet YA'JNAVALKYAS, qui dicit: वैश्यानु करणः शूद्रां 1

77. Pro तन्नोदितश्च COLEBR. तन्नोदितश्च 1—तथागतं MALL. वेतसगूढं 1—MALLINATHAS animadvertit, poetam nostrum in hac narratione paullulum recedere a *Râmâyano*, ubi rex narrat, se pueri parentes adduxisse ad locum, ubi filius eorum vulneratus jacebat.

78. *Manus lacrymis humectans.* Rem, ad quam alludit poeta, expressit COLEBR. vertens: *ratifying his curse with tears instead of water for a libation.*

79. *Veluti serpenti.* आक्रान्त MALL. पादाहत १—Hoc dicit poeta: ut serpens morsu venenifero eum vulnerat, qui pede ipsum calcavit, ita vates imprecabatur regi, qui filii exde ipsum lacerat.

CAPUT X.

1. *Decem millia fere annorum.* In Rām. 1, 22, & DASARATHAS dicit, se novem * millia annorum habuisse, cum RA'MAS nasceretur, quod congrueret cum nostro *tarminé*. At in Rāmāyani textu, quem commentator noster ante oculos habebat, DASARATHAS sexaginta millia annorum habuisse dicitur. Profert enim MALLINATHAS hanc ejusdem loci lectionem.

षष्टिवर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक १
दुःखेनोत्पादितमायं न रामं नेतुमर्हसि ॥

quam ut reconciliet cum numero, quem in carmine nostro legimus, dicit ille, DASARATHA decem millia annorum præterisse post eremitæ imprecationem

8. *Quæ cingulum suum panno serico texerat, scilicet ne tēneni ejus pedes duro cingulo læderentur.* MALL.

12. *Tela animata.* Cf. Rām. 1, 29, 23 seqq et WILS. ad Utt. Rām. Chat. p. 15, (Hindu Theatre, vol. II.)

14. *सौखशायनिक* Cf. Siddh. Kaum. fol. 83. v. lin. 1.

19, d. Pro स्फुटिवस्य quod e codd. E. et I. in textum meum irrepit, scribe स्फटिवस्य १

30 *Alio modo*, i e ² qui te vident seu tangunt *MALL*

42 *Rāvanas* olim *Sivae* precibus motus novem capitum suorum suo ipsius gladio absiderat *MALL*,

53. *A deo supremo* *MALLINATHAS* conferre jubet *Rām* 1, 16, 10

57 Potus distributio inter reginas aliter narratur in *Rāmāyano* (Vide *Rām* 1, 16, 21, 22) Sed nostrum carmen consentit cum *Narasthāpurāno* *MALL*

58, १ *सा हि ई यापि* १

59 Vocem *अमृत* etiam radios significare, assent *MALL* citato *Yā' DA' E* lexico

CAPUT XI

8 *Nominibus eorum respondentibus* Vox *उज्ज* significat "dimittens," scil aquam, et *भिद्य* "findens" scil ripas *PA'N* III, 1, 115

9 *विद्ययोः* *MALL* *मंत्रयोः* Cf *Rām* 1, 24, 12, seqq

14 *Suketuis filia*, *TA'DAKA* Cf *Rām* 1, 26—28

22 Cf *Rām* 1, 31

26 Cf *Rām* 1, 32

33 et 34 *ANALYAE* historiam vide *Rām* 1, 48, 49

37 Cf *Rām* 1, 66

46 Cf *Rām* 1, 67 — *Bhrīgudes* est *PARASURA'NAS*, *JAMADAGNIS* filius

48 Ejecissem hoc distichon, nisi codicum consensus monstraret, jam *MALLINATHAM* idem reperisse. Dicit ille *उत्तमेवार्थं सोपस्कारमाह* १.

49 *Nimis* est unus e *JANAKAE* majoribus Vide *Rām* 1, 71, 3

79. *Veluti serpenti.* आक्रान्त MALL. पादाहत १—Hoc dicit poeta: ut serpens morsu venenifero eum vulnerat, qui pede ipsum calcavit, ita vates imprecabatur regi, qui filii caede ipsum laeserat.

CAPUT X.

1. *Decem millia fere annorum.* In *Rām.* i, 22, १ DASARATHAS dicit, se novem millia annorum habuisse, cum RA'MAS nasceretur, quod congrueret cum nostro barminē. At in *Rāmāyani* textu, quem commentator noster ante oculos habebat, DASARATHAS sexaginta millia annorum habuisse dicitur. Profert enim MALLINATHAS hanc ejusdem loci lectionem:

षष्टिवर्षसहस्राणि जातस्य मम कौशिक १
दुःखेनोत्पादितञ्चायं न रामं नेतुमर्हसि ॥

quam ut reconciliet cum numero, quem in carmine nostro legimus, dicit ille, DASARATHAS decem millia annorum praeterisse post eremitae imprecationem.

8 *Quae cingulum suum panno serico texerat,* scilicet ne teneri ejus pedes duro cingulo laederentur. MALL.

12 *Tela animata.* Cf. *Rām.* i, 29, 23. seqq. et WILS. ad *Utt. Rām. Chat.* p. 15. (*Hindu Theatre*, vol. 11.)

14. *सौख्यशायनिक* Cf. *Siddh. Kaum.* fol. 83. v. lin. 1.

19, d. Pro स्फुटिवस्य quod e codd. L. et I. in textum meum irrepsit, scribe स्फटिवस्य १

22. *Cujus os est ignis,* spectat ad *Vedarum* verba अग्निमुखा वै देवाः "ignem
" certe pro ore habent Du." MALL.—Conf. WILS. s. v. सर्वदेवमुख १

24. *Tu es ris,* etc. In *Veda* dictum est: तमेवं विद्वानमृत इह भवति नान्यः
पन्था विद्यते न्यनाय १ qui illum ita cognoverit, is hic immortalis fit. Non alia
" via datur ad eundem." MALL

- 30 *Alio modo*, i e qui te vident seu tangunt MALL
- 42 *Rāvanas* olim *Sivæ* precibus motus novem capitum suorum suo ipse gladio absciderat MALL
- 53 *A deo supremo* MALLINATHAS conferre jubet *Rām* 1, 15, 10
- 57 Potus distributio inter reginas aliter narratur in *Rāmāyano* (Vide *Rām* 1, 15, 21-22) Sed nostrum carmen consentit cum *Narasiṅhapurāno* MALL
- 58, 2 *सा हि ईयापि*
- 59 Vocem *अमृत* etiam radios significare, assertit MALL citato *Yāḍavæ* lexico

CAPUT XI

- 8 Nominibus eorum respondentes *वत् उद्ध* significat "dimittens" scil aquam, et *भिद्य* "findens" scil rypas *PA'N* 111, 1, 115
- 9 *विद्ययोः* MALL *मंत्रयोः* Cf *Rām* 1, 24, 19^o seqq
- 14 *Śuketus filia*, *TA'DAKA* Cf *Rām* 1, 26—28
- 22 Cf *Rām* 1, 31
- 26 Cf *Rām* 1, 32
- 33 et 34 *ANALYÆ* historiam vide *Rām* 1, 48, 49
- 37 Cf *Rām* 1, 66
- 46 Cf *Rām* 1, 67 — *Bhrāgu* est *PARASURĀMAS*, *JAMADAGNIS* filius
- 48 Ejecissem hoc distinctionem, nisi codicum consensus monstraret, jam MALLINATHAS idem reperisse Dicit ille *उक्तमेवार्थं सोपस्कारमाह*
- 49 *Nimis* est usus = *JAYAKÆ* majoribus Vide *Rām* 1, 71, 2

53. 54. Cf. *Rám.* I, 73.

57. *Tribus itineribus.* Dubito an recte verterim. Hæc est MALLINATHÆ explicatio
त्रिषुधसु प्रयाणेषु सत्सु विसृष्टमैथिलः quam non plane intelligo.

66. *Aksha*, Elæocarpus.

69. De RA'MÆ pugna cum BHRIGUIDA cf. *Rám.* I, 74—76

74. HAIHAYAS est nomen KA'RTAVÍRYÆ regis, de cujus 'nistōia MALLINATHAS
ablegat nos ad *Mahābhāratum*.

CAPUT XII.

16 *Ante illum matrimonium inisse putavisset.* Cf. *MAN.* III, 171

17. *Duas cēpulas.* Cf. *Rám.* I, 37, 3. 16.

19, c. Γ. शापस्य १

23, a. आस्थन् a radice अस् cf. *PA'N.* VII, 4, 17.

28 *Virādhās.*—Erat hic *Gandhārus* TUMBURUS, qui VAISRAVANA. (I. E. KLERA)
imprecatione coactus *Rākshasi* corpus induerat, atque postquam a RA'MA occisus erat,
in statum priorem rediit Vide *Rám.* III, 2—4.

31. *Pancharati* est locus prope *Godāvarim* fluvium quinque ficis occupatus, unde
nomen duxit. *Rám.* III, 13.

34. *Sūryanaśha* i. e. cujus ungues vanno similes sunt. * WILSONUS scripsit मूर्पनिखा
contra regulam *PA'N.* VIII, 4, 3. In *Rāmāyano* (III, 17. seqq.) eadem मूर्पनिखा
appellatur.

39 Pro भाषिणी L. et G. वादिनी १

46. *Veluti suum ipsius vitium.* Ludit poeta verbo *Dúshana*, quod vitium significat, simulque nomen est *Ráksasi*.

51, a. E. विशोणीनां ।

53. Matena, quam poeta, noster hoc disticho absolvit, narratur *Rám* III, 36—49

54. *SITA*, cum = *RA'VANA* abriperetur, conspexit vulturem *JATA'YUV*, in arbore sedentem, eumque imploravit, ut *RA'MAM* de fati suo certiores faceret. Hoc ut prohiberet *RA'VANAS* vulturem adortus est, atque post longam pugnam alas ejus abscedit. *Rám.* III, 49—51.

56, d. Pro परा निवृत्ते E. legit पुनरावृत्ते । Cf. *Rám.* III, 68.

57. *Kabandhas*, *Ráksasus* quidam. Vide *Rám.* III, 69—72

60. *Sampátus* est nomen vultus cuiusdam. *Rám.* IV, 66 seqq.

63. *AKSHAS*, *RA'VANÆ* filius

68. *VISHÍSHANAS*, *RA'VANÆ* frater natu minor.

74. *TRIJATA*, *SITÆ* socia

76. *MEGHANA'DAS*, idem ac *INDRAJIT*, *RA'VANÆ* filius.

80. *KUMBHAABARNAB*, *SUB'EPANAKHÆ* frater.

88. Minor *DHANAJÆ* frater i. e. *RA'VANAS*

92, d. वादिनोः MALL. कथकयोः ।

97, c. F. ब्राह्म्यं ।

104. *Uxorem . adeptus.* Non recte verti. Scribe postquam receperat uxorem, quæ puritatem suam igne probaverat.

CAPUT XIII.

3. Vocem परिवर्धितः non intelligo. MALL. eam non explicat, sed addit solummodo अतो नः पूर्य इति भावः ।

15. *Tamālā*, *Xanthocymus pictorius*, Rox. *Tālī*, *Corypha taliēra*, Rox.

16. *Vimba*, *Momordica monadelpha*, cūjus fructibus rubris comparantur labia.

17. *Pūga*, *Areca faufel*.

30. *Pampa*, nomen lacus cujusdam. MALL.

36. *Naghusha*. Ita omnes fere Codices. Solus E. *Nahusha*, quæ est usitatio nominis forma.

53. *Ficus*, in *Yamunæ* rīpa. Vide *Utt. Rām. Char.* p 11, lin. 8. et WILS. vers. angl. p. 21.

CAPUT XIV

12. *Capillorum plexus*... *solutus*. Poeta representat RA'MAM tanquam urbis auremantum. Lege interdictum erat, ne mulieres, dum mantis abesset, corpus ornarent seu comam solutam gestarent. Sic enim dicit HA'RITAS

न प्रोषिते तु संस्कुयीन् वेणीं च प्रमोचयेत् ।

Cf. not. ad v. 1, 23.

25 Cf. *Utt. Rām. Char.* p 7 seqq (vers. angl. p. 13 seqq.)

29 अभ्रंलिह "nubes lambens" est adjectivum, diciturque de vento (PA'S. III, 2, 4) de altis audibus, ut h. l. et *Neghad.* 66, c. —. Eodem modo अभ्रंवाय dicitur

de vento (PA'N. III, 2, 42.) et de arbore, *Dasa Kumāra Char.* lib. V. inf. (Cod. Bibl. Curiae Ind. Lond. No. 192).—Corrigendus est WILSONUS sub utr. v.

32, c. Nota præp. अन्त्यत्र præter, c. abl. Cf. *Dattakṛ Mīmāṃsa*, p. 3, lin. 1. *Mitāksharā* lib. I. fol. 13. r. lib. II. (*Vyavahāra*, edit. minor.) pag. 213. et LASSENII Comm. in *Hitop.* p. 60, dist. 86.

33, d. वैदेहिवन्धोः 1 De correptione vocalis cf. PA'N. VI, 3, 68. Eodem modo KA'LIDA'SE nomen est pro कालोदास 1. e. DUFGRE servus. Cf. etiam लक्ष्मिवर्धनः *Rām.* 1, 19, 20, b.

48. *Asipatṛ* est arbor apud inferos crescens, cujus folia ensis formam referunt, ut nomen indicat. MALL खड्गाकारदलो नारकवृक्षविशेषः 1 Desideratur hæc significatio apud WILSONUM.

49. *Oculo dextro tremente.* Cf. notam ad VI, 68

50. करणेरवाक्षैः MALL अन्तःकरणैः 1

80 *Herbis tradit.* Loquitur de ns herbis, quæ noctu fundunt splendorem a luna, ut fertur, acceptum. VYA'SAS dicit:

अमायां च सदा सोम ओषधीः प्रतिपद्यते 1

1. e. quovis novilunii die luna herbas ingreditur MALL

83 *Indrajitis occisor* 1. e. LAKSHMANAS.

CAPUT XV.

5 De LAVANA cf. WILS ad *Utt. Rām. Char* p. 32

10. *Bālakhyas*, cf. WILS. s. v.—MALLINĀ'THA teste idem præcedunt Solis curram

CAPUT XVI.

7. *Ea, quam devotio tribuit, potestate* Cf. Wils. ad *Mālatīmādh.* p. 51.

19. *Pulinda, gens barbara* मेच्छविशेषः MALL.

44. *Vīṭa, quāe Agastyae stella insignis est, i. e. regio meridionalis*

47. *Mallikā, Jasminum Zambaz.*

48. *Sīrīṣha, Mimosa Sinsha*

51. *Arjuna, Pentaptera Arjuna, Rox.*

52. *Pātala, Bignonia suaveolens.*

53. *Pedum atque radiorum, utrosque significat* रोख पाद १



CAPUT XVII.

3 *Tribus scientiæ sunt, quæ supra ad III, 30. enumeravi*

12. *Dārva, Agrostis linearis.* अभिन्नपुटा MALL, बालपत्तवाः १ Cf. *Meghad.*
107. ,

27. *Sudharma.* Wils. solam formam सुधर्मन् habet, sed MALL. ad h. l. dicit
सुधर्माया देवसभाया अन्यैनां १

45. *Sex inimicos internos, i. e. amorem, iram, rell.* MALL.

59. MALL. conferre jubet MAN. VII, 171.

15. *Madhūpāghna*, LAVANĒ urbs. MALL.—HEMACHANDRA'S dicit, *Madhūpāghnam* esse nomen *Mathuræ* urbis; sed hanc postea demum a SATRUGHNA conditam esse dicit poeta noster, dist. 28.

29, c. वमनं MALI. आहरणं १

42. seqq. Cf. *Utt. Rām. Char.* p. 30. (vers. angl. p. 40).

50. *Sambukam*, E. कंचुकं १—*Utt. Rām. Char.* p. 30. शम्बूकः १

53. *Ab ipso rege punitus.* MALL. laudat MAN. VIII, 318, sed habet राजभिः कृतदण्डास्तु pro राजनिधूतदण्डास्तु १.

61, c. De जानि pro जाया vidē PA'N v, 4, 134.

70. उरीकृत्य MALL. अंगीकृत्य आत्मानं स्थापयित्वेत्यर्थः १

87. YUDHA'JIT, BHARATĒ RVunculus. MALL.

89. *In urbibus regus.* Earum nomina sunt *Pushkalāvati* पुष्कलवती et *Ta-lshasila* तक्षशिला १ MALL.

94. Cum LAKSHMANAS januam custodiret, adventit DURVA'SAS (idem qui SAKUNTALĒ imprecabatur, *Sak. Act.* 4V.) atque introitum ad RA'MAM flagitavit. Quem cum ei negaret LAKSHMANAS, ille minatus est, se totam urbem in cineres esse redacturum. LAKSHMANAS perterritus urbem sua ipsius morte seipare constituit, atque contra RA'ME jussum hujus colloquium cum YAMA interrupt; postea vero, ut hoc peccatum expiaret, mortem obit.—Hæc fere e mendosa codicis E. scriptura eruere potui. Tacent reliqui codd.

101, a. *Boum gregi.* Nescio an hæc sit significatio vocis प्रतर १ MALL. nullam addit interpretationem, VRINASPATINISRAS habet प्रतरण quod idem desideratur in lexicis.

103. Mons meridionalis est *Trikūtas*, et mons septentrionalis *Himavan*. MALL.

CAPUT XVI

7 *Ea, quam devotio tribuit, potestate* Cf WILS ad *Mālatīmādh* p 51

19 *Pulinda, gens barbara* म्लेच्छविशेषः MALL.

44 *Via, quæ Agastyæ stella insignis est, i e regio meridionalis*

47 *Malyka* Jasminum Zambaz

48 *Syrisha, Mimosa* *Sirisha*

51 *Arjuna, Pentaptera* *Arjuna, Rox*

52 *Pātala, Bignonia* *suaveolens*

53 *Pedum atque radiorum, utrosque significat* *रो* पाद १



CAPUT XVII

3 *Tribus scientiæ sunt, quas supra ad III, 30 enumeravi*

12 *Dúria, Agrostis linearis*—अभिन्नपुटा MALL, बालपत्तवाः १ Cf *Meghad*
107

27 *Sudharma* WILS solam formam सुधर्मन् habet, sed MALL ad II 1 dicit
सुधर्मीया देवसभाया अन्यैनां १

45 *Sex inimicos internos, i e amorem, iram, rell* MALL

59 MALL. conferre jubet MAN VII, 171

15. *Madhūpaghna*, LAVANÆ urbs. MALL.—HEMACHANDRĀ's dicit, *Madhūpaghnam* esse nomen *Mathuræ* urbis; sed hanc postea demum a SATRUGHNA conditam esse dicit poeta noster, dist. 28.

29, c. वमनं MALL. आहरणं १

42 seqq. Cf. *Utt. Rām. Char.* p. 30. (vers. angl. p. 40).

50. *Sambukam*, L. कंचुकं १—*Utt. Rām. Char.* p. 30. शम्बूकः १

53. *Ab ipso rege punitus.* MALL. laudat MAN. VIII, 318, sed habet राजभिः कृतदण्डास्तु pro राजनिधूतदण्डास्तु १

61, c. De जानि pro जाया vide PA'N v, 4, 11

70. उरीकृत्य MALL. अंगीकृत्य आत्मानं स्थापायत्वेत्यर्थः १

87. YUDHA'JIT, BHARATĒ avunculus. MALL

89. *In urbibus regus.* Earum nomina sunt *Pushkalāvatis* पुष्कलवती et *Takshasila* तक्षशिला १ MALL.

94. Cum LAKSHMANAS januari custodiret, adventu DORTA'SAS (idem qui SAKUNTALĒ imprecabatur, *Sah. Act.* IV.) atque introitum ad RA'MAM flagitavit. Quem cum ei negaret LAKSHMANAS, ille minatus est, se totam urbem in cineres esse redacturum. LAKSHMANAS perterritus urbem sua ipsius morte servare constituit, atque contra RA'MÆ jussum hujus colloquium cum YAMA interrupt; postea vero, ut hoc peccatum expiaret, mortem obit—Hæc fere in mendosa codicis E. scriptura eruere potui Tacent reliqui codd.

101, n. *Homem gregi.* Nescio an hæc sit significatio vocis प्रतर १ MALL. nullam addit interpretationem, VRIHASPATINISRAS habet प्रतरण quod idem desideratur in lexicis.

103. Mons meridionalis est *Trikūtas*, et mons septentrionalis *Himavan.* MALL.

CAPUT XVI

7 *Ea, quam de otio tribuit, potestate* Cf WILS ad *Mālati mādh* p 51

19 *Pulinda, gens barbara* मेच्छविशेषः MALL.

44 *Via, quæ Agastyæ stella insignis est, i e regio meridionalis*

47 *Malibha, Jasminum Zambaz*

48 *Svisha, Mimosa Simsha*

51 *Arjuna, Pentaptera Arjuna, Rox.*

52 *Pātula, Bignonia suaveolens*

53 *Pedum atque radiorum, utrosque significat vox* पाद १



CAPUT XVII

3 *Tribus scientiæ sunt, quas supra ad III, 30 enumeravi*

12 *Dūra, Agrostis lineans* — अभिन्नपुटा MALL, बालपल्लवाः १ Cf *Meghad*
107

27 *Sudharma* WILS solam formam सुधर्मन् habet, sed MALL ad II 1 dicit
सुधर्माया देवसभाया अन्यूनां १

45 *Sex inimicos internos, i e amorem, iram, rell* MALL

59 MALL conferre jubet MALL VII, 171

61 *Suas infirmitates celabat*, MAN VII, 105

67 *Sex subsidia*, vide MAN VII, 160

68 Familiares, de quibus loquitur poeta, sunt duodeviginti illi, quos & *Panchatantra* libro tertio affert WILSONUS in dissertatione sua de illa fabularum collectione. Vide *Transact. Royal As. Soc.* vol. 1, p. 174

78 Montes eximuntur *Mahendras, Malayas* et relii. MALL.



CAPUT XVIII

12 यशंवद MALL दृष्टवादिन् । WILS speaking contumeliously, sed nullam huius significationis affert auctoritatem

13 Omnes in cod. E

14 Quattuor agendi rationes, cf. *Am. Kosh.* s. v. उपाय ।

20. MALL. मदमहौत्सवथाजानीतेन तेन स्वमनोरथं कारयामासुरि-
त्यर्थः १ . . .

32 Vox कण्ठमूत्र pecularem quandam amplexus speciem designat, quæ in libro
Ratnahasya स्तनालिङ्गनं appellatur MALL.

53, II. Scripturam codicum परिभाविनं intante mutaverat in परिभाविणं
ignarus regulæ PA'N. I, 4, 34

TABULA METRORUM

De metris Sanskritis in universum consulatur COLEBROOKII dissertatio de poet.
Sanskrita atque Prakrita (As Res vol X), unde huc afferre placuit schefinata et nomina
metrorum, quæ in *Raghuvansa* inveniuntur . .

Metrum epicum commune (*Vakṛa*) notum est Carminis nostri auctor eo usque
his locis I, 1-94 IV, 1-86 X, 1-86 XII, 1-101 XV, 1-102 XVII, 1-80

Quæ præter illud in hoc carmine occurrunt, ex eorum numero sunt, quæ Indi
akṣharachhandas seu *varnavrittis* appellant, id est in quibus certus est syllabarum
numerus et quantitas

I Disticha quæ e quattuor hemistichis (*pada*) æqualibus constant

a TRISHRUBH sive disticha 44 syllabarum

1. *Ākhyānakī*, sive metrum mixtum ex *Indravajra* et *Upeṇḍravajra*

2 - - - - - quater II, 1-74 V, 1-62 VI, 1-84 VII, 1-66 XIII, 1-67
XIV, 1-86 XVI, 1-85 XVIII, 1-50

2 *Rathoddhata* - - - - - IX, 68 XI, 1-91 XIX, 1-55

3 *Śālgata* - - - - - IX, 73

4 *Salinī* - - - - - IX, 64

b. JAGATI sive disticha 48 syll

5 Metrum mixtum e *Vanastha* et *Indravansa*, quod peculiare nomen haberi non
videtur (Cf MALLIN ad *Sisup* XII, 1)

2 - - - - - III, 1-69

6 *Totaka* - - - - - VIII, 90

7 *Dṛuṭarilambata* - - - - - IX, 1-54

c ATIJAGATI sive disticha 52 syll

8 *Manjulāśhinf* - - - - - IX, 69

9 *Pravarāśhinf* - - - - - I, 95 IV, 87-89 VIII, 91. IX, 65 XIII,

79

10. *Mattamaqura* - - - - - IX, 73

d SAKKARI' sive disticha 56 syll

1. Vasantatilakā V, 63-73 VIII, 92-93 IX, 55-63 et
76-82 XI, 92 XII, 103 XIII, 63-78 XVI, 86 XIX, 56

e ATIS KAKARI' sive disticha 60 syll

12 Malinī II, 75 V, 74-75 VI, 85 VII, 67-68 IX,
67 X, 87 XI, 93 XII, 102 XVIII, 51-52

f ATYASITI sive disticha 68 syll

13 Harinī III, 70

14 Mandākrantā VIII, 94 XIV, 87 XV, 103
VI, 87-88 VII, 81 XIX, 57

g DUKRITI sive disticha 72 syll

15 Mahamālīkā XII, 104

II Disticha quæ e duobus versibus (*ardhasloka*) æqualibus, hemistichis inæqualibus constant

16 Vastulīyā bis VIII, 1-89 IX, 74

17 Aupachhandasikā IX, 66-72

18 Pushpitāgrā V, 76 VI, 86 IX, 70-71

Tria ultimæ metra ab auctoribus Indicis, nescio quam ob causam, enumerantur inter *matravrittāni*, i.e. inter ea metra, quæ non certum syllabarum numerum habent, sed certum solummodo pondus. Distichon ejus metri, quod *śaitaliyā* appellatur continet 64 moras (14+16+14+16). *Aupachhandasikā* est nomen variis distichis inditum quæ 64 moras continent (16+18+16+18), hujus speciei est *Pushpitāgrā*, quam tamen COLLINS etiam inter *varnavrittāni* exhibet. In nonnullis versibus duæ syllabæ breves contrahi posse dicuntur in unam longam, sive una longa resolvi in duas breves in aliis sedibus id vetitum est. Regulas vide apud COLLINS, exempla quæ in *Raghuvansā* occurrunt, nunquam recedunt a schematis quæ exhibui

TABULĀ METRORUM.

De metris Sanskritis in universum consulatur COLEBROOKII dissertatio de poes. Sanskrita atque Prakrita (As. Res. vol. X), unde huc afferre placuit schemata et nomina metrorum, quæ in *Raghuvansa* inveniuntur.

Metrum epicum commune (*Vaktva*) notum est. Carminis nostri auctor eo usus est his locis I, 1-94. IV, 1-86 X, 1-86 XII, 1-101 XV, 1-102 XVII, 1-80.

Quæ præter illud in hoc carmine occurrunt, ex eorum numero sunt, quæ Indi *uksharachhandānsi* seu *varnavrittani* appellant, i.e. in quibus certus est syllabarum numerus et quantitas.

I Disticha quæ e quattuor hemistichis (*pāda*) æqualibus constant

a TRISHTUBH sive disticha 44 syllabarum.

1 *Akhyānakī*, sive metrum mixtum ex *Indravajra* et *Upendravajra*

2 - - - - - quater II, 1-74 V, 1-62 VI, 1-84 VII, 1-66 XIII, 1-67. XIV, 1-86 XVI, 1-85 XVIII, 1-50

2 *Rathoddhata* - - - - - IX, 68 XI, 1-91 XIX, 1-55

3 *Stāgata* - - - - - IX, 73

4 *Salinī* - - - - - IX, 64

b. JAGATI sive disticha 48 syll.

5 Metrum mixtum e *Vansaṣṭha* et *Indravansa*, quod peculiare nomen habere non videtur (Cf. MALLIN. ad *Sūsup.* XII, 1.)

2 - - - - - III, 1-69

6 *Totaka* - - - - - VIII, 90

7 *Drutavilambita* - - - - - IX, 1-54

c. ATIJAGATI sive disticha 52 syll.

8 *Manjulāśhī* - - - - - IX, 69

9 *Prakaraśhī* - - - - - I, 95 IV, 87-89 VIII, 91. IX, 65 XIII, 70

10. *Mattamanjura* - - - - - IX, 75

d SAKKARI' sive disticha 56 syll

10 *Asantatitlaka* - - - - - V, 63-73 VIII, 92 93 IX, 55-63 et
76-82 XI, 92 XII, 103 XIII, 63-78 XVI, 86 XIX, 56

e ATIS KKKARI' sive disticha 60 syll

12 *Ualini* - - - - - II, 73 V, 74-75 VI, 85 VII, 67-68 IX,
67 X, 87 XI, 93 XII, 102 XVIII, 51-52

f ATRASHITI sive disticha 68 syll

13 *Harini* - - - - - III, 40

14 *Mandakranta* - - - - - VIII, 94 XIV, 87 XV, 103
XVI, 87-88 XVII, 81 XIX, 57

g DHARITI sive disticha 72 syll

15 *Ahamalika* - - - - - XII, 104

II Disticha quæ e duobus versibus (*ardhasloka*) equalibus, hemistichis inæqualibus constant

16 *Vaitulya* - - - - - || - - - - - VIII, 1-89 IX, 74

17 *Aupachhandasika* - - - - - || - - - - - IX, 66-72

18 *Pushpitagra* - - - - - || - - - - - V, 76 VI, 86 IX, 70-71

Tria ultima metra ab auctoribus Indicis, nescio quam ob causam, enumerantur inter *matravrittāni*, i.e. inter ea metra, quæ non certum syllabarum numerum habent, sed certum solummodo pondus. Distichon ejus metri quod *Vaitulya* appellatur continet 60 moras (14+16+14+16). *Aupachhandasika* est nomen variis distichis inditum quæ 68 moras continent (16+18+16+18), hujus speciei est *Pushpitāgra*, quam tamen COLEBROOKIUS etiam inter *varnavrittāni* exhibet. In nonnullis versus sedibus duæ syllabæ breves contrahi posse dicuntur in unam longam, sive una longa resolvi in duas breves in aliis sedibus id vetitum est. Regulas vide apud COLEBROOKIUM exempla quæ in *Raghuvansa* occurrunt, nunquam recedunt a schematis quæ exhibui

E Typographi J. L. COVET FILII Great Queen Street
Lincoln & Jan Fields.